

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1934

27. BIND

C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
NYBORG

1934

REDAKTIONSUDVALG:

J. CHR. CLAUSEN, Præst, Korinth.

THØGER DISSING, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

Degne og Skoleforhold

i

Tranderup Sogn paa Ærø gennem
to Hundrede Aar.

Af

Lærer M. Eriksen.

Degnene.

Tranderup Sogn er Ærøs mindste. Det ligger midt paa Øen og grænser til Havet paa begge Sider. Selv om det ikke paa noget Sted grænser til Ærøskøbing Sogn, skal det dog før have været Annekssogn til dette. Siden Reformationen har det dog været selvstændigt, og som saadan har det ogsaa haft en Degn. Denne skulde efter Kirkeordinansen „under-vise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen, Catechismo, en Sinde (Gang) om Ugen, udi Sted og Stund, som Sogne-præsten dennem foreskrive“.

Palladius giver Anvisning paa, hvorledes det skal fore-gaa, idet han siger: „Naar det om Søndagen har ringet første Gang, da skal Degnen klemte 15 eller 16 Klemt, og da skal de vide, at det klemter til Børnelærdom. Ungdommen skal da komme til Kirke og sætte sig i de øverste Stole, og Degnen skal da staa imellem dem og lære dem Børnelærdom-men med Lyst og Lempe, — men til dem, der ikke bo i Kirkebyen, skal Degnen komme mindst en Gang om Maaned-en, en Søndag Eftmd. naar det er dejligt Solskin og Børn kunne komme fra Huse“.

Før Enevældens Indførelse 1660 blev Degnene antaget direkte af Menigheden, men derefter overgik denne Ret til den enevældige Konge, hvor Kirken tilhørte denne, men som igen lod Retten overdrage til Bisperne, der kun maatte kalde Studenter til Degneembederne.

Allerede i det sekstende Aarhundrede blev det bestemt, at Degnekald, der laa Købstæderne nærmere end 2 Mil, kunde inddrages til Fordel for Købstadens Latinskole, mod at denne ved en af Disciplene i øverste Klasse forrettede Degnetjenesten. Denne maatte saa løbe fra og til og gik under det betegnende Navn Løbedegn. At det kunde have sine Vanskeligheder at passe begge Dele tilfredsstillende, kan let forstaaes, men for at raade Bod herpaa, blev der mange Steder ansat en Substitut, en Stedfortræder, der lønnedes af Latinskolen. Med andre Ord; han forrettede hele Degnetjenesten mod at beholde en mindre Del af Degneindtægterne. Resten gik til Latinskolen.

Da der i sin Tid ogsaa har været en Latinskole i Ærøskøbing, kom denne Ordning ogsaa til at gælde paa Ærø; thi baade i Tranderup og Rise var der Substitutter. En Lønoverenskomst fra 1641 mellem Skolemesteren ved den latinske Skole i Ærøskøbing og Borger sammested Hans Jensen, der skulde være Substitut i Rise, er opbevaret endnu (se Aarbogen 1931). I Bregninge beholdt de deres Sædeegn. Da de i Aaret 1665 skulde skifte Degn indsendte de en Ansøgning om at blive fri for en Løbedegn. I Søby og Marstal var ingen Kirker paa denne Tid.

Da Chr. 5. Danske Lov udkom 1683, blev det bestemt, at Degnene skal bo i Sognene, og alle Substitutter afskaffes, og da vi ikke kender nogen Degn i Tranderup fra før denne Tid, er det kun virkelige i Sognet boende Degne, der kan omtales.

Fra 1682 findes en Fortegnelse over Lønforholdene ved Degneembedet i Tranderup, hvoraf det ses, at den største

Del gaar til Ærøskøbing. Resten tilfalder Substituten i Tranderup.

Saavidt det kan skønnes, er Fortegnelsen skrevet af Sognepræsten, Simon Christensen, og har følgende Ordlyd:

„Alle Tranderup Tiendere var ickun 32 Bolsmænd og 15 Husmænd, og enhver af dennem giver 2 Skp. Biug til Degne Korn, som beløber sig 11 Td. 6 Skp., naar det kan alt bekommes.

Hvoraf Capellanen udi Errits Kjøbing bekommer aarlig 10 Skp.

Substituden 3 Td.

Skolebørnene udi Kjøbing 7½ Td., naar de kand faae allt. — Deraf giver Skolebørnene Sognefolket 1 Td. Øll, naar Kornet leveres.

Substituden faar aarlig 2 sk. danske om Paaske og 2 sk. d. om St. Michelsdag og 4 Skp. Biug af Kirken.

Om Paaske skulde hand haffue af hver Bolsm. og hver Husmand 1 Brød og 10 Æg og om jull af hver Gaard og Husmand et Brød og en half Gaas, dog der er mange, som hand sleett intet faar af.

Midsommer Tiende, somme Aar 2 sk. d. og 1 Lam, undertiden mindre eller mere.

Offer faar hand af nogle faa Bønder 1 d. sk., for et lig at siunge ofer Graffuen 6 eller 8 sk. d.

Af Børn som døbes slett intet.

Af en Quinde, som gaar i Kirke efter Barn 4 ell. 6 sk. d.

Alt Jord til Substituden er 6 Skp. Biugland.

Substituden har ingen Degnegaard eller Degnebolig at være udi. Derfor lider han Besværlighed“.

—o—

Ja, selvfølgelig lider han Besværlighed, naar han ingen Bolig har, og det faar han ikke før 1739, og naar Lønnen desuden selv efter Tidens Forhold var yderst ringe, forstaar

vi godt Aarsagen til, at der indtil 1729 ikke kunde ansættes en rigtig Degn i Embedet, hvad ogsaa Sognets daværende Sognepræst Hr. Zimmer giver Udtryk for i 1732 i følgende Linier:

„at Degneembedet indtil nogle faa Aar siden er bleven betjent af en Husmand, der har desforuden ernæret sig af et eller andet Haandværk og haft sin Bolig som andre Bønder paa Herskabets Grund, hvorefter han har skattet og skyldet, —“.

Efter Præstens Oplysning har man vel Lov til at antage, at de første Degne, vi har lidt Kendskab til, er en eller anden Husmand el. Haandværker i Sognet, der paa den Maade har forøget sin Indtægt. Maaske har det været som paa Drejø, hvor Degnen tillige var baade Smed og Skrædder.

Chresten Thomsen

er den første, vi kender Navn paa som Degn i Tranderup. Han omtales i en Skrivelse fra November 1692 sammen med Degnen Jens Hansen i Rise. Jens Hansen har været i Embedet fra før 1683 og har altsaa været Substitut, og det samme gælder vel ogsaa for Chr. Thomsen, saa de kan begge takke Christian d. 5.s Danske Lov for, at de blev Degne, idet den som før omtalt sagde, at der ingen Substitutter skulde være mere; men naar de var Degne, vilde de, som rimeligt kunde være, ogsaa have Degneindtægten, hvad Rektor ved Latinskolen i Ærøskøbing dog ikke syntes om. Alt bliver ved det gamle foreløbig, men Spørgsmaalet er hverken gemt eller glemt. Der er stadig Uro derom, og det giver senere Lejlighed til Proces, thi ved Embedsskifte kommer der nye Mænd til, hvis Kaldsbrev lyder paa, at den, der har Embedet og Arbejdet, skal ogsaa have Lønnen derfor. I Danske Lov var samtidig bestemt, at en Del af Indtæg-

terne til Latinskolerne skulde udredes af Degneembederne med indtil en Femtepart af Kornindtægten, og saaledes dømte Provsteretten paa Ærø ogsaa i en Sag ang. dette Spørgsmaal mellem Degnen Johan Groth i Rise og Rektor Hans Knudsen i Ærøskøbing d. 20. Juni 1699. Retten var sat i Tranderup Præstegaard. (Se Aarb. 1931).

Mange Oplysninger om Chr. Thomsen er der ikke bevaret. Selv hans Afgang eller Død er gaaet i Glemmebogen, men i alle Tilfælde er der en ny Degn i Embedet 1710. Da hans Navn er Thomas Christensen, tager vi sikkert ikke Fejl, naar vi antager ham for en Søn af foregaaende, og foruden Degneembedet har han vel ogsaa overtaget Faderens andre Bestillinger. Han er indskrevet som Forlover i Bregninge Kirkebog i Sommeren 1710.

Trods Provsterettens Dom, der blev udtalt saa kort og klart, er dette Spørgsmaal dog ikke bragt fuldstændig ud af Verden. Enken efter Rektor Fr. Christensen, der døde 1719, kræver i 1723, fire Aar efter Mandens Død, Tranderup og Rise Døgne til at svare sig en større Pension.

Retten er denne Gang sat i Bregninge Præstegaard og bestaar af Provsten Johannes Stenløse i Br., Sognepræsterne Chr. Fabricius i Rise og D. Lucoppidan fra Ærøskb.

Degnen i Rise Johan Groth forsvarer Sagen og henviser til Dommen fra 1699.

Thomas Christensen forlanger 4 Rd. til Sagens Omkostninger af Enken, Madam Margrete Christensen og desuden 1 Rd. for Tidsspilde.

Den 21. Septb. 1723 fældedes følgende

D o m.

„Saasom sal. Fr. Christensen Rector har i tvende Ægteskaber betjent sit Embede, aldrig har givet denne Sag for Provsteretten saa og for det andet der langt overgaaer Johan Groth's femte Part af de visse Korn Indkomster saa og Tranderups Døgne, saa kan jeg ikke andet end frikende de tvende

Degne og Mad. Margrete maa inden femten Dage betale 2 Rixdaler til Sagens Omkostninger“.

Det er det sidste Forsøg fra Latinskolen eller dens Lærere paa at faa Øens Landsbydegne til at betale mere end Femteparten, som Loven paabød; men denne Femtepart holdt sig ogsaa længe, og lejlighedsvis skal vi faa at se, at en Degn udtaler sig derom.

Ikke mange Aar efter ser vi, at der er kommet en ny Degn i Tranderup, saa vi maa antage at Th. Christensen maa være afgaaet ved Døden i dette mellemliggende Tidsrum.

Hans Pedersen.

Efter Edsprotokollen i Bispearkivet er Hans Pedersen bleven Degn i 1729, og han har den 3. Juli afgivet sin Ed. Meget ved vi heller ikke om ham. Allerede inden et Aar er gaaet, er han forflyttet til Ærøskøbing, hvor han bliver Klokker.

Efter dette maa vi vel antage, at Præstens Ord om Husmænd og Haandværkere som Degne ikke passer paa ham, men paa hans Formænd, og at han saaledes har været den første, der har gjort sig fortjent til Betegnelsen „vel-lærd“ i dette Embede.

Hans Petersens Eftermand i Embedet bliver

Jep Butker,

hvis Navn skrives paa mange forskellige Maader, men da han selv brugte ovenstaaende, holder vi os til den. I hans Kollats betegner Bispen ham som vellærd og hæderlig Studiosum. Hvor han er fra, eller hvor gammel han er, faar vi ingen Oplysning om. Han er for Resten den første, hvis Kollats er opbevaret i Kollatsprotokollen. Han kaldedes d.

9. Maj 1730, og skal til Indkomst „niude, hvad forrige Degn for ham nydt haver“.

Jeg Butker bliver altsaa Degn, men føler straks Savnet af, at der ingen Degnebolig findes, og indsender snart til Biskop Lodberg en Skrivelse desangaaende; men da han kort efter dør, falder Sagen til Ro foreløbig, og Butker tager Ophold hos Forpagteren Antoni Hansen paa Voderup, en daværende Herregaard i Sognet, der tilhører en Hertug af Hans den Yngres Slægt.

Da der kommer en ny Biskop, fornyer Butker sin Ansøgning om en „Degne-Bolig-Anstalt“ og skriver:

„Nu paa 3de Aar har jeg upaaklageligt forrettet dette Embede, og endskønt det kun bestaar af 32 Boelsmænd og nogle saakaldte Kodboer, hvilke hver for sig giver mig efter Landets (Skik?) aarlig 2 Skp. Byg, som kand beløbe sig til en 12 Td., skal jeg deraf aarlig Pensere til Ærøeskiøbing 20 Skp. (10 til Capell og 10 til Rector) endskønt der findes en Del Husmænd, nyder jeg dog intet af dem, uden nogle faa, som bor paa Præstens Grunde, hvilke giver mig aarlig 6 sk. Desuden nyder jeg fattige og intet for Corpulationer (Brudevielser), uden det lidet Brude Parret for deres egne Personer kand give mig.

Saa er der Kaldets Jord, ickun ialt 6 Skp. Land, som er dets ganske Herlighed, saa man kand hverken holde Faar eller Fæ.

Accidenterne er smaa i et saadant lidet Sogn.

Kun ganske lidet med stor Besværlighed og Guds særdeles Naade og synderlig Forsyn som stedse har været stor imod mig“.

Han slutter med, at han ønsker en Bolig, da han hidtil paa egen Bekostning har lejet Hus. Da han vel nok har paa Fornemmelsen, at der ikke bliver bygget nogen „Degne-Bolig-Anstalt“ lige straks, ønsker han indtil videre noget af Kirken til Husleje.

Denne Skrivelse afsendes den 17. August 1732, og Biskop Ramus sender den i Oktober til Sognepræsten, der skal udtale sig derom. Den 3. Novbr. afgiver han sin Indstilling, der gaar ud paa, at selv til en enlig Person er Embedets Indkomster smaa og neppe til at leve af, og at det er det, der er Aarsag til, at der før kun har været bosiddende Husmænd og Haandværkere til at forrette Embedet; men af Kirkens Beholdning kan de nødvendige Penge for Tiden ikke bringes til Veje til en Degnebolig. Grunden er den, at Kirken i dette Aar har store Udgifter til Reparation af Kirketaarnet, og disse Udgifter vil endog blive større end beregnet. Han udtaler endvidere, at han efter Ordre af Biskop Lodberg har faaet to Haandværksmænd til at give et Overslag til en Degnebolig paa 8 Fag. Efter deres Overslag vil Byggesummen beløbe sig til 118 Rd. 4 Mark 6 Sk. For at dog det hele Skriverseri ikke skal gaa op i det bare Ingenting, indstiller han, at „Degnen faar en liden fornøden Husleje“, hvad Biskoppen bifalder i en Skrivelse af 15. Novbr. Denne blev paa 5 Rd. aarlig, og vi tænker os, at Hr. Butker bliver boende paa Voderup; i alle Tilfælde bor han der i Aaret 1735, hvad der fremgaar af den gamle Tingprotokol fra Graasten Amt,¹⁾ i Følge hvilken han er indkaldt som Vidne paa Tingstuen i Rise i en Sag mellem Sognepræsten og en Del af Sognets Mænd ang. et Stykke Jord, som begge Parter gør Krav paa. Han er da indført som „Degn Bøtcher, boende paa Wodrup“.

I en Jordebog over de ærøske Præstegaarde fra 1734, findes ogsaa en Fortegnelse over den Jord, der var tillagt Degnekaldet. Jordebogen er forsynet med ganske udmærkede haandmalede Kort af hvert eneste Jordstykke med nærmeste Lokalteter. Som Regel volder det derfor ikke større Vanskelighed at stedfæste de enkelte Agre, og allermindst gælder

¹⁾ Graasten er en anden daværende Herregaard paa Ærø, der tilhører samme Hertug som Voderup.

dette de Jordstykker, der er tillagt Degnene, da Jorden ofte er i Nærheden af Kirke- og Præstegaard. Tranderup Degnejord var paa den Tid beliggende langs med den vestlige Side af Vejen fra Kirken mod Syd. Den nuværende Skole er bygget paa den sydligste Del; dets Længde var ialt kun ca. 130 m med en Bredde paa højst 35 m. Det sydligste betegnes som Degnens Tofte i Vindeballe Søndermark, og er opgivet til at være 90 Al. lang fra Syd og 43 Al. mod Nord, ialt 4140 Kvadrat Al. Nord for dette er en Kommen Have paa 3402 Kv. Al. med en Længde af 84 Al. Norden for denne Have er en Kaalhave op mod Vejen, med en Længde paa 18 Al. og en Br. paa 38 Al. Alt ialt bliver der 8226 Kv. Al. Det er ikke noget overvældende stort Areal, og naar den Tid kom, da der skulde bygges Degnebolig bliver det endnu mindre. Ganske vist bygges ikke paa selve Degnejorden, men lige Syd for, idet der foretages et Mageskifte med Ejeren af denne Jord, Boelsmand Jens Christensen; hvad han faar i Stedet for er ikke opgivet, men det er vistnok lidt af den vestlige Side af Degnejorden.

Før der blev bygget, maatte der forhandles mellem Biskoppen, Amtsforvalteren paa Graasten og Hertugen. Bispen sender en Skrivelse til Amtsforvalteren angaaende Sagen, men før han kan svare, maa han høre Hertugens Mening, men skriver saa:

„Der maa et Mageskifte til, saa kan der bygges en Degnebolig paa den Grund, som Jens Christensen i Vindeballe har, der overlades mod Refusion i Degnejorden, som imellem dem var accorderet“.

Angaaende Langhalm til Tag er der ikke taget nogen Bestemmelse, men Hr. Hanefeldt, Amtsforvalteren, mener, at han kan vente sig Sognemændenes Beredvillighed og Assistance. Denne Skrivelse afgives den 18. April 1739 og i Løbet af Sommeren opføres den længe ventede Degnebolig paa den Plads, hvor nu Idrætshuset ligger.

Før den kunde tages i Brug, maatte der foretages lovmæssigt Syn over den, men for at spare Omkostningerne ved et saadant, lader Sognepræsten det foretage ved fire af Sognets Boelsmænd, og da han senere indsender en skriftlig Beretning om Synet til Biskoppen, spørger han denne, om det ikke kan klare det. Nævnte Indberetning, der her skal gengives i sin Helhed, giver os meget nøjagtige Oplysninger om Bygningens Indretning og Udstyrelse.

„Anno 1739, d. 8de October var vi underskrefne efter Begiering for at bese den Nye Degne Bolig, som er opbygt her i Tranderup Sogn, da vi befandt den bestaaende af 9 Fag Bindingsværk med Skjærværk langs igjennem det ganske Hus, saaledes indrettet som følger.

De tre Nørre Fag er afdelt med et Skjærværk tværs igjennem og indrettet til en Stue med et Kammer hos. I Stuen befindes 3 Karme Vinduer. I Kamret 1 Karm Vinduer. En Dør med Laas og Tilbehør derfor og en Dør ligeledes for Stuen med Laas.

Det 4de Fag er indrettet til en Forstue med 2 Halve Døre, Laas og Tilbehør for Indgangen. Bag Døren er et enkelt Vindue. Midt udi samme Fag staar Bagerovnen.

Det 5 og 6 Fag er indrettet til Sengekammer og det 7 til et lidet Kammer. Ved Siden i begge Ender findes 3 Karme Vinduer. 3 Døre og Laas for En af dem.

For den vesten Ende af disse Kamre er et Kjøkken med en Skorsten, hvorover en Kjølle. I Kjøkkenet 1 Karm Vindue og et enkelt Vindue. 2 Døre med Tilbehør. Over disse 7 Fag er lagt Loft.

Det 8. og 9. Fag er indrettet til en Kostald og Tærskeloe, derudi 1 Dør og 2 Laager med Tilbehør.

Paa Loftet fremdeles en Laage i den Nørre Gavl foruden den Laage, som er i Kjøllen med Behør til, en løs Hænge Trappe gjort af Fjælle.

Arbejdet kunde vi ikke vide nogen Mangel paa.

Overtimret er Fyr og i allemaade godt og forsvarlig. Undertimret er Eeg, som vel kan bære sin Byrde, dog synes det ikke saa godt, som man havde formodet og bestilt det,

at dette er saa i Sandhed Testeres.

Tranderup Præstegaard.

H. J. Zimmer.

Jep Butkier.

Christen Hansen.

Niels Christensen.

G. H. S.

N. C. S.

Lars Christensen.

Jens Hansen.

L. C. S.

I. H. S.

Af en Skrivelse, som Sognepræsten sender med til Biskoppen, faas forskellige interessante Oplysninger ang. Bygningens Opførelse. Bønderne var ikke saa villige til at levere Langhalm til Taget, som Amtsforvalteren havde givet Udtryk for i hans Skrivelse af 18. April. Præsten fortæller, at først maatte han laane Halvdelen, hvorefter han læste et Brev (maaske fra Amtsforvalteren) for de forsamlede Bønder og fik dem derved paa andre Tanker, og de var da straks villige. Haandgangen (Haandlangerarbejdet) som Sognefolket skulde udføre, har ogsaa voldt en Del Vanskeligheder, og det endte med, at Sognepræsten tilsidst maatte leje nogle Arbejdere dertil, men, tilføjer han, „den Omkostning var dog ikke af Synderlighed“. Samtidig sendes Regning og Kvitting. Desværre findes denne ikke, thi ellers havde man ogsaa Oplysning om, hvem der havde været Bygmester og hvilken Pris Degneboligen stod i, men maaske den nok ligger i Nærheden af de 118 Rd., som er omtalt i det Overslag, som foreligger fra 1732.

Degnen tog den nye Bolig i Brug til Mikkelsdag, og hvad var vel saa mere rimelig, end at han nu ogsaa fik sig en Mage, ogsaa i Betragtning af, at han nærmede sig stærkt de fyrretyve Aar. Der skulde dog gaa nogle Aar endnu. Først d. 22. Januar 1744 hjemførte han sin attenaarige Brud,

Sophia Margaretha Groth fra Marstal. Hun var Datter af Thingskriver og Substitut Jens Groth. Faderen og Bedstefaderen, Degnen Johan Groth i Rise, var Forlovere. Da hun dør 35 Aar senere, var Gaardmand Jens Andresen Groth i Dunkær Formynder for et af Børnene. Det var hendes Fætter.

Der afholdtes Bispevisitats 3 Gange i Butkers Embeds-tid. Den 3. Juni 1733 faar vi ikke noget at vide, hverken om Degnen eller om Børnenes Standpunkt. Over Præsten var der adskillige Klager. Ved den næste Visitats, d. 11. Maj 1746 var Ungdommen vel oplyst. Den 12. August 1758 „fandtes Ungdommen maadelig oplyst“.

Det maa indrømmes, at Degneindtægterne kun var smaa i Tranderup Sogn; men det skal ogsaa siges, at Arbejdet, der skulde ydes, var saare lidt. Vi maa huske paa, at da der var en selvstændig Skole i Tranderup med sin egen Skolemester, havde Degnen ikke noget med Skoletjenesten at gøre. Han havde kun Børnene til Katekismusundervisning, og det foregik ikke i Skolen, men i Hjemmene eller i Kirken. I de Byer, der laa langt borte fra Kirken, skal han komme mindst en Gang om Maaneden; men i Tranderup Sogn, hvor der kun er to Byer, Tranderup og Vindeballe, og som ligger lige op til Kirken, en paa hver Side, skulde Degnen samle dem i Kirken, naar det om Søndagen har ringet første Gang. Derefter skulde han gøre Tjeneste ved Guds-tjenesten og desuden ved Bryllup, Daab og Begravelse, men det blev ikke mange Gange om Aaret. Ved Lejlighed kunde han ogsaa sendes til Bregninge, Ærøskøbing eller Rise med Brevskaber for Præsten, og maaske ogsaa rundt i Sognet efter Præstens Paaskeæg eller i andre Ærinder for denne.

Maaske har Jep Butker været af den Mening, at det var temmelig lidt, for vi ser senere, at han har faaet et Ejendomshus og 18 Skp. Sædeland. Dette Størrelsesforhold

er beregnet efter Hamborgske Kvadrat Roder, men vil svare til omtrent to Hektar.

Hvorledes han er kommen i Besiddelse af dette, fortæles der ikke noget om; men maaske det er Konens Medgift, der er anbragt her. Denne Jord er i Vindeballe Mark. Stedet betegnes „paa Malmoes Lade“, men skrives ogsaa „Mallemoos Leeder“. Hvis Udskiftningskortet findes, kan det paa-vises der.

Adskilligt tyder paa, at Vandmøllen ved Borgnæs i ældre Tid har været henregnet til Bregninge Sogn. To Dokumenter fra den gamle Amtsstue paa Nordborg paa Als tyder ogsaa paa, at dens sognemæssige Tilhørsforhold har undergaaet en Forandring. Disse Dokumenter, der stammer fra 1763 og 1767 viser, at Tranderup Degn har Ret til en Trediedel af Tienden fra Vandmøllen. Dette gælder ogsaa Olde Mølle. De beretter ogsaa, at „Præstehusmændene“ er pligtige til at betale 3 Skilling Lybsk aarlig til Degnen, hvis han forlanger det. Disse saakaldte Præstehusmænd var Fæstere, hvis Huse var beliggende paa Jord, der tilhørte Præstegaarden. Et af disse Huse var beliggende Nord for Smede Toften i Tranderup By Syd for Vejen, omtrent der, hvor Elektricitetsværket nu ligger. Et andet Hus var beliggende ved den nordlige Side af Vejen, men længere mod Øst, omtrent der, hvor en Sidevej gaar mod Syd gennem Ramsherred. Toften, Huset laa paa, kaldtes Tryche Toften. Fire andre Huse var beliggende paa den østlige Side af Ramsherred ved Tyrøe Tofte. Endnu et eller to Huse var beliggende i Vindeballe ved Køy Hans Tofte.

Omtrent i fyrretyve Aar var Jep Butker Degn i Tranderup. Den 25. Septbr. 1769 døde han. Af Skiftet fremgaar, at Boets Aktiver var 232 Rd., hvoraf Huset var takseret til 120 Rd. Ved en efterfølgende Auktion købte Enken Huset. Passiverne beløb sig til 99 Rd., saa der blev 133 Rd. at arve. Sophia Marg. var altsaa bleven Enke efter et

femogtyveaarigt Ægteskab, kun 43 Aar gl. Fem Aar senere, i 1774 udskiftes Sognets Jorder, og vi ser af Udskiftningsprotokollen, at Enken Sophie Margarethe Botgern har det før omtalte Sædeland i Holbkrogsager, Mallemoes Leder og Kringelmoos. Da Enken dør 1779, køber Skolemesteren Hans Petersen disse Jorder samt Huset paa Auktionen for 261 Rd. Huset er 6 Fag og har Kvist over 2 Fag ud til Gaden. Der er desuden Have baade foran og bagved Huset.

Ved Enkens Begravelse fik Skolemesteren Lejlighed til at tjene 12 Skilling ekstra, idet han skulde indbyde til Jordefærden. Sognepræsten lod sig betale med 4 Rd. for Ligprædiken. Degnen fik 1 Rd. 8 Sk. for Sangen. Børnene arvede tilsammen 184 Rd. Blandt Ejendelene findes mange latinske Bøger. Holbergs Verdenshistorie vurderes til 2 Sk.

Den ældste Søn Ped. Johansen B., 28 Aar gl., er Forpagter paa Lydumgaard i Vestjylland.

Den anden Søn er Bagersvend i Kiel.

Den yngste Søn og den ældste Datter er hjemme.

Den yngste Datter er hos Morbroderen Simon Groth, Consumptions Inspektør i Svendborg.

Som tidligere nævnt var Boelsmand Jens Groth i Dunkær Formynder for den ene Søn.

Hermed gaar Butker Navnet ud af Tranderup Degnehistorie, hvor det har behersket en Periode paa ca. 50 Aar.

Gregorius Zimmer.

Efter Butkers Død i 1769 blev Gr. Zimmer Degn i Tranderup. Han var Søn af Sognets tidligere Præst og var 37 Aar, da han overtog Degneembedet. Som Præsteenke boede hans Moder i Ærøskøbing, hvor ogsaa Sønnen havde Ophold. Han var Student og gav privat Undervisning. Men, skriver han, denne mangeaarige Information var han træt af, og haaber, at han efter nogle Aars Degnetjeneste kan faa

et Præstekald, hvad han dog aldrig naaede. Provsten i Bregninge, Hr. Falencamp, er ham en god Fortaler, da Degneembedet skal besættes; thi idet han meddeler Butkers Død til Biskoppen, føjer han til, at denne „bedes tænke paa den hæderlige og vellærde Student Gr. Zimmer her paa Landet. En Søn af den forrige Sognepræst, og han besidder uden al Tvivl Dygtighed nok til dette lidet Embede“. Han faar da ogsaa Embedet; men bliver foreløbig boende hos Moderen i Ærøskøbing, hvad der giver Anledning til, at Provsten den 26. Novbr. 1770 igen skriver til Biskoppen, at „Sognedegn og Sædedegn i Tranderup Gr. Zimmer opholder og uforsvarligen bliver boende i Ærøskj. til stor Ulejlighed for Sognepræsten“. Enten maa Biskoppen eller Zimmer ikke have taget Hensyn til denne Skrivelse; thi først paa Aaret 1771 skriver Sognepræsten i Tranderup Hr. Mossin, at Zimmer stadig opholder sig i Ærøskb. hos Moderen. Hun er gammel og svag, og derfor vil han gerne være hos hende; men Præsten mener, at det var bedre, at hun flyttede op til ham, da han forsømmer Degneembedet. Man kan vel saa regne med, at Zimmer har taget disse gentagne Klager til Følge og flyttet ind i sin Degnebolig, og samtidig har han nok holdt Bryllup, thi endnu samme Aar faar han en Søn døbt. Bryllupsdagen kendes ellers ikke, men ad anden Vej har jeg faaet oplyst, at han er viet i Tiden mellem 1768—72. Vi kan dog vist fastsætte Bryllupsdagen til Begyndelsen af Aaret 1771. Hans Hustru var Charlotte Augusta Schubart, Datter af Gartneren paa den fynske Herregaard Brahetrolleborg. Hun var før Giftermaalet Stuepige hos Provst Fabricius i Rise.

Ved Jordfordelingen 1774 bliver der tillagt Embedet 1 Td. 2 Skp. $\frac{14}{16}$ (ef. Hamb. Maal), der vil svare til ca. 1 ha. Jorden var beliggende i Luustofte i Nærheden af Degneboligen. Kvantitet og Kvalitet, var ens beregnet, saa Jorden var første Klasses. Foruden denne Jord ejede Degnen et

Byskifte ved Ærøskøbing, maaske et, som hans Moder ogsaa har haft. Dette lejedes ud.

Zimmer gav senere atter Anledning til, at Øens Provst maatte skrive til Biskoppen, hvem han beder om et Cirkulære, hvori skulde meddeles, at Degnene ikke maatte lade nogen antage til Herrens Bord. Dette Cirkulære var særlig beregnet paa Zimmer, der havde gjort dette flere Gange.

I 1782, da Degnen Bindsbølle i Rise dør, søger han dette Degneembede, der er betydelig bedre end hans eget. Ansøgningen bliver ogsaa anbefalet af Provst Dressing i Tranderup, med den Begrundelse, at han kunde prædike ved Lejlighed, idet Sognepræsten i Rise næsten var syg til Stadhed, men Biskoppen maa have ment, at selv om han blev i Tranderup, kunde han godt prædike i Nødsfald; thi han kom ikke til Rise, som endda fik en Degn, der ikke var Student. Zimmer maa altsaa fortsætte i Tranderup indtil Begyndelsen af Aaret 1791, hvorefter han bliver Degn i Bregninge, hvor han er indtil 1795, da han dør. Børnene, to Sønner og tre Døtre, er alle født i Tranderup. Enken dør i Bregninge 1802.

Efter Visitatsberetningerne lader det til, at Zimmer har været en dygtig Degn. Den 7. Maj 1777 hedder det, at Ungdommen er vel oplyst. D. 9. Maj 1788: Zimmer catechiserede fortræffelig. Det er vistnok den bedste Bispeudtalelse, der er givet nogen ærøsk Degn i det Aarhundrede.

Nu skulde der altsaa kaldes en ny Degn, og Provsten, Hr. Magister Gudme i Ærøskbg., anbefaler Sognets Skoleholder Johan Bauditz til dette Embede ved en Skrivelse til Biskoppen. Bauditz havde dengang været Skoleholder i Tranderup i en halv Snes Aar og forud været lige saa længe som Skoleholder i Ærøskøbing og var 52 Aar gl. Efter Loven kunde han godt blive Degn. Gudme skriver:

„Jeg fordrister mig ydmygst at gaa i Forbøn for Skoleholder Bauditz i bemeldte Tranderup, der nu

i mindst 20 Aar har troligen tjent som Skoleholder her paa Landet, at han i slig Fald ydmygt maatte beskikkes til Degn i Tranderup.

En særlig slig Naades Begjering mod disse, som især ved Duelighed og Flid have udmærket sig, bliver for dem uforglemmeligt og til Opmuntring paa andre i disse Embeder her paa Landet“.

Hverken Bauditz eller „andre i disse Embeder her paa Landet“ fik den Opmuntring, men mærkeligt nok, at Provsten vilde anbefale ham til Biskoppen, thi baade før og senere blev der klaget over ham i Tranderup af baade Sognets Præst og Bønder, og det var ikke uden Grund, hvilket vi skal komme tilbage til, naar vi omtaler Skolen og dens Historie.

Den, der fik Opmuntringen, var

Candidat Ministarie Peder Højberg.

Han var altsaa teologisk Kandidat og var 64 Aar. Han har sikkert ikke betragtet det som nogen særlig Opmuntring at faa dette lille Degneembede; havde det derimod været et Præstekald, kunde der være Tale om Opmuntring. Han var Student fra Latinskolen i Aarhus. Hans Fader, Laurits Sørensen boede i Amstrup mellem Horsens og Aarhus.

Den 8. Januar 1791 blev han kaldet til Tranderup Degneembede.

En Broder til ham var Præst i Frørup Sogn paa Fyn.

Det er ikke meget, de gamle Papirer fortæller om Peder Højberg i de fem Aar, han var i Tranderup, hvorimod de er yderst velvillige, naar det gælder Skolemesteren. Højberg havde en Søn, der var født 1770, og en Datter, født 1772. Hans Hustru hed Christiane, f. Damgaard. Da hun døde var hun 59 Aar. Hun stod Lig i Julen 1794. Ved Skiftet beløber den hele Ejendom i Penge sig til 80 Rd., hvoraf Manden arver først Halvdelen og derefter en Broder-

lod, altsaa 40 Rd. + 16 Rd. = 56 Rd. Uforstaaeligt nok er Formuen steget saa meget, at da han dør halvandet Aar senere, bliver der 539 Rd. at arve. Det maa have været gode Tider for Højberg! Han forbedrede Degneboligen, saa hans Efterfølger i Embedet maa yde 24 Rd. i Godtgørelse derfor til Arvingerne. Højberg dør d. 3. Juli 1796. Det var hans Ønske, at Datteren forlods skulde have 40 Rd. og derefter dele Arven lige med Broderen. Efter Loven arvede Sønnerne dobbelt med Døtrene, saa denne Bestemmelse var til stor Fordel for Datteren. Hun arvede 290 Rd. mod ellers efter Loven 180. Ved Skiftet oplyser Datteren, at der skulde være en Obligation paa 200 Rd.; men den var ingen Steder at finde; i den Anledning henvendte Skifteretten sig til Degnens Broder, Præsten i Frørup. Han havde heller ikke Kendskab dertil og kunde ikke tænke sig Muligheden deraf. Ved Efterlysningen blev det senere opklaret, at den fandtes hos Guldsmid Schiellerup i Odense. Degnejorden havde Højberg lejet ud til Peder Møller for 4 Rd. Det var kun Halvdelen af, hvad Præsten fik for Ligtalen. Hvorfor Broderen i Frørup kunde tilkomme 86 Rd. af Dødsboet, meddeles der intet om.

Biskoppen skrev ved Visitatsen 1791, at Højberg catechiserede meget maadelig.

Atter er der Embedsledighed, og stadig er Skoleholder Bauditz i Tranderup, men denne Gang hører vi ikke noget til, at han anbefales til Degneembedet, hvad heller ikke er saa mærkeligt, da der blandt Beboerne var Klager over ham for at faa ham afsat.

Den nye Degn

Christian Faber,

der som Højbergs Efterfølger blev ansat i Embedet 1796, har vi kun meget lidt at fortælle om; men det maa være ham, Provst Fangel i Rise, tidligere Sognepræst i Trande-

rup skriver om: „Den forrige Degn (i Tranderup) har vundet 1 Skp. Sædeland mere, da han efter given Tilladelse fik noget fra Gaden“. Da der kun var saa lidt Jord til Degneembedet i Forvejen, var det en meget prisværdig Foranstaltning, selv om det kun drejede sig om et saa ringe Areal, men det blev ikke mange Aar, han kom til at høste Fordelen deraf; thi allerede i Sommeren 1804 bliver han forflyttet til Marstal som Degn. 1810 finder vi ham som Toldkontrollør i Ærøskøbing.

—o—

Da Faber bliver forflyttet til Marstal, spekuleres der paa at forene Degne- og Skoleholderembedet, og i den Anledning ønsker Biskoppen en Erklæring fra Sognepræsten ang.:

- I. Om Tranderup Degnekalds samtlige Indkomster.
- II. Dets Bolig med tilliggende af Jord.
- III. Om den Maade, paa hvilken det vacante Degneembede til Skolens Opkomst bedst kunde anvendes.

Ad. I. Paa det første Spørgsmaal faar vi Oplysning om Antallet af Boelsmænd, Kodboer og Husmænd, samt hvad disse leverer, og hvad der igen fragaar til Kapellanen og Kordegnen i Ærøskb. og sluttelig „De samtlige Indkomster af Jord, Korn, Brød, Penge og Penges Værdi kan ansættes til 150 Rd. Det er dog efter de nuværende høje Kornpriser“.

Ad. II. Degneboligen gives paa 9 Fag Hus, som de 2 Formænd har vedligeholdt godt.

Til Boligen ligger en Have, og Tillægget af Jord bestaar af 10 Skp. Land boniteret Jord, der ligger beqvem straks uden for Boligen, hvorpaa kan holdes en Ko, dog ikke uden Hjælp om Vinteren.

Ad. III. Det sidste Spørgsmaal kræve et mere indgaaende Svar, hvad det da ogsaa faar, og vi ser, at der atter tænkes paa at faa Bauditz ind i Degneembedet, hvad

dog ikke lykkes. Han er nu 67 Aar, og i en Del Aar har der ikke været Klager over ham, og siden disse var almindelige er der ogsaa kommet en ny Sognepræst, som vi hermed giver Ordet, for at hans og dermed Samtidens Synsmaade kan træde fuldstændig frem:

Vist nok var intet ønskeligere end at den gamle Skoleholder Bauditz maatte for sin lange Embeds Tjeneste forundes dette lidet Tillæg — saa meget mere ønsker jeg ham det af mit ganske Hjerte, som han har i min Embedstid ved sin Duelighed, Flid og Paapassenhed, vist sig som en retsindig og redelig Skoleholder og derved fortjent min varmeste Anbefaling, foruden det, at han stedse har haft en stor Familie og at 2 af hans voksne Børn formedelst indtruffen Svaghed aldeles maa leve af ham. —

Men ved Fabers Befordring til Marstal mødte den Omstændighed, jeg ikke kan eller bør undlade at berette. Da Degn Faber bragte mig Efterretning om, at han var kaldet til Marstal Degnekald, yttrede jeg min Forlegenhed med at faa en Kirkesanger i Vacansen, thi Bauditz, der nu og da i Fabers Forfald havde forestaaet Sangen (Men ikke altid til Fornøjelse, hverken for sig selv eller Menigheden) vidste jeg, paatog sig det ikke gjerne. Faber gik imidlertid til ham, beder ham under Vacancen at forrette dette, men Bauditz afslog det ganske. I den Tanke, at jeg formaade mere hos ham, søgte jeg at overtale ham dertil, men han svarede: Jeg venter, De undskylder mig; thi at jeg skal mærke Menigheden at være misfornøjet med mig i Kirken er for mig noget udstaaeligt; saa jeg hverken vil eller kan opfylde Deres Begiering. Ved Provstens Hjælp fik jeg en fra Rise; men om Vinteren har det sine Besværligheder.

Her i Tranderup kan fremfor mange andre Steder Degne og Skoleholder Embedet forenes med een Mand, og naar de (Embederne) samles, kan en Mand have taalelig Udkomme og uden ængstelig

Frygt for trykkende Næringsssorger, for samtlige Indkomster bestaar i 42 Rd. foruden 10 til Ildebrændsel. Tillæg af Jord 12 Skp. boniteret Land, hvorpaa kan holdes 2 Køer, da han faar Høe og Foer af Sognet.

Skoleholder Embedet er da og kun lidet, alt taler for deres Forening, men hvorledes dette bedst til Skolens meste Nytte for nærværende Tid kan lade sig gøre, kan jeg ikke bestemme, da der fra hvilken Side, Tingene tages, møder Vanskeligheder. Dog dette ønskede jeg udsigeligt gjerne, og som tillige vilde være gavnlig for Skolen, at dersom ikke Bauditz, men en anden beskikkes til Kirkesanger, som da maatte paalægges at lette Bauditz Byrder ved Ungd. Undervisning i Skolen; thi lad være, at Sognet kun er lidet, gives her dog en saa talrig Ungdom, at man i den for Bonden ledigste Tid, kan glædes ved 70—80 Børn i Skolen, der alle er inddelt i Klasser og hvoraf 1 fjerde Deel baade skriver og regner.

Deres Højærværdighed vil saavel til Skolens som til vores Nytte bedst vide at ramme den bedste og gavnligste Maade.

Tranderup, d. 19.—6. 1804.

Schaarup.

Før denne Skrivelse kommer til Biskoppen, gaar den til Provst Fangel i Rise, der som før omtalt tidligere har været Præst i Tranderup. Han skriver:

„Han (Bauditz) har forbedret sig, det tilstaar jeg med Glæde og viger i Regning og Skrivning ikke nogen af Landets (Ærøs) øvrige Skolelærere“.

Han tiltræder ogsaa, at der ansættes en Kirkesanger, som efter Bauditz Død kan blive dennes Efterfølger, men at Kongens Tilladelse skal søges for at faa 30 Rd. aarlig saa længe denne Ordning varer, og da Degneboligen ligger i Nærheden af Skolen,

„kan Børnene komme til ham (Kirkesangeren) i Degnehuset, naar han, som for en Tid lod sig gøre, hjalp sig med Dagligstuen og et lidet Kammer derved.

Naar Bauditz dør, kan Degnehuset med Have sælges. Degnens og Skoleholderens Jordlod i Marken er ikke for stor. Tilmed ligger Degnens Jord tæt ved Skolen, men da maatte og bygges 4 Fag Hus til Skolen, hvis Bygning ellers er efter dens Auling. I samme Tilbygning kunde da nok indrettes 2 Værelser til at give Stedets efterladte Enke, som er meget værre faren end en Huusmands Enke, det fornødne Husly.

Hvad af Degneboligen og Haven indkommer, kunde efter Afdrag af Jord (dens Værdi) anvendes paa disse Fag Huus“.

Vi forstaar, at der er store Planer i Gære, men at Vanskelighederne heller ikke er smaa. Det er den ny Tid, der er i Fremmarch. Den store Skolelov af 1814 er endnu ikke kommet, men nogle af dens Tanker har allerede slaaet Rod blandt Skolens Mænd. Vi ser, at det er Degneinstitutionen, det skal gaa ud over, ved at inddrage Degneembederne og bruge disses Indtægter til Fordel for Skolerne og Skoleholderembederne, eller saaledes, at Degnene ogsaa maatte paatage sig en Del af den almindelige Børneundervisning og ikke alene i Kristendom. Hele Vanskeligheden ligger altsaa i det, at gamle Bauditz ikke kan paatage sig at lede Kirkesangen, men da hans Foresatte, baade Præst og Provst, nu erklærer ham for at være en dygtig Mand, skulde man tro, at det maatte kunne lade sig ordne saaledes, som det er foreslaaet, men selv i vore Dage kendes Eksempler paa, at der tages større Hensyn til Bisagen end Hovedsagen i Forholdet mellem Kirke og Skole ved en Lærers Ansættelse. Bauditz blev heller ikke Degn denne Gang og heller ikke senere, endskønt der blev Embedsledighed endnu to Gange i Degneembedet, mens han var Skoleholder.

Den 8. August 1804, altsaa ikke længe efter Degn Fabers Bortrejse, blev der afholdt Visitats i Tranderup Skole af Provst Fangel, og i sin Beretning til Bispem meddeler han, at Børnene viste, at de havde god Kristendoms-Kundskab. Da denne pæne Omtale kommer straks efter hans Forflyttelse, maa man vel nok give ham den største Del af Æren derfor. Provsten meddeler endvidere, at han har indført bibelsk Historie i Tranderup, vistnok det første Sted paa Ærø. Da han kom til Rise, indførte han den ogsaa der. Fabers Eftermand blev

N. Andersen,

hvem vi heller ikke har meget Kendskab til. I Lighed med Øens andre Degne maa han i 1807 afgive en Beretning til Biskoppen over sine Indtægter som Degn. Denne Beretning er i en Del Ting de samme, som vi før har stiftet Bekendtskab med, saa kun det, der afviger derfra, skal medtages her. Af den Byg, Degnen faar til Mortens Dag, beholder han kun selv 8 Td. Da Beboerne samtidig har Ret til at faa 1 Td. Øl, maa han bruge 1 Td. 6 Skp. til Fremstilling deraf. Efter mit ringe Kendskab hertil, vil jeg dog mene, at det maa blive endda noget meget stærkt Øl, den gode Degn har serveret for sine Bymænd. Bymændenes Ret hertil er af meget gammel Dato; den omtales allerede i 1682. Da blev den givet af Børnene ved Latinskolen i Ærøskbg., naar Bønderne fra Tranderup leverede Byg til denne. Da Degnen senere fik Rettigheden til Byggen, har altsaa Forpligtelsen til at give Øl fulgt med, saa paa den Konto har Bymændene i den Tid gjort sig til Gode med mindst 120 Td. Øl, alt paa Degneembedets Regning. Kodboerne betaler til samme Tid tilsammen 2 Rd. 4 Mk., da der er 16, bliver det en Mark til hver. Til 1. Maj faar han af Kirken 12 Rd. 4 Mk. for at passe og smøre Kirkeuret samt renholde Kirken. De 4 Mk. maa han dog bruge til at købe Olie for til Smørelse. At

ombære Tavlen (Klingpungen) i Kirken hver Søndag giver 2 Mk. Ved Paasketid faar han et Brød og 12 Æg fra hver Gaard og til Mortensdag endvidere 1 Brød og ½ Gaas. Brødene vurderes til godt 16 Rd. Et Maal Mælk leveres til St. Hansdag. Værdien beregnes til 5 Rd. Foruden disse bestemte aarlige Indtægter kommer de ubestemte, der fordeler sig saaledes:

a) Offer ved de 3 store Højtider samt Tavle Penge, der disse Dage gaar til Degnen	24 Rd. — Mk.
b) Bryllupper, Barnedaab, Kirkegangskoner og Begravelser	10 — — --
N. B. Ministerial Bogen kan opvise, at der findes omtrent 1½ Aar i hvilket intet Bryllup har været. Kirkegangskoner ofrer ikke her. Husmænd og Parcellister giver sjælden Degnen mere end 8 Skilling ved slig Lejlighed.	
c) Publikationer (Bekendtgørelser) for Øvrigheden	1 — 2 —
d) Af hver Confirman, der antages 2 Mk. ca. 8	2 — 4 —
e) ¼ Part af Lamtienden i Penge (5 Lam)	5 — — —
Summa	82 Rd. 0 Mk.

Derimod har jeg efter Qvittering fra Amtsstuen og Branddirektøren betalt 4 Rd. 1 Mk. i S. H. C. (Slesvigsk-Holstensk Curant) hvilke Udgifter i Dansk Curant er som fradrages

5 — — —

I Penge 77 Rd. — Mk.

Uden Jord og Tiendebyg.

Tranderup, d. 4. Jan. 1807.

N. Andersen,
Stedets Degn

Sammenligner vi Degneindtægterne med Bregninge-Søby samt Rise, viser det sig, at de var betydelig bedre i dis-

se Sogne. Længe varer det heller ikke, før vi ser, at der atter søges en ny Degn til Tranderup. Andersen har vel faaet andet og bedre Embede, men hans Navn møder vi ikke senere.

Den næste, der rykker ind i Embedet er

Peder Magnus Hammer.

Han er da 32 Aar og theologisk Student og opholder sig som Huslærer el. lign. i Lindelse Præstegaard paa Langeland hos Provst Schurmann. Af denne faar Hammer Opfordring til at søge Embedet, og i den Anledning skriver han til Biskoppen d. 18. Juli 1809:

„Deres Højærværdighed vil have mig i gunstigt Erindring ved forefaldende Lejlighed og sørge for mine Vilkaars Forbedring“.

Det er næsten, som om han stiller Betingelser, men ikke desto mindre udnævnes han til Embedet den 14. August i Haabet om snarest muligt at faa et bedre. Men selv om han ikke har større Tanker om sit Embede, hvad Lønspørgsmaalet angaar, maa han dog anse det for godt nok til at gifte sig paa; thi det bliver han omtrent paa samme Tid med Inger Hansen fra Longelse Bondegaard paa Langeland. Aaret efter døbes en Datter Maren Kirstine Hammer og tre Aar senere en Søn Magnus Hansen Hammer.

Atter i hans Embedstid maa der afgives en Indberetning over Embedets Indtægter til Biskoppen. Det samme maa Øens andre Degne og Skoleholdere gøre; men da Hammers giver mange Oplysninger, som ikke findes i Andersens, skal den gengives her i sin Helhed.

Tranderup Degnekalds Indtægter.

I.

Til Sognet hører 33½ Boelsmænd og 16 Kodboer, hvilke hver for sig yder efter Alle Helgens Dag 2 Skp. Byg til Degnen (Det var ved denne Lej-

lighed, at Andersen maatte give en Tønde Øl, saa den har Hammer maaske inddraget. Forf. Bem.) Kodboerne betalte tillige 8 Sk. S. H. C. (Andersen har 16 Sk. el. 1 Mark) som eqvivalent for Paaske og Jule Renter, for hvilke de ere fritagne. Ejeren af en Vandmølle her i Sognet giver $\frac{1}{3}$ Part Tiende af sit Boe til Degnen, som er nogle faa Neg af hvert Slags.

Af Oldau Mølle i Rise Sogn betales 1 Mark S. H. C., som skal gjælde for Tiende af nogle den tilliggende Jorder, der har tilhørt Tranderup Sogn.

II.

Offer til de tre store Højtider er omtrent 13 Rd. i S. H. C.

St. Hans Rente:

Ved Midsommer Tiende, kan Aar om andet omtrent gøres Regning paa 4—6 Lam og $\frac{1}{2}$ rd. S. H. C.

Jule Rente:

Af hver Boelsmand 1 Brød og en halv feed Gaas.

Paaske Rente:

Af hver Boelsmand 1 Brød og 12 Æg.

III.

Degneboligen er kun en Længde — bestaaende af 5 Fag i Bredden og 9 i Længden — alt i Bindingsværk og med Straatag.

Degneboligens Inventarium er to Skole Borde til Confirmanderne.

Huse — som tilhører — ingen.

Anneksgaarde ingen.

IV.

En Deel Tillæg.

Alle i Sognet, der ejer Køer, yder Degnen For-sommer Mælk, paa den Dag, hvilken han selv bestemmer.

For Kirke-Uhrets Optrækning, Kirkens Renholdelse og Olje til Klokkerne erholder Degnen til hver 1. Maj udbetalt 12 Rd. 2 Mk. S. H. C.

Legater — ingen.

Afgifter af Sædegaarde — ingen.
 Fri Ildebrand og Olden — ingen.

V.

For nærværende Tid ingen Enker, men naar disse gives, skal udredes i aarlig Penge 3 Rd. 12 Sk. S. H. C.

Af Degnebygget leveres aarlig til Klokkeren i Errøeskiøbing 10 Skp. Byg.

Tilforn har været latinsk Skole i Errøeskb., hvor Klokkeren tillige var Rector. Som Rector blev dette Byg ham tillagt — og — endskønt Skoole og Rector ere forsvundne, har Eftermanden som Klokker paastaet og erholdt samme Rettighed — hvilken Tyngde jeg underdanigst haaber — enten før eller ved indtrædende Vacance at dette meget lidet og ringe Kald maa vorde befriet for.

I Oldau By i Rise Sogn er en Boelsmand ved Navn Hans Larsen, hvis Grund er tagen fra Tranderup Sogn. Som Følge deraf yder han Tiende af alle Slags Korn til Præsten i Tranderup ligesom og Midsommer Tiende til Tranderup Degn, men derimod yder han Degnebyg og Ostemælk til Degnen i Riise. At dette aldeles er Uret — er indlysende.

Jeg haaber derfor underdanigst, at denne Kaldets Føringelse igjen maa vorde det tillagt.

Til Degneboligen er kun 7 Skp. Land, hvorpaa hverken kan græsse eller fores en Koe uden Hjælp og Vinteren andetsteds fra.

Høe haves slett intet.

VI.

En af Ærrøeskb. Øvrighed givet Resolution af 11. April 1809, hvori Peder Pedersen — Ejer af Lykke-Stedet i Brejninge Sogn, tildømmes, lig de andre Kodboer i Tranderup Sogn iblandt hvilke han ogsaa er regnet at yde aarlig 2 Skp. Byg og 8 sk. Curant — samt Offer til Tranderup Degn.

Et kongeligt Document, dateret Kristiansborg

Slot den 13. Decb. 1776, der paalægger Sognefolkene at gjøre den behøvende Haand og Spand Tjeneste ved Degneboligen ved Reparation og Opbyggelse.

2de Documenter fra Norburg Amtsstue, dateret 1ste October 1763 og 1ste October 1767, der vise Rettigheder til $\frac{1}{3}$ Part Tiende af Vandmøllen og Oldau Mølle samt at Præstehusmændene ere pligtig, naar forlanges at betale til Degnen 3 sk. C. aarlig.

Paa Befaling af 23de Novb. 1811 af højædle og højærværdige Hr. Biskop og Doctor Plum, Ridder af Dannebrogen, er denne Fortegnelse saaledes forfattet.

Underdanigst.

Tranderup, d. 12.—12. 1811.

Hammer,
Sogndegn for Tranderup Menighed.

Grundlaget for Degneindtægten hviler paa et Reskript af 1. Februar 1690, men denne Fortegnelse indeholder for den interesserede og lokalkendte Læser desuden flere oplysende Meddelelser; saaledes er det mærkeligt, at der skal betales Tiende og Offer fra baade Rise og Bregninge Sogne, men Grunden er vistnok den, at den Jord, der tilhørte Lykke-Stedet i Bregninge, før Udskiftningen 1774 havde tilhørt Tranderup Sogn og saaledes var tiendepligtig til Tranderup. I alle Tilfælde kan det siges med Bestemthed, at en Del Jord, som 1734 tilhørte Præstegaarden i Tr. ved Udskiftningen kom til Bregninge Sogn, og gamle Beretninger ved da ogsaa at fortælle om, at Præsten i Tranderup og nogle af Sognets Mænd klagede over Udskiftningen. Jorden ligger dog stadig i Bregninge Sogn, saa Klagen har maaske ikke gjort anden Gavn, end at Tienden deraf gik til Tranderup.

Paa Grund af de smaa Degneindtægter, har Embedet

næsten aldrig haft Enker. De fleste Degne søgte snarest muligt et bedre Levebrød, og af de to Degne, som er døde i Embedet, Højberg og Butker, efterlod kun den sidste sig en Enke, og denne er, saavidt mig bekendt, den eneste, der har været.

Ved Cancelli Skrivelse af 1814 bestemtes det, at den omtalte Gaard i Olde skulde yde 2 Skp. Byg til Tranderup Degn; disse to Skp. maa saaledes være gaaet fra Rise Degneembede. Da Hammer samme Aar overtog dette, fik han ikke selv nogen Fordel deraf; tværtimod. Her var han Degn til 1822, da han pludselig døde, kun 45 Aar gl. Der er nogen Mulighed for, at det maa være ham, der fortælles om i Sognet, at han døde i Kirketaarnet som Følge af et Slag af Kirkeklokken. Han efterlod Enke og tre Børn. Enken havde en betydelig Arv staaende i sin Broders Gaard paa Langeland, men paa Grund af Tidens sørgelige Pengeforhold, kunde hun i Følge Skiftet ikke faa den udbetalt. Som Enke flyttede hun tilbage til sin Fødeø.

Skole og Skolemestre

i

Tranderup Sogn.

Det er meget lidt, der kan berettes om Skoleforholdene i Tranderup før et godt Stykke ind i det 18. Aarhundrede. Kun ganske sjældent finder man noget i de gejstlige Arkiver. Til Degneembederne havde Bisperne jo Kalds- og Tilsynsret, men det var Hertugen paa Lyksborg, der ansatte Skoleholderne. Dette findes oplyst i en Skrivelse fra Sognemændene i Rise til Biskoppen, da Sognepræsten der havde taget lovlig lidt Hensyn til Sognets Befolkning. De skriver, at med Hensyn til Ansættelsen af Skoleholdere

„blev dermed alle tider saaledes forholdet, at Supplicanterne (Ansøgerne) meldte sig med deres Ansøgninger ved Amtsstuen hos det nærværende Øfrighed. Der over lagde Øfrigheden med Sand- og Syns Mænd i dend Bye eller District, som Tjenesten var vacant, hvem af de søgende, dertil bedst var skikket og beqvem, og naar dette var udgjort Repeterte Øfrigheden til Landets daværende Herskab Hands Højfyrstelige Durchlauch- tighed til Gluchsborg derom og udbad sig Bestalling paa den saaledis udvalte og i Forsiag bragte Person som og siden af Stedets nærværende Øfrighed paa Tinget for Almuen offentlig forkyndt og dernæst Skoleholderen overleveret“.

Indtil omkring Midten af det attende Aarhundrede gik Børnene fra Bregninge i Skole i Tranderup. Maaske det dog kun er Børnene fra Øster Bregninge, da denne By ligesom Tranderup hørte til Graasten Amt og altsaa stod under samme Herskab. I 1747 og 1749 føres Forhandlinger med en Mand i Bregninge om at overtage Undervisningen her, da de Bregninge Forældre klagede over den lange Skolevej, og de oprettede saa selv en Skole fra Nytaar 1749.

Hvornaar Skolen er oprettet i Tranderup, foreligger der mig bekendt ingen Oplysning om; men i de gamle hertugelige Papirer ses, at Skolehuset har været istandsat 1717, og at der omrent samtidig har været Stridigheder mellem Præst og Skolemester. Den daværende Skolemester Block maatte snart efter give Afkald paa sin Stilling, men om Stridigheden er Aarsag hertil, meddeles der ikke noget om. Han er den første Skolemester i Tranderup, der kendes noget til.

Otto Hyevadts.

1719 overtog Otto Hyevadts Embedet. I April 1725 klager han til Hertugen over den lille Løn, vel i Haab om at faa den forhøjet. Det lykkedes ikke.

Ratge Bertelsen.

Den 8. Oktober 1725 blev Ratge Bertelsen Skolemester i Tranderup. Da han har været i Embedet i nogle Aar, søger han ogsaa om Lønforhøjelse; men vistnok med samme ringe Resultat som Forgængereren. — Han oplyser, at Lønnen er 20 Rd., saa for os at mene, var Andragendet ikke helt uberettiget. Først i Trediveerne forflyttedes han til Marstal, hvor han dør 1763. Da hans første Hustru dør 1759, fik han paa Grund af Alderdom og Svaghed Lov til at sidde i uskiftet Bo; men fem Maaneder senere indgik han atter

Ægteskab. Hans anden Hustru var fra Slesvig, og et og andet tyder paa, at R. B. ogsaa var fra denne Egn.

Jeppe Kehlet.

Jeppe Kehlet blev Bertelsens Eftermand. Hans Ankomst til Tranderup ligger i Tiden mellem 1731, da Bertelsen endnu var i Embedet, og 1735, da Kehlet dette Aar faar en Datter døbt. Han var vistnok fra Ærøskøbing, da dette Navn paa den Tid ogsaa kendes der. Byskriveren i Ærøskg. Hans Kehlets Hustru bar ovennævnte Datter til Daaben 1735. Hun var af den kendte Pilegaardsslægt, der efter Overleveringen skal nedstamme fra en uægte Datter af Hertug Christian; den eneste Hertug, der en Tid har boet paa Ærø, nemlig paa Graasten.

Der er flere Børn i Ægteskabet, men bortset fra en en Dreng, dør de alle før Faderen. Han dør af „den graserende Blodgang“ den 3. Novbr. 1759. Det var en smitsom Sygdom, som ogsaa rasede i Marstal samtidig, hvor Hjælpe-lærer Erreboe havde to Hustruer, der døde.

I Kehlets Dødsbo var 1 Ko og 3 Faar de vigtigste Aktiver, der ialt beløb sig til 71 Rd. Ved Boets Opgørelse d. 7. Jan. 1760 mødte 14 Gaardmænd med Skolelønnen, eller den Del, der skulde betales til Jul, hver 32 Skilling. Niels Christensen „tilstod“, at de øvrige 16 Gmd. havde leveret ovennævnte Juleløn til ham. „Gaardmændene i Aarnum“ Jens Larsen og Niels Jeppesen har ikke betalt. De 17 Kodboer og 24 Husmænd havde heller ikke betalt, men for dem vilde Provsten „Cavere“.

Chr. Fr. Schrøder og Hans Petersen.

Det kan ikke med Bestemthed siges nu, hvem der blev Kehlets Efterfølger. Vi ved, at der i de følgende tyve Aar har været mindst 2 Skolemestre i Tranderup. Den første af disse var Chr. Fr. Schrøder, og den anden var Hans

Pedersen. Da Schrøder var i Embedet 1763, kan vi maa-
ske regne med, at han ogsaa var den, der overtog Skolen
efter Kehlet. Jeg har kun fundet hans Navn bevaret i før
omtalte Klage fra Beboerne i Rise til Biskoppen. Der for-
tælles, at han da var Ansøger til Skoleholderembedet i Rise,
men at han blev afvist af baade Præsten og Beboerne. I
den Forsvarsskrivelse, som Præsten i Rise maa afgive til
Biskoppen i Anledning af Bøndernes Klage, ses, at der
efter 1749, da Fr. 5. overtog Ærø, var Tilløb til en For-
andring, idet Præsterne arbejdede for at faa nogen Indfly-
delse ved Ansættelsen af Skoleholdere. Saaledes anfører
Rise Præsten, at det er sket ved Ansættelser i Tranderup,
Søby og Ommel. Fremgangsmaaden var denne, at „Sogne-
præsten proponerer 2 Ansøgere, om han kand opspørge
saamange“. Provsten examinerer. Amtmanden con-
firmerer og giver bestalling“. Chr. Fr. Schrøder maa altsaa
have faaet Embedet paa denne Maade. I Rise protesterede
Beboerne mod, at deres Indflydelse ved Ansættelsen skulde
gaa over til Præsten, og de fik deres Villie sat igennem.

Om den anden Skoleholder, Hans Petersen, fik An-
sættelse ved Præstens eller Bøndernes Velvillie, gives der
ingen Oplysning om, heller ikke om, hvornaar det skete, men
da den gamle Degneenke, Sophia Margretha Butker døde
1779, er han Skoleholder i Tranderup, og det er ham, der
køber det Hus med tilhørende Jorder, hun ejer i Tranderup.
Da hun skal begraves, indbyder han til Jordefærden og tje-
ner derved 12 Sk. Næppe tre Aar senere dør han, i Februar
1782, og da Dødsfaldet ikke i rette Tid, tredie Dagen, mel-
des til den gejstlige Skifteforvalter, Provsten, møder denne
for at skifte den 17. Febr. Foruden Enken, Gie Jensdatter,
efterlader han fem Børn, 2 Sønner og 3 Døtre. Sønnerne
Peder og Jens er 22 og 17 Aar. Den ene Datter, Ingeborg,
er gift med Michel Thomsen, Voderup; de to andre Karen
og Cathrine er 23 og 12 Aar. Iblandt Værgerne finder man

Sandemanden i Tranderup og Enkens Broder, Jens Jensen, Voderup Mark. Der har altsaa været Slægtskabsforbindelse i Sognet, og maaske stammer baade Skoleholderen og hans Hustru derfra.

Af Skiftet ses bl. a., at der i Stalden var 2 Køer à 9 Rd. og 2 Faar à 1 Rd. foruden „1 Slaa Tøj og 1 Meje Tøj“. Ialt blev der 192 Rd. at arve.

Enken blev boende i Huset, som de havde købt 1779.

Af Jordebogen fra Udskiftningen i 1774 ses, at da var Hans Pedersen allerede Skoleholder i Tranderup. Da bliver der tillagt Embedet Jord i Østerholm og Kretager, ialt ca. 4 Td. Land. (2½ ha.)

I Tranderup Sogn laa indtil 1767 en Herregaard, Wuderup, der i sin Tid havde tilhørt Hertug Hans d. Yngre og hans Slægt og senere Kongen. Da den blev udstykket, blev Børnene fra de nyoprettede Ejendomme henvist til Tranderup Skole mod at betale en ugentlig Godtgørelse til Skoleholderen. For at spare denne ugentlige Udgift var der mange, der holdt deres Børn hjemme, men fra 1790 blev det bestemt, at der skulde betales, enten de sendte Børnene i Skole eller ej, og at Skolelønnen hvilede paa alle de nye Ejendomme.

Bestemmelsen er givet i 15 Punkter, saaledes:

Da i Henseende til Wuderup-Parcellisterne hidindtil ingen Regulering er sket med Skolen og Følgen af det alm. vedtagne, at Forældrene i Mangel af en indbyrdes Forening, give til Skolemesteren for hvert Barn, de skikke til Skolen ugentlig 1 Skilling, som for de fleste er alt for trykkende, er denne, at saare faa og for den meste Tid hart ad ingen Børn fra Wuderup kommer til Skolen, og at bemeldte Børn til Dels opvoxe i den beklageligste Uvidenhed, saa have vi paa velærværdige Hr. Pastor Fangels Forslag efter Sagens nøje Overvejelse, især til Parcellisternes Skaansel og for at lette dem deres Børns Skolegang funden os

foranlediget og nødsaget, herved at fastsætte følgende Regulativ, hvilket vedkommende sig i alle Punkter have at holde Efterrettelig.

I.

Alle Wuderup Beboere hører til Tranderup Skole, som det nærmeste Sted, ligesom de ogsaa er Lemmer i den Menighed.

II.

De, som have fra 1 til 4 Td. Ld. incl. betale til Skoleholderen i Tranderup aarlig Sex Skilling lybsk.

III.

De, som have fra 5 til 8 Td. Ld. incl. betale ligeledes til samme aarlig otte Sk. l.

III.

De, som have fra 9 til 12 Td. Ld. incl. give lige-saa 12 Sk .l.

V.

Det halve eller Fjerding Td. Ld., som hos nogle er overflydende, tages ey i Beregning; men skulde en Mand have over 12 Td. Ld. da giver han for ethvert saadant toe Sk. l. mere indtil een Mark og otte Sk .l., dersom Ejeren selv er af Bonde-standen, hvis ikke da til 1 Rdl.

VI.

Saasnart i Fremtiden nogen Wuderup Parceler-Jord bliver bebyggt skal ogsaa af samme betales Skoleløn efter ovenanførte.

VII.

Tilkiøber sig nogen Avlsmand /: Bonde :/ her-efter nogen Parcele, der er bebygget, skal han omendskønt han ikke bebor den, svare af og efter de tilkiøbte Td. Ld.

VIII.

Skolelønnen betales i 2 Terminer: Paaske og Mikkels Dag og altsaa den første Termin til Paa-ske i dette Aar.

IX.

Tvende af Wuderup Beboere skifte aarligen til at indkassere Skolelønnen efter den dem af Sko-

leholderen givne Liste, uden mindste Betaling derfor.

X.

Denne Liste forfærdiges hver Gang i Overværelse af tvende hæderlige Mænd i Wuderup, som i Tilfælde af Tvivl om Tøndernes Antal, lade sig give og forevise Quitterings-Bogen fra den Kgl. Amtsstue.

XI.

De, som vægre sig ved at betale Skole-Penge skulde ligesom de øvrige i Sognet være Execution underlagt.

XII.

De Forældre, hvis samtlige Børn paa nærværende Tid ere confirmerede og efter Skolens Protokol befindes eller i Mangel af Oplysning ved slig troeligen tør bevidnes, at de allerede have givet Skole-Løn for disse deres Børn mere eller i det mindste ligesaa meget som den efter denne Regulering kunde til komme i 15 Aar, ere frie i deres Levetid for at yde Skoleløn, dog skulde de straks melde dem for Sogne-Præsten og ey anse Sig fri, førend de have fornummet Amtmandens Kiendelse heri. Erkiendes da slige frie, nyde ogsaa deres Enker samme Frihed; men overlades Stedet til Børnene eller anden endog før Mandens Død, blive disse strax ansatte til at yde Skole-Løn.

XIII.

Skoleholderen maa ej kræve mere af nogen Parcellist end det, som er bestemt efter Antallet af de Td. Ld., som enhver ejer, men være pligtig at tage imod alle de Børn over 6 Aar, som de sende til Skolen og give dem Undervisning i den christelige Børnelærdom samt Regning og Skrivning, efter yderste Flid og i alt forholde sig saaledes, at han kan forsvare det for Gud og sine foresatte.

XIII.

Skoleholderen skal føre en tilforladelig Skoleprotokol over samtlige Parcelister, ligesom over de øvrige Sogne-Folk anføre samtlige deres Børns

Navne og disses Skolegang; at Sognepræsten ved den ugentlige Forevisning kan se, hvilke Børn, der bliver borte fra Skolen, og hvilke der kommer til samme, og det derved kan kiendes, hos hvem Skylden ligger, dersom Børnene ej gjøre den behørig Fremgang.

Nordborg Amthaus d. 18. og Ærøes Kiøbing
d. Marti 1790

v. Pechlin.

Johan Bauditz.

De følgende fyrretyve Aar er et meget bevæget Tidsrum i Tranderup Skoles Historie. og Hovedpersonen er til Stadighed Skoleholderen Johan Bauditz, der blev Hans Petersens Eftermand. Før han kommer til Tranderup, kender vi ikke meget til ham. Han er født 1738 og blev Skoleholder i Ærøskøbing 1774, hvorfra han kom til Tranderup. Provst Holm siger om ham fra Ærøskbg., at han „ofte der ikke opførte sig saa ret, som han burde“. Det var selvfølgelig ikke det bedste Skudsmaal at møde med i Tranderup, da han som 44-aarig blev Skoleholder der; men Sognets Beboere fik selv senere Lejlighed nok til at gøre den samme Erfaring.

I de første Aar gaar det tilsyneladende godt og roligt, men vistnok kun fordi man haaber, at der skal ske en Forandring til det bedre, men da der ikke er megen Udsigt dertil, sender Sognepræsten, Gomme Fangel, ham en Advarsel, der i dybe, alvorlige Ord, men i en mild og kærlig Tone opfordrer ham til at forbedre sig.

Skrivelsen har følgende Ordlyd:

Kiære Bauditz!

Endskønt jeg vel engang kunde trættes i at give mine kiærlige Forordninger, der saa lidet blive agtede, saa vil jeg dog endnu herved lægge Dem paa Hjerte, at De paadrager Dem et Ansvar for Her-

ren, der vil blive saare tungt, da Skole-Embedets Pligter ingenlunde efterkommes som de bør og kan, et Ansvar, der af Mennesker ikke i Længden kan være upaatalte, og upaaankede, dersom der ikke sker en Forandring, og Børnene med Flid og Retsindighed her bliver antagen.

Jeg ser, jeg kieder og sørger over Skolens beklagelige Forfatning, og det er mig alt for smerteligt og mit Ansvar for Gud og Mennesker alt for stort, at jeg ikke til det yderste skal søge at mine kiærlige Forordninger maatte efterkommes.

Jeg beder, jeg raader derfor endnu engang!

Lad Skolestuen blive holdt varm!

Lad hverken Georg eller Datteren befatte sig med at høre Lektier eller forestaa Skolen.

Lad det usømmelige og skadelige Brødgiveri have en Ende.

Sker det herved skal det glæde mit Hjerte, og finder jeg ærlig Flid og Vindskibelighed, skal jeg elske, ære og agte Dem.

Tranderup, d. 29de 9ber 1790.

G. Fangel.

Vi forstaar, at hans Embede ikke har været forrettet paa bedste Maade, og at denne Advarsel ikke er den første, han har modtaget, men vi forstaar ikke, at Provst Holm i Marstal endnu samme Aar kan anbefale ham til at blive Degn, hvad han gør, da Degn Zimmer forflyttes til Bregninge. Trods Provstens Anbefaling blev han aldrig Degn, og senere fik Provsten selv Lejlighed til at erfare, at Bauditz ikke var den, han havde anset ham for.

Han visiterede i Tranderup i Sommeren 1795, og fra hans Beretning derom skal der her tages nogle Ord og Udtryk, der tydelig viser, hvordan Bauditz er:

— fuld af Klager over B. — han er ubehagelig — tølperagtigst — bortrejst uden at sørge for Børnenes Undervisning — han er hundsk, slet ikke at tro, holder intet af, hvad han lover o. s. v.

og slutter:

„han kan ei forblive, hvor han er, thi det er ei raadeligt, dog at han blev forflyttet til et Sted, hvor han under et Slags større Tvang, var for Øjne; thi vist er det. Han er en god Lærer i Skrivning og Regning.“

Endnu har vi ikke erfaret noget om, hvorledes Beboerne var tilfreds med ham. Der kunde jo være en Mulighed for, at det kun var hans foresatte, Præst og Provst, der havde noget at klage. Saaledes var det dog ikke. Befolkningen var i allerhøjeste Grad utilfreds, med ham og onskede, at han maatte blive afsat. Fra 1793 foreligger der en meget omfangsrig og graverende Klage mod ham, og som har mange Underskrifter af baade Boelsm., Kodboer og Husmænd fra Vindeballe og Tranderup.

Den begynder saaledes:

„Om Skoleholderens ilde Overfald i Almindelighed, saa og hans usømmelige Forhold i Særdeleshed i Skolen, hvor mange fattige Børn maa lide Straf o. s. v.“

Af Overfald nævnes:

- I. Overfaldt for nogle Aar siden en faderløs og moderløs Dreng, Hans Andersen Ure, som var kommen i Uenighed med Skoleholderens Søn i Degn Zimmers Hus, kastede ham til Jorden og traadte paa ham.
- II. Overfaldt hans Nabo Ole Knudsens Kone, der var frugtsommelig (Attest ved Fysikus Møller).
- III. Overfaldt en Dreng, der sankede Aks, og som kom hans Mark for nær.

Med Hensyn til hans Forhold i Skolen fortælles, at han i Vinteren 1795 „ikke vilde tage Børn i Skole, da de kun var 15—16, før han ved Magt blev tvunget dertil“. Grunden var nok den, at han vilde spare Opvarmningen. Endvidere faar vi af denne Klage Oplysning om, hvad Pastor

r'angel mener med forskellige Udtryk i sin Klage fra 1790, f. Eks.:

„Naar Sønnen Georg hørte Børnene (i Stedet for Faderen) havde han en Kurv eller Tallerken med i Skolen for at Børnene kunde give noget af deres Skolemad deri. Nu rettede det sig efter, hvor meget Mad Børnene gav, om de skulde høres lidt eller meget i deres Lektier; men de, der gav al deres Mad bort, blev fuldstændig fri, og i Spøg „slog han dem med Haanden og sagde: „Quit, Quit, saa var det nok!“ og han kan i den Fald sættes i Ligning med Munkene i Venedi, om hvilke der skrives, at naar de skulde skrifte Folket, og naar nogen i det samme giver ham en Dosør, idet de skal bekiende deres Synder, som er brugelig for de Catoleske, siger Munkene ikkun Bakatele, Bakatele. Om denne Aflads Krone hos os kunde Skoleholderens Spøl-Tønde, om den kunde tale, give fuldkommen Vidnesbyrd, i Særdeleshed, naar den er fuld med Brød, som nogle har set den“.

Klagen var rettet til Sognepræst, Provst og Kirkeværge om at straffe denne onde Gerning. Et andet Forhold, som de bringer frem i deres Klage, er dette, at

„da Laurits Hansen i Luusgaard havde tiltalt Skoleholderens Børn for deres Nærighed, da de paa Høstageren gik hannem for nær, da de sankede Aks. Heraf tog Skoleholderen (Anledning til), at Katecisere over Ruts, Bog og Boas Ord til Rut, at hun skulde sanke iblandt Negene, som skulde bevise, at det endnu var lovlig, da dog Naomi i sine Ord til Rut velsignede Boas for han ikke havde forladt sin Barmhjertighed fordi Naomi Sønner var døde, og hvilken Forskel der er paa Ret og Barmhjertighed er dog de fleste Bekiendte. Imidlertid maatte Hans Lauritsen, L. H. Søn undgiælde det med Hug og Slag som hans Fader med hans Tiltale, som dog var lovlig og ret, til Skoleholderens Børn, forvolde Sønnen, som nu er myndig og kan selv bevidne“.

Da Sønnen nu er myndig, maa det være en gammel Historie, der er draget frem paany. Hvis den allerede har hvilet i en halv Snes Aar, burde den ogsaa være glemt før bestandig, da den dog er ret ubetydelig. Videre henviser de til forskellige Punkter i Skoleforordningen, som han ikke har overholdt. Bl. a. har han ikke ført et ulasteligt Levned i Fredelighed uden Eder og Banden, og idet de henviser til disse forskellige Punkter, anmoder de Provsten om, at han maa blive afsat.

Den omfangsrige Klage ender med et Par Linier, som ikke har Forbindelse med det øvrige, og som der hviler en vis Mystik over. I alle Tilfælde forekommer det os at være en Hentydning til, at de ogsaa har ham mistænkt som Brændstifter, da de siger:

„og vi hører saa meget om Ildebrand her i de sidste 2 Aar og ingen ved, hvorfra de er kommen“.

Bauditz blev ikke afsat. Endnu i femogtyve Aar var han Lærer i Sognet. Han havde ogsaa overfaldet en ung Karl paa offentlig Gade, hvorefter han meldte sig til den hellige Nadver; han kunde dog ikke antages. Efter Forhøret meldte han sig anden Gang, men da han endnu havde sit heftige Sind, maatte han endda have „Tid til bedre Betænkning. Det er anden Gang han for saadan Uvæsen er stævnet og funden skyldig“.

I Stedet for at faa Bauditz afsat ønsker Provsten, at han maa faa en skarp Irettesættelse, naar Biskoppen kommer, i Overværelse af de to Sandemænd og to Mænd fra hver af Sognets tre Byer foruden Provsten selv, thi, siger han, „Folk tror, jeg holder med ham“.

Om Bauditz fik denne Irettesættelse, og om den hjalp, ved jeg ikke, men omtrent samtidig giver Amtmand Døring, Sønderborg, Præsten Befaling om, at han skal oplæse fra Prædikestolen, at det ikke alene er Sandemændene og Kirkeværgerne tilladt, men at de af Amtmanden er befalet til

flittig og til forskellige Tider af Dagen at besøge Skolen o. s. v. Hvis Skolen ikke kunde opvarmes tilstrækkelig for de 10 Rd., som blev givet til alle Skoler af Kongen, skulde Sandemændene skatte det nødvendige paa Sognets Beboere.

Det lader til, at der nu kom mere Rolighed over Forholdene, i hvert Fald hørte det op med Klagerne, saa det maa antages, at Bauditz har forbedret sig; men om det er Amtmanden, Provsten eller Befolkningen, der skal have den største Ære derfor, vides ikke. Omtrent samtidig var der Embedsledighed i Sognets Degneembede, uden der dog er Tale om at give det til Bauditz, hvad der dog var forrige Gang. Vi har allerede set, at da Degneembedet atter blev ledigt 1804, var der igen Tale om at ansætte Bauditz i dette og forene det med Skoleholderembedet, uden at dette dog gik i Orden. Bauditz var jo heller ingen ung Mand længer, stærkt henimod 70 Aar. Trods sin Alder roses han dog som en dygtig Lærer i sin Skole. F. Eks. skriver Provst Fangel, Rise, i en Indberetning til Biskoppen om sine Visitationer, „at i Land Skolerne lægger man sig noget efter Skrivning og Regning. Tranderup har heri et særdeles Fortrin“, og tillige tilføjer han, at han ved, at Pastor Schaarup, Tranderup, er meget flittig til at besøge Skolen. Naar Provsten bedømmer Tranderup Skole saaledes, kan vi forstaa, at det har staaet meget sløjt til i Øens andre Skoler, for samtidig fortæller Schaarup, at Tranderup Skole „er inddelt i Klasser, og at 1. Fjerde Del baade regner og skriver“. Naar Tranderup Skole faar særlig Ros i Forhold til de andre Skoler for dette Resultat, har Fordringerne ikke været særlig store. Da Degneembedet skal besættes 1804, taler Provst og Præst allerede om, hvilke Forandringer, der kan foretages, naar Bauditz dør. Det var dog god Tid til at tænke derpaa. Der skulde endnu blive Tid for Bauditz til at se tre Degne i Embedet, før han døde, og ialt har der da været mindst seks Degne, mens han var Skoleholder. Først i de senere

Aar skete der nogen Forandring, men han døde ogsaa først, da han var 83 Aar, altsaa i Aaret 1821, den 27. April. I den gejstlige Skifteprotokol findes ikke noget Skifte efter ham. Saavidt det har været mig muligt at forstaa, har han heller ikke efterladt sig meget jordisk Gods. Ved hans Død overtog Degnen hele Undervisningen og flyttede ind i Skoleholderens Lejlighed. Det gamle Degnehus fra 1739 blev nu Sognets Fattighus, og de to første, som fik Ophold der, var nok Bauditzs Børn, Sønnen Georg og Datteren Sara. Ældre Folk i Sognet har hørt fortælle om den mærkelige Georg, „Jaare“, som han kaldtes. Han kogte Blæk af Galdebær til Sandemanden.

Fra Bauditz egen Haand har vi ikke fundet meget. Fra 1811 opbevares en Fortegnelse over nogle offentlige Dokumenter ang. Skolen. Saaledes:

Et Rescript fra det danske Cancelli af 14. Oktb. 1786, der bestemmer, at Bønderne skal pløje, avle, køre Gødning paa vor Jord og frit Sand. Det andet for en billig Betaling.

Et Rescript om Skolens Ildebrændsel af 10. Novbr. 1786 fra København.

Ordre fra Nørborg Amts-Huus af 27. Feb. 1781, at to Bønder hvert halve Aar til Paaske og Micheli skal indkræve vor Løn.

Rescript fra det danske Cancelli af 2. Febr. 1765 at vi er fri for Ekstra-Skatter.

Til Slut tilføjer Bauditz, „at alt dette skal blive bevareret og overført til min Eftermand“.

Vi har baade Præstens, Provstens og Biskoppens Ord for, at Bauditz var en dygtig Lærer, maaske endda Øens bedste paa den Tid. Fra Bispevisitatserne hedder det om ham:

1788: Bauditz cat. ganske vel, som desuden skriver og regner godt.

1791: B. cat. bedre (end Degnen).

1794: B. cat. noget bedre (end Degnen).

1797: B. cat. temmeligen, og der var fuld af Klage.

1800: B. cat. bedre (end Degnen).

Skolen under den nye Lov af 1814.

Samtidig med at Degn Hammer blev forflyttet til Rise, blev den nye danske Skolelov af 29. Juli 1814 udstedt; men den kom foreløbig ikke til at gælde for Ærø, der da hørte til Hertugdømmerne. For Als og Ærø blev den gældende 1819. I denne Lov bestemtes, at alle Degneembederne ved Embedsledighed skulde inddrages, og at Degneindtægterne skulde anvendes til Fordel for Skoleembederne. Det vil med andre Ord sige, at Lærerne skulde overtage Degnens Forretninger ogsaa. Siden den Tid er der altsaa ikke udnævnt nogen Landsbydegn i Danmark, selv om Navnet mange Steder har holdt sig længe og nogle Steder, f. Eks. i Sønderjylland bruges endnu.

Da den nye Degn skal kaldes i Tranderup, var Bauditz en gammel Mand, og som Følge deraf blev der paalagt Degnen at overtage en Del af Undervisningen. Naar Bauditz døde, skulde han overtage hele Undervisningen.

Den sidste Degn i Tranderup blev

Mads Terkelsen Winther.

Degn Winther er født d. 25. Juni 1777 i Tirslund Sogn i Sønderjylland. Han er af gammel sønderjysk Bondeslægt, der i mere end 100 Aar forud har boet der i Sognet.

21 Aar gammel forlader Winther sin Fødestavn og drager til Assens for at blive uddannet til Lærer i Professor Stenvinkels Institut. Stenvinkel, der var Sognepræst i As-

sens, var stærkt optaget af Tidens Samfundsspørgsmaal og oprettede et „Lærer Institut i Assens“. Uddannelsen har sikkert været middelmaadig, da den blev tilendebragt i tre Sommermaaneder, altsaa en kortere Tid end et Højskoleophold varer i vore Dage.

Da nævnte Institut mig bekendt er enestaaende i dansk Skolehistorie, skal det Vidnesbyrd, som Winther fik ved Afslutningen af Opholdet, gengives, idet det er et interessant Bevis for, hvor nøjsom man da var.

Det lyder:

Mads Terkildsen Winther, nu privat Skolelærer i Stenderup, har i denne Sommers trede Maaneder fra 1. Juni til sidste August med bestandig Lærelyst og Retskaffenhed modtaget Undervisning paa mit allernaadigste autoriserede Institut til Skolelæreres Dannels. Indlysende har han bevist mig, at han hjertelig og redelig attraar alt mulig Bekvemhed til en god og duelig Skolelærers Pligt og Post, og der fattes ham Gud ske Lov og Tak! ikke heller paa nogen Natur Gave. Saa jeg kan dimittere ham med Glæde som en sædeligt og haabefuldt ungt Menneske, der ved den algodes Naade og gode Menneskers Hjælp vil i sin Kreds blive gavnlig.

Assens, d. 30. Aug. 1798.

P. C. Steenvinkel,
Professor theol. og Sognepræst
fo Assens og Kærum Menigheder.

Allerede fra seksten Aars Alderen holdt han Skole i Hinderup i Hellevad Sogn i Sønderjylland. Senere forestaar han Agerskov Skole i Nabosagnet. Efter Opholdet i Assens blev han Lærer i Stenderup ved Toftlund, hvorefter han i halvandet Aar var Lærer i Falsled ved Faaborg.

I Aaret 1801 kaldedes han til Degn for Veflinge og Vigerslev Sogne i Nordfyn. Den 7. April 1802 holdt han Bryllup med Dorthea Langø fra Faaborg, og kom derved i Fa-

milieforbindelse med den senere Fabrikant Lange (Langes Jernstøberi) i Svendborg. Af Hensyn til Familien i Faaborg søger han Degneembedet paa Lyø 1805, hvor han var til 1814, da han kom til Tranderup.

I disse Aar kommer der ogsaa en ny Præst til Sognet, Alsingeren Knudsen, som han skal samarbejde med i en længere Tid. I Aaret 1819 sker der den Forandring, at Als og Ærø bliver et selvstændigt Stift med egen Biskop. Der findes ikke mange Oplysninger om disse Aar, men de økonomiske Forhold med de smaa Degneindtægter har sikkert været vanskelige, ja, baade tunge og trange i disse for Danmark saa vanskelige Aar. Familien voksede stadig, og i Aaret 1822 bestod den af 10 Personer.

I 1821 døde „gamle Bauditz“, og nu staar Vejen aaben til de Forandringer, der skal ske, og straks efter Nytaar 1822 indsender Præsten:

Underdanigst Forslag til en forbedret Indretning ved Tranderup Skole paa Ærø.

Den skamløse og urigtige Indretning, der i det Hele findes — en saare tynd Wæg afsondrer den (Skolestuen) fra Lo og Lade, hvor tit baade Mælende og umælende overdøver Læreren og afbryder Lærlingernes Opmærksomhed.

Hindringerne er nu hævede ved Læreren Død.

De tre Fag i den østen Ende, som hidtil har været Bolig for Skolelæreren, kunde indrettes til Skolestue bedre end det Sted i Huset, der hidtil har haft denne Bestemmelse og for ey at passere den smudsige Indgang til Skolen kunde den beqvemt henlægges til nordre Side ud til Landevejen.

Skolens 3 Fag tilligemed de 2 Fag Lo og Stald kunne indrettes til en beqvem Bolig for Læreren.

Skolehuset er for lavt. 2 Synsmænd har givet Forslag til dets Afhjælpning sammen med Husets øvrige Indretning.

I Stedet for at opflytte Degneboligen (til Skolen og Lærerboligen) og indrette samme til Lade-

bygning for Degnen og Aftægt for Skolelærer Enken, vilde det i flere Henseender være bedre, at en Bygning paa 6 Fag at nyopføre og indrette til Lo og Stald til Kornlade og Brænderum. Degneboligen er gammel og ringe, saa den taaler næppe at flyttes. Skolehusets Have er liden nok til en Familie og bliver endnu mindre, hvis den skal deles mellem Tvende.

Degneboligen, til hvis Indløsning Degnen Winther har laant 50 Rd. S. H. C. af Kirkens Midler, var med Hensyn til dens Ringhed bedre tjent med at blive staaende in statu quo og kunde vorde en Kirkens Ejendom, naar den af Winther udstedte Obligation blev ham givet tilbage.

For en saare tung Byrde vilde Tranderup Sogn vorde forskaanet og paa en meget dejligere og mere passende Maade end naar de skulde indtinges hos Fremmede vilde Sognets Degne Enker finde et Tilflugtssted efter deres Mands Død, naar denne Ejendom ved den høje Overdirektions gundstfulde og bevaagne Medvirkning, maatte vorde skjødets til en saa ædel og velsignet Bestemmelse.

Tranderup Præstegaard, d. 14. Jan. 1822.

I. Knudsen.

„Denne skamløse og urigtige Indretning“ kunde antagelig nok trænge til en gennemgribende Forandring, og det blev da ogsaa omtrent som af Præsten foreslaaet. Skolens Beliggenhed var nordvest for Kirken, hvor nu Vindeballe Kro ligger. Skolen laa altsaa i Vindeballe. Indgangen var fra Syd, men Præsten foreslaar nu, at den flyttes til den nordlige Side ud til Landevejen. Ja, her var nok sket den Forandring, at siden Skolehuset var bygget, var der anlagt Landevej paa denne Side. Paa et gammelt Kort fra 1734 ses, at der da var en Markvej, og at Hovedvejen gik gennem Byen, altsaa paa Skolens sydlige Side.

I ældre Tid maatte Degnene indløse Degneboligerne, som Præsterne Præstegaardene. Denne Indløsningssum, der for Winthers Vedkommende var 50 Rd. S. H. C. laantes som

Regel af Kirkens Midler, hvor de saa skulde forrente den. Renten er altsaa at betragte som en Slags Lejesum. Præsten foreslaar nu, at Degneboligen indrettes som en Slags Fri-bolig for Degneenken; maaske har den været brugt som saadan de første Aar derefter af Bauditz Enke. Fra 1826 var den Fattighus, men beholdt dog sit gamle Navn „Jøjne-huset“.

Det trækker ud, før der tages Bestemmelse ang. Før-andringen ved Skolehuset. Hen paa Sommeren skriver Præsten igen og siger, at da Lærersfamilien bestaar af 10 Personer og kun har 3 Fag Hus til sin Raadighed, maa der snarest tages en Bestemmelse, men samtidig kommer han med den Oplysning, at Skolestuen er for lav. Dog ogsaa det ved han Raad for, og foreslaar at „grave en halv Alen dybere for at faa en for Lærerens og Børnenes Helbred tjenlig Højde“.

—o—

I disse Aar var det, at den indbyrdes Undervisning gik sin Sejrs-gang over Landet, hjulpet yderligere frem ved Kongens særdeles Velvillie derfor. Ja, det var endda ikke helt frit for, at der ogsaa blev lagt nogen Tvang paa Lærerne. 1827 meddeltes nemlig, at hvis der skulde tildeles en Lærer en Naadesbevisning (en Orden), vilde der blive taget Hensyn til, hvorledes det forholdt sig med denne Undervisningsmaade ved hans Skole. I København blev oprettet en Normal-skole, hvor Lærerne kunde faa Kursus. En af Lærerne ved denne Skole kom 1829 til Ærø for at give Lærerne her Indsigt i Undervisningsmaaden. Lærer Weber i Rise havde nogle Aar før deltaget i et Kursus i København, og den indbyrdes Undervisning blev nu praktiseret ved denne Skole, og her skulde de ærøske Lærere mødes med Københavnerlæreren for at se, hvorledes han bar sig ad, og for Efter-tiden skulde de betragte Rise Skole som en Mønsterskole for

Ærø, hvor der senere kunde hentes fornøden Oplysning. Ved den nye Skolelov var Gymnastik bleven et tvunget Undervisningsfag. Kongen var ogsaa meget optaget af dette, thi han haabede, at det skulde give ham gode Soldater. Men ligesaa begejstret som Kongen var derfor, ligesaa modvillige var man i de fleste Sogne. Skolekommissionen, der jo var en Følge af den nye Skolelov, vilde nok spare paa Udgifterne; til Gymnastik krævedes først og fremmest en passende Plads og de paabudte Apparater, før man kunde komme i Gang. Undskyldninger var der som Regel nok af. Ved Tranderup Skole

„har man stedse været betænkt paa ogsaa at se den gymnastiske Undervisning udført, men Bestræbelserne er strandet paa Manglen af passende Locale, og da Rise Skole herefter er udset til at være Normalskolen her paa Øen, ønsker man her (hvis det maa tillades os) at have et Mønster til Anvisning og Efterligning i bemeldte Rise Skole, der vist snart ogsaa vil vise sig prima i Gymnastik“.

Naar man ved, hvordan Forholdene var med Hensyn til Gymnastik i Rise, saa mærker man tydelig den ironiske Tone; thi der var nemlig ikke meget at lære; ogsaa der trykkede man sig saa længe som muligt. Den sidste Undskyldning gik ud paa, at

„Lærerens færlighed og Legems Constitution vel kunne drage det i Tvivl, om han kunne udføre disse Øvelser i det store“.

I denne Forbindelse maa vi huske paa, at den Gang var det en meget stor Sjældenhed med en Legeplads ved Skolerne. Havde der været det, kunde den i Mangel af bedre nok bruges som Gymnastikplads. I Fritiden var Børnene som Regel henvist til offentlig Vej, og den var ikke velegnet til Gymnastikplads.

Lønforholdene for Winther var 1833 saaledes:

D e g n e l ø n.

I. Pengeløn	101 Rbd.	4 M	11 Sk.	C.
II.	12 Td.	4 Skp.	Byg	
deraf til Organist og Capell. i Ærskbg.	1 »	2 »	»	
	<hr/>			
Rest	11 Td.	2 Skp.	Byg	

Dertil Brød, Æg, Gæs, Mælk og Jordlod.

L æ r e r l ø n.

I. Pengeløn (hvoraf 5 Rd. 1 M. 14 Sk. fra Vinderup Parcelister)	41 Rd.	0 M.	2 Sk.	C.
II. Af Kirken til Skolebrændsel	10 »	0 »	0 »	»
III. Af Kirken til Lærerens Brændsel	6 »	0 »	0 »	»
IV. Lysepenge	3 »	1 »	0 »	»
V. Af Kirkeblokken f. fattige Børns Undervisning	0 »	2 »	0 »	»
	<hr/>			
	61 Rd.	0 M.	2 Sk.	C.
I Slesvig-Holstensk Courant	97 Rbd.	0 M.	4 Sk.	

Endvidere leverede hver Gaardmand 6 l^ø Halm og 1 l^ø Hø.

Fra disse Aar foreligger en Del Beretninger fra Provstevisitatserne, der viser, at Stillingen ikke er den bedste med Hensyn til Kundskaber og Færdigheder; men før vi ser nærmere derpaa, er der dog forskellige Ting, vi vil tage i Betragtning. Først maa vi huske paa, at Winther er en Mand henimod de 60 Aar, at hans Uddannelse har været meget kort og maaske ogsaa mangelfuld, naar han nu skulde sammenlignes med Lærerne ved de andre Skoler, der alle var seminariueddannede. Sidst, men ikke mindst maa vi ogsaa regne med det store Børneantal, der dog heller ikke var lille ved de andre Skoler. I 1827 var det 149 og 1830 paa

145. I Parantes skal bemærkes, at det i vore Dage er ca. Halvdelen deraf.

Provsten skriver 1833:

Indenadslæsning: god; Skønskrivning: meget vel fornøjet. I Religion giver de fleste for sagte og for langsomt Svar, at det var maadeligt at bedømme deres Kundskab. Retskrivning mindre tilfredsstillende.

1834 var det bedre.

1835 havde Winther et haardt og langsomt Sygeleje fra 6. Marts til 3. Maj; i denne Tid underviste Seminarist Weber fra Rise (Weber er Søn af Lærer W. der).

Ved Visitatsen senere paa Aaret: Religion: mdl.; Bibelhistorie: mdl.; Læsning og Skrivning: mg; Retskrivning: mdl.; Hovedregning: mdl.; Tavleregning: tg.; Geografi: ingen.

Fra samme og følgende Aar har vi et Par Udtalelser fra Sognepræsten, der bedømmer Winther saaledes:

„formedelst Alder og ringe Evner mindre duelig. Flid upaaklagelig; Forhold ulastelig.“

„Skoleungdommens ringe Fremgang maa efter min Overbevisning hverken tilskrives Forsømmelse eller Lærerens Mangel paa Flid, men derimod hans meget middelmaadige Evner som ved en Alder af noget over 60 Aar (er 59) stedse er i Aftagende“.

Længe varer det ikke, før Skolekommissionen ønsker, at Winther skal have en Hjælpelærer; den indsender et Forslag med en Forespørgsel til Skoledirektionen, hvis Formand er Landfogden. Winther tilbyder at give Hjælpelæreren 20 Rbd. S. H. C. aarlig, fri Kost, Logi og Vask; og der spørges, om Skolekommissionen maa ligne Resten. Hans Søn Mads Winther, der er født 1820, blev Hjælpelærer.

Efter Forslag af Stænderforsamlingen i Slesvig bestemte Kongen, at der ogsaa paa Ærø skal gives Undervisning i Tysk fra 1. Jan. 1841. Denne Undervisning var for Børnenes Vedkommende frivillig. De Lærere, der er ansatte,

før Bestemmelsen blev givet, faar ekstra 12 Rbd. aarlig derfor, Winther jun., der ikke har faaet Ansættelse, faar ikke noget. Tyskundervisningen varede til 1851, men dette Eksempel viser dog, at Tyskerne ogsaa var ude efter Ærøboen.

Paa sine gamle Dage havde Winther og Hustru den Glæde at se en anselig Børneflokk vokse op og drage ud fra Hjemmet. Familien var talrig allerede i Winthers Levetid, men endnu talrigere blev den.

Den ældste Søn, Jens Frederik W. blev Lærer i Bregninge. Sønnen Mads W. blev Lærer i Dunkær. En Datter blev gift med Lærer Olsen i Søby. En anden Søn, Johan Fr. W. blev Købmand i Rudkøbing. En anden Datter blev gift med Gmd. Laur. H. Christensen, Borgnæs i Tranderup Sogn. Af andre Efterkommere kan nævnes: Pastor Vesten, Sulsted, Forfatter til „Winther Slægten fra Tirslund i Sønderjylland“, en yngre Købmand Jens Winther i Rudkøbing, Skaber af Langelands Museum 'm. m. Jens Winther lever endnu i bedste Velgaaende. Gymnastikinspektør K. A. Knudsen, Lærer K. K. Lauritsen, Svendborg. En Datterdatter var gift med den kendte Højskolemand Knudsen Karise. Foruden disse findes mange, som i sjette og syvende Led nedstammer fra den gamle Degn; men det vil ligge uden for Rammen af dette Arbejde at gøre fuldstændig Rede derfor. Det skal blot nævnes, at en Datters Sønesøn, Laur. H. Christensen i mange Aar har haft Oldefaderens gamle Embede. Han tog sin Afsked 1930, hvorefter han har taget Ophold i Slægtens gamle Hjemstavn paa Toftlundegnen.

Hans gamle Præst, hans gode Ven, Pastor Jens Fr. Boesen i Vigerslev, hvor han først var Degn og Lærer, (en Søn var opkaldt efter ham), skriver mange Aar efter om Tilstanden i Vigerslev og Veflinge Sogne i Winthers Tid: „Børnene var inddelt i Klasser og flere af de nyere og vigtigere Undervisningsgrundsætninger var bragt i Udøvelse og

det unægtelig med god og kendelig Virkning, skønt Tvangsmiddel til at opretholde den indførte Orden aldeles savnedes“. (Winther Slægten). Da han søger Embedet i Tranderup, fremhæver han i Ansøgningen til Biskoppen, at han har været Lærer siden sit 16. Aar, altsaa ogsaa før Uddannelsen i Assens. Ialt har han været Lærer i 56 Aar, deraf 4 paa Fyn, 9 paa Lyø og 35 i Tranderup. „Men (efter W. S.): Manddommens Kraft var borte; den ranke Skikkelse bøjedes, og det rødblonde Haar og Skæg blev graat“, og 72 Aar gl. døde han den 29. Juni 1849 i sin gl. Skole. Han blev begravet paa Tranderup Kirkegaard; ved Graven takkede Pastor Husum ham for trofast Arbejde i Skole og Kirke.

Han var Ærøs sidste Degn.

Enken var meget svagelig, og da Winthers Efterfølger skal tage Boligen i Besiddelse, er hun saa syg, at hun ikke taaler at blive flyttet, saa hun maa foreløbig blive i Skolehuset. Eftermanden maa afstaa 32 Rbd. i Pension til hende; saalænge hun bliver i Huset, skal han have 2 Rbd. derfor maanedlig, som skal udredes af Skolekassen.

Senere flytter hun til Sønnen i Bregninge Skole, hvor hun opholder sig til sin Død d. 27. Juli 1852.

Hun blev stedt til Hvile ved Siden af sin Mand paa Tranderup Kirkegaard.

Christian Henrik Lausen.

Chr. H. Lausen blev udnævnt til Lærer i Tr. d. 4. Septbr. 1849. Han kom fra Marstal, hvor han havde været Lærer siden 1836.

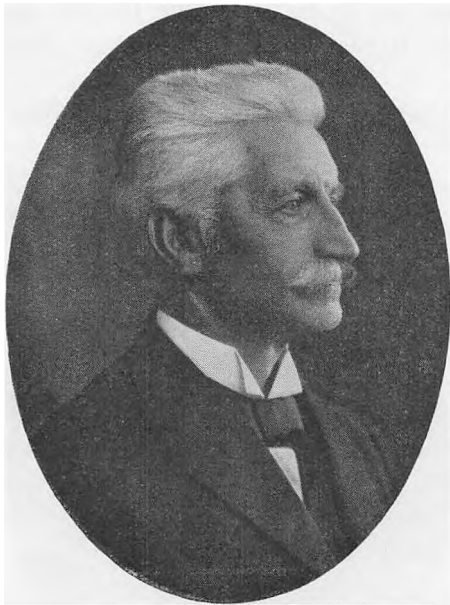
Han er født i Nyborg d. 16. Novbr. 1807. Hans Fader var Sadelmager. Han er dim. fra Skaarup.

Som ved de fleste andre af Øens Skoler steg Børnetallet ogsaa stærkt i Tranderup i disse Aar. Den 10. Septbr. 1859 bestemte Ministeriet, at der skal ansættes endnu en Lærer ved Tranderup Skole med en Løn paa 200 Rbd. samt Bolig og Brændsel.

Denne Udvidelse og de dermed stigende Udgifter var man ikke glade for i Tr., tværtimod modsatte man sig Ministeriets Bestemmelse. Det hjalp dog ikke. Den 21. Decbr. 1860 forelaa en ministeriel Skrivelse om, at der skal ansættes endnu en Lærer, og at der omgaaende skal indsendes en Tegning over Skolens Udvidelse mod en Dagsmulkt af 5 Rbd. — Ja, nu var det Alvor! Tegningen indsendtes, og den blev godkendt d. 2. Febr. 1861. Forslaget regner med en Udgift paa 848 Rbd.

Senere Lærere i Embedet er Klausen, L. H. Christensen og Jørgensen fra 1930.

En ny Skole har afløst den gamle.

Sagfører, Godsforvalter
Christian Ludvig Qvist.

Slægten Qvist, hvis Hovedlinie er knyttet til Svendborg, kan med Lethed følges tilbage til Midten af det 18. Aarhundrede.

Det er mulig, at det var *Christian Ludvig Ulrich Qvist*, født 1749, som grundlagde den store Kjøbmandsforretning, der i sin Tid laa paa Hjørnet af Vestergade og Gaasestræde i Svendborg, hvor man endnu kan se nogle af de gamle Pakhuse, der mærkeligt nok har modstaaet Tidens Angreb; men det er ogsaa muligt, at det var hans Fader *Ludvig Sperling Hansen Qvist*, som gjorde dette.

Christian L. U. Qvist var til sin Død, 1817, Kjøbmand i Svendborg. Han var gift med *Birgitte Cathrine Bech*, der gjennem sin Moder stammede fra den gamle ansete Slægt, *Riber*. Hendes Billede er bevaret og vidner om Velstand.

Dette Ægtepar havde en meget stor Børneflokk, ialt

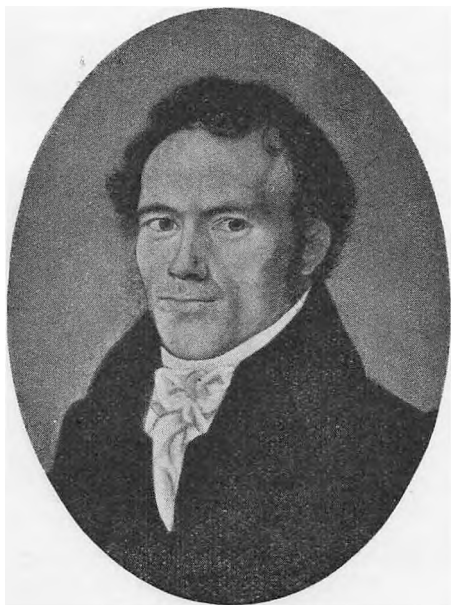
Birgitte Catharine Qvist, født Bech.
1752—1835.

ni, og én af Sønnenne med det ejendommelige Fornavn *Gumme* overtog efter Faderens Død den store Virksomhed.

Gumme Christian Qvist blev født 1791; han tog Eksamen som Farmaceut og var, saavidt det kan skjønnes, en meget dygtig og alsidig begavet Mand. Dette kunde ogsaa nok gjøres nødigt; thi hans Bedrift var meget omfattende. Foruden den store Kjøbmandsforretning drev han et større

Landbrug og havde flere Skibe i Søen, der bl. a. sejlede paa China, (Slægten ejer endnu Rester af et kostbart gjenembrudt Stel, som blev hjemført derfra.)

I alt dette Arbejde havde han en ypperlig Medhjælp i sin Hustru *Birgithe Margrethe* født Clemensen, som efter hendes Billede at domme sikkert har været baade klog og

Gumme Christian Qvist.
1791—1879,

myndig. (Se Side 60).

Der var kun to Børn i dette Ægteskab; en Datter, som døde ganske ung, og en Søn ved Navn *Ludvig Ulrich Qvist*, født 1821.

Som ung Mand blev Ludvig Ulrich sendt til Lübæk for at uddannes i Handelsfaget. Der traf han *Augusta Dorothea Schlichting*, eneste Barn fra Gaarden „Sarpén“

i Holsten, og blev trolovet med hende. Naar man læser Thomas Manns glimrende Skildring af Livet i Lübeck, som den findes i „Huset Buddenbrook“, kan man danne sig en Forestilling om, hvorledes de to unge Menneskers Ungdomsliv formede sig i den gamle Hansastad. I Sommeren 1846 holdt de Bryllup og bosatte sig i Svendborg,

Birgitte Margrethe Qvist, født Clemensen.
1794—1848.

hvor de vistnok samtidig overtog den store Kjøbmandsforretning.

Det har næppe altid været nemt for den unge Kone at begaa sig med sin tyske Accent i de bevægede Aar 1848—64, da de nationale Følelser rørte sig saa stærkt herhjemme. — Hun styrede imidlertid med sikker Haand den store Husholdning, og hun var en klog og betydelig Personlighed og meget dygtig. (Se Side 62).

Ludvig Ulrich Qvist synes ikke at have været stærkt interesseret i Handelsvirksomheden, Landbruget interesserede ham mere, og han foretrak Livet i den frie Luft, gik f. Eks. meget paa Jagt sammen med Baronen paa Taasinge.

I den gamle Kjøbmandsgaard fik dette Ægtepar fire

Ludvig Ulrich Qvist
1821–1867.

Børn, en Datter og tre Sønner. Det er den ældste af disse Sønner, *Christian Ludvig Qvist*, født 10. Jan. 1849, vi her skal beskæftige os med.

Efter en lykkelig Barndom blev han konfirmeret 1863 af Pastor Warburg i Svendborg. Netop samme Aar drev hans Faders udprægede Lyst til Landvæsen og Landliv ham til at opgive Virksomheden i Svendborg og overtage

Forpagtningen af „Louiseholm“ i Draaby Sogn, Horns Herred; denne Gaard var paa ca. 500 Td. Ld. og hørte under „Jægerspris“.

Efter at have taget Præliminæreksamen ved Universitetet i 1864 hjalp Christian Qvist en Tid sin Fader ved Landvæsenet; men Faderen ønskede, at han skulde tage

Augusta Dorothea Qvist født Schlichting
1823–1905.

dansk juridisk Eksamen, inden han helt slog sig paa Landvæsenet, og da han endnu var for ung til at optage et Studium med nævnte Maal for Øje, søgte og fik han en Plads som Contorist hos Herredsfoged *Willemoes* i Kolding. Her tilbragte han saa tre lykkelige Aar; men i Julegen 1867 mistede han sin elskede Fader, og kort derefter kom det til et økonomisk Sammenbrud for Fa-

milien. Faderens gode Forventninger med Hensyn til Driften af „Louiseholm“ var desværre ikke gaaet i Opfyldelse. Jorderne var vanskelige og Tiderne ligesaa. Meget Arbejde var udført, og mange Penge havde han sat ind; men Arbejdet bar kun ringe Frugt, og Pengene var tabt. Samtidig satte han sit Helbred til og bukkede under for en Forkølelsessygdom i sit 46ende Aar. Hans Hustru sad nu tilbage med fire Børn og maatte søge en Ordning med Kreditorerne, som den kunde blive, og meget blev der ikke levnet hende og Børnene.

Den ældste af Børnene, *Elise Maria*, fik en Stilling som anden Selskabsdame hos Grevinde *Danner*. Der var hun i seks Aar, og hun talte altid siden med stor Agtelse om Grevinden. I Efteraaret 1873 blev hun gift med *Lavrits Chr. Theisen Raven*, (som var Intendant hos Lensgrevinde *Danner*. — Den næstældste af Sønnerne *Emil Valdemar Qvist* (1851—1927) blev Gartner og drev igjennem mange Aar indtil sin Død et anset Blomstergartneri i Svendborg. — Den yngste Søn *Albreth Gumme Qvist*, f. 1854, blev Landmand og senere igjennem mange Aar Bestyrer af Horslunde Saftstation paa Laaland.

Den ældste Søn, *Christian Qvist*, maatte efter Faderens Død ganske hjælpe sig selv, og da han i 1868 drog til Kjøbenhavn for at begynde sine juridiske Studier, havde han ikke andet at leve af, end hvad han havde opsparet af sin Løn i Kolding, og hvad han kunde tjene ved at arbejde 4 Timer daglig paa et Sagførerkontor. Efter to vist meget svære Aars Forløb fik han sin Eksamen med 1ste Karakter, og derefter blev den purunge Mand anden Fuldmægtig hos sin Manuduktør, Overretsprokurator *Kalko*. Samtidig med, at han passede denne Virksomhed, aftjente han Aaret efter sin Værnepligt ved Forplejningskorpset. — Af hans Afregningsbog ses det, at Lønningen i Forplejningskorpset dengang var 22 Skilling pr. Dag.

desuden daglig 1½ Pund Rugbrød og 3 Skilling til Underbeklædning. De unge Mennesker i Korpsen, som næsten alle var juridiske Candidater, Studerende og Kontorfolk, blev sluttelig, for yderligere at blive uddannede i praktisk Tjeneste vedrørende Forplejningsvæsenet, fordelt til de forskellige Rekrutbatailloners Intendanturer, hvor de gjorde Tjeneste i et Tidsrum af 70 Dage. — Da Christian Qvist netop ved den Tid fik tilbudt Pladsen som Fuldmægtig hos Prokurator og Godsforvalter ved Baroniet Holckenhavn, Cancelliraad *Jørgensen*, der var Ejer af og boede paa „Dyrhaugegaard“, tæt udenfor Nyborg, saa søgte den unge Mand om at blive tildelt 19de Bataillons Intendantur, hvilket skete.

Atter passede Chr. Qvist sine militaire Pligter samtidig med sin Fuldmægtigplads, hvilket lettedes ved, at han fik Lov at bo paa „Dyrhaugegaard“. Paa denne Maade bedredes hans økonomiske Stilling saa meget, at han kunde klare sig selv sin Soldatertid igjennem, ogsaa i den sidste Examenstid paa Wildersgades Kaserne i Sommeren 1871. Imellem hans Kammerater var bl. a. Cand. jur. *Simoni*, senere Stiftamtmand i Odense; Cand. jur. *Secher*, senere Herredsfuldmægtig i Svendborg, samt *Ernst van der Recke*. Den sidste skrev netop dengang paa sit bekjendte Digterværk „Bertran de Born“, og deklamerede ofte lange Partier deraf om Natten, gaaende op og ned ad Gulvet i det fælles Soveværelse.

Det gjaldt nu for Chr. Qvist at kunde bestaa som Corporal, hvilket han ogsaa gjorde, saa han fik sit Hjemsendelsespas; og han kunde derefter rolig fortsætte i sin Stilling hos Cancelliraad *Jørgensen*, og han blev der til dennes Død 1873, hvorefter han afviklede den Afdødes Forretning, samtidig med at han af Lehnsbaron Conrad Holck blev constitueret som Godsforvalter, indtil den nye, Hr. von Bergen, kom i 1874.

Saa nedsatte den kun 25-aarige unge Mand sig efter mange Vanskeligheder som Sagfører i Nyborg med Kontor i Konsul Brandts Gaard i Pederjægerstræde, nu Korsgade. En ret beskeden Begyndelse; men Klienterne var af Byens større Handelshuse, som f. Eks. Konsul *W. Kruuse*, *Sophus Strømberg*, *Ohmeyer* og *Firmaet R. Suhr*, med Konsul *Clausen* som Forretningsfører. Desuden blev han Sparekassens Sagfører og Administrator af den under Nyborg Slot hørende „Dronningegaard“ i Kongegade, hvor „Svendborg Amt“ havde Kontor, inden det blev flyttet til Svendborg, vist 1870. (Ejendommen blev først solgt 1899 til Andelsselskabet „Herregaardenes Mejeri“).

Kort efter blev Sagfører Qvist Godsforvalter paa „Rønningesøgaard“ hos Kammerherre *Mylius* og Sagfører for Jægermester *Wright Engelsted* til Rørbæk.

Ved selskabelige Sammenkomster i disse Familier traf den smukke unge Mand den sekstenaarige Frk. *Thyra Freiesleben*, hvis Fader var Captain ved 19. Batt. i Nyborg. Dette førte til deres Forlovelse i 1878, og i 1880 blev Chr. Qvist og Undertegnede, samme Thyra Freiesleben gift. Vi flyttede ind i den af min Forlovede byggede Villa, med Have ned til den gamle Fæstningsgrav, det Hjem, hvor vi boede i 20 Aar, og hvor vore 3 Døtre blev fødte. Der staar i min Mands egenhændige Levnedsbeskrivelse, der er Grundlaget for denne Artikel, følgende: „Det blev et indholdsrigt Liv, vi der førte i Børnenes Opvækst og med en stadig større og større Vennekreds, — men, hvad der jo ogsaa var af stor Betydning og medvirkende hertil, mange gode Arbejdsaar for mig med rig Velsignelse fra oven og Paaskjønnelse af mit Arbejde fra Klienterne og anden Side.“ Chr. Qvist var i Skatteligningskommissionen fra 1878 til 91; de sidste 10 Aar som Formand. I 27 Aar var han af Justitsministeriet beskikket til at deltage i Udførelsen af de offentlige og be-

neficerede Sager ved Nyborg og Vindinge Herreds Retter, og i 25 Aar bestred han Agenturet for „Statsanstalten for Livsforsikring“. — Man maa beundre denne Mands Arbejdskraft, da han foruden sin store Sagførerforretning med Ejendomshandler, Godsadministration, Behandling af Konkursboer og Dødsboer, som Executor testamenti, yderligere i 15 Aar var Medlem af Sagfører-raadet for Fyns og Lolland-Falsters Stifter, et Tillidshverv, som han satte megen Pris paa.

Ved Kammerherre de Mylius Død 1885 ophørte han at være Godsforvalter paa „Rønningesøgaard“; men havde derefter et stort Arbejde, først som den ene Executor, dernæst senere som den ene af de af Justitsministeriet valgte Skjønsmænd til at udrede, hvorledes de i Aarens Løb af Stamhusets Fideicommiss laante flere Hundrede Tusinde Kroner ved talrige Forbedringer og Forskjønelser var kommen selve Stamhuset „Rønningesøgaard“ tilgode. Som den anden Skjønsmænd valgte Chr. Qvist Godsejer, Cand. jur. *Langkilde* til „Julskov“. Kammerherre Mylius var en meget praktisk og dygtig Godsejer, og hos ham lærte Chr. Qvist i sin Tid en hel Del Forstvæsen, som i de følgende Aar kom ham til stor Nytte.

Samme Aar, 1885, brød „Handels- og Landmandsbanken“ i Nyborg sammen, foraarsaget ved et uforholdsmæssigt stort Engagement med Handelshuset „*Mohr & Kjær*“ i Kjøbenhavn, og den trak flere Kjøbmænd med sig i Faldet. Bankens Repræsentantskab saa ikke Udvej til dens Redning og bemyndigede Chr. Qvist til hurtigst muligt at rejse ind til mundtlig Forhandling med Justitsminister Nellesmann om Udnævnelsen af en Kommission til at likvidere Banken ved lempelig Afvikling. — Ansøgningen til Justitsministeren var bilagt med et i Dagens Løb tilvejebragt Garantibevis paa 100,000 Kr. til extra Sikkerhed for Sparernes Tilgodehavende. Samme Aften

vendte Chr. Qvist hjem med Kommissoriet i Lommen, takket være Ministerens store Imødekommenhed og klare Indsigt i Sagen, og denne telegraferede allerede om Eftermiddagen til Skifteretten i Nyborg, at Sagen var ordnet, for derved at standse en mulig indgiven Konkursbegjæring. Hvert Halvaar skulde der indsendes Beretning til Ministeriet om Likvidationens Forløb, og Kommissionen begyndte straks med at afskedige Bankdirektøren, og fordelte derefter Arbejdet i Banken mellem sig, sammen med Bogholder L. Benzon, saa to af dens Medlemmer daglig var tilstede i Kontortiden. Saaledes gik de første Aar, men i de 2 sidste udførtes Arbejdet hovedsagelig af Kjøbmand Ohmeyer og Chr. Qvist; de bragte Forholdene til en endelig Afslutning i 1891 med det heldige Resultat, at der, foruden fuld Dækning til Kreditorerne, blev en Dividende til Aktionærerne.

Chr. Qvist var Revisor ved Firmaet Suhr i flere Aar, og han kom ved dettes Forretningsfører, Consul *Clausen*, med ind i det stærke politiske Røre i Provisorietidens bevægede Dage, da Nyborg var Kampplads mellem Partierne Højre og Venstre. Man husker maaske endnu Navne som *Anders Tange*, der holdt til hos Kjøbmand *Rasmus Winckler*, og hvis Hjælper bl. a. *Klavs Berntsen* var, og *Lars Dinesen*, der lige som Consul Clausen og Chr. Qvist støttede Højres Kandidat *Rasmus* og senere *Lars Christiansen*. Højre opstillede senere Etatsraad *Langkilde* til Julskov, hvis ordførende Stiller Chr. Qvist, efter „Højres Vælgerforening“'s Opfordring, var ved Valget i April 1892. Dette er vist den eneste Gang, han offentlig gav sig af med Politik.

I Februar 1900 fejrede Chr. Qvist sit 25-aarige Jubilæum som Sagfører og blev uventet glædelig overrasket over al den Venlighed, der blev vist ham fra Nær og Fjærn; han skriver selv: „Al denne Hyldest var mig for

øverbældende og efter min Mening langt over Fortjeneste, da det forekom mig at være mig, der var Tak skyldig til Venner, Klienter, Kollegaer og mit Personale for, hvad enhver især havde været for mig baade personlig og til min Forretnings og Virksomheds Fremgang og Trivsel ved godt trofast Venskab, godt og behageligt Forhold og Samarbejde, og ikke mindst for den store Velvilje og Tillid, der er vist mig af mine Klienter i stor Udstrækning fra By og Land, saavel som fra Myndighederne, i min Virksomhed“.

Endelig kunde min Mand faa Tid og Lejlighed til at tage sig en Ferie udover et Par Dage, som hidindtil; og vi bestemte da at tage til Italien og Schweiz i Forsommeren 1901. — En Ugestid før vor Afrejse sendte Frk. *Cathinka Rasmussen*, Nyborg, Bud efter min Mand for at lade ham skrive sit Testamente. Da det lod til at blive et større Arbejde, bad han, om det maatte vente til vor Hjemkomst, men: „Nej, det skulde gøres strax!“ — Hvor var det mærkeligt, mon hun havde en Forudanelse; thi da vi naaede til Køligheden i Schweiz, laa der Brev, at Frk. Rasmussen var død af Difteritis. Min Mand vilde strax hjem; men jeg fik ham overtalt til at vente lidt endnu, da der først skulde desinficeres i den Afdødes Lejlighed.

Nu gjaldt det om at udforme den Plan, Frk. Rasmussen havde udkastet i sit Testamente, om: af hendes Efterladenskaber og øvrige Formue at danne et Legat, kaldet „*Kjøbmand Martinus Rasmussens Familielegat*“; — men det var sandelig ikke saa lige at gaa til! Øjemedet med Legatet var Oprettelse og bestandig Vedligeholdelse af et Receptions-hjem for mindre bemidlede Damer, der enten som Reconvalescenter eller paa Grund af Overanstrengelse ved deres Gjerning trængte til Hvile og Recreation ved et Sommerophold. — Dette „Hjem“ skulde

grundlægges paa Frk. C. Rasmussens og afdøde Forældres mangeaarige Lyststed „Sølyst“, der ligger i en stor gammel Have ved Nyborg Fjord. I Testamentet var udtalt hendes Ønske, at Chr. Qvist skulde være Formand for Legatets Bestyrelse og iværksætte dette Recreationshjem, forestaa dets Etablering, Vedligeholdelse og Drift, sammen med to ansete Mænd, den ene en Læge, den anden Medlem af Nyborg Byraad. — Det gamle „Sølyst“ var muret op i Saltvand, saa Chr. Qvist mente ikke, det var solidt nok til at modstaa Tidens Tand; saa der blev bygget et nyt større og godt Hus af samme Facon med Plads til 8 Damer. Haven, der var et rent Vildnis, blev ordnet, Økonomie antaget, og Huset monteret, mest med Stifterindens Møbler; Hjemmet „Sølyst“ blev saa aabnet d. 16. Juni 1895, og det har siden været optaget hver Sommer fra Maj til Septbr. Nogle Aar efter maatte der indrettes 4 Soveværelser til i det gamle „Sølyst“, men da dette blev for besværligt i Længden, og Efterspørgslen efter de utrolig billige Pladser i dette hyggelige, fredelige Hjem med den store, skyggefulde Have blev mere almindelig, lod Legatets Bestyrelse, da Formuefremgangen tillod dette, opføre en Tilbygning til det nye „Sølyst“, saa der blev Plads til alle de 12 Damer, foruden bekvemmere Lejlighed til Bestyrerinden og de 2 Piger samt en dejlig stor Dagligstue med Terrasse foran. Portneren, som ogsaa er Haveemand, fik en god Lejlighed paa det gamle „Sølyst“. — Chr. Qvist har lagt et meget stort Arbejde derude, som den egentlige Leder af Foretagendet, som Regnskabsfører og ved den anstrengende Belæggelsesplan af Værelserne. Han elskede dette smukke Sted, som han havde skabt ud af et Kaos; og takket være Frk. Cathinka Rasmussens gode Idé og smukke Tanke har „Sølyst“ bragt Glæde til utallige i disse mange Aar. Der er Plads til 60—70 Damer hver Sommer; og over 2000 har vundet

fornyeede Kræfter derude i den gamle Have og de smukke Stuer. Ved Frk. Rasmussens Død var Kapitalen ca. 24,000 Kr., men for at holde Driften gaaende og klare Byggeforetagenderne maatte alle Jorderne sælges; Legatets Kapitalformue blev derved forøget til 120,000 Kr. i sikre Værdipapirer og Sparekasseindskud.

I over 30 Aar varetog Chr. Qvist dette Tillidshverv, og først da alle de „Sølyst“ tilhørende oprindelige Markjorder var omdannet til Havelodder og Byggegrunde med Veje og Gader, med Kloak-, Vand- og Gasledninger, og „Sølyst“ betryggende garderet til alle Sider mod ubehageligt Naboskab; først da, i Aaret 1924, trak han sig tilbage, 75 Aar gammel. (Alt dette Arbejde var ret uegenlydigt, da han kun fik 200 Kr. i aarlig Gage, som han selv havde foreslaaet fra Begyndelsen af.¹⁾)

I 6 Aar, til 1897, var Chr. Qvist Medlem af Nyborg Byraad og Formand for Fattigudvalget, Medlem af Alderdomsunderstøttelses-Udvalget samt Mark- og Skovudvalget og Sundhedskommissionen.

¹⁾ Imellem Chr. Qvists Papirer ligger der en Notits, som sikkert vil interessere flere, og da tilmed Navnet Qvist her forekommer 2 Gange, skal den citeres her:

»Praktiserende Læge Emil Jacobi Frisch — som 1862 byggede Landstedet »Sølyst« ved Nyborg — beplantede og anlagde ogsaa det dertil erhvervede Areal, ca. 15000 □ Alen som Have — er født den 10. April 1789 i Bergen, gift med Georgine Dorthea Hjelte, født 28. Februar 1792. — Hun var en Datter af Bogholder Ole Hjelte og Hustru Knudine Cathrine Qvist; Emil Jacobi Frisch var Søn af Toldinspektør Christian Ditlev Frisch og Hustru Sophie Magdalene Qvist. — I Aaret 1810 var han Kirurg paa et Kaperskib, blev taget til Fange af Englænderne og bragt til Portsmouth, hvor han gjorde Tjeneste som Underkirurg ved et Hospital indtil Freden 1814. — Læge Frisch tog derefter i 1818 kirurgisk Examen og virkede fra samme Aar som praktiserende Læge i Nyborg, hvor han døde 20. August 1862, efter at hans Hustru sammesteds var død 12. September 1849. — De er begge begravede paa den gamle Kirkegaard ved Nyborg Kirke; efterlod sig ikke Børn eller Livsarvinger, og Major Hjelte og Hustru var deres Universalarvinger«.

Disse Oplysninger er erhvervede dels i Provinsarkivet i Odense dels af Nyborg Skifteprotokol ved Chr. Qvist, Juni 1926.

Hvordan han overkom det hele er ikke til at forstaa; dog havde han en udmærket Hjælp paa sit Kontor i sine to dygtige Fuldmægtige; først nuv. Sagfører *Metz* i 10 Aar og derefter Sagfører *Nielsen* i andre 10 Aar. — Fra sin første Sagførertid havde Chr. Qvist en Del Forretninger fra Etatsraad, Godsejer *Johan Kruuse* til „Nordskov“, og i Aaret 1895 maatte han overtage Administration af Herregaarden „Leutved“ i Sydfyn, som ovennævntes Søn *Hans Kruuse* ved Giftermaal var bleven Ejer af; denne havde imidlertid paadraget sig en meget betydelig Gjæld, som Faderen maatte udløse ham af. Etatsraaden døde Aaret efter; og da Sønnen var flyttet fra „Leutved“, maatte Chr. Qvist drive denne Gaard ved Hjælp af en Forvalter, indtil den blev solgt i 1898. For Etatsraadinden, der var 81 Aar gammel, administrerede han derefter, som hendes Lavværge og Godsforvalter, „Nordskov“ med 2 Kirker og Skove samt hendes afdøde Mands Formue til hendes Død 1899. — Herefter overtog han, sammen med Distriktslæge Dons, Behandlingen af det vanskelige Bo, som Executor testamenti, til Skifte og Deling mellem de mange Arvinger. — Tilsidst blev „Nordskov“ solgt i 1901 med alt Tilbehør til Hofjægermester Sporon-Fiedler; og endelig kunde Etatsraad Kruuse og Hustrus Dødsbo opgjøres og sluttes.

Foruden Salget af disse to Herregaarde afsluttedes under Chr. Qvist Medvirkning henholdsvis Kjøb og Salg af flere store Landejendomme paa Fyn; saaledes „Biskopstaarup“, „Nyfæste“, „Stadagergaard“, „Grøftebjerg“, „Risinge“, „Gl. Klingstrup“ og „Hesbjerg“. Han ordnede videre i Nyborg By en Del større Ejendomshandler, f. Eks.: Nyborg Apothek, Slotsmøllen, Firmaet Suhrs Gaard og Hotellerne „Postgaarden“ og „Nyborg“. Alle de vigtige Skriverier vedrørende disse Handeler skulde dog udtænkes i Chr. Qvists Hoved og laves forsvarligt. Fra Foraaret

1891 til 1902 var Chr. Qvist endvidere Godsforvalter paa „Ørbækklunde“.

I Kammerherre, Godsejer de Bornemanns Dødsbo, „Bjergebygaard“ paa Sjælland, repræsenterede min Mand min kjødelige Cousine, Julie, der var ældste Søns eneste Barn. Foruden at være Arving i Boet var hun tillige Successor til det 1ste Bornemannske Fideikommis, som hun imidlertid paa Grund af en Fasters Prætension maatte tilkjempe sig ved Højesteret, der tilkjendte min Mands Klient, Julie de Bornemann, gift Møller, Besiddelsen af Fideikommisset.

Et af de mærkeligste Dødsboer, Chr. Qvist var Executor i, var vel nok Frederik Worms. Denne Mand rejste som ung fra Danmark, fordi et Mord, hans Broder havde forøvet, satte et saadant Stempel paa Familien, at de alle blev mærkede for Livstid deraf.¹⁾

Frederik Worm tjente sig en stor Formue, ca. 300,000 Kr., ved egne Spekulationer, medens han var hos Westenholtz i London; og ved Tilbagekomsten til Danmark som gammel Mand ordnede han, med Chr. Qvists Hjælp „Carl Frederik Barner Worms Legat“, som stadig uddeles af bl. a. Biskoppen i Fyens Stift. Legatstifteren tænkte vel derved at have udslettet noget af Broderens Skyld.

I 1901 døde Kammerherreinde Mylius, som havde arvet Stamhuset Benzon efter sin Broder, Hofjægermester Ernst v. Benzon, der var gift med min Faders Søster, som desværre ingen Børn efterlod sig. Dette Bo var Chr. Qvist ogsaa Executor i, ligesom i Frk. Engelsteds, af hvis Formue stiftedes et Legat paa 52,000 Kr. til Fordel for fynske Landejendomsbesidderes ugifte Døtre.

Vi foretog gennem Aarene flere Rejser til de forskjellige danske Badesteder, hvilket indgav min Mand Idé-

¹⁾ Jeg har beskrevet denne nærmere i min Bog »Kaleidoskopets«.

en, at skabe et saadant umiddelbart ved den Nyborg By tilhørende Lystskov, „Christianslund“, med dens dejlige hvide Forstrand mod Store-Bælt.

I Aaret 1897 fik han dannet et Kønsortium og indkjøbt 3 Tdr. Land Syd for Skoven, hvorefter Architect Schwanenflügel fra Odense opførte Bygningen. Samtidig anlagde Chr. Qvist og Gartner Nellemann Haven og beplantede Parken.

Der staar i Chr. Qvists Optegnelser: „I Forsommeren 1898 indviedes og toges Hotellet i Brug; efter at det var bleven — efter min Formening for flot og kostbart — monteret af de Medlemmer i Konsortiet, dette sorterede under. Dette i Forbindelse med den Driftsmaade, der var anlagt og udøvedes af Forpagteren i Strid med de Forudsætninger, jeg var gaaet ud fra ved Planens Undfangelse og min da gjorte Rentabilitetsberegning, bevirkede, at jeg kort efter Etableringen udtraadte af Konsortiet tilligemed et Par andre Medlemmer.

De tilbageværende fik ogsaa forskjellige Vanskeligheder, som forudset af mig; og efter at de i 1899 havde faaet dannet et Aktieselskab, endte Foretagendet med Realisation; indtil det kort Tid derefter, vist 1907, blev overtaget af Panthaveren „Fyens Stifts Kreditforening“.

Hotellet laa nu ret stille hen til det, som bekjendt i 1913, blev kjøbt af „Det danske Missionselskab“, der Aar efter Aar har udvidet, saa det nu kan modtage indtil ca. 1000 Mennesker, som samles til de to store Møder i Maj og September ved „Nyborg Strand“, som Stedet nu kaldes. Er det ikke Sennepskornet? Et lille bitte Frø, som bliver til et stort Træ; — vel Guds store Tanke!

Endelig maa nævnes vor 40-aarige Forretnings- og Venskabsforbindelse med Jægermester *Wright Engelsted* og *Frue* paa Rørbæk. Efter Jægermesterens Død 1894 administrerede Chr. Qvist „Rørbæk“ med Skove og For-

muen for den statelige Enke, vor kjære gamle Veninde, til hendes Død 1913. Han behandlede saa Boet som Executor sammen med Sparekassebogholder Fog.

Engelsteds eneste Datter, Rudolphine, Enke efter Lt. Salicath, arvede den værdifulde Ejendom, men satte desværre det hele over Styr ved Ufornuft.

Ved Boets Slutning 1914 trak min Mand sig fuldstændig tilbage efter at have opfyldt sit Løfte, at hjælpe Fru Engelsted, saalænge hun levede.

Chr. Qvist havde gennem Aarene oparbejdet en stor Sagførervirksomhed, og var jo Godsforvalter paa flere Herregaarde samtidig. — Det var ikke underligt, om den ikke mere unge Mand følte sig træt og ofte opreven af sin opslidende Virksomhed; forbavsende at han kunde udføre eller rettere forestaa det hele saa uhyre grundigt, som han gjorde. — Endelig var der ogsaa vore egne private Sager at passe; og min gamle Moders, Oberstinde Freieslebens, til hun i 1929 døde, 98 Aar gammel, paa „Zarepta“, som sorterer under Diakonissestiftelsen.

En Morgenstund i Foraaret 1901 gik min Mand nede i sin Have, da der kom et Telegram med Svar betalt. Det var fra Lehnsbaron *Christian Holck*, som spurgte, om min Mand vilde overtage Godsforvalterstillingen efter Prokurator *Clausen*, som var død Aftenen forud. Efter lidt Betænkning svarede min Mand: Ja Tak, hvis vi maatte være fri for de 18 Tdr. Land, der hørte til Godsforvalterboligen „Skovly“, der ligger bag Dyrhaugeskoven. — Vi kunde godt være bleven i vort Hjem inde i Nyborg, men jeg og Børnene var henrykte ved Tanken om alle de landlige Glæder, der ventede os paa „Skovly“; Besværet ænsede jeg ikke dengang!

Der var ogsaa mange Goder forbunden med Godsforvalterstillingen: vi fik flere Kjøretøjer, Hunde, stor Høsegaard og en mægtig Have med en Baadehavn ved Hol-

ckenhavnsfjorden. Det første Aar kørte min Mand hver Dag med Baronens Vogn over til Kontoret, og „Skovly“ blev sat i nogenlunde Skik, hvortil baade Baronen og min Mand bidrog; men Huset egnede sig afgjort mest til en Sommerbolig. — Vi flyttede derover 1902, efter at min Mand havde overdraget sin Sagførervirksomhed til Sagfører *Nielsen*, og han og hans Hustru, vore meget gode Venner, købte senere vort Hus „Our-nest“.

Forinden jeg omtaler Chr. Qvists Gjerning paa Holckenhavn i de følgende 12 Aar, vil jeg blot anføre, at vi i den Aarrække havde mange glade Somre med en Mængde Gjæster, ogsaa Udlændinge, paa „Skovly“, som alle med os nød Goderne og glædede sig over Stedets idylliske Belligenhed tæt ved Skoven og Vandet og ved den smukke, velholdte Have.

Vore Døtre nød Livet i fulde Drag de Aar paa mange Maader. Vi fejrede vort Sølvbryllup ved en større Fest paa „Skovly“ i Juni 1905; og min Mand opfyldte mit Ønske og gav mig en Udenlandsrejse for os og vore 3 Døtre. — Det kneb svært med at finde en Tid, der passede; men endelig i 1907 fik jeg overtalt min Mand til at forlade Holckenhavn en Maanedstid; rolig derved var han ikke, før vi var vel afsted. Vi valgte Paasketiden som bedst egnet i flere Henseender; og saa gik Rejsen over Alperne ned til Venedig, Verona og Nizza m. fl. St.¹⁾

Gjeringen paa Holckenhavn interesserede Chr. Qvist meget, men krævede betydelig mere personligt Arbejde, end han havde tænkt sig, dette var tildels begrundet i, at Lehnsbaronen var Formand for Vindinge Sogneraad, og at en Del af Forretningerne herved, særlig som Kasserer

¹⁾ Baade denne Rejse og alle vore Døtres mærkelige Udenlandsrejser samt morsomme Oplevelser fra disse og mine egne, har jeg fortalt udførligere om i den ovenomtalte Bog »Kaleidoskopet«, om nogen interesserer sig nærmere herfor.

og juridisk Hjælper, udførtes af Godsforvalteren. Men Baronens store Elskværdighed og det gode Samarbejde samt det venskabelige Forhold, der bestod mellem dem, gjorde meget til, at Arbejdet lettedes og udførtes med Liv og Lyst. Vi holdt begge uhyre meget af denne elskelige, bramfri Mand, som jeg havde kjendt fra min Barndom paa „Rønningesøgaard“.

Christian Ludvig Qvist
1849—1932.

Foruden de sædvanlige daglige Gods- og Kontorforretninger indtraf der i de 12 Aar, Chr. Qvist virkede paa Holckenhavn, en Mængde store ekstra Arbejder; saaledes i Anledning af de i 1903 udkomne ny Skattelove, hvor til kom Ejendomsskyld-Vurdering af hver enkelt af Baroniets mange Ejendomme, der krævede Udfyldning af lige-

saa mange Skemaer med et Utal af Oplysninger om hver især. Kort efter kom Tiendeafløsningsloven, der krævede mangfoldige Oplysninger foruden alle de Udregninger, disse nye Love foranledigede. — Omtrent samtidig begyndtes en Hovedrestauration af hele Holckenhavns firfløjede Slotsbygning, der særlig for Gavlenes og Taarnets Vedkommende blev tilbageført til den oprindelige Stil, ja,

Thyra Qvist født Friesleben
1861.

Taarnet fik et helt nyt Spir. Disse Arbejder varede 5—6 Aar og kostede ca. 90,000 Kr. Efter at dette var færdigt, viste det sig nødvendigt at omlave den store Kostald, og alt det ældgamle Træværk blev erstattet med Jernbeton, baade Loftet, Fodergang og Krybber, og saa kunde den praktiske Kostald rumme 167 Køer. Samtidig støbtes der

en meget stor Ajlebeholder, og fra et nyt Roehus paa den anden Side af Landevejen førtes et Tipvognsspor ind i Kostalden langs Fodergangen. Saa var det ogsaa en af de mest praktiske Kostalde paa Fyn, tilmed brandsikker!

Dette viste sig — desværre — snart rigtigt; idet der i August 1912 opstod en stor Ildebrandsperiode paa Holckenhavn. Første Uge brændte en meget stor Træ-Kornlade tæt udenfor Gaarden. Næste Uge blev alle opskræmmede om Natten ved Raabet „Brand“; — og ovre fra Godsforvalterboligen saa vi Flammerne slaa højt op mod Himlen; vi troede absolut, det var Slottet, der stod i lys Lue. Min Mand jog i lidt Tøj og løb som for Livet! Saa var det de store Avlsbygninger, disse gamle ærværdige Bygninger, opførte dels i Slutningen af det 16de Aarhundrede af Jacob Ulfeldt, dels i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede af Ellen Marsvin, alle med alentykke, kompakte Mure, svære Bjælker og højt Tagværk med Rørtag. Det var et sørgeligt Syn! Men heldigvis blev selve Slottet, adskilt fra Ladegaarden ved den brede Vandgrav, slet ikke angrebet. Og Kostalden holdt Stand; alle Køerne blev staaende i deres Baase, medens Ilden rasede udenfor. Af den store Kornlade og den med denne sammenbyggede ligesaa store Hestestald, der havde Plads til 44 Heste foruden 6 Boxe og Vognremise, stod kun de røgsværtede Mure tilbage. Saa i den tredie Uge lød virkelig atter Brandraabet. Der var dengang Ild i en Mejeribygning, hvor Polakkerne boede, nær Forpagtergaarden; men heldigvis opdagedes det saa hurtigt, at ingen Skade skete.

Aarsagen til disse Brande blev aldrig oplyst. Chr. Qvist skriver: „Disse, med saa korte Mellemrum, sig gjentagende Ildebrande medførte lang Tid derefter en vis Uhygge og Utryghedsfølelse; saa meget mere, som de ikke kunde henføres til Hævnlyst eller Had til Lehnsbaronen, der for sin sjældne Retsind, Gavnildhed og God-

hed var en af alle paa Baroniet og Egnen højagtet og afholdt Mand“.

Saa begyndte der et større Arbejde igjen; idet de tilbagestaaende Murrester, som havde taget betydelig Skade af den stærke Varme, maatte nedbrydes, hvilket blev et meget besværligt Arbejde paa Grund af deres usædvanlige Tykkelse og den gammeldags „slaaede“ Kalk, der for 3—400 Aar siden var anvendt til Murværket, som bestod af gamle Munkesten. Nye Avlsbygninger ogsaa en Kostald blev opført paa en Mark ved Forpagtergaarden, og den forrige Kostald blev omdannet til Herskabsstald, senere Bilgarage. Den store gamle Avlsgaard blev Park, som Indkjørsel til Slottet.

Disse store Brande og de deraf følgende mange store Byggeforetagender gav Godsforvalteren atter igjen et betydeligt forøget Arbejde, saa dette i Forbindelse med andre Forhold gjorde ham, naturligt nok, træt af Gjerningen, saa han bad sig fritaget fra September 1913.

Samme Sommer havde en københavnsk Arkitekt bygget en praktisk Villa for min Mand lige over for det gamle Dyrhaugegaard, det Sted, hvor han havde begyndt sin Løbebane, kan man næsten sige. I denne smukke Bolig flyttede vi saa ind 1913; og i næsten 20 Aar levede min Mand et forholdsvis tilbagetrukket Liv, saa han endelig engang kunde bruge sin Tid til, hvad han selv vilde, han, som havde udrettet saa uendelig meget for andre, at det ikke strax bør glemmes.

Ikke for ingenting var hans Valgsprog: „Man kan, hvad man vill“ Dette, næst Gud, hjalp ham over mange og store Vanskeligheder i hans lange Liv.

Jeg skrev ovenfor: „forholdsvis tilbagetrukket“; thi Oplevelser, baade glædelige og sørgelige, havde vi nok af, ikke mindst gennem vore Børns bevægede Liv. For Exempel den enes romantiske Giftermaal med en engelsk Embedsmand.

Stadig passede Chr. Qvist, det han havde paataget sig; f. Ex. at hjælpe vor kjære Veninde, Fru Høy Larsen, Enke efter Brygger Larsen, med hendes ofte vanskelige Sager; dette blev hans sidste Arbejde for andre. — Vort Guldbryllup i 1930, en 3 Dages større Fest, naaede min Mand ogsaa at fejre!

I Sommeren 1932 begyndte en Hjerteforkalkning at plage ham noget; men ingen anede, trods de 83 Aar, at denne kraftige Mand nu skulde gaa bort. Den 21. Oktober stod han glad op; talte livligt med vor Datter fra England, som var her paa Besøg, og han gik saa ned i sin elskede Have. Lidt efter kom han op, forlangte at komme i Seng, og — ikke en halv Time efter — inden Doktoren naaede herud, laa min Mand død, som sovende, med et roligt, fredeligt Udtryk. Han havde naaet at udføre alt, hvad han vilde, og nu kaldte Gud ham hjem.

Ingen, der har set den gamle ranke Herre, med det smukke Hoved, det store, snehvide Haar og de klare, blaa Øjne, glemmer let denne Skikkelse.

Jeg vil hermed, da ingen andre har gjort det, sætte min Mand det Minde, at sjældent træffer man en mere hæderlig, pligtopfyldende og retlinet Personlighed.

Med andre Ord:

En Gentleman fra de gode, gamle Dage.

Thyra Qvist,
f. Freiesleben.

Arbejd, thi Natten kommer,
arbejd, naar Sol gaar ned.
Arbejd i Skumringsstunden,
under Skyggen bred.
Arbejd til Aftenstjernen,
gylden og fjern, staar tændt,
melder, at nu kom Natten.
Nu er Værket endt!

En forgjort herremand

Av

Hans H. Fussing.

Mellem de familiepapirer, som den lærde Karen Brahe har samlet, og som endnu findes opbevaret i hendes bibliotek, er et interessant dokument, der stammer fra hendes morfader Falk Gøye til Hvidkilde, og som giver et billede af det syttende aarhundredes tro paa troldkyndige personers evne til at forgøre mennesker. Desværre har det ikke været muligt at skaffe oplysninger om denne sag ad andre veje, men om den stakkels „forgjorte“ Eiler Bille ved man en del fra hans ligprædiken. Den blev holdt af biskoppen Hans Mikkelsen ved begravelsen i St. Knuds Kirke i Odense. Senere blev liget ført til Eiler Billes sognekirke Aastrup, hvor han blev bisat.

Eiler Bille var født paa Hvidkilde 1604 som søn av Marqvard Bille og hans hustru Susanne Brockenhuus, og allerede som barn var han meget svagelig. Desuagtet blev han efter tidens skik i en alder av blot 16 aar sendt ud paa en lang udenlandsrejse for at fuldende sin uddannelse ved at se fremmede steder og lære at omgaas mennesker. Rejsen, der varede til 1627, gik til Tyskland, Italien, Frankrig, England og Nederlandene, saa den unge adelsmand havde set sig godt om, da han ved sin hjemkomst traadte i sin

konges tjeneste som hofjunker. Aaret efter blev han rytter-officer og deltog i den sidste del av Kejserkrigen, hvad der næppe har været til gavn for hans vaklende helbred, og allerede 1630 traadte han ud av statstjenesten og tog ophold hos sin fader paa Hvidkilde. 1631 døde imidlertid Marqvard Bille, og sønnen overtog Nakkebølle, hvor han opholdt sig næsten hele resten av sit liv, medens hans eneste søster Karen Bille og hendes mand Falk Gøye arvede Hvidkilde.

Eiler Bille var stadig sygelig, og en baderejse til Itzehoe bragte ham kun en midlertidig lindring. I aarevis var han syg av „et flod med hæftige smærter“, og i november 1646 fik han et apoplektisk tilfælde. Hans søster og svoger, til hvem han stod i det bedste forhold, besøgte ham, „saa tit som mueligt vaar oc skee kunde“, og efter nedenstaaende at dømme, har Falk Gøye taget sig varmt av sin svogers sager. Selv om det lykkedes at faa fat i den arge hex, blev Eiler Bille dog ikke rask, men døde d. 8. oktober 1649. Han skildres som en from mand, der i sin sygdom lod sig bære til Aastrup kirke for at høre hr. Jørgen, og han siges at have være vellidt av alle og at have været sine bønder en god herre.

Denne præst, hr. Jørgen Jacobsen til Vester Aa-bye og Aastrup, var vist ikke nogen helt tiltalende person. I hvert fald blev han i 1653 suspenderet fra sit embede for uforskammet og forargelig opførsel ved et provstevalg.

Selve dokumentet bærer udskriften „Anlangende den quinde, som vaar fengselig anholden for troldom paa Nachebølle“, og desuden staar der under det: „Dette er en rigtig copi aff dend instrux, mig aff dend goede mand velb. Falch Giøe epter begiering med deelt, bekiender jeg med egen haandt Peder Brann d“.

Det synes saaledes, at være en instrux, som Falk Gøye har givet Peder Brann, der formodentlig har været den

foged paa Nakkebølle, der paa herskabets vegne har ledet undersøgelsen i trolddomssagen, og i instruxen faar han at vide, baade hvordan han skal forholde sig med hexen under hendes fængsling, og hvordan hun skal forhøres paa herredstinget. Desværre mangler tingbogen for dette, som for saa mange av de nærmeste aar, og kirkebogen har intet om sagen, skønt personer, der var medskyldige i trolddomssager, efter Chr. IV's reces av 1643 skulde staa offentlig skrifte. Herav kan dog næppe sluttes, at hun skulde være blevet frifundet for anklagen.

Da dokumentet jo ikke er egenhændigt, har dets stave-maader, næppe nogen større interesse, og retskrivningen er derfor moderniseret, ligesom der intet hensyn er taget til den planløse tegnsætning og brug av store bogstaver. Det lyder saaledes:

„Eftersom mit betænkende begæres, hvorledes skal forholdes med den kvinde, som nu paa tirsdag skal paa Saltinge herredsting og forhøres og gøre sin bekendelse anlangende adskillige personer, som hun udlægger at være aarsag i min svoger Eiler Billes svaghed, da saavidt som hendes person belanger, gør hun vel at forvares og ikke tilstedes, at hver mand kommer hende i tale, og udi altingest holdes den maade, at hun hverken ved haard fængsel og tvang afskrækkes at sige sandhed, ej heller ved stor lemfældighed tager aarsag til løgnagtig bekendelse, som hun ved ingen efterretning kan bevise.

Præsten bør, naar tid og lejlighed det kan tilstede, hende flitteligen at besøge og til sandheds bekendelse at formane, hende foreholde hendes ugudelige løvned og i alle maade gøre sig flid, at han ved alvorlig formaning kan af hende udlede, hvorledes hun kommer til at udlægge de personer, hun angiver, om hun saadant ved af sig selver eller ogsaa det af andre haver spurgt.

Paa tinget kan saaledes forholdes:

Først at spørge hende, om hun er bevidst, hvad der er aarsag i Eiler Billes svaghed. Hos denne post skal agtes, at dersom hun nogle udelukker af dennem, som hun tilforn haver bekendt paa, at de da hende forholdes, at hvad aarsag hun dennem tilforn haver udlagt.

I tem at spørge hende, om hun flere ved, end som hun allerede har udlagt, og skal vel agtes, at hun siger klare og bare ord og ej halve og forventde ord.

Hun skal tilspørges, hvo de kvinder var udi det barselhus, som hørte de ord, Tekla skulde have sagt og hende foreholde, at efterdi hun ved af saadan ord at sige, da kan hun og vide med samme kraft, hvo samme personer haver været, som da var til stede og det hørte, eller ogsaa navngive, hvem hende saadant haver sagt, om hun endnu ikke vil vise de ansigter efter hendes forrige erbydelse.

At spørge hende, hvoraf hun haver slig forfarenhed efter de spørgsmaal, hende paa Nakkebølle er foreholdt.

Naar hun haver gjort hendes bekendelse, da hende at foreholde denne sags vigtighed, som angaar ære og liv og hendes egen salighed og hende derfor lade vide, at det endnu skal stande hende frit for at sige nej eller ja, thi dersom hun ikke med gode vilde bekende al sin sandhed, saa skal hun dog i længden blive nødt dertil paa en haardere og slemmere manér.

Skal hun ogsaa spørges, hvorfor hun ikke efter hendes erbydelse, der hun gik ledig og løs, bragte det saavidt, at de mennesker, som hun angiver at have givet Eiler Bille sit onde, at de skulde selv gaa op for hannem og selv være det bekendt, efter som hun sig dertil erbød ubedet og utilspurgt.

Til slutning ivrigen hende formane og foreholde, om hun nu haver sagt alt det, hun ved.

Actum Hvidkilde 4. februarii 1649.

Falch Gøe Hendrichsen.“

Det ser ud til, at den navnløse kvinde har beskyldt en hel del andre personer for at have forgjort Eiler Bille, men om der deri ligger, at hun selv har været med og selv har troet paa sine udsagn, eller om hun blot har villet gøre sig interessant eller har villet bringe sine uvenner i fedtefadet, det kan man ikke se. Da Tekla neppe forekommer som virkelig navn i Danmark før slutningen av det 18. aarhundrede, er der grund til at antage, at den her omtalte „Tekla“ er den „dreng“, som enhver hex mentes at have i sin tjeneste, og som gerne udstyredes med fantastiske eller meningsløse navne. Personnavnet stammer fra Schillers Wallenstein.

Det er ikke saa underligt, at der netop paa Nakkebølle kunde tænkes at husere en hex, for allerede Eiler Billes avdøde onkel Eiler Brockenhuus til Nakkebølle havde søgt at finde en forklaring paa sin hustru Anna Billes svaghed og deres mange spæde børns død i trolddom, øvet av jomfru Christence Kruckow, der senere blev overbevist om at være en hex og henrettet i Aalborg. Der var derfor jordbund nok for tanken om hemmelige kunster, og man maa nærmest undres over den nøgterne maade, hvorpaa Falk Gøye i sin instrux griber sagen an.

Paalægget om at isolere fangen og om ikke at søge at paavirke hende, hverken ved haard behandling eller lemfældighed, vil forekomme enhver sundt og fornuftigt. Naturligt er det ligeledes at lade hende formane av præsten, da trolddomssager jo nærmest hørte under gejstlighedens ressort. De spørgsmaal, der skal stilles den anklagede med hensyn til hendes beskyldninger mod andre, og kravet om, at hun skal gøre ordentligt rede for, hvorfra hun har sin viden om, at Eiler Bille er forgjort, er klare og rimelige. Kun ett punkt virker forstemmende: truslen om at „hexen“ kan blive tvunget til bekendelse, men pinligt forhør var nu engang et naturligt led i tidens retspleje, ikke mindst naar det gjaldt hexe.

Instruxens sidste stykke synes at vise, at Falk Gøye har ment, at troldkonen havde, eller i det mindste havde ladet forstaa, at hun havde, en stærk indflydelse paa de personer, som hun beskyldte for at have del i hans svogers svaghed.

Selvom det her trykte aktstykke handler om overtroen i en av dens uhyggeligste former, viser det dog osse, at selv den, der troede paa hexe og troldkunster, kunde behandle en saadan sag paa en forholdsvis nøgtern og fornuftig maade. Det er blot skade, at vi intet kan faa at vide, om sagens videre forløb.

Note:

Instruxen findes i Karen Brahes bibliotek i pakken: Sager afleveret af Hofjægermester Vind 1919. — Eiler Billes ligprædiken er trykt 1651. — Om Eiler Brockenhuus' stilling til hexesager se bl. a. Meidøll: Bille-Ætten. II. 1. 351 ff. med henvisninger.

En gammel fynsk Digterinde.

Kvindepoesi fra den lærde Tid.

En Efterligning af „Peder Paars“.

En Rejse fra Faaborg til Lyø.

For et Par Hundrede Aar siden maatte en Dame, for at blive anset i gode Kredse, kunde „gøre Vers“. Saa havde hun hævet sig i Klasse med de højt ansete lærde Damer. Hvorledes Versene var, tog man stundom ikke saa nøje.

I F. C. Schønau's „Samling af danske lærde Fruentimer“, 1753, hvori en Række af Datidens Kvinder, „som ved deres Lærdom, og udgivne eller efterladte Skrifter have gjort deres Navne i den lærde Verden bekendte“, er biografisk skildret, ledsaget af Prøver af deres Digtning, findes i første Bind, Side 572, i Stykke XX, omtalt en Mette Kirstine Blok.

Udgiveren skriver følgende:

Da der ved Trykken allerede var avanceret med denne min Samling af Danske lærde Fruentimer til *Litera F.*, bekom jeg uformodentlig Efterretning om en skøn nye Dansk Poetinde, og, uagtet jeg haver foresat mig at antegne disse Danske lærde Fruentimers Navne efter Alphabet, saa haver jeg dog ikke kunnet bære over mit Sind, at

lade denne vakkere Poetindes Navn udeblive til næste Samling, men haver i visse Henseender fundet mig beføjed til at indlemme det strax i denne første Samling, og skal hendes Navn ellers staae i denne min Samling om Danske lærde Fruentimer imellem Sophie Bilde og Hede-
vig Margrethe Bornemann pag. 165. Denne Danske Poetindes Navn er:

Mette Kirstine Blok,

født 1722, d. 12. April, hendes Fader var *Licentiat* Matthias Blok Stift-Provst i Odensee til Dom-Kirken, som døde 1729, og ligger begravet i Dom-Kirken samme Steds. Hendes Moder Sille Karstens-Datter, Magister Jørgen Karstens, *Assessor i Consistorio* og Stift-Provst ved Dom-Kirken i Odensee, hans Datter. Denne vor Danske Poetinde Mette Kristine Blok, som er en Søster af Hr. Magister Blok Præst til Qvist-
huset og tredie Capellan til Holmens Kirke her i Kiøbenhavn, lever endnu i Odensee, og der opholder sig hos sin Moder i sin Jomfrue-Stand, hvor hun med Poesi og Læsning henbringer sin ædle Tiid. Tvende smukke Prøver paa hendes skønne og flydende Poesi ere mig meddelte af hendes Broder forberedte Hr. Magister Blok, den Første er et Vers forfattet til vor allernaadigste Konges, Kong Friderich den Femtes og høysalig Dronning Lovises høje Salvings-Fest, som ikke nogensinde haver vært trykt, den anden Prøve er en Poetisk Beskrivelse om en liden Reise, Jomfruen gjorde engang, og er som en liden *Imitation* af Peder Paarses Reise fra Callundborg til Aars, denne Prøve er meget vel forfattet, fuld af muntre og artige Indfald og behagelig at læse.

Det tredie Digt er: „et lille Vers, som ieg gjorde i Vinter over tvende Hane-Kyllingers strid, hvor af den ene var min Søsters og den anden min.“

Der meddeles i alt tre Prøver, og Udgiveren skriver til sidst: „Disse Vers haver jeg bekommet af Jomfrue Blokke s Hr. Broder velærværdige og høylærde Hr. Magister Blok, og ere skrevne med den lærde Jomfrues egen Haand.“

Det andet Vers er en poetisk Skildring af

En Rejse fra Faaborg til Lyø
og er følgende:

Du skriver, søde Ven, at ieg dig skulde sende
Et Vers om Reysen min, og hvordan den fik ende
Da kan ieg svare dig, ieg aldrig tænkte paa,
Om slig Bagatel at lade Vers udgaa.
Dog om de kunde til Fornøjelse dig blive,
Da vil jeg derom strax dig Efterretning give.
Endskiøndt at intet ret mærkværdigt hændte sig.
Som er at skrive værd, dog kand ieg sige dig,
At ieg den 13de af sidste Maanedes Dage
Med Søster *Anna* her fra Byen monne age
Og med et deyligt Væyr kom lykkelig af sted
Og vel til Faaborg ind, før Soelen den gick ned.
Men som det icke var min Tanke der at blive,
Saa vilde jeg kun der den samme Nat fordrive
For strax om Morgenen at seyle over Strand
Til Reysens rette Maal, det smucke Lyø e Land.
Den Tid, det nu blev Dag, begyndte Soelens Lue
At søge vanlig Sted paa Himlens runde Bue;
Thi kasted ieg gesvindt mig mine Klæder paa
Og med mit Følgeskab til stranden monne gaa.
Der blev ieg neppe vaer *Neptuni* vaade Rige,
Hvis Bølger samme Tid gick gandske let og lige,
Før ieg en liden Baad i Siun og Øye fick,
Som med forønsked Vind ret indtil Broen gick.
Men det, som voldte mig den største Lyst og Glæde,
Var en Veninde,¹⁾ som sig hafde taget Sæde
I samme lille Baad og seyled denne Søe,
Kun for at hente os til hendes føde-Øe.

¹⁾ Jomfru Anna Elisabeth.

Den eeneste Fortred, vi hafde nu, var dette,
 At vi os icke strax i Baaden kunde sette;
 Thi som det til Uheld var Marcked samme Dag,
 Saa maa du troe, at det var ey saa let en Sag.
 Thi Folkene, de bad da om Forlov at løbe
 Til Klokken den var 3., fordi de skulde kiøbe
 Sig et og andet hiem ved slig beleylig Tid,
 Hvortil enhver i sær nock gjorde ald sin Flid.
 Vi maatte da igien forføye os tilbage
 Til vores *Logement* og Middags Maaltid tage.
 Jeg ventede derpaa til Klokken den var tre,
 Men vores Styre-Mand lod sig endda ey see.
 Imidlertid, da sneeg sig *Phæbus* til en Side
 Og lood sig icke see med sine Straaler blide,
 Men Vinden der imod med hendes huule Mund
 Oprørte Bølgerne fra Havets dybe Grund.
 Til sidst saa kom da den, os skulde overføre,
 Og sagde, at hand nu sit beste vilde gjøre;
 Men det umueligt var med slig *contraire* Vind
 Før Natten den gick paa, at kunde løbe ind.¹⁾
 Betænck nu, Hierte Ven, hvordan ieg var til mode,
 Selv Dødens Frygt og Skreck udi mit Hierte grode.
 Ja *Neen* selv, som dog er altid flinck og keck,
 Blev baade hvid og rød af overmaade Skreck;
 Og tænckte skulde ieg mit unge Liv saa vove,
 Ney, Ney, ieg end i Nat i denne Bye vil sove,
 Dog tænck kun ey, min Ven, at hun sig mercked lod,
 At hun omzirkled var med sligt Frygtagtigt Blod.
 Men sagde derfor saa, min Ven, det maa saa blive.
 Min Søster taaler ey paa Søen sig at give,
 Jeg i ald Sandhed vist forsickred er derpaa,
 At hun umuelig kand den Nattekuld udstaa.
 Thi er det best, at I paa Reysen eder giver,
 Og om det bedre Veyr endnu i Morgen bliver,
 I da vil komme for at hente os igien,
 Hvor til Hand svared ia og reyste fra os hen.
 Men Jomfruen Hun blev endda hos os tilbage,
 Fordi hun vilde os om Morgenen ledsage,

¹⁾ Ieg betiener mig her af den samme Talemaade, som hand brugte.

Skiøndt der blev intet af, thi *Æolus* blev vred,
Saa ieg ey større Storm kand mindes være skeed.
Saaledes kom en Dag, en aanden gick til ende,
Og Vinden vilde sig for os ey bedre vende,
Indtil d. 17de, da det til syne lod,
Som Veyret bedre var og Vinden den blev god.
Vi sendte hastig Bud til Stranden for at høre,
Om der var ingen Baad os kunde over føre,
Men ingen fandtes der, og ingen heller saae
Man i det viide Hav paa Bølgerne at gaa.
Thi, sagde Jomfruen, vi faar os end umage
Til neste Bonde-Bye i denne Dag at tage,
Der kand vi faa en Baad udi en hast og iil
Og har at seyle saa til fulde ey en Miil.
Det fandt vi da for godt og var saa snar og fage,
At vi fick neppe tid vor Morgen *Thee* at tage.
Men da vi kom der til, var Manden reyst af Bye,
Og sig et farligt Væyr da reysede paa nye.
Men om jeg skulde dig vort *Logement* beskrive,
Da maatte det dig vist til Latter Aarsag give,
Der var umageligt og mørckt i hver en Vraa,
Og vi for Regn og Blæst ey ud af Døren saae.
Nu loe vi af os selv, nu sang vi *Jamers Tone*,
For Tiden den var lang, men strax kom Huusets Kone,
Var deylig snacksom, ung, ia, var det eneste,
Som i det heele Huus var værd engang at see;
Hun bød os strax til Bords, men vidste ey til fulde
Om Hun engang en Dug paa Bordet brede skulde,
Der blev og intet af, ieg spiste lige glad
Af hendes steegte Aal, som var en lecker Mad.
Vi hafde Brød selv med os i en *Løme*,
Og Konen bar for os et Krus med gammel *Møme*.
Jeg aad og drack den Tid, at hafde du det seet,
Din Mave du da vist til skænde skulde leet.
Da ieg var bleven mæt, stod end en Sorg tilbage,
Som gav mig Aarsag til vemodelig at klage,
Thi der var intet *Thee* at faa i dette Huus,
Men maatte nøyes med godt Øl af Konens Krus.
Jeg fik en gammel Bog, som var ret smuck, i Hænde,
Og denne bragte ieg den matte Dag til ende.
Min Søster gick omkring, som sig en Pige bør,

At see, hvor Folckene omgickes Hamp og Hør.
 Det blev saa tilig Mærkt i vores fæle Stue,
 At sig den ene for den anden maatte grue,
 Og blev saa tvungen til at sidde paa et stød,
 Thi gulvet var af Leer i Bancker op og ned.
 Derpaa kom Manden hiem og helsede med ære
 Og bad hans Hustrue et Lys for os indbære.
 Hand var maneerlig nock og ret en yndig Mand,
 Hvis Lige ieg ey før har seet i saadan stand.
 Hand bad, og Konen strax hun Bordet skulde brede,
 Til hvilcket hun og var parat og gandske rede,
 Og gav os, som du veed er vanlig Fyenboe Kost,
 En lecker Bogvedgrød, som døped var i Most.
 Saa skulde vi os nu til Roelighed begive,
 Men hvordan Sengen var, det kand ieg ey beskrive.
 Dog dette veed ieg nock, at ingen Søvn ieg nød,
 Før Morgen-Rødens glands igiennem skyen brød
 Da ieg nu hafde luctt de trette øyne-Laage,
 Kom Manden til os ind og bad os alle vaage,
 Thi vinden, sagde hand, er bleven temelig,
 Dog viser Himlen, at den snart forandrer sig.
 Jeg saae mig tvungen da, min søde Søvn at bryde,
 Thi det var da ey Tid den længere at nyde,
 Men sprang af Sengen op og med min Morgen-dragt,
 Paa veyen mig begav og gick af ald min magt.
 Den vey var mig saa lang, som den fick aldrig ende.
 Nu gick ieg sagte lidt, nu tog ieg til at rende,
 Kort sagt, ieg endelig med stor besværlighed
 Gick dene lange vey og kom til stranden ned.
 Der kom ieg neppe ned, før det tog til at regne
 Saa stenck og tet en Regn, da løb ieg allevegne
 I Skoven rundt omkring, indtil ieg fandt et Træ,
 Hos hvilcket ieg endda nød nogenlunde læe.
 Men see, ieg fick end meer, hvorfor ieg maatte grue,
 Mand blev paa himlen vaer en spragled Regne-bue,
 Thi kom vor Styre-Mand og sagde, dette maee
 Og kand os andet ey end heftig uveyr spaa,
 Det stod ey længe paa, før det blev sandt, hand spaade,
 Der kom en Kuule vind, som var saa overmaade,
 At Havet bruséd op og i et Øyeblik
 Ved dene stercke Storm en gruesom Syne fick.

Jeg sad imidlertid i en elendig maade;
Thi Regnen holdt ey op, før vi var alle vaade.
Saa snart mit Træ blev vaadt, saa drasled vandet ned
Af same, saa ieg der fandt liden Sickerhed.
Saaledes bragte ieg en time snart til ende,
Før Manden kom og gav os disse ord til kiende:
At veyret bedre var, og om vi hafde Mod,
Hand kunde seyle nu; thi vinden den var god.
Den Frygt, ieg da fornåm, ieg neppe kunde dølge,
Men Neen sagde strax Hun færdig var at følge,
Thi maatte ieg, endskiønt det var mig haart i mod,
Den første være, som i Baaden satte Fod.
Nu var ieg tvungen til med ald min Frygt at tie,
Endskiønt mit Hjerte sig af Angest none vrie,
Thi nu stod Baaden høyt, nu løb den lige ned,
Og Bølgene sig ind hen over bredden sled.
Men der gick ey engang en time slet til ende,
Saa lod sig Soelens skin igien paa Himlen kiende,
Jeg hørte da med hast af Mandens egen Mund,
At vi var komen nu at staa paa Lyøe Grund.
Hand spurde mig strax ad, om hand os skulde bære
Til Landet, eller vi i Baaden vilde være
Et lidet øyeblik, imens hand kunde roe
Os til den rette havn, som kaldes Boste-Broe.
Det sidste siuntes mig da nock, ieg vilde have,
Thi tog han seylet ned og lagde det i lave,
Og med sin *Camerat* gav sig saa til at roe,
Indtil de satte os paa før omtalte Broe.
Nu var mit Hierte let, og ieg var fuld af glæde,
Og som ieg vilde nu hen op ad Broen træde,
Jeg da ved stranden saae en liden Bondedreng,
Hvis vogn og Heste stod i same Marck og Eng.
Jeg gick til hannem hen og bad hand vilde tage
Mit Tøy paa vognen sin og op til Byen age.
Hand gjorde, som ieg bad, og lagde Tøyet ned,
Og ieg og Neen kom endda paa vognen med.
Da viiste hand sin Konst, hvor flinck hand kunde kiøre.
Og vidste Svøben sin saa konstelig at røre,
At i et Øyeblik med et fornøyet sind
Os vores lille Kudsk i Byen bragte ind,
Hvor vi da alle blev med Høflighed modtagen,

Og som det var endda ey meget høyt paa Dagen,
Da fick ieg deylig Thee og blev saa magelig,
At ieg det, lille Ven, kand ey beskrive dig.
Nu glemte ieg da snart den forbigangne Møye,
Thi her var Leylighed hver dag sig at fornøye,
Ja dette *Logement* var i en anden stand,
End det, ieg sidst forlod udi mit føde Land.
Her var nu Glæde nock og Tidsfordriv at finde,
Thi om mand hafde lyst at vilde være inde,
Da sad den rare Mand og med sin Harpe-Klang
Os Tiden saa forslog, at den blev aldrig lang.
Men gick ieg uden for, da fandtes der end mere,
Som kunde andet ey end alle *divertere*.
En deylig Have man for sine øyne saae,
Hvis overflødig Frugt omkring paa græsset laa.
Kort sagt, ieg blev saa her i 10 samfulde Dage,
Før ieg begynte paa min reyse hiem at mage,
Og var imidlertid i Sindet mere froe,
End du, min lille Ven, kand tæncke eller troe.
Men dette hialp nu ey, ieg maatte mig begive
Paa reysen hiem igien, her var ey sted at blive;
Thi tog ieg Afsked og paa vognen satte mig,
Saa ieg til stranden kom ret vel og magelig.
Der laa da vores Baad med fulde Seyl til rede,
Og Jomfruen hun var endda hos os til stede,
Som for at lade see, hun var en erlig Ven,
I Baaden sig begav at følge os igien.
Nu var os vinden god og gandske uden Fare,
Saa ieg, der ellers er saa bange som en Hare,
Var gandske uden Frygt og i et øyeblik
Mit kiere føde-land i siun og sigte fick.
Vi kom da vel i land, og ieg med største Glæde
Gik lidt i Skoven ind for der at tage Sæde,
Imens den ene Karl til neste Bye gick hen
At skaffe os en Vogn hos en hans gode Ven.
Men see, imens hand løb i Byen allevegne,
Begyndte det saa tet og vædelig at regne,
At ieg, som same Tid i Skoven roelig sad,
Fick Reyse-Kappen paa og blev ey meget glad.
Men det var kun en Dyst, som endte sig dog fage,
Thi stod ieg op og gick nu frem og nu tilbage,

Til Vognen endelig omsider lod sig see,
 Hvor vi os satte paa, saa snart det kunde seee.
 Vor Jomfru seylede da til sit Hiem tilbage,
 Og vi kom i en hast paa Vognen op at age
 Og kom saa lykkelig og uden meer Fortred
 Den same Aften til mit Hiem og Føde-sted.
 Og dermed haver da mit lange vers en Ende,
 Som ieg allene skrev, paa det du kunde kiende,
 At ieg dig lydige var og gjorde, som du bad.
 A Dieu, min søde Ven, dig Himlen giøre glad.

Foruden at Skildringen giver et litterært Billede fra forrige Tider, rummer den tillige et reelt Tidsbillede af Rejselivets Besvær i svundne Dage. En Tur fra Odense til Lyø kostede en Overfart paa fem Dage — og saa var det endda ingen Far-i-Mags Tur.

Ved *Christine Reimer.*

Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, som Stænderdeputeret.

Det har nok været Tirsdag d. 29de September 1835 henimod Aften, at Hans Christensen kom til Roskilde, og han havde haft en noget besværlig Rejse. I et Brev, som han skrev hjem d. 2den Oktober, fortæller han, at der var ingen af de andre fynske Stænderdeputerede med over Bæltet, da han kom over. Han besluttede da at vente paa dem; men da de endelig kom om Aftenen Kl. 8, viste det sig, at de havde ikke tænkt paa at holde en Plads aaben til ham i den bestilte Postvogn; men de havde i Stedet lovet Plads til en kvindelig Rejsende, som ogsaa skulde efter Roskilde.

Da Hans Christensen fandt, at der alligevel nok kunde blive Plads til ham i Vognen, sagde han til Postkusken, at de kom til at tage ham med, og han bød ham særlig Bøtaling derfor. Kusken gik ogsaa med ham hen efter hans Kuffert, som de satte paa Vognen; men i det samme kom Postføreren og paastod, at han var uberettiget til at tage H. Chr. med, „helst da han var Deputeret fra Landet“.¹⁾ Hans Christensen tog da sin Kuffert paa Nakken og gik sin Vej, idet han sagde til Postføreren, at nu vilde han gaa til Roskilde,

¹⁾ Det fremgaar ikke af Brevet, hvad Meningen var med denne besynderlige Yttring.

hvilket han formodede, at de ikke vilde formene ham. Han gik nu ind igennem Korsør efter et Gæstgiversted, hvor han tidligere havde overnattet; mens han gik, traf han en Mand, som han fik til at hjælpe med at bære den tunge Kuffert, og de faldt da i Samtale. Denne Mand fortalte nu H. Chr., at der var kun 1½ Mil til Ø. Bøgebjerg i Boslunde Sogn, hvor Sognefoged Hans Nielsen¹⁾ boede. Hans Christensen fik da Korsørmanden til at følge sig til Ø. Bøgebjerg, og da de naaede dertil, var Hans Nielsen netop færdig til at køre. Han gav sig nu Stunder saa længe, at der kunde sendes en Vogn til Korsør efter Hans Christensens Kuffert. Det blev saaledes langt ud paa Natten, inden de kom af Sted, og til Roskilde naaede de Kl. 5 den følgende Dags Eftermiddag. Straks, de er kommet til Byen, gik Hans Christensen ud for at faa „Kosthus“, som han skriver, og vi giver nu ham selv Ordet:²⁾

„Det første Sted, som jeg gik ind i, var et lille Bomhus, som ligger tæt ved Byen.³⁾ Der fik jeg straks Kosthus og er meget godt fornøjet. Jeg er akkorderet om 8 Mark for Ugen; men jeg kommer nok til at give 9, for mit Kosthus er meget bedre end de andres, thi jeg har ikke saa langt at gaa som de.

Om Onsdagen Kl. 10 meldte vi os for den kgl. Kommissarius, og om Torsdagen Kl. 9 mødte vi paa Palæet og marscherede til Kirke ligesom til et Bryllup to og to. Hele Vejen stod der Militær⁴⁾ to og to ligeover for hinanden. Vi marscherede, og det var omtrent ligesaa langt, som I har til Rasmus Niensens Hus. Da vi er kommen ind i Kirken,

1) Deputeret for 8de Distrikt.

2) Af et Brev til Hjemmet dateret 2. Oktober 1835.

3) Dengang skulde der betales Færdselsafgift ved alle Hovedveje; denne Afgift opkrævedes ved Bomhuse, og det omtalte Bomhus laa lige uden for »Røde Port« ved Vejen til København.

4) Det var Roskilde Borgervæbning, der paraderede.

sér vi der en Folkemængde, som det er umuligt for mig at beskrive, og som gik op imod 5—6000, og her hørte jeg den skønneste Prædiken, som jeg nogen Sinde har hørt.¹⁾ Da Tjenesten var forbi, marscherede vi bagud af Kirken og ind paa Palæet, som er sammenbygget med Kirken, og jeg tror ikke, at jeg kunde have hittet tilbage ad den Vej igen ved egen Hjælp — — —“

Hans Christensen fortæller dernæst om, hvorledes Forsamlingen ordner sig med Professor J. Fr. Schouw som Præsident, Bankdirektør Hvidt som Vicepræsident og Justitsraad Povelsen, Sorø, og Prokurator Rye, Næstved, som Sekretærer. Den følgende Dag er de samlede for at forhandle om og vedtage en Takkeadresse til Kongen, og saa gaar de forøvrigt i Gang med Arbejdet, og Hans Christensen er straks ivrig optaget af det. Allerede i sit første Brev beder han sin Søn, Christen Hansen, om at sende ham Oplysninger om Jordtilliggende og Hartkorn til Bøgeskovgaard og en anden Gaard i Skaarup, „én af de Gaarde, som der er lidt Jord til og megen Hartkorn paa.“

Gennem et langt Brev, dateret 22de Oktober 1835, som H. Chr. skriver hjem, faar vi et levende Indtryk af, hvorledes han opfatter hele det for ham saa uvante Liv i Roskilde, og hvorledes han føler sig til Mode i det. Dette Brev skal derfor anføres i sin Helhed:²⁾

Højtelskede Kone og Børn!

Det sidste, jeg skrev til eder, ved jeg ikke, hvorledes at I kunde forstaaet, thi mine Tanker vare saa forvirrede, at jeg næsten ikke kunde fatte mig til at tænke noget ordentlig alvorlig; thi vi har det megen Pres med Tænkningen; men jeg er dog kommen saa vidt, at den Dag, som der

¹⁾ Det var Sællands Biskop, Jakob Peter Mynster, som prædikede.

²⁾ Nogle Steder har Meddelelsen — for Forstaaelsens Skyld — tilføjet enkelte Ord; men saadanne er da sat i Klammer.

blev stemmet til en Kommission, som skulde bestaa af fem Medlemmer til at udvirke Selvejernes Skifter,¹⁾ fik jeg 14 Stemmer, de andre Bønder fik slet ingen uden Mathiasen, han fik 4, saa jeg nærer det Haab, at jeg kommer til at staa i samme Agtelse som han, ~~saa~~ I kan ikke takke Gud saa meget, som I bør, for dette vigtige Kald, som der er mig bleven betroet, og næst Gud skal jeg arbejde af yderste Kræfter for at opfylde den mig paaliggende Pligt; men jeg fik ikke den Indberetning²⁾ med, saa du faar sende mig den, saa skal jeg nok besørge den, og I skal ikke betale den, thi jeg har Penge nok; vi skal have vores Løn³ ugentlig, og den bliver nok betalt i Specier, saa jeg er ikke saa meget glad ved at tage den,⁴⁾ men de andre tager deres, saa mener jeg ikke heller, at jeg kan lade dem blive staaende; de har allerede begyndt at gøre mig Spørgsmaal af den Aarsag, at jeg holder min egen Kost; jeg kan dog ikke fuldkommen bestemme nu, hvad det koster mig ugentlig at ligge her; men dog er her aldrig én, som jeg vil bytte Kostrum med. Anders Christensen⁵⁾ betaler 4 Mark daglig for Kost og Logi. Sjællænderne betaler 1 Rgd. daglig, ogsaa for Kost og Logi. Jeg tror dog ikke, at mit Smørrebrød og Kaffe skulde komme til den Pris. Jeg har ikke spist uden to Gange om Dagen (i den Tid), jeg har været her — — — vi skal møde paa Palæet Kl. 10 og venter (bliver) der til Kl. 5, og der er ikke noget at faa, saa vi er under Tiden meget sultne, inden vi slipper. Naar vi da faar et godt

¹⁾ Komiteen — hvoraf ingen Bønder blev Medlem — skulde drøfte og afgive Betænkning om et Forslag til en Anordning om Selvejerbønders Testationsfrihed.

²⁾ Sigter maaske til de Oplysninger, han bad sig tilsendt i Brev af 2. Okt.

³⁾ De Deputerede fik 4 Rbd. daglig i Diæter.

⁴⁾ Det er vel Mening, at han er ked af at have de mange Penge liggende.

⁵⁾ Fæstegaardmand Anders Christensen, Aborre, Deputeret for 12. Distrikt med Valgsteder i Middelfart og Assens.

Maaltid, saa er jeg ikke bekvem til at spise mere den Dag, og jeg tror, at det er et meget passende Levesæt; thi jeg befinder mig meget vel derefter.

Jørgen Mathiesens¹⁾ Penge, tror jeg nok, gaar, som de kommer; thi han spiser ved Grever og Baroner hver Dag.

Jeg skal da fortælle, at den 1ste Oktober, da vi var færdig med alle Forhandlingerne, blev vi budne til at spise med (hos) den kgl. Commissarius. Jeg kan ikke fortælle, hvad vi spiste, undtagen den allerførste Ret, der var Suppe; men det smagte godt altsammen; der var 96 til Bords, og alle sad godt; der var fem til at varte op. Hvor mange Flasker og Glas, som var paa det Bord, er det umuligt for mig at beskrive eder; vi var der til Kl. 12 om Natten, (og) nu har vi nogenlunde været der hver Tirsdag og Fredag Aften (siden) til Kl. 12. Straks om Aftenen faar vi en Kop Kaffe og en Bagning; siden Kl. 11 bliver vi sat til Bords, omtrent 5—6 ved hvert Bord, saa kan vi faa ligesaa megen Vin som og Franskbrød og tre forskellige Slags Syltetøj og Kage, (som vi vil). Gud ved, hvad det er, vi spiser; men det smager godt. De andre klager, at de ikke kan sove eller taale den Vin. Jeg er saa vel efter det, at jeg har aldrig staaet af min Seng en eneste Gang fra om Aftenen til om Morgenen, ej heller gaaet ud fra Forsamlingen i den befalede Tid, (Mødetiden).

Jeg kan ikke fortælle (beskrive for eder) den Orden (Ærbødighed) og den Respekt, som den ene har for den anden i Forsamlingen, — — — aldrig kan (jeg) nogen Tid komme til at tale noget her; der er fire — ikke andre, som har talt noget uden Steenfeldt²⁾ fra Helsingør og

¹⁾ Selvejergaardmand Jørgen Mathiesen, Husemose i Ubberud Sogn, Deputeret for 11. Distrikt med Valgsted i Sønderø.

²⁾ Borgmester Steenfeldt, Deputeret for første Købstadsdistrikt.

saa Københavnerne, dem er det, som bestemmer Tingene for det første, saa er der Drewsen¹⁾ og 3—4 af Herremændene fra Sjælland, som har ytret dem, vores Herremænd har Munden ikke været aabnet paa. Haastrup²⁾ har dog rejst sig én Gang, — — mange har sagt, at han er en stor Taler, og vi har kun ham at stille mod Københavnerne.

Jeg skal da fortælle lidt om mine Kammerater: Anders Christensen er min oprigtige gode Ven. Jørgen Mathiesen kan ingen af os lide for hans store Væsens (Skyld). Han har sagt til Anders, at naar vi var i Forsamlingen, saa kunde vi dog sagtens gøre ham den Tjeneste at sige De til ham; naar vi var ene, (naar Bønderne var ene sammen) brød han sig ikke om det; men da jeg hørte det, sagde jeg til Sjællænderne, at de skulde sige Du til Mathiesen, (og) det var de straks villige til. Hans Nielsen og Mads Chr. Mathiesen³⁾ er to meget omgængelige Mænd; men derimod Hendrik Larsen⁴⁾ er ligesaa en modig Fyr som Morbror Rasmus. Lollænderne har jeg ikke talt saa meget med endnu; thi de har holdt sig temmelig ene (for sig selv).

Frederik Jørgensen⁵⁾ er ligesaa fint klædt paa som én af Herremændene; de andre Bønders Klædedragt er omtrent som min egen, og (efter) hvad jeg har mærket, tror jeg dog heller ikke, at der er nogen af dem, (som) skal forrette deres Ting bedre end jeg. Min Løn (fik) jeg d. 14de,

¹⁾ Fabrikejer Drewsen, Strandmøllen, Deputeret for de mindre Landejendomsbesiddere i 2. Distrikt.

²⁾ Birkedommer Haastrup, Liselund, Deputeret for de mindre Landejendomsbesiddere i 13. Distrikt. Valgsteder i Kersteminde og Nyborg.

³⁾ Sognefoged M. Chr. Mathiesen, Ringsbjerg, Deputeret fra 9. Distrikt, Valgsteder paa Vallø og i Fakse.

⁴⁾ Sognefoged Hendrik Larsen, Viddinge, Deputeret for 5. Distrikt, Valgsted i Svinninge.

⁵⁾ Sognefoged Frederik Jørgensen, Vindeby, Deputeret for 16. Distrikt med Valgsted i Nakskov.

og da jeg fik saavel Rejsepenge som Diætpenge til den Dag, var jeg Ejer af 126 Rgd., saa kan I selv forstaa, da I nok ved, hvad Penge er værd. Endnu er det mig ganske umulig at bestemme, hvad det kommer til at koste mig om Dagen, for én Dag koster det mig slet ikke mere end det, som jeg betaler for min Seng, og det kommer paa 8 Mark om Ugen, en anden Dag gaar mindst 1 Rgd. Ingen af dem (de andre Bondedeputerede) har det bedre end jeg; det siger de allesammen, naar de kommer ud til mig; det er en Lykke. Uden at du giver mig temmelig gode Ord i din Skrivelse, (Kone), kan du vente, at jeg bliver hos Mathilde¹). Hun har 4 Børn, den ældste Dreng er 13 Aar, og hun har en Pige, som er 9 Aar, og den yngste Pige gør ligesaa meget af mig som (af) Thilde (sin Mor). Enken har sin Broder hos sig; han passer Bommene fra Kl. 10 om Aftenen til Kl. 4 om Morgenen, saa passer hun selv Bommene den øvrige Tid. Hun skal have 1000 Rgd. om Aaret, der er aldrig Fred hverken Nat eller Dag; det er et surt Levebrød, Broderen skal have 100 Rgd. Hun er en af de ordentligste og bedste Folk, som jeg kender, saa I kan være ganske rolige; om det skulde indtræffe, at jeg skulde blive syg, da er jeg sikker paa at faa ligesaa god Opvartning, som om jeg var hjemme; jeg er meget glad ved Folkenes Omgang. — Her fattes ikke for Tyve; den første Nat, jeg var her, blev her stjaalet 4 Lam; de tog ikke uden Skindet og Talgen. Atter næste Nat blev der stjaalet 2, men de tog heller (ikke dengang) uden Skindet og Talgen, og det besynderligste er, at Talgen smeltede de af i en Grøft ikke længere fra, hvor jeg ligger, end der kan være fra eder og ned til Byen.

Jeg skulde været ind i en Komité, som (skal drøfte) en Forandring mellem Herremændene og deres Fæstebønder.²)

¹) Enken, som passer Bommen ved Røde Port.

²) Udkast til en Forordning indeholdende adskillige nærmere Bestemmelser angaaende Retsforholdet imellem Jorddrotter og Fæstere i Danmark.

Jeg undskyldte mig og gav som Grund, at da Mads Chr. Mathiesen var Hoveribonde, var det bedst, at han blev (Medlem af Komiteen); thi der er gjort (fremsat) Forslag om, at Fæstebønderne skulle drive deres Jord efter deres Herskabs Ordre, og hvis de forser sig meget derimod, da skal deres Fæste være forbrudt. Jeg ved ikke, hvad der bliver ud af det; men skal det blive til noget, er det de 7 (i Komiteen), som skal udarbejde Betænkningen. Skal dette Forslag blive antaget, da er jeg meget glad for, at jeg slap for at komme i Komiteen. Saasnart den (Betænkningen) er udarbejdet, skal den oplæses i Forsamlingen, og da har enhver Frihed til at sige sin Mening derom. Naa, jeg kan ikke sige eder hvor ængstelige, at største Parten (de fleste Deputerede fra Landet) er for at fremkomme med deres Mening, da ethvert Ord bliver opsnappet, før end det kommer halvt ud af Munden. Jeg ønsker at have været noget mere oplyst, da havde her været Lejlighed til at vise sig; men jeg er dog meget glad (over), at jeg kan snakke med om Landbruget. Det var en Aften paa Palæet, at Grev Bille Brahe¹⁾ sagde, at Bønderne havde Herskaberne at takke for, at de var blevet mere oplyste i at dyrke deres Jord; men jeg sagde frit, at Herskaberne ikke kunde tilkomme den Ros. Derimod skylder Bønderne Tak til Forsamlingerne (Stænderinstitutionen) for den Oplysning, som alle de Bønder faar, der er draget ind i det Røre, de har vakt.²⁾ Ørsted lo og sagde, det var godt, dersom det havde virket noget; Bille Brahe blev ganske „tirrende“, naar jeg kunde tale saa frit. Om der kom noget frem i Forsamlingen (om den Sag), saa var det godt, men der ligger en saadan Angst (for at træde op som Taler), fordi et hvert Ord skal skrives og be-

¹⁾ Greve Bille Brahe til Brahesminde. 1ste Deputeret for de større Grundejere, udnævnt af Kongen.

²⁾ Gengivelsen af H Chr. Svar til Grev Bille Brahe er desværre meget uklar i Brevet. Meddelelsen haaber at have udtrykt den rette Mening.

kendtgøres i de afskyelige Blade. Naar I nu skriver mig til, da ønsker jeg at vide, hvorledes det staar til med Boskabet, og hvorledes I kommer ud af det med Penge; hvis det er nødvendigt, da kan jeg gerne sende eder nogle, men er det ikke nødvendigt, saa er det ikke værd at betale Postpenge, for jeg venter da at komme hjem til Terminen. Ørsted har sagt, at én Maaned foruden denne bliver det meste, som vi bliver her. Jeg ønsker at vide, om der er ordnet noget ved Sognefogedbestillingen. Langkilde¹⁾ har været saa meget syg her, at de mente ikke, han kunde leve; men nu er han bedre. Jørgen Mathiesen rejste hjem den 12te og kom igen den 20de; den Rejse kostede ham 20 Rgd. Jeg kan gerne faa Lov at gøre saadan en Rejse, men jeg tror, at det er en dyr Fornøjelse og ikke til nogen Nytte. Nu beder jeg at hilse alle gode Venner, at jeg lever vel og er ved godt Helbred, men tillige at Pengene bliver i Roskilde, og især lad Rasmus Nielsen det vide. Mit inderligste Ønske er, at I lever med Sundhed og Helbred, og alting er vel. Jeg befaler eder Gud. Hils lille Karen²⁾ baade først og sidst.

H. Christensen.

I Margen af Brevet findes følgende Bemærkning:

„Ved at jeg sidder og slutter dette Brev, kommer de og fortæller, at der igen i Nat er slagtet en Plag paa Marken for en Vognmand, de (Tyvene) slagtede i Foraaret én af hans Heste, saasnart de var kommen paa Græs, blot for at tage Huden“.

—o—

Hans Christensen har tegnet sit eget Billede gennem dette lange og indholdsrige Brev: En djærv og kraftfuld Bondemand paa én Gang fuld af Selvfølelse og dog tynget af

¹⁾ Proprietær Langkilde til Juelskov. 2den Deputeret for Sædegaardsejere i Fyns Stift.

²⁾ Hans Christensens yngste Datter, 7 Aar gl.

den Underlegenhedsfølelse, som det giver at være klar over, at ens Kundskaber er smaa og Taleøvelsen ringe. Det lyder som et Suk, naar han skriver: „aldrig kan jeg nogen Tid komme til at tale noget her.“ Det er ikke, fordi han har en særlig Lyst til at tale; men det er de københavnske Delegeredes store Veltalenhed, som overvælder ham. Samtidig kan han ikke lade være med tydelig Uvillie at omtale de fynske Herremænd, som Mundene ikke har været aabnet paa. En endnu stærkere Uvillie lægger han dog for Dagen overfor sin fynske Standsfælle, Jørgen Mathiesen, han kan ikke fordrage denne Mands Snobberi overfor de store, og det forarger ham, at J. M. omgaas saa letsindig med sine Penge. Selv er han til det yderste sparsommelig, det er ham inderlig imod at give Penge ud, naar det ikke er til nyttige og nødvendige Formaal; men frisk og naturlig er han og opsat paa at faa det bedst mulige ud af Tilværelsen. Han deltager i de mange Selskaber paa Palæet, drikker Vin og spiser de mange Retter, som han ikke ved, hvad er, men de smager godt, og de bekommer ham vel. Han morer sig ved at drille Grev Bille Brahe og er en Smule stolt over, at han tør tale saa frit til denne; iøvrigt gaar han med Liv og Lyst op i Arbejdet; han søger, saa godt han kan, at sætte sig ind i de Spørgsmaal, der er til Forhandling og Afgørelse. Da han saaledes er bleven valgt ind i den Komité, som skal drøfte og afgive Betænkning angaaende Provst Birchs¹⁾ Forslag om, at det Skyldsætningsarbejde, som er udført angaaende Indførelsen af en ny Matrikel maa blive genoptaget og fortsat, saa at den ny Matrikels-Indførelse kan blive fremskyndet, saa skriver han straks hjem og skaffer sig Oplysninger om Areal og Hartkorn paa forskellige Gaarde hjemme. Betegnende er hans Ytring om den Angst, som han og mange af hans Fæller føler ved, at hvert Ord bliver „snap-

¹⁾ Provst Birch — Sognepræst for Nørre Aaby og Indslev. Udnævnt af Kongen.

pet ud af Munden“ paa dem, skrevet ned og kundgjort i de „afskyelige Blæde“. Snart føler Hans Christensen sig dog drevet til at hævde sine Tanker og Meninger baade gennem Deltagelse i Debatten og gennem selvstændige Forslag.

Stænderforsamlingen og Bønderne.

Det var en Selvfølge, at Landboforholdene maatte komme til at spille en betydelig Rolle i Forhandlingerne i Stænderne. Der var nu gaaet henimod et halvt Aarhundrede, siden de store Landboreformer fandt Sted; men mange vigtige Opgaver var endnu uløste. Fæstevæsenet var fremdeles meget udbredt, og Tusinder af Bønder slæbte endnu paa Hovmarkerne.

Fæstebøndernes Retsstilling var væsentlig bestemt ved Forordningen af 8te Juni 1787, og det var jo kun saa rimeligt, om dens Bestemmelser ikke ganske svarede til Forholdene i 1835; men ihvert Fald, den havde tjent til Støtte og Værn for mangan Bonde. De fleste Godsejere var af den Mening, at den gældende Fæstelovgivning virkede uheldigt, og Initiativet til en ny Lovgivning paa dette Omraade udgik da ogsaa fra en Godsejer, P. A. Tutein,¹⁾ Marienborg, som derom havde indsendt en Række Bemærkninger til Kongen. Hans Betragtning gik ud paa, at baade Godsejernes og Fæstebøndernes Indtægter af Fæstegodset var altfor smaa, og det skyldtes for en væsentlig Del den uheldige Form, Afgifterne af Fæstegodset havde. De store Indfæstningsbeløb udtømte Bondens økonomiske Kraft, og Ydelsen af Tiende og Hoveri in natura tog en væsentlig Del baade af den Arbejdskraft og de Afgrøder, som Bondens egen Bedrift saa højlig havde Trang for; disse Ydelser maatte man da tilstræbe afløste; men det kunde ikke blive til noget, med min-

¹⁾ 3die Deputeret for Sædegaardsejere i Sællands Stift.

dre Jorddrotten fik en større Sikkerhed, end han nu havde, for at de Ydelser, som var tilsagt ham, virkelig blev ham betalte.

Kongen havde nedsat en Kommission, som havde undersøgt og drøftet de af Tutein rejste Spørgsmaal, og Resultatet af disse Drøftelser var „Udkast til en ny Lov angaaende Retsforholdet mellem Jorddrotter og Fæstere i Danmark“. Ørsted forelagde dette Udkast den 9de Oktober med en lang Tale, der fylder ca. 40 Spalter i Stændertidende.¹⁾

Der blev nu nedsat en Komité paa 7 Medlemmer, som behandlede Udkastet; Komitéen delte sig i et Flertal paa fire Medlemmer og et Mindretal paa tre, som hver afgav sin Betænkning, og disse Betænkninger sammen med Udkastet blev saa drøftede i ikke mindre end fem Plenarmøder (26de og 27de Jan. og 9de, 10de og 11te Febr.).

Udkastet gik ud paa at give Godsejerne en øget Udpantningsret med Hensyn til deres Tilgodehavende, at indføre et skærpet Tilsyn med Ejendommenes Vedligeholdelse, at sætte høje Bødestraffe for Misbrug af Fæstestedets Værdier, nøje at bestemme hvilke Misligheder fra Fæsterens Side, der kunde føre til Fæstets Forbrydelse, endelig Indførelse af Driftstvang under høje Bødestraffe og Tilladelse til, at Godsejer og Fæster kunde træffe Overenskomst om, at det Inventar og den Besætning, som Forordn. af 8. Juni 1787 paalægger Godsherren at indsætte i Fæstestedet, leveres af Fæsteren selv, mod at den saa forbliver hans Ejendom.

Komitéens Flertal (Algreen Ussing,¹⁾ Drøwen, Haastруп og Mads Chr. Mathiesen) anerkender, at det i Henhold til Motiverne for Lovudkastet er Hensigten at fremme Afskaffelsen af Hoveri, Naturaltiende og høje Indfæstninger, som skadelige for Agerbruget, men den tror ikke

¹⁾ Stændert. 1835. — II 1905—1944.

²⁾ Kancellisekretær T. Algreen Ussing. 2den Deputeret for København.

paa, at denne Hensigt fremmes ved at give Godsejerne skarpere Tvangsmidler overfor Bønderne. Naar der i Motiverne til Udkastet udtales en Frygt for, at Fæstebonden skulde ville unddrage sig for at bære de Byrder og udrede de Afgifter, han er pligtig til, fordi den gældende Lov ikke giver Godsherren tilstrækkelig virksomme Tvangsmidler mod ham, saa maa Komitéen vende sig mod en saadan Anskuelse. Lad være, at der er enkelte, som ikke opfylder deres Pligter, skønt disse ikke overstiger deres Kræfter; men at det skulde være saaledes med Flerheden af denne Stand eller end og blot med en betydelig Del af samme, det vil Erfaringen vistnok modsige. „Dette skulde forudsætte, at Fæstebondeklassen var en ved Dovenskab og Laster fordærvet Del af Landbostanden, som derhos slet ikke maatte vide at beregne deres egen Fordel, og dette vil neppe nogen paastaa, som kender blot noget til denne agtværdige Del af Bondestanden“.

Af flere Grunde mener Komitéens Flertal, at det vil være heldigst ikke at røre ved Fæsteforholdet i Øjeblikket. Nogle af Komitéens Medlemmer antager, at det vil være ønskeligt, om Godsejeren og Fæstebonden paa én eller anden Maade kunde udløses af det mislige Forhold, hvori de nu staar til hinanden, saa Fæstegodset derved kunde undergives den fri og fuldstændige Afbenyttelse, der fra flere Sider maa anses som den ønskeligste; men jo mere det bestaaende Forhold gives Fasthed, desto vanskeligere vil det blive at hidføre den store Forandring, hvortil mange sætter deres Haab. Endelig de mange Andragender om Hoveriets Afløsning, som strømmer ind til Stænderforsamlingen, fortæller om, at Fæstebondeklassen er vaagen, og det er neppe heldigt i Øjeblikket at allarmere den yderligere, hvilket utvivlsomt vil ske, hvis den Skærpelse af Fæsteforholdet, som Udkastets Bestemmelser vil medføre, virkelig finder Sted. Komitéens Flertal henstiller da til Forsamlingen at udtale sig imod, at en Lov som den foreslaaede udstedes:

men hvis Forsamlingen ikke vil dette, maa Komitéens Flertal foreslaa væsentlige Ændringer, navnlig maa den Bestemmelse, som giver Jorddrotten Ret til at foreskrive Fæsteren en bestemt Driftsplan, ændres og nævnte Ret stærkt begrænses; især finder Komitéens Flertal det betænkeligt, at medens den gældende Lovgivning lægger Bevisbyrden for, at Fæsteren misrøgter sin Gaards Jorder paa Godsejeren, saa vil det efter Udkastets Bestemmelser blive Fæstebonden, som skal bevise, at den foreskrevne og misligholdte Driftsmaade er for dyr og uhensigtsmæssig for ham; men derved forværres **hans** retslige Stilling i en overordentlig Grad. Endelig finder den det ogsaa ganske urimeligt, at det efter Udkastet kunde paalægge en Fæster, at følge én og samme Driftsplan baade for hans og hans Kones Livstid, maaske gennem over 50 Aar.

Komitéens Mindretal (Tutein, Reventlow¹⁾ og Treschow²⁾ udtaler i sin Betænkning, at den i det Hele finder Udkastets Bestemmelser baade betimelige, hensigtsmæssige og stemmende med, hvad der er retfærdigt og gavnligt. Forhandlingen om Lovudkastet var til Tider overordentlig livlig, hvasse Udtalelser faldt, omend Forhandlingen hele Tiden bevarede en værdig Form. Kammerjunker Scavenius³⁾ var én af de første, som tog Ordet, og han udtalte bl. a., at som den gældende Lovgivning var eller dog fortolkedes, satte den aabenbart en Præmie paa Skødesløshed og Dovenskab hos Fæsteren; at hæve denne var det, som Udkastet tilsigtede, og dertil vilde det ogsaa virke, om det blev Lov. Den flinke Bonde vilde ikke føle sig generet ved

¹⁾ Greve Chr. D. Reventlow, Christianssæde, 2. Deputeret for Sædegaardsejere i Laalands-Falster Stift.

²⁾ W. Fr. Treschow, Generalfiskal. Ejer af Brahesborg — udnævnt af Kongen.

³⁾ Kammerjunket J. B. Scavenius, Gjørslev, 4. Deputeret for Sædegaardsejere i Sællands Stift.

Udkastets Bestemmelser; nej, han vilde netop være glad ved bestemt at kunne vide, hvad han maa undlade for ikke at gøre Brud paa sin Fæstekontrakt. — Han med flere andre Godsejere anbefalede.

Algreen Ussing gjorde opmærksom paa det besynderlige Fænomen, at Godsejerne fremstillede Lovudkastet som et Gode for Bondestanden og som en Indskrænkning i deres egne lovfæstede Rettigheder, medens Bondestanden gennem sine Repræsentanter fraraadede, at Udkastet blev Lov, idet de ansaa det som et Onde for Fæstebønderne og en Udvidelse af Godsejerens Rettigheder, hvilken Mening flere af Forsamlingens Medlemmer delte med dem, og da det netop var Godsejerne, som ønskede Anordningens Udstedelse, skønt de ansaa den som en Indskrænkning i deres Rettigheder, og Bondestanden, til hvis Fordel den skulde være, ikke ønskede den, saa synes Sagen allerbedst at kunne ordnes paa den Maade, at Udkastet ikke blev til Lov. En Særstilling indtog et Par fynske Godsejere.

Godsejer Langkilde udtalte, at der forekom ham at være en Modsigelse deri, at da Fæsteren var stavnsbunden, havde han fri Raadighed til at dyrke og drive sine Jorder, som han vilde, idet mindste havde han de facto denne Raadighed, og nu, da han er en fri Mand, og det i den Grad at han kan deltage i Raadslagning om Lovgivningen, skulde han som Agerdyrker arbejde med bundne Hænder. Langkilde var fuldkommen overtydet om, at Agerbruget ikke vilde vinde ved, at nogle Tusinde Agerdyrkere skulde arbejde efter foreskrevne Driftsplaner. Der fandtes blandt Bønderne mange dygtige og indsigtfulde Mænd, og Æren for et veludtænkt og veludført Agerbrug kunde ligesaa vel have Indflydelse hos Bonden som hos enhver anden, og den burde følgelig ikke betages ham.

Kammerherre Juel¹⁾ troede ikke, at et skærpet Rets-

¹⁾ Baron H. R. Juel, Hverring. 5. Deputerede for Sædegaardsejere i Fyens Stift.

forhold med udvidet Udpantningsret for Godsejeren m. v. kunde tjene til Landbrugets Opkomst; han havde tvertimod den Anskuelse, at de Indskrænkninger i Bondens Handlefrihed, som Udkastet indeholdt, vilde virke skadeligt. Naar Fæstebonden ikke betaler, hvad han skal, er det snarere Mangel paa Evne end Mangel paa Villie til at svare sine Ydelser. Til Støtte for denne Paastand forelagde han et Overslag over en Fæstegaards Indtægter og Udgifter, der udviste et overordentligt magert Udbytte.

Professor Bang¹⁾ gav i en Udtalelse en klar og sammenfattende Redegørelse for de modstridende Meninger, som Debatten aabenbarede; han sagde: Alle er enige om, at Fæsteforholdet skulde afløses af et andet, men de er ikke enige om, hvad der skal træde i Stedet. Fra den ene Side ønskes, at det ny Forhold skulde gaa ud paa, at Godsejerne frit maa kunne raade over Bondejorderne, sammenlægge og adskille dem, udleje dem paa kort eller lang Tid med eller uden Besætning. I denne Frihed søger man fra den Side den vigtigste Betingelse for Agerdyrkningens Fremgang og Danmarks Velstand. For Professor Bang er der dog ingen Tvivl om, at den danske Bondestand har en gennem Aarhundreder grundet Ret til, at Bøndergaardene skulle gives i Livsfæste, og han vil ikke driste sig til at tilraade, at denne Ret skal hæves.

Det modsatte Parti vil ogsaa, at Fæsteforholdet skal afløses af et andet, og det tænker sig, at Fæstegodset skal blive til Selvejer- eller Arvefæstegods, saa mener man, vil de gode Frugter ikke udeblive. Professor Bang tør ikke udtale nogen Mening om, hvorvidt denne Anskuelse vil holde Stik; men naar man vil, at Fæsteforholdet skal holdes paa sit nuværende mislige Standpunkt for at fremtvinge Fæstegodsets Overgang til Selvejergods, saa er dette uden Tvivl uretfærdigt.

¹⁾ Professor P. G. Bang. Iste Deputeret for København.

Men de Deputerede af Bondestanden? Sagde de da ingen Ting? Jo, i Stændertidende staar der: „Samtlige Forsamlingens Medlemmer af Bondestanden erklærede sig mod Udkastet og tiltraadte Komitéens Flertals principale Indstilling.“¹⁾ Det er alt.

Lange velformede Taler holdt de ikke; det evnede de ikke, og det havde de heller ikke Frimodighed til; men de var levende optagne; de har brændende ønsket, at være i Stand til at deltage i Forhandlingerne, stride for deres Fællers og deres egen Frigørelse, og ingen har ønsket dette heftigere end Hans Christensen, som fra sin tidlige Ungdom har haabet paa, at hans Stand skulde frigøres og rejse sig. Igennem hans Breve til Hjemmet mærker vi hvilke Følelser, der gaar gennem hans Sind. Vi forstaar ogsaa fuldt ud hans og de andre Bondedeputeredes Taknemmelighedsfølelse overfor de Mænd, som saa varmt taler deres Stands Sag: Drewsen og vel især Algreen Ussing.

En meget lang Række Afstemninger ledsagede de afsluttende Forhandlinger om Udkastet. Med 37 St. mod 31 blev Komitéflertallets Forslag om at fraraade Forordningens Udstedelse forkastet. 44 stemte for og 24 imod et Ændringsforslag af Professor Bang om at Udpantningsrettens Udvidelse skulde være betinget af Naturalhoveriets Afløsning. Med 50 Ja mod 18 Nej blev et af Kammerherre Juel fremsat Ændringsforslag vedtaget gaaende ud paa, at de ved et Syn over en Fæstegaard konstaterede Mangler skulde beløbe sig til mindst 20 Rbd. Værdi for at kunne medføre Paatale til Fæstets Forbrydelse. Efter et andet Ændringsforslag af Kammerherre Juel og tiltraadt af Komitéflertallet vedtoges det med ikke mindre end 62 St. mod 5, at Bestemmelsen om den tvungne Driftsplan skulde udgaa, og endelig nægtedes det med 42 St. mod 25, at det skulde være Jorddrot og Fæster tilladt at træffe Overenskomst om, at den

¹⁾ Stændert. 1836. II Sp. 2062.

sidste selv skulde levere Besætning og Inventar ved Overtagelsen af en Fæsteejendom. Trods alle Ændringer i den Retning blev Afstemningerne dog som Helhed taget en Sejr for Udkastet.

Et af de mest brændende Landbospørgsmaal var Hoveriet, og der indkom over 100 Andragender om dets Aflysning fra hoverigørende Bønder.¹⁾

„Som et tusindstemmig Raab lyder det første Krav fra Bondestanden til den nye Folkerepræsentation, at Standen nu endelig maa faa Lov til at faa hele sin Arbejdskraft til egen Raadighed.“²⁾

Hans Christensen fortæller i et Brev til sit Hjem d. 14. November, at han har modtaget et Andragende fra 464 hoverigørende Bønder paa Langeland, som forlanger Hoveriet afskaffet, og han skriver videre, „der er ingen, som har indsamlet saa mange.“ Deraf fremgaar, at han selv har været virksom for at faa Underskrifter paa Andragendet, vel ogsaa i det hele for at faa det frem.

Gennem alle disse Andragender klinger mere eller mindre stærkt fremtrædende den Tone, at Stænderforsamlingen skal hjælpe de hoverigørende Bønder til Fritagelse for det tyngende Hoveri mod en Godtgørelse, og denne maa ikke blive for stor; men være „billig“ eller „passende“, som Udtrykkene lyder. Meningen er tydelig: Bønderne venter, at Stænderforsamlingen skal fremkalde en Tvangsindgriben fra det offentlige Side til Fordel for Hoveribønderne, saaledes at de kan opnaa Frihed for Hoveri paa lettere Vilkaar end dem, Godsejerne er tilbøjelige til at foreskrive.³⁾

Det var givet, at Godsejerne maatte møde saadanne Krav med en skarp Protest.

Naturligvis har Hoveriet været Emnet for mange Drøf-

¹⁾ Stændertidende 1836 — Sp. 2186—87.

²⁾ »De danske Stænderforsamlings Historie«. I. Side 419.

³⁾ Stænderforsamlingens Historie. I. Side 420.

telser Mand og Mand imellem paa Stændermødet, ikke mindst inden for Kredsen af de Deputerede, der repræsenterede de mindre Landejendomsbesiddere, og i Mødet d. 28de Oktober fremsatte da ogsaa Drewsen et Forslag om Hoveriets Afløsning.

Med megen Veltalenhed redegjorde han først for sin personlige Stilling til dette Spørgsmaal: vel er han en Fjende af Hoveriet og betragter det som en Levning af den Trældom, der blev paalagt Bønderne i Middelalderen; men han vil aldrig gaa ind for Anvendelsen af noget Tvangsmiddel, hverken til den ene Side eller den anden. Først efter at de mange, med hvem han har forhandlet Spørgsmaalet, har erkendt, at Hoveriet ikke kan eller bør fratages Godsejerne, men alene kan afløses ved Overenskomst og tilfulde erstattet, er han gaaet ind paa at føre Sagen frem. Han giver derefter en kort Redegørelse for Hoveriets Oprindelse og hævder saa, at Bøndernes Fritagelse for Hoveri nu er en nødvendig Betingelse for Agerbrugets Opkomst. Den nuværende Tilstand er ikke blot skadelig for Bøndernes Avlsbrug; men den gavner kun Godsejerne lidet, idet de i Almindelighed faar deres Avlsarbejde daarlig udført, og den tilføjer Staten betydelige Tab. Resultatet er, at Bøndernes Tid og Arbejds-kraft spildes, al Fremgang hindres, og de synker dybere og dybere i Armod. Samtidig virker Hoveriet nedbrydende paa Landbougdommens Moralitet og kuende paa Fæstebondens Følelse. Drewsen er ingenlunde blind for, at der ogsaa for Godsejerne er mange Vanskeligheder at overvinde, om Hoveriet skal afløses; men han tror paa, at hvor der er en Villie, vil der ogsaa kunne findes en Vej, og han kender intet Eksempel paa, at hverken Godsejer eller Bonde har ønsket Hoveriet tilbage, hvor det éngang var hævet.¹⁾

Det er let at forstaa, at efter denne Indledning maa

¹⁾ Stændertidende 1836. II. Sp. 2169.

hans Forslag være meget moderat, og i Hovedsagen gaar det ogsaa kun ud paa, at Stændernes Forsamling skal bede Kongen om at udtale, at han med Velbehag vil se Hoveriet afskaffet, og at han vil give Bønderne paa de kongelige Godser Hoverifrihed mod Erstatning og derved fremstille et opmuntrende Eksempel, og „at det maatte behage Hans Majestæt efter sin Visdom for Resten at anvende hos Godsejerne ethvert Middel Allerhøjstsamme maatte finde passende for at fremme denne for Staten, Godsejerne og Bønderne vigtige Sag.“

Der blev nedsat en Komité paa syv Medlemmer, til at behandle Forslaget; denne delte sig i et Flertal, (Hans Nielsen, Drewsen, Haastrup og Holstein¹⁾), og to Mindretal (Tutein og Treschow og Juel) hvis Betænkninger og Ændringsforslag sammen med Hovedforslaget blev drøftet i Plenarmøder 11te, 12de og 16. Februar. Denne Forhandling blev ikke nær saa varm som Forhandlingen om Fæsteloven; men Godsejerne i Forsamlingen var dog særdeles ivrige for at fremhæve Hoveriet som et privat Forhold og at stemple ethvert direkte Middel fra Statsmagts Side som et Indgreb i Ejendomsretten.

Neergaard,²⁾ Gunderslevholm, fremsatte desuden bl. a. en Udtalelse om, at det ikke vilde hjælpe den sællandske Bonde at faa afløst Hoveriet mod en aarlig Pengeydelse, da han manglede den Handedrift og Dygtighed, som maatte udkræves, for at han skulde kunne præstere en saadan,³⁾ Denne Udtalelse kaldte Falstringen Peder West⁴⁾ frem med en skarp Udtalelse om, at „hvis Bonden blot blev mere menneskeligt behandlet, da vilde der ogsaa af Bondestanden

¹⁾ Kammerherre F. A. Holstein, kongevalgt Grundejer.

²⁾ Godsejer Carl Neergaard. 2. Deputerede for de sællandske Sædegaardsejere.

³⁾ Stændertidende 1836. II Sp. 2220.

⁴⁾ Sognefoged Peder West, Nørre Ørlev. Dep. for de mindre Landejendomsb. 18. Distr.

fremstaa mere duelige og stræbsomme Mennesker; som Sognefoged blandt Fæstere kunde han vidne, at det nytter ikke stort at have menneskelig Skabning, naar de mangler disses Rettigheder. Han forstod ikke, at der skulde ligge saa stor Vanskelighed i Hoveriets Ophævelse, da Fæstebonden tilbyder billig Erstatning, og de mange Tusinde Stemmer burde kunne bevæge Godsejerne til at aftage dette for den arme Fæstebonde saa skadelige og trykkende Aag; medens det vilde være sørgeligt at skuffe de mange Tusinder, som har haabet saa meget af Stænderne“¹⁾)

Resultatet af Afstemningerne over de forskellige Forslag og Ændringsforslag blev, at der vedtoges en Indstilling til Kongen svarende til Hovedpunktet i Drewsens Forslag, medens man videre bad, at Kongen vilde lade bekendtgøre, „at ingen nuværende hoveriagtig Bonde kan vente at blive befriet for Hoveriet, uden at han erhverver hans Godsherres Samtykke til Hoveriets Forandring til en fast Afgift,“ og at „Deres Majestæt allernaadigst vilde forbyde at gøre en Gaard, som er aldeles fri for Hoveri, nogen Stinde til en hoveriagtig Gaard.“²⁾)

Denne Afgørelse har sikkert været en stor Skuffelse for de Deputerede af Bondestanden, og denne Skuffelse har bredt sig ud til de tusinde Hjem, hvor hoveriagtige Bønder havde sat deres Haab til, at Stænderforsamlingen vilde antage sig deres Sag og føre den til én for dem ønskelig Afgørelse.

Om Hans Christensens Stilling forlyder der intet i de officielle Meddelelser. Heller ikke i hans Breve til Hjemmet findes der Udtalelser om, hvorledes han dømmer om Hoverisagen, og dog kan vi ikke være i Tvivl om, hvad han føler og tænker. Senere skulde ogsaa hans personlige Syns-

1) Stænderforsamlingernes Historie I. Side 425—26.

2) Stændertidende 1856. II. Sp. 2242—43.

punkter vedrørende Høveriet komme til at ligge i aaben Dag; men det har nok været under Forhandlingerne udenfor Salen om denne Sag, at den Vurdering af Drewsen udformede sig hos ham, som han giver Udtryk for i et Brev d. 30. Jan. 1836: „Drewsen er en Narreprins; han har narret os.“

Endnu en Sag vedrørende Forholdet mellem Godsejer og Fæster skal omtales, en Sag i hvilken Hans Christensen spiller en mere fremtrædende Rolle:

Den 30. Oktober stillede Brændevinsbrænder Sidenius¹⁾ et Forslag til en Petition angaaende Forandringer i den bestaaende Jagtlovgivning. Den gældende Jagtforordning var fra 1732 og ganske middelalderlig; den hverken kunde holdes eller blev holdt, men en Anordning af den Karakter maa ændres, siger Sidenius i sin Motivering. Den forarsager de „mindre Landmænd og især Fæstebonden store Tab og hindrer Landbrugets Fremskriden og Frugttræers Formerelse.“

„Hoveribonden maa ej alene taale, at hans Sæd ædes og nedtrædes af Dyrene, at hans Frugttræer søndergnaves af Harerne, hans Gæs bides af Ræven, at Rovfuglene tage hans Høns, at Tusinder af Vildgæs æde hans Korn, at Skytten og hans Hest og Hunde nedtræde hans Sæd om Efteraaret; men han maa og finde sig i, at hans tro Hund, der Nat og Dag skal vogte hans Gaard og fri hans Bygninger for Rotter, bliver, naar han ej holder den i Lænke, skudt, vel ej altid fordi den skader Vildtbanen, men meget ofte fordi han, ved ej at have taget Hatten eller Huen ærbødigt nok af for Jægeren, har paadraget sig dennes Uvillie. Alle disse Tab og Ærgrelser maa Landmanden føle, for at den rigere og mægtigere kan have den Fornøjelse at jage og skyde et Dyr, en Hare eller Ræv, hvilken sidste ofte i Forvejen har bidt hans fattige Fæstebondens Gaaseflok.²⁾

¹⁾ J. Sidenius, Nykøbing F. Deputeret for 10. Distrikt af Øernes Købstæder.

²⁾ Stændertidende 1835 I. Sp. 1164.

„Skulde det ikke være billigt, at Bonden fik Fred for vilde Dyr. Skulde det være mere Tab for Herremanden, at Bonden skød hans Hjort, naar denne kom i hans Bønders Kornmark, end naar Bonden i Medhold af Hegnsforordningens § 3 dræbte Jagtejerens So; naar denne kommer i Bondens Korn?“ „Naar Jagtejerens Hund bider Fæstebondens Gæs, maa der gives Erstatning; hvorfor bør den ej gives, naar Godsejerens Ræv eller Maar bider dem?“ — —

Sidenius foreslaar da, at man skal andrage om, at der udstedes en ny Jagtforordning, som giver enhver Bonde Ret til at dræbe eller fange alt det Vildt, som tilføjer hans Marker, Haver eller Husdyr Skade, dog at det dræbte straks overleveres til Jagtejereren; endvidere at man andrager om, at der bliver udstedt Forbud mod Jagt paa Bondens tilsaaede Marker. Under den indledende Forhandling fortalte Hans Christensen, at han paa Taasinge havde set 53 Daadyr i een Mark;¹⁾ men der faldt ogsaa straks en bitter Bemærkning fra Scavenius: „Det synes at alle de Rettigheder, en Godsejer har ikke blot i Følge Lovgivningen, men endog efter private Kontrakter skal være udsat for Angreb i nærværende Forsamling, hvilken dog alle troede mere var forsamlet for at beskytte Rettigheder end for at angribe dem.“²⁾

Med overvældende Flertal blev det bestemt at behandle dette Forslag i en Komité, som kom til at bestaa af Drewsen, Reventlow, Scavenius, Hans Christensen og Ahlefeldt.³⁾

23de December afgav Komitéen sin Betænkning, og Sagen blev derefter behandlet i to Plenarmøder, 31. Decbr. og 6. Jan. Komitéen indstiller enstemmigt, at Stænderforsamlingen skal indgaa til Kongen med Andragende om, at Jagt-

¹⁾ Stænderforsamlingens Historie. I. Side 429.

²⁾ Stænderforsamlingens Historie. I. Side 428.

³⁾ Grev Ahlefeldt Laurvig, Tranekær. 1ste Deputerede for fynske Sædegaardsejere.

lovgivningen maa blive underkastet en Revision, og en ny Jagtanordning udarbejdet og forelagt Stænderne til Prøvelse: men naar Komitéen saa skal til at udtale, hvorledes den ønsker, at en ny Jagtanordning skal være, saa hører Enigheden op.

De tre Godsejere udtaler sig i Almindelighed om, at der bør tilstræbes Harmoni mellem Jagtejerens fulde og uforstyrrede Benyttelse af sin Jagtret og Bondens retmæssige Krav om Markfred, og de ønsker, at Lovgivningen skal hjemle Erstatning for Vildtskade.

Drewsen vil have paabudt, at Kron- og Daavildt holdes indenfor indhegnede Dyrehaver og have bestemt Straf for at prygle Klapperne; men Hans Christensen gaar videst. Hans Indstillingspunkter er følgende:

1. At Raadyr saavel som Kron- og Daadyr bør holdes i indelukkede Dyrehaver paa Ejerens Grund og ingen Frihed hjemles paa Bondens Mark; hvor han maa dræbe dem med hvad Værge, han mægtig er.
2. At alle Rovdyr og Rovfugle, saasom Ræve, Ørne, Glenter, Musvaager, Høge m .fl. frit maa dræbes af Bonden paa hans Mark.
3. At Bonden dertil maa tillades at bruge Skydegevær imod at være samme Straf undergiven, om han befindes at skyde andet Vildt paa sin Gaards Grund, som om dette var sket paa Kongens Vildtbane.

Saadanne Forslag var naturligvis som „Peber udi Næsen“ paa Herremændene, og der faldt straks skarpe Ord.

Godsejer Langkilde ønskede, at Sagen skulde afvises; de stillede Forslag gik ud paa aabenbare Indgreb i Ejendomsretten, hvilket han bestemt maatte fraraade. „Jagretten var en virkelig Ejendomsret, og der var intet, som en Nations Repræsentanter burde forsvare saa meget som Ejendomsretten. — Jagtretten var til før Fæsternes Ejen-

domsret over Afgrøderne. Fæsteren hidlede sin Ret fra Grundejerens Overdragelse, og han havde ej større Ret, end der var ham overdragen. Grundejerens principale Ret burde ej staa tilbage for Fæsterens secundære.“

Scavenius, som var Ordfører for Komitéflertallet, fremhævede især det ubillige i et Forbud mod at holde stort Vildt uden for Dyrehaver. Det var en dyr Historie at anlægge en Dyrehave, og det kunde jo godt blive et Spørgsmaal, hvem der skulde bekoste saadanne Anlæg. Egentlig skulde intet synes naturligere, end at de, for hvis Skyld de fandt Sted, — Bønderne altsaa — som var de eneste, der havde Gavn af Anlæggene, burde bære den direkte Bekostning. Det indirekte Tab kunde blive stort nok for Godsejeren, da den Skov, som omdannedes til lukket Dyrehave, vilde blive omtrent værdiløs. Vilde Bønderne hævde, at det ikke kunde betale sig for dem at paatage sig en saadan Udgift, saa erkendte de med det sammæ, at den Skade, som Vildtet forvoldte, var ikke synderlig stor.

Ved den endelige Afstemning vedtoges, hvad Komitéen enstemmigt havde indstillet og det væsentlige af Komitéflertallets særlige Indstilling; medens Sidenius's Forslag om Fæstebondens Ret til at dræbe de Dyr, der gjorde Skade paa hans Ejendom blev forkastet, endog med 64 St. mod 1. Trukket tilbage eller forkastet blev ogsaa Drewsens Forslag med Undtagelse af Forbudet mod at prygle Klapperne, som blev vedtaget med 38 St. mod 27; dog henstillede Drewsen forud for Afstemningen, at dette Punkt kun blev optaget i Andragendets Præmisses. Under disse Omstændigheder kunde der naturligvis ikke samles et Flertal for Hans Christensens Forslag, som af flere Talere blev stemplede som altfor indgribende i Ejendomsretten; han mildnede i høj Grad sit Forslag ved at frafalde det, som tillod Bonden selv at bruge Skydevaaben; men da Modstanden fremdeles var lige strid, fandt han det klogest at trække sin Indstilling tilbage.

I Hovedsagen falder det hele saaledes ud til, at man beder Kongen om, at han vil lade den bestaaende Jagtlovgivning revidere og forelægge Stænderne Udkast til en ny Ordning.¹⁾

Fæsteloven, Hoveriet og Jagtlovgivningen er naturligvis kun et lille Udsnit af de mangfoldige og højst vigtige Spørgsmaal, som Stænderne beskæftigede sig med i den første Samling; men det har formentlig været de Spørgsmaal, som havde Hans Christensens største Interesse, og som han da ogsaa havde de bedste Betingelser for at medvirke i. Hans Christensen var ogsaa Medlem af den Komité, som havde at behandle og afgive Betænkning om Provst Birchs Forslag angaaende Indførelse af en ny Matrikul; det var en Sag, som han ogsaa havde gode Betingelser for at forstaa sig paa og medvirke i; men det ses ikke i Stændertidende, at han har gjort nogen selvstændig Indsats eller taget Ordet i denne Sag. En anden Sag, som han vel i langt højere Grad var umiddelbar interesseret i, var Spørgsmaalet om Ophævelsen af det overvældende offentlige Hoveri med Ægtkørseler og Vejarbejder med mere, som tyngede de danske Bønder; men heller ikke i Forhandlingen om denne Sag ses han at have deltaget.

Breve til Hjemmet.

Den 29. November 1835 skriver Hans Christensen følgende morsomme Brev:

Højtelskede Kone og Børn.

Jeg lader eder vide, at jeg lever vel; jeg har nu to Postdage ventet med Længsel efter at høre noget fra eder; thi jeg frygter, at I skulde fattes noget. Jeg kan endnu ikke bestemme, naar vi slipper herfra; det kan da ikke (blive) førend Jul; mit Ønske er derfor, at et af eder vil komme

¹⁾ Stændertidende 1835. I Sp. 1165—80.

herover til mig for at hente de Penge, som jeg har. Jeg ved ikke hvilken af eder, der har bedst Lyst til at foretage denne Rejse; eders Moder er mest velkommen; men hun kan vel ikke taale Turen, og Johanne Margrethe eller Maren¹⁾ tør vel ikke. Jeg venter da én af I andre to,²⁾ og jeg mener, at I skulde rejse over Bæltet d. 6. eller 7. December; den 9. kan I saa være her, (og) saa kan I vente at faa 130 Specier med hjem. Jeg ved næsten ikke paa hvad Maade, at de bedst forvares foruden at mærkes. I kommer nok til at tage to smaa Poser (med), at der kan være en ved hver Side af Kjolen, thi de (Pengene) fylder ikke lidt. Dersom du kommer, Niels, saa maa du huske at lade dit Pas paategne i Nyborg, og vær saa forsigtig med Vandet, at du ikke bliver slagen udenfor, og naar du kommer til Korsør, da hører du ind paa Postgaarden, om der maaske kunde være Lejlighed til (at køre med) til Slagelse, (og) saa hører du og(saa) fra der, om der ikke skulde være Lejlighed til Ringsted; men med en saadan Befordring skal du gaa uden for Byen; naar du kan komme med saadan Lejlighed, er Betalingen for det meste en 8 Skilling pr. Mil. Kommer Moder selv, da tager du Befordring med Dagvognen; det koster kun 20 Skilling pr. Mil. Jeg skal nok betale Pengene, naar du kun vil komme; men kommer Christen, kan han tage hvad Befordring, han bedst selv synes. Pengene sender jeg ikke, men jeg skal dog lade disse (Sønnerne) vide, at jeg har købt en Paraply til hver af dem, og et nyt Forklæde til hver (af Døtrene) som har kostet 12 Rbd., saa jeg mener, at I med Fornøjelse kan paatage eder denne Rejse. Jeg kunde nok sende dem (Pengene), men saa skulde jeg lade dem veksle, og jeg er saa bange for at lade nogen vide, hvad Penge jeg kan føre hjem; thi her er saa stor Misundelse,

¹⁾ To af H. Chr.s Døtre.

²⁾ Sønnerne Christen og Niels.

at jeg ikke kan fortælle det, og naar det kom paa Svendborg Posthus, saa lagde de nok Mærke dertil ogsaa, saa Misundelsen voksede mere, naar de mærkede, at jeg sendte Penge hjem. Nu venter jeg sikkert, at I kommer, saadan at Pengene kan blive betalt først i Terminen. Jeg fortæller eder ikke noget denne Gang; thi naar I kommer herover, saa kan I faa en Del Nyt at vide. Anders Christensen har været saa syg igen; jeg troede næsten ikke, han havde levet. Mads Christian Mathiesen er ogsaa syg, det er det stille Væsen (Liv), at Folk ikke kan taale. Jeg har skrevet dette Brev med megen Ængstelighed; thi det er kommen i mine Tanker, at I fejler noget. Hils alle gode Venner fra mig, at jeg lever vel, men læg kun til, at jeg ved god Brug for Pengene, vi tjener her i Roskilde.

H. Christensen.

Saavidt det kan skønnes, blev det Sønnen Christen, der rejste over efter Pengene, og 19. December skriver Hans Christensen atter hjem.

„Det glæder mig meget, at jeg ser, din Rejse stod lykkelig og vel (af), og alle er ved Helsen, og jeg kan da melde eder det samme. Alle Fynboer er nu rejst hjem undtagen jeg. Anders Christensen vilde ikke have rejst, men da fik han Brev, at hans mindste Søn var død og skulde begraves paa Lørdag; han maatte da tage med Deligensen for at naa hjem før Begravelsen. Disse Dage bliver temmelig lange for mig, da jeg ikke har nogen at tale med, nu skal vi kun møde 6 Gange (til) i dette Aar¹⁾ (og disse Dage bliver vel gerne de længste?) men naar jeg saa tænker, 4 Rbd. pr. Dag er lette Penge at fortjene; en anden Gang kunne (de) være gode, saa letter det da Nuet temmelig“ — — —

¹⁾ Nogen lang Ferie fik Stændermændene ikke. Det sidste Møde før Jul holdtes den 24. December, det første Møde efter Ferien den 28. December.

Her følger nu et længere Afsnit, som drejer sig om et Tvistemaa, som Hans Christensen og et Par andre Vejstrupmænd har dels indbyrdes, dels med Ejeren af Tiselholt, Agent Joh. Fr. Ziin i København, at hvem de havde købt nogle Engmaal.

Sluttelig skriver Hans Christensen:

„Det var nok en haard Tur, du havde over Vandet, da du maatte ligge der saa længe; men Anders Christensen har dog et frygteligt Vejr at rejse i, jeg tænker, at han dør, han skal rejse hjemme fra anden Juledag og være her om Mandagen. Nu erindrer jeg ikke mere, som er nødvendigt at skrive om denne Gang, kun at jeg vil ønske eder alle en glædelig Jul og et godt tilkommende Nytaar.“

Det følgende Brev er dateret d. 1. Jan. 1836 og næsten hele Brevet drejer sig om den før omtalte Ejendomsstrid. Hans Christensen giver Sønnen Christen en omhyggelig Vejledning, med Hensyn til hvorledes han skal forholde sig og anlægge Sagen, og „naar du følger denne Anvisning, saa kan du være ganske rolig for, at de gode Folk skal ikke faa Glæde af denne Sag.“ Sluttelig skriver han:

„Imedens jeg laa her, da alle de andre var borte, var Tiden mig lang; nu er de kommen, nu er Dagene ikke uden halv saa lange. Jeg tror ikke, at der kommer flere ny Sager for, saa maa det dog snart kunne faa Ende med dem, der er i Komi(téerne), da vi gør dygtig færdig hver Dag. Anders Christensens Rejse kostede ham dog 18 Rbd., han mente dog, han levede meget spar(sommeligt); han takkede Gud saa mange Gange den første Dag efter, at han var kommen, at han dog endnu engang var naaet Roskilde; thi han havde slet ingen Fornøjelse i Fyen; han har 2 smaa Piger, én paa 4 og én paa 2 Aar; men de vilde ikke kendes (ved) ham, for de sagde, at deres Fader var i Roskilde, og det gjorde ham saa ondt, at han skulde saa hurtigt fra dem

igen; jeg kan ikke vide, om det bliver saadan med Karen og Hans, naar jeg kommer.“ — — —

Den 12. Januar skriver Hans Christensen igen hjem; nu længes han meget efter at faa Ende paa Roskildeopholdet.

„Jeg lader eder vide, at jeg lever overmaade godt og er ved godt Helbred; men dog længes jeg efter at komme til eder. Eders Breve kan nok glæde mig paa den korte Tid, som jeg læser dem; men saa kommer Længslerne straks igen og saadan tror jeg nok, det er med alle dem her er. Jeg har berømmet Kammerraad Drewsen for eder; nu berømmer jeg ham ikke mere; han var (er) kommen med et Forslag, at vi skulde eftergive alle vore Diætpenge. Alle Herremændene var straks villige dertil; thi det er ej dem saa farlig, at der for Eftertiden ikke skulde komme Bønder. Riber¹⁾ erklærede, at han var villig til at lade nogen af dem afgaa; men jeg rejste mig og sagde, at jeg vilde møde uden at modtage enten Diætpenge eller Godtgørelse i nogen Maade derfor. Jeg vilde ikke have, at Bønderne skulde have Skyld for, at de har antaget Valget for at tjene Penge; thi jeg vidste, at vi fik det samme alligevel, og denne Gang skal de dog lade os beholde, hvad der er os tilstaaet.“

Det forannævnte Forslag blev fremsat i Mødet d. 8de Jan., og naturligvis blev det motiveret med ideelle Grunde: de Deputerede vilde ved at frabede sig Diæter give et skønt Eksempel til Efterfølgelse, vinde meget i Nationens Agtelse, fremme Almenaanden og spare Nationen for en ny Skat, ved hvilket sidste Forsamlingen vilde give sine almindelige Sparekrav øget Vægt. — Desværre for Drewsens Minde aabenbarer han i et Brev til Jonas Collin det virkelige Motiv til Forslaget:

¹ Birkedommer V. Riber, Filstrup v. Faaborg. Deputeret for mindre Landejendomsb. i 15. Distrikt.

Hvis det kan føres igennem, haaber han paa, at det skal ikke blive saa let for Bønder og jævne Borgere at modtage Valg. Han føler sig sikker paa, at han nok selv skal blive genvalgt; men han tænker med Rædsel paa, at de øvrige 19 Repræsentanter for de mindre Landejendomsbesiddere skal blive Bønder.¹⁾

Dette har Hans Christensen kunnet se; derfor er det han skriver hjem: „Drewsen er en Narreprins.“ Hvad om han da havde vidst, at Drewsen i sine Breve til Collin ofte omtaler Bønderne med stor Ringeagt. „9 Bønder, 9 Dosmere“, kalder han dem. De tunge kofteklædte Mænd irriterer ham ved deres Ubehjælpssomhed.²⁾

Ved Afstemningen om Diætforslaget faldt dette imidlertid ved Kugleafstemning med 34 mod 34.

Endnu skal anføres den sidste Halvdel af et Brev som er dateret d. 30. Jan. 1836 og som er det sidste, der er bevaret fra det første Stændermøde.

— — „Mine Indkomster er temmelig gode; men mine Udgifter i denne Tid er ogsaa større end de burde være. Vi har til Kommissarius til en Vogn givet 850 Rbd., 6 Rbd. hver, til Præsidenten (hver) 4 Rbd., et Taffelbord til 300 Rbd., (og nu) til Kongens Fødselsdag 6 Rbd. (hver). Vi er i Tale om, alle vi Bønder at give Ussing et Sølvbæger, for at han har talt Bøndernes Sag saa vel; der vil ogsaa gaa 6 Rbd. — Skønt alle de Udgifter, kan I dog vente, foruden det, som jeg har købt, 240 til 250 Rbd. Men de 50 Rbd. har jeg ogsaa bekommet af den Aarsag, at jeg betaler kun 4 Rbd. om Ugen; de andre betaler 7 Rbd. Jeg kan da lade eder vide, at der var en stor Højtidelighed i Roskilde paa den Dag, (28. Jan. Fr. VI.s Fødselsdag) mer end der nogen Tid har været; vi mødte paa Palæet Kl. 4. (og) vi kom nok til at spise Kl. 5. Der blev under Spis-

¹⁾ Stænderforsamlingernes Historie I. 460.

²⁾ Sæmstedts — — 464.

ningen udtømt flere Skaaler og hver Gang fyret 9 Kanon-skud. 2 af Gardehusarernes Tambourer blæste med meget Skraal; der blev sunget to Sange, den ene er her vedlagt. Vi spiste da nok 14 eller 15 Retter Mad, og hver to Personer drak omtrent tre Flasker Vin; men vore 6 Rbd. var vi dog kommen af med paa fire Timer. Om Aftenen var hele Byen illumineret. Jeg havde det Held at komme til at sidde ligeoverfor Kommissarius; jeg maatte klinge med ham hver Gang; vi Bønder holdt os lidt tilbage og troede, vi vilde komme til at sidde sammen; men da vi saa os til, kom ikke flere til at sidde sammen end jeg og Frederik Jørgensen; han sad ligeoverfor Præsidenten.

Nu kan jeg da melde eder, at den 20. Februar skal vi holde op; dersom vi ikke skulde blive opholdt mere, end som vi kan vente. Saa maatte I møde i Nyborg Mandagen d. 22. om Formiddagen Kl. 10 ved (Skibs-)broen. Skulde der blive nogen Forsinkelse, som jeg meget frygter for,¹⁾ saa skal I faa Brev d. 20.; men faar I ingen, da møder I efter ovennævnte Bestemmelse. Jeg har nok foran meldt hvormange Penge, I kunne vente; det skal nær gaa dertil, at jeg bliver en Løgner. Jeg har først i Dag hørt, at vi skal til at betale Sekretærerne, og de snakker om, at vi skal have et meget stort Bal, naar vi bliver færdige. Det er meget uheldig at spille saa liderlig; men for én Ting er jeg glad, at det ikke har været saaledes hele Tiden. De 200 Rbd. kan I da være sikker paa, naar jeg maa holde mit Helbred til Enden.“ — — —

¹⁾ Det blev de netop. Afslutningen fandt først Sted den 26. Februar.

Stændermødet 1838.

Det andet Stændermøde i Roskilde aabnedes 24de September 1838, og Hans Christensen er sikkert draget derover med frejdigere Mod end første Gang; han ved nu, hvad han gaar ind til, og han ved bedre end forrige Gang, hvad han vil, og endnu har han vel Haab om at kunne udrette noget. Desværre er der ikke bevaret et eneste Brev fra ham til Hjemmet fra denne Samling. Vi kan da ikke faa det umiddelbare Indtryk af, hvad han tænker og føler, som hans Breve fra 1835—36 giver. Vi kan kun følge hans Deltagelse i Arbejdet i Roskilde, forsaavidt det har efterladt sig Vidnesbyrd igennem Stændertidende; men der er da ogsaa saadanne: I det 13de Møde den 12de Oktober foredrog Hans Christensen et Forslag om, at den Ret, som var givet enhver 60-aarig Gaardmand til at fritage en Søn for Krigstjeneste maatte udvides til alle 50aarige Gaardmænd. Han motiverede sit Forslag ved at fremhæve den Betydning for en omhyggelig og rentabel Drift af en Ejendom, det har, om en ung og kraftig Mand, der som en Søn føler sig knyttet til Begriften, kan vi denne alle sine unge Kræfter; den, som er 50 Aar, ejer ikke mere saadanne Kræfter, og maa han saa nøjes med fremmede Hjælpere, vil han let derved lide Tab, som sent eller aldrig forvindes, og da der hvert Aar ved Sessionerne er en Mængde Frispillere, som ikke bliver brugte som Soldater, saa mener han, at det vilde være billigt, at saadanne Fritagelser fandt Sted.¹⁾

Under den indledende Behandling rejstes der vægtige Indvendinger mod Forslaget.

Amtmand Tillisch²⁾ udtalte, at man maatte være klar over, at den Begunstigelse, som ydes den ene Bonde medfører en større og mere trykkende Byrde for den anden; man maatte derfor være varsom.

¹⁾ Stændertidende 1838. I. 314 ff

²⁾ Udnævnt af Kongen som Repræsentant for Island og Færøerne.

Hertil sluttede sig Godsejer L ü d e r s,¹⁾ Blangstedgaard, som videre udtalte, at det var nok rigtigst, at alle var værnepligtige; thi Pligten til at værne Fædrelandet i Nødens Stund burde være ens for alle.

Ogsaa Professor Bang tog Ordet og sagde, at hvis der var almindelig Værnepligt, da vilde han absolut stemme for at afvise denne Sag; men da saa mangfoldige af Samfundets højere Klasser er fritaget for Forsvarspligten, stiller Sagen sig noget anderledes, og maaske bør dog aldrende Bønder henregnes til disse Klasser; derfor vil han stemme for, at Forslaget skal overvejes i en Komité.

Baade D r e w s e n og H a a s t r u p anbefalede Forslaget, men med den Ændring, at Aldersgrænsen sattes ved 55 Aar. Hans Christensen erklærede sig villig til at optage denne Ændring.

Den kgl. Kommissarius vendte sig imod Forslaget, som efter hans Mening vilde medføre, at kun meget faa Gaardmandssønner kom i Armeen, idet en Bonde efterhaanden kunde tage adskillige Sønner fri.

Imidlertid blev det med 39 Stemmer mod 26 vedtaget, at Forslaget skulde underkastes Prøvelse i en Komité, og til denne valgtes Drewsen, Haastrup og Tillisch, men ikke Hans Christensen.

Efter at denne Komité havde afgivet Betænkning, blev Sagen behandlet i to Plenarmøder, 5te og 10de November.²⁾

Komitéen var igennem sine Overvejelser kommen til det Resultat, at hvor mange Grunde, der end kunde tale for at fremme Forslaget, saa var der dog endnu vægtigere Grunde, der gjorde det betænkeligt at andrage om den ønskede Indskrænkning af Værnepligten.

Under Forhandlingen tog Kommissarius endnu en Gang

¹⁾ E. P. L ü d e r s, Suppleant for Kammerherre Juel, Hver-
ringe

²⁾ Stændertidende 1838. II. 285 ff.

Ordet og mindede om, at Stænderforsamlingen i Viborg i 1836 havde indgivet en Petition til Kongen angaaende en mulig Indførelse af almindelig Værnepligt, og dette vigtige Spørgsmaal var endnu Genstand for Kongens Overvejelser. Under disse Omstændigheder var det neppe betimeligt nu at andrage om en ikke ubetydelig Indskrænkning af Værnepligten. Hans Christensen ønskede nu at tage det stillede Forslag tilbage, men da det i Henhold til Forretningsordenen ikke kunde lade sig gøre, blev der foretaget Afstemning om det, og det blev enstemmigt vedtaget ikke at indgive nogen Petition om denne Sag.

Hoveriet.

I 1834 var det samlede Fæstegods-Hartkorn her i Landet 145.890 Td., og deraf var 78.468 Td. H. hoverigørende. Af alt Hartkorn i Landet var det sidstnævnte 21,5 pCt. Hoveriets Afløsning var meget ulige fremskreden i de forskellige Landsdele: Af hver 1000 Td. H. Fæstegods var i 1834 paa Sjælland 412 Td. H. hoverigørende, paa Langeland 208, paa Fyn 659, i Jylland 583, paa Laaland 756 og paa Falster 629.¹⁾

En stor og tyngende Byrde var Hoveriet for Bønderne, en Byrde, som følte tungere og mere utaalelig, jo mere de løftede Hovederne og rankede Ryggen.

Bønderne var godt nok paa det rene med hvormeget, der var at vinde ved at faa Hoveriet afløst; men de kunde ikke sætte sig ind i eller forstaa, hvor umuligt, det var, at de kunde vinde Frigørelse paa billigere Vilkaar end dem, de i Frihed kunde opnaa Overenskomst med Godsejerne om. Trods Skuffelsen i 1836 blev de ved at se hen til

¹⁾ Stænderforsamlingens Historie II S. 457.

Stænderne som deres selvfølgelige Hjælpere, og derfor bliver de ved at komme med deres Ønsker og Krav.

I det 26de Møde d. 27de Okt. 1838 foredrog Hans Christensen et Andragende fra en Del Gaardfæstere i en Række langelandske Sogne.¹⁾

Her stillede for første Gang, klart og utvetydigt Krav om en tvungen Forandring af Fæstegodset til Selvejendommelighed eller i hvert Fald Afskaffelse af alt Hoveri mod et passende Vederlag til Godsejerne. Andragendet er meget langt og meget velskrevet; det er kraftigt og djærvt, paa sine Steder skaanselsløst i sine Angreb.

Det er jo ikke skrevet af Hans Christensen; men vistnok af en Mand fra Kulepile i Simmerbølle Sogn paa Langeland, som hed Mads Hansen,²⁾ men Hans Christensen har i hvert Fald tilegnet sig og deler dets Synspunkter, og han træder frygtløs i Skranken for dem.

Andragendet begynder med en bitter Klage over, at „Eneforpligtelsen til at ofre Tid, Kræfter og Liv for Fædrelandet hviler paa Bonden, medens den, der fra Vuggen af har nydt den største Overflødighed af Fædrelandets Goder og aldrig gjort noget til dets Vel, kun har nødig at lade Bonden bløde for sig, for at han i Ro og Mag kan tære sin Righed; — — — men jo mere vi ved en større Oplysning bliver os selv bevidste, des mere føler vi det utaalelige i, at den nuværende Slægt skal lide under det skændige Aag, Egennytte, Tyranni, Adelsovermod og Regentuduelighed i en raa Tidsalder lagde paa vore Forfædre; men vi styrkes ogsaa i den Overbevisning, at Regenten, naar han som vor elskede Landsfader er en uindskrænket Enevoldsherre, maa han være berettiget til at hæve enhver fra ovennævnte Tidsalder udsprungne Forrettighed, naar samme virker skadeligt.“ Derefter gaar Andragendet over til at skil-

¹⁾ Stændertidende 1838 I. 499 ff.

²⁾ Rugaard: Fremragende danske Bønder. Side 397 ff.

dre en Del af de Urimeligheder og Misligheder, der gaar i Svang: de vilkaarlige og alt for høje Indfæstningsbeløb, den almindelige og ulovmedholdelige Overlevering af Ejendommene, de højst trykkende Hoveribyrd, den vilkaarlige aarlige Fæsteafgift, Mangelen paa Arvelighed i Fæsteforholdet m. m. m., og sluttelig redegøres for, hvorledes man tænker sig Købesummene for Fæsteejendommene bestemte og sikrede for Godsejeren. Sammenfattende beder endelig Underskriverne om, at det maa komme til Forhandling:

„Om alt Fæstegods i Danmark efter de af os gjorte Forslag kunde gaa over til at blive Selvejendom — og hvis det ikke vorder antaget, — at alt Hoveri in natura afskaffes mod et passende Vederlag til Godsejerne.“

Det maatte gøre Indtryk af en noget nær revolutionær Handling, da Hans Christensen vovede at forelægge dette Andragende om saa megen ny Statstvang mod Godsejerne, at disse endog skulde tvinges til at sælge deres Fæstegaarde til Bønderne.¹⁾

Der rejste sig da ogsaa noget af en Storm.

Den kgl. Kommissarius tog straks Ordet og sagde, at de Forslag, som nu var oplæste, var „saa indgribende i Ejendomsretten og saa afvigende fra de Grundsætninger, Stænderforsamlingen i forrige Samling havde vedkendt sig, at han ikke kunde antage, at den nu kunde finde Grund til at indlade sig paa slige Forslag.“

Professor Bang fik derefter Ordet og bemærkede, at skønt han var ganske enig med Ørsted i hans Bedømmelse af Andragendet, saa vilde han dog finde det urigtigt, om det nu gennem Stændertidende blev udbredt blandt Almuen og læst og drøftet, som det naturligt vilde blive, uden at dets

¹⁾ Magister Hans Jensen i Stænderforsamlingens Historie II. 469.

Grundsætninger var bleven underkastet en Prøvelse af Forsamlingen; han vilde derfor stemme for en Komitébehandling. Bang udtalte videre, at han indsaa, at Fæstegodsets Overgang til Ejendom var ønskelig, og at enhver Hindring for, at dette kan ske, derfor bør fjernes; men dette Forslag gaar ud paa at berøve Godsejeren hans uomtvistelige Ret for at forbedre Fæstebondens Kaar. Det forekommer ham, at den forstandige Fæstebonde dog maa kunne indse, at naar Godsejeren saaledes kunde berøves, hvad der efter Lov og Kontrakt tilhører ham, saa har heller ikke Fæstebonden nogen Sikkerhed med Hensyn til Raadighed over, hvad han ejer, og en af Grundstøtterne for det borgerlige Samfund, nemlig Ejendomsretten, vil da omstyrtes.

Sognefoged Peder West, Nr. Ørslev, Hendrik Larsen, Viddinge, og Anders Christensen, Aborre, anbefalede Andragendet og vilde stemme for en Komité.

Kammerjunker Benzon¹⁾ vilde hævde, at der næppe var mange Godsejere, som ikke var villige til at sælge deres Fæstegaarde eller ihvert Fald afløse Hoveriet, naar Bonden kunde yde en nogenlunde passende Betaling. Dertil behøvedes intet Lovbud. Vanskeligheden for Salget er Tilvebringelsen af Købe- eller Afløsningssummen, som Bonden hverken kan skaffe eller sikre. Med Hensyn til Afløsning af Hoveriet, da maatte Godsejeren, hvis han ikke skulde lide Tab, nødvendig kræve en større Afløsningssum, end Bonden i de fleste Tilfælde vilde finde „billig“; men i alle Tilfælde maatte Akkorder om Hoveriafløsning være frivillige.

Amtmand Neergaard²⁾ udtalte, at han kendte Godser, hvor man havde tilbudt Bønde en Afløsning af Hoveriet paa billige Vilkaar; men der havde ikke kunnet opnaas Enighed.

¹⁾ Godsejer Chr. Fr. O. von Benzon, Christiansdal paa Fyn. Kongevalgt Grundejer.

²⁾ Amtmand Joh. F. de Neergaard. Kongevalgt Grundejer.

Hans Christensen bemærkede slagfærdigt dertil, at det ventelig var fordi, at Vilkaarene ikke havde været billige. Iøvrigt udtalte han, at da Hoveriet var en saare forhadet Ting, maatte Regeringen ligesaa vel, som den i sin Tid havde befalet Godsejerne at bortfæste deres Gods, ogsaa kunne paalægge dem, at de skulde sælge det eller frigøre det for Hoveriet.

Endnu en Gang tog Ørsted Ordet i denne Sag for at bringe i Erindring, at Forsamlingen i 1836 i sin angaaende Hoveriet indgivne Petition bestemt har erklæret sig for, at det ikke kan ophæves uden ved mindelige Overenskomster, og at det samme er erkendt i den kgl. Plakat af 9. Marts 1838, ligesom Hans Majestæt i det hele har afgjort Sagen i Overensstemmelse med de af Ständerforsamlingerne i Roskilde og Viborg udtalte Ønsker. Iøvrigt stemplede Ørsted endnu en Gang de fremsatte Forslag som Angreb paa Ejendomsretten, og han antog, at alene det at sætte saadanne Forslag under Komitébehandling vilde være skadeligt.

Ogsaa Drewsen talte mod Andragendet. I Tilslutning til Professor Bang erkendte han, at hvis de fremsatte Forslag gik igennem, da var al Ejendomssikkerhed tabt. — — Havde han været raadspurgt om dette Andragende, vilde han ufejlbarligen have søgt at afholde Forslagsstilleren fra at føre det frem; thi det vilde maaske virke mere paa Bondestanden end ønskeligt. Endnu er det kun enkelte Sogne, som kommer med saadanne Andragender; næste Gang kommer muligt lignende fra hele den danske Bondestand. Dette indeholder ogsaa en stærk Tilskyndelse for Regeringen, for Godsejerne, for os alle til at virke, hvad vi formaar til, at en Forandring kan finde Sted i en Tingenes Tilstand, der forvolder saa mange Klager, og som saa lidet synes at passe til vore Dage og de Fremskridt, som vort — omend langsomt fremadskridende — Agerbrug har gjort.

Ved den derefter foretagne Afstemning blev det med

48 Stemmer mod 7 afgjort, at Forslaget ikke skulde underkastes Prøvelse i en Komité.

Udenfor Salen rettede Drewsen heftige Bebrejdelser mod Hans Christensen, for at han havde ført Andragendet frem; det var i hans Øjne et ubesindigt Skridt, som kunde fordærve alt for Bondestandens Venner. Hans Christensen afviste ham roligt og værdigt; han svarede, at han havde kun gjort, hvad han fandt rigtigt og retfærdigt, og efter denne Rettesnor vilde han fremdeles handle.¹⁾

Denne Dags Kamp var Hans Christensens egentlige Bedrift som Stænderdeputeret. Den bragte ham ingen Sejr, men alligevel havde den nok sin Betydning; den var et alvorligt Varsko om, at der maatte gøres noget for at løse dette vigtige Spørgsmaal, og den var sikkert med til at staalsætte H. Chrs. Karakter. Nederlaget tog da heller ikke Mødet fra ham; vi ser jo f. Eks., at han for Stænderforsamlingen i 1840 fører et nyt Andragende frem af væsentlig samme Karakter, for Resten ogsaa med samme tilsyneladende negative Resultat.

Østifternes Stænder mødte til sin 3die Samling den 15. Juli 1840, og Hans Christensen maatte for tredie Gang drage til Roskilde i et Par Maaneder. Vi ved ikke noget om med hvilke Følelser, han drager af Sted; kun er der Grund til at vente, at han er ked af, at han ikke vil træffe sin gode Ven, Anders Christensen fra Aborre, som er udtraadt af Forsamlingen. Der er kun bevaret et eneste Brev af dem, han skrev hjem fra denne Samling; det er dateret 7de September 1840 og drejer sig næsten udelukkende om forskellige Gaver og Brugsgenstande, som han har købt til at tage med hjem. Dog indeholder det da ogsaa en for ham saare

¹⁾ Efter Optegnelser af Friskol-lærer Rasmus Hansen.

karakteristisk Bemærkning: „Jeg har i Dag ladet mig tegne til Kongens Geburtsdag (18. Sept.) for 6 Rbd.; det er imod min Villie; men hvad skal vi gøre; vi maa holde Skik.“

Om Forhandlingerne i Stændersalen er der kun een Sætning i Brevet: „Her er megen Ubehagelighed i denne Tid dels med Arveloven og dels med Skattebevillingsretten.“

Herved sigtes vel til det truende Spørgsmaal om Arvefølgen i Riget, der rejser sig paa Grund af Kongestammens Ufrugtbarhed, og de nationale Modsætninger nede i Hertugdømmerne, der bliver skarpere Dag for Dag. Og Skattebevillingsretten? Ja, efter den gamle Konges Død venter og kræver stadig flere og flere en Forfatningsændring; og der stilles Forslag om en ændret Folkerepræsentation, om Stændernes Medvirkning i og Kontrol med Finansstyrelsen, og der strømmede Adresser ind til Forsamlingen om, at den skal indgaa til Kongen med Petition om en fuldständig Skattebevillingsret, saaledes at ingen Skatter retlig kan paalægges, intet Statslaan retlig optages uden Samtykke fra de tre forenede (!) Stænderforsamlinger fra Østifterne, Jylland og Slesvig.¹⁾ Der kan vel ikke være Tvivl om, at disse Spørgsmaal har optaget Hans Christensen levende; men noget bestemt ved vi ikke.

Forhandlingen om Landkommunalvæsenet optog H. Chr. stærkt; det var jo ogsaa noget, han havde Forstand paa, som man siger. Det Udkast, som blev forelagt Stænderforsamlingen, bestemmer, at saamange Hoved- eller Anneks-sogne, som er forenede under et Præstekald, skal tilsammen udgøre et Sognedistrikt.

Hans Christensen fandt denne Bestemmelse uheldig: hvori han sikkert havde Ret, og han fremsatte da følgende Ændringsforslag: „Alle de Anneks-sogne, som have 200 Td. Hartkorn og derover, maa erholde særskilt Kommunalvæ-

¹⁾ Stænderforsamlingernes Historie II. Side 233.

sen.“ Trods en fortræffelig Motivering af Forslaget blev det dog ved den afsluttende Afstemning forkastet med 58 St. mod 6.¹⁾

I det hele taget førte han aldrig som Stænderdeputeret et Forslag til Sejr. Den Opmuntring i sin Gerning skulde han ikke faa.

Jeg har undertiden spurgt: hvorfor blev Hans Christensen ikke genvalgt som Stænderdeputeret i 1840? Jeg har aldrig faaet noget Svar. Der findes ikke en Antydning af et saadant i de skriftlige eller trykte Meddelelser, der har staaet til min Raadighed, og den mundtlige Overlevering, der har mødt mig, giver heller intet Svar.

Mon ikke Forklaringen er, at han vilde ikke mere. Han var træt af det; det var en haabløs Gerning for en Bonde, at være Lovgiver, naar han havde saa faa kundskabsmæssige Forudsætninger, som Tilfældet var med saa godt som alle Tidens Bønder, hvor stor Naturbegavelse de saa end var i Besiddelse af.

Idet hele blev de Deputerede trætte af Gerningen. Ved Valgene i 1840—41 blev kun 31 af de Mænd, der havde Sæde i Stænderne i Roskilde 1840, genvalgte eller nyudnævnte; og ikke en eneste Bonde blev genvalgt. Drewsen kunde have sparet sine Bekymringer, naar han i sin Tid var ængstelig for, at der skulde blive valgt et stort Antal Bønder som Repræsentanter for de mindre Landejendomsbesiddere. I den første Stænderforsamling var der dog valgt 9 Bønder, og dertil kom en Møller. I den ny Stænderforsamling af 1840—41 sad der kun 6 Bønder, og der var kun valgt én Gaardfæster, Carl A. Maaløe, i 11. Distrikt; men Maaløe havde studeret Teologi og var juridisk Kandidat.

For Bønder var det ikke nogen fristende Virksomhed at være Stænderdeputeret, og jeg tænker mig, at Hans Chri-

¹⁾ Stændertidende 1840. Sp. 2127. ff.

stensen har glædet sig ved at blive hjemme i sin lykkelige praktiske Virksomhed.

Derudfra kunde han saa forøvrigt særdeles vel udføre en vækkende Virksomhed blandt sine Standsfæller, og han udførte en saadan betydningsfuld Gerning. Derom skal senere fortælles.

Det er jo til Efteraaret 100 Aar, siden den første Stænderforsamling traadte sammen. Jeg tænker mig da, at foranstaaende Skildring kan have nogen Interesse, navnlig i det Amt, hvor Hans Christensen havde sit Hjem og udførte sin betydningsfulde Gerning.

Sluttelig vil jeg gerne benytte Lejligheden til her at gøre opmærksom paa og anbefale et Værk, som jeg ofte har citeret og henvist til i foranstaaende Skildring: „De danske Stænderforsamlingers Historie“ af Magister Hans Jensen. Udgivet af den danske Rigsdag.

Det er et fortræffeligt og saare interessant Værk, som giver fyldige Skildringer af Tiden og dens brændende Spørgsmaal og Opgaver og af den parlamentariske Nybegyndelse, om man vil, den Skole i folkeligt Selvstyre, som Stændermøderne var.

Th. D.

Fra Svenskekrigens Dage.

Af Erh. Qvistgaard,

Det er almindelig bekendt, hvor slemt de svenske Soldater under Kong Carl Gustav huserede her i Landet under deres Indfald her i Aarene 1658—60. Fra Sønderjylland berettes saaledes om, hvorledes Beboerne ofte maatte flygte ud i Skove og Moser og skjule sig der. Ikke mindst gik det ud over Præstegaardene, hvor Soldaterne mente at finde det største Bytte, og mange Præster flygtede ind til Byerne Ribe og Kolding og blev der med en stor Del af deres Menigheder i et Par Aar. Ogsaa Øerne, særlig Fyn, Lolland-Falster og Sjælland led meget paa samme Maade, og Soldaterne undsaa sig ikke ved ogsaa at røve de hellige Kar o. a. af Værdi i Kirkerne. Et særlig grelt Exempel paa Soldaternes Hærgen med Plyndring, Mord og Brand afgiver efterfølgende sandfærdige Beretning om, hvordan det gik ud over Sørup Sogn ved Svendborg, hvor ikke alene Gaarde og Huse blev brændt, saa kun nogle faa blev tilbage. Ogsaa Kirken led meget, idet ogsaa Alter, Prædikestol, Stolestader og Dørene blev brugt til Brændsel. For Nutids Mennesker kan det sikkert være af Interesse at læse, hvad vore Forfædre led under Fortidens Krige.

(Af Sunds Her. Jordebog 1690).

Sørup Sogn og Sct. Jørgengaards Menigheder efter Svenskekrigen 1658.

En sandfærdig Underretning hvorledes det havde været beskaffet med disse Menigheder i forrige Svenske Feyde fra Aar 1658 indtil Aar 1666 derefter.

Eftersom Hr. Mogens Jensøn Bierre, Sognepræst til Sørup og Sct. Jørgens Hospitals Kirke af os underskrefne, Sørup Sogns Sognemænd hafde begæret Voris Sandheds Vidnesbyrd, hvorledes det sig med hans Sogn Sørup hafde været beskaffet siden forgangne Aar 1658 indtil nuværende Aar 1666, da er det os disvær ikke vitterligt, men alle omkringliggende naboer noch som bevist at fornævnte Sørup Sogn gandske er bleven Ruineret og ødelagt i sidste forgangne suenske feyde og det saaledes at menige Sognemænd, en eneste heelgaardsmand og 2 Gadehuuse undtagen- des, ere blefne samptlige fra Huus og hjem forjagede, deres huse og gaarde nedbrudt og opbrændt saaat der huerken fantis stick eller stage af Sørup Sogn der fred blev sluttet Anno 1661. Klokken af Kirketaarnet blev bortstaaen, alle Vinduer af Kirken udslagne, Kirkedøren med Alteret, Prædikestolen med de andre Kirkens Stole afbrudte og opbrændte at ingen Gudstjeneste i samme Kirke paa en 3 Aars Tid er bleven forretet førend forgange Aar 1661 nogle Bønder ere samlede til de øde Steder at opbygge, hvorved ovennævnte Sognepræst imidlertid ingen indkomst af sognet for sig, sin Hustru og Børn kunde niude og derfor maatte sætte sig i Gield og Vidtløftighed langt ofver sin formue, foruden hvis hand ellers med Indquartering som enhver er bevist af de Svenske Dag og Nat maatte udstaa og lide.

At dette ovenskrifne er saa i Guds Sandhed vidner Vi med egne hænder underskrefne og sædvanlige Zigneter for neden undertrygt, hvilket altsammen Vi ogsaa sammen ydermere vilde være gestændige til tinge eller andre Sted om hand det begærendes vorder.

Actum Kogtvedgaard, d. 7. Juli An. 1666.

*Jørgen Andersen. Hans Lauridsen. Søren Lauridsøn.
Gregers Olufsen.*

At alt dette formeldte er saa i Sandhed bekiender Jeg underskrefne.

Sct. Jørgensgaards Præstegaard, d. 22. Apr. 1690.

Mogens Jensøn Bierg.
Pastor loci.

Danmarks Riges Breve.

Støttet til en stor Bevilling fra „Carlsbergfondet“ forbereder „Det danske Sprog- og Litteraturselskab“ for Tiden en Udgave af samtlige bevarede Breve, der giver Oplysning om danske Personer og danske Forhold i Middelalderen indtil 1340. Antallet af disse Breve er 5—6000, og de er alle uden Undtagelse affattede paa Latin. Hovedudgaven vil da ogsaa bringe Brevene i dette Middelalderens lærde Sprog: men Brevene vil tillige blive oversatte og udgivne paa Dansk, for at det vigtige historiske Kildestof, de rummer, kan blive almen tilgængeligt. Der vil blive foranstaltet en dansk Rigsudgave, som vil udkomme i 10 Bind, men tillige udsendt Amts- eller Amtsgruppeudgaver, saaledes at samtlige Breve, der har lokal Interesse for Befolkningen i en Amtsgruppe, kommer til at udgøre et særligt Bind.

„Carlsbergfondet“ har ogsaa tilsagt sin Støtte til Dækning af Udgifterne ved Udgivelsen af den danske Oversættelse af Brevene; ogsaa fra Undervisningsministeriet tør der paaregnes en betydelig Støtte til Udgivelsen, men en Betingelse for at opnaa denne Støtte er i nogen Maade, om Landets amtshistoriske Samfund ogsaa tilsiger deres Støtte. Litteraturselskabet har derfor henvendt sig til samtlige historiske Samfund om Tilslutning til og Støtte for Foretagen-

det. Saavidt det vides har da ogsaa alle historiske Samfund givet Tilslutning. Saaledes ogsaa „Svendborg Amts historiske Samfund“. Bestyrelsen har tilsagt Litteraturselskabet en Ydelse til Udgivelsen af nævnte Breve paa 1 Kr. 50 Øre pr. Medlem fordelt i lige store Rater paa 8 Aar. For dette Beløb leverer Litteraturselskabet vort Samfund et Antal Eksemplarer svarende til „Samfundet“s Medlemsantal af samtlige Middelalderbreve vedrørende den fynske Øgruppe og Laaland-Falster, altsaa det gamle Odense Stift; disse Breve vil udgøre et Bind i stort Format paa ca. 20 Ark (320 Sider.) Dette Værk vil forhaabentlig blive modtaget med Glæde af vore Medlemmer.

Paa „Dansk historisk Fællesforening“s Møde i Kolding i Juni Maaned 1934 holdt Fru Dr. Lis Jakobsen et Foredrag til Orientering vedrørende disse Breve. I dette Foredrag fremførte Fruen et meget oplysende Eksempel paa hvilke interessante og værdifulde Resultater, Studiet af disse Middelalderbreve kunde føre til. Dette Foredrag foreligger i Særtryk, og Bestyrelsen har til en meget billig Pris erhvervet et Antal Eksemplarer, svarende til „Samfundet“s Medlemsantal; vi er derfor i Stand til sammen med nærværende Aarsskrift at udsende til alle vore Medlemmer et Eksempel af nævnte Særtryk.

Det smukke Hefte giver desuden et Indtryk af det Format og Udstyr, i hvilken „Danmarks Riges Breve“ vil udkomme, og det vil sikkert blive læst med Interesse.

P. B. V.

Thøger Dissing.

UDDRAG AF REGNSKABET

FOR

»SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND«

1. Novbr. 1933—31. Decbr. 1934.

Indtægt:		Udgift:	
Beholdning overført.....	Kr. 76.97	Betalt C. Schönemanns Bogtrykkeri	
Medlemsbidrag 1933.....	= 1425.35	a/ Konti.....	Kr. 2496,00
Statstilskud 1934.....	= 155.00	Honorarer.....	= 380.00
Tilskud fra Udvalget for »Den Revent-		Porto, Fragt m. m.....	= 478.92
lowske Skole«.....	= 1086.50	Formandens Udlæg til Rejser og Porto	
Salg af ældre Skrifter.....	= 309.28	m. m.....	= 45 60
Erstatning for Brandskade.....	= 450.00	»Dansk hist. Fællesforening«.....	= 22.50
Indvundne Renter.....	= 3.69	Ekspedition af Aarsbogen.....	= 50.00
		Beholdning at overføre.....	= 33.77
		Ialt..	Kr. 3506.79
		Ialt..	Kr. 3506.79

»Samfundet« skylder C. Schönemanns Bogtrykkeri i Nyborg Kr. 576.25 og ejer ca. 4600 ældre Aarsskrifter.

»Birkely«, Vejstrup, 28. Marts 1935.

Efterset og godkendt.

Vejstrup, den 7. April 1935.

Thøger Dissing.

L. Faurby Stengaard.

Indhold.

	Side
1. <i>Degne- og Skoleforhold i Tranderup Sogn paa Ærø gennem to Hundrede Aar. Af Lærer M. Eriksen, Jegerup</i>	3
2. <i>Sagfører, Godsforvalter Christian Ludvig Qvist. Af Fru Thyra Qvist, født Freiesleben, Nyborg</i>	57
3. <i>En forgjort herremand. Av adjunkt Hans H. Fusing, Odense</i>	81
4. <i>En gammel fynsk Digterinde. Kvindepoesi fra den lærde Tid. Ved Frøken Christine Reimer, Odense</i>	88
5. <i>Sognefoged Hans Christensen, Vejstrup, som Stænderdeputeret. Ved fhv. Forstander Thøger Dissing, Vejstrup</i>	96
6. <i>Fra Svenskekrigens Dage. Af Pastor Erh. Qvistgaard</i>	139
7. <i>Danmarks Riges Breve</i>	141
8. <i>Regnskabet</i>	143

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1935 – 1936

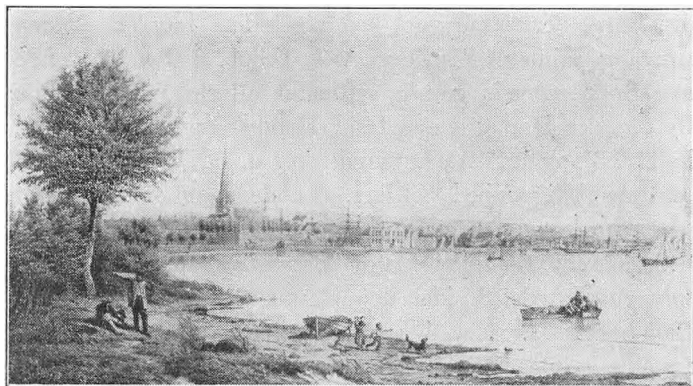
28. BIND

C. Schønemann's Bogtrykkeri, Nyborg
1936

REDAKTIONSUDVALG:

J. CHR. CLAUSEN, Præst, Korinth.

THØGER DISSING, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

Nyborg 1862

Nyborg omkring Midten af forrige Aarhundrede.

Af Axel Pontoppidan.

Nyborg er en By med smuk historisk Fortid — gennem Tiderne i særlig Grad præget af sin Fæstning og Garnison, en ejendommelig By med et Sammenhold indenfor Borgerskabet, som kun kendes faa andre Steder, og dertil en By, hvor Militæret lige ned til vore Dage har spillet en betydelig Rolle.

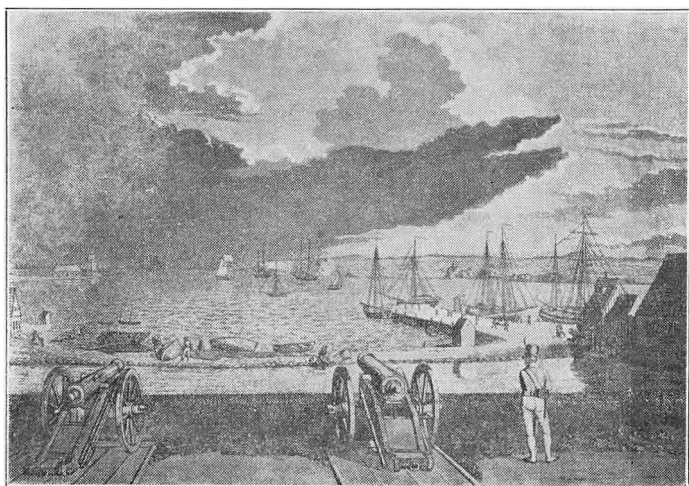
Oprindelsen til Byen er Slottet, som er bygget 1170 af Hertug Knud, Valdemar den Stores Søstersøn, til Landets Forsvar og Værn mod de vendiske Sørøvere og anlagt dybt i Bunden af den aabne Nyborg Fjord paa en Bakke, der som en Halvø strakte sig ud i Vigen. Det laa her omgivet af Vand paa de 3 Sider, medens den paa den 4', den østre Side, var begrænset af Eng- og Mose- drag, alt velegnet til Forsvar.

Det fik Navnet Nyborg, i Modsætning til en noget ældre Borg, der var bygget længere inde i Landet ved den dengang sejlbare Vindinge Aa's Udløb. I Læ af denne nye Borg voksede ganske naturligt efterhaanden en lille By op, der blomstrede ved sin Handel og Søfart og som i det 13' og 14' Aarhundrede, bl. a. paa Grund af sin centrale Beliggenhed i Riget, der dengang som bekendt ogsaa omfattede de skaanske Provinser og Sønderjylland til Ejderen, fik en ret stor Betydning, paa en Maade som en Hovedstad, idet den blev Sæde for de saakaldte Danehoffer, d. v. s. den af gejstlige og verdslige Stormænd sammensatte Rigsforsamling. Valdemar Sejr gav Byen de første Privilegier, der fornyedes og udvidedes flere Gange, indtil Byen 1271 fik sin Stadsret af Erik Klipping. En Mængde Kongebreve, daterede Nyborg, viser, hvor ofte og hvor længe Kongen opholdt sig paa Slottet. Her blev Erik Menved, Erik Klippings Søn, kronet 1276, og her fødtes Christiern II 1' Juli 1481.

Under Svenskekrigen 1658—60 led Slottet en ilde Medfart, Handelsflaaden blev ødelagt, og Fattigdommen bredte sig over Byen. I 1722 blev 3 af Slottets Fløje nedrevne, og Materialerne førtes til Odense til Anvendelse ved Opførelsen af Odense Slot. Den tilbageblevne store Vestfløj blev nu en Tid brugt til Kornmagasin og senere som Depot og Tøjhus for Byens Garnison. Faa anede dengang, at der under det misrøgtede Ydre skjulte sig en Bygning af fremragende historisk Interesse, som nu fremtræder i smuk restaureret Stand.

Endvidere var Nyborg som bekendt en Fæstning i Midlaldren. De Volde og Grave, hvoraf endnu findes Rest, blev opførte 1629 under Christian IV. Efter Slaget ved Nyborg 1659 gennemførtes nye omfattende Befæstningsanlæg, som yderligere blev forstærkede under Frederik IV 1720. Endnu i Christian VI' Regeringsaar anlagdes nye Værker.

Fæstningen var meget uregelmæssig og bestod af 7 Bastioner, 1 Hornværk, 2 Raveliner og 1 Stjerneskanse. Men særlig stærk har den næppe været, — i Svenskekri- gen blev den erobret, ligesom den under General C. V. Baron Guldencrone, der dengang var Kommandant, maatte overgive sig i 1808 til Spanierne, hvis Øverstkomman- derende var Marquis de la Romana. Efter 3 Dages Op- hold i Fæstningen indskibede Spanierne sig til Spanien,

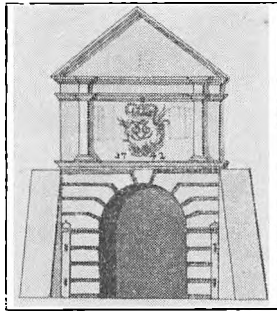
Udsigt over Bæltet fra Nyborg Fæstning

og da de ikke havde Plads paa Skibene til deres Heste, slap de dem løs. De kom nu i Kamp med Nyborghe- stene, og Enden blev, at de bed hverandre ihjel. Dette skete paa Juelsbergs Marker, og naar Valmuerne der, hvoraf der findes ualmindeligt mange, stadig er saa blod- røde, siges Grunden dertil at være de spanske Hestes Blod.

Adgangen til Byen fandt kun Sted ad 2 Veje, den ene gennem Frederik III' Landport fra 1660, som til-

ligemed den pragtfulde Lindealle endnu er bevaret som et ejendommeligt og enestaaende Minde fra den Tid, og den anden gennem den i 1855 nedbrudte Strandport, der laa mellem „Ny Strand Bastion“ og „Prins Christians Bastion“. Indenfor Strandporten, der bar Christian VI' kronede Navnetræk i Guld, laa den af Byen fornylig nedrevne Hovedvagt, der omkring Midten af det 18' Aarhundrede kaldtes Strandvagten.

Paa dette Tidspunkt var der i Fæstningen ikke færre

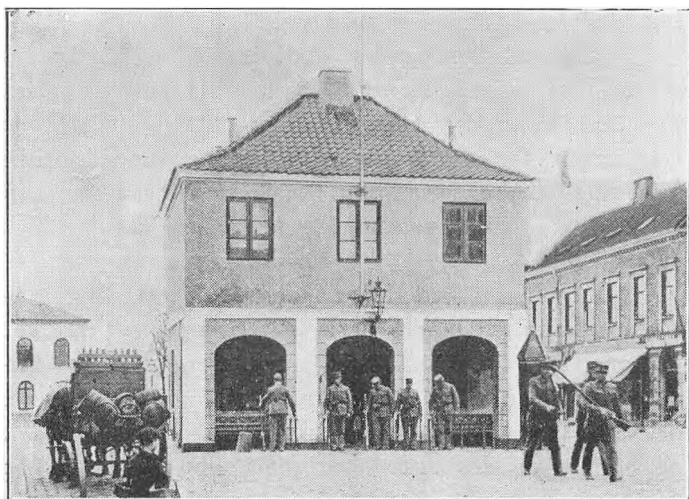
Strandporten

end 3 Vagter: Den daværende Hovedvagt og Stokhus,¹⁾ der laa i Stendamsgade nær Byens Torv, Ravelinvagten udfor Landporten og endelig den ovenfor nævnte Strandvagt, eller som den ogsaa senere kaldtes Strandportvagt, den nu nedrevne Hovedvagt.

Der er nogen Tvivl om, hvornaar denne Hovedvagt blev bygget. Saavel Trap som andre Forfattere anfører, at den blev bygget 1645, og vist er det, at der paa dette Sted i Volden paa Christian IV' Tid var en Gennemgang, men Tegninger fra Ingeniørkorpsets Arkiv siger, at den „er bygget af nye“ 1745. Vagten ses tydeligt paa

¹⁾ Solgtes til Nedrivning 1654.

et Kort fra 1761 og var da kun paa 1 Etage, der indeholdt Forstue, Officersstue og „Corps de garde“. Samtidig med at Strandporten blev nedbrudt, forhøjedes Strandportvagten, der da fik sit endelige Navn Hovedvagten, med 1 Stokværk. Siden da vedblev denne Vagt at tilhøre Militæret, hvis Centrum den var, udenom hvilken alle de smaa Bykaserner laa. Dag og Nat vandrede „Post for Gevær“ oraa Geværstøtterne, Patrouiller gik ud

Hovedvagten i Nyborg.

og kom tilbage, og Honnør blev afgivet Døgnet rundt saavel af Posten som af den samlede Vagt. Hver anden Time blev der „løst af“, — ikke alene Posten her, men ogsaa Posterne ved Landporten og ved Stjerneskanen og Ravelinvagten. Og hver Aften Kl. 9 traadte Vagten til Gevær, Vagtkommandøren udgav da Feltraab, hviskede Navnet til højre Fløjmand, der ligesom det øvrige Mandskab stod med præsenteret Gevær; denne lod det gaa vi-

dere til venstre Fløjmand, der igen gav det til Vagtkommandøren, og ofte hændte det, at Navnet undervejs var blevet forvekslet, — saa om igen!

Vagtbygningen indeholdt endvidere Garnisonens Arrest „Cachotten“, og foran Vagten blev der hver Morgen og Aften blæst Reveille og Retraite, ligesom Tappenstregen paa Hærens Højtidsgage udgik fra denne. Naar dette skete efter Mørkets Frembrud, var Vagtmandskabet forsynet med tændte Lygter, der ved Marchen gennem Byen bragte en egen Stemning med sig.

Tusinder af Fynboer har gode personlige Minder fra denne Vagt, ja selv Kong Frederik VIII har her staaet paa Post foran det røde Skilderhus. Først i 1913, da Garnisonen forlod Byen, overgik den gamle historiske Vagt til Civiladministrationen. Nu er Bygningen som sagt sløjftet, og et af Byens smukkeste Minder fra Fortiden er udslettet. —

Nyborg har til alle Tider blandt de fynske Byer været noget for sig selv med sit lyse og venlige Udseende. Voldene, hvis grønne Skrænter man overalt saa for Enden af Gaderne, gik omkring hele Byen og adskilte denne helt fra Omverdenen; man elskede at færdes der, og smukt var der ogsaa paa alle Aarstider, grønt og friskt om Foraaret, hvor Børnene plukkede Violer paa Skraaningerne; om Sommeren, naar der var tæt Skygge under de gamle Træers store Kroner; om Efteraaret, naar man fra Bastionerne ind over Byen kunde se Dronning Margrethes Kirkespir i Silhouet, medens til den anden Side Blikket kunde vandre frit henover det aabne Forterrain; og endelig om Vinteren, naar Sneen laa ren og hvid længe efter, at den var smeltet nede i Gaderne. Disse, der nedenfor Voldene var saa smalle, at 2 Vogne kun knøbet kunde komme forbi hinanden, var brolagte med smaa runde toppede Sten med et smalt Fortov, der stødte op til en saa godt som altid snavset Rendesten.

„En By er dens Volde“, siger hos Renan en af Albalongas Patriciere om Rom. Dette gælder ogsaa Nyborg, hvor den gamle Fæstning ganske beherskede Byen.

Og endnu den Dag i Dag er Byen præget af at være en gammel Fæstningsby, og det til Trods for, at kun faa Rester er tilbage af Voldene, og Kommandantgaarden bag Graven paa Torvet anvendes til offentlig Kontor.

I 1869 nedlagdes Nyborg som Fæstning.

Som Garnisonsby har Byen altid haft en meget smuk Position med rige Traditioner, der gennem mange Aar holdtes i Hævd, og vi vil nu i det følgende gøre Prins Frederik af Danmarks Ophold i Nyborg til Genstand for særlig Omtale. Dette Besøg, som fandt Sted indenfor denne Periode, hvortil nærværende Beskrivelse knytter sig og som kastede Glans over Nyborg, varede fra Foraaret 1861 til Jul samme Aar, dog afbrudt af Sommermaanederne. Den unge Prins vandt alles Hjerter i den lille Garnisonsby, og disse Blade vil saaledes ogsaa bringe Bud om hans varme Sindelag og den udmærkede Maade, hvorpaa han kom i Berøring med Byens Borgerskab og Omegn.

Det var efter Frederik VII's Bestemmelse, at Prinsen, der Aaret i Forvejen umiddelbart efter sin Konfirmation var blevet udnævnt til Sekondløjtnant, blev ansat i Nyborg for der at gennemgaa en praktisk Uddannelse ved 19' Infanteri Bataillon, der i dansk Krigshistorie havde et meget smukt Navn, ikke mindst efter 3-Aarskrigen, hvor den som 3' Jægerkorps med Hæder havde deltaget i saa godt som alle større Kampe.

Den 4. April 1861, altsaa i Aar for 75 Aar siden, ankom Prins Frederik med Dampskibet „Gerda“ til Nyborg, ledsaget af sin Guvernør, Artillerikaptajn Louis Lund, samt et Følge paa 2 Lakajer, 1 Kusk, samt 2 Ride- og 2 Køreheste. Prinsen kom sent paa Aftenen og

blev paa Skibsbroen modtaget af Byens højeste militære og civile Embedsmænd. Han tog Ophold paa Hotel „Postgaarden“, „Den kongelige Postgaard i Nyborg“, hvor baade Christian VIII' og Frederik VII' tidligere havde boet.

Oberst J. V. Neergaard

Dagen efter Prinsens Ankomst var Bataillonens Officerer tilsagt til Parol hos Kommandøren, Oberst J. V. Neergaard, som bød Hans Kgl. Højhed Velkommen og præsenterede hver enkelt af Officererne for ham.

Bataillonschefen var en Mand i sin bedste Alder, en smuk og statelig Officer, lige fyldt 50. I 1853 blev han

Kommandør for 3' Jægerkorps (19' Bataillon), som han uddannede til en Mønsterafdeling, og det Ry, hans Afdeling stod i, var sikkert en medvirkende Grund til, at Frederik VII' bestemte, at Prins Frederik i 1861 netop skulde ansættes ved 19' Infanteri Bataillon i Nyborg.

Fæstningens fungerende Kommandant var Oberst F. C. E. v. Meyer. Han var allerede da en gammel Officer, som alle i Garnisonen elskede paa Grund af hans jævne Ligefremhed og Humanitet. I den anselige Kommandantbolig førte han et smukt Hus, og kom Frederik VII' til Byen og aflagde Obersten Besøg, kunde man være Vidne til den rørende Kærlighed, den gamle Officer viste Kongen. „Bare rolig, bare rolig!“ sagde Kongen til ham ved Modtagelsen, „Jeg maa da først ud af Vognen“. Han døde i August 1863 — 75 Aar gammel, indtil det sidste sjælden livlig og aandsfrisk.

Officerskorpset i Nyborg var et homogent Korps med en udmærket Aand og Tone, et Korps, hvori det blev følt som en Ære at staa. Det bestod foruden af Fæstningens Kommandant og Chefen af følgende Officerer, hvoraf flere naaede op i Hærens øverste Stillinger:

Major C. F. v. Bauditz, nylig tilgaaet Garnisonen; døde som tidligere Chef for Livgarden; gennem mange Aar Kommandant i Nyborg og kommanderende General Jylland—Fyen; Kaptajnerne I. E. A. Magius, F. J. Haxthausen, I. C. T. J. Thalbitzer og I. C. Darre samt Løjtnanterne O. C. F. v. Staggemeyer, C. H. Baron Adeler, C. A. A. I. W. v. Moltke, J. Fr. v. Lund, P. C. S. v. F. L. v. Winsløw, C. F. v. Krøyer (Adjutant), I. L. v. Larsen — alle Premierløjtnanter og F. L. v. Hermansen, F. W. v. Hansen, W. B. B. v. Vett, E. A. A. v. Marcusen, som læste Fransk med Prinsen, H. G. v. Grüner, I. K. P. L. v. Pontoppidan, P. L. v. Sorterup og A. F. W. v. Honnens, der ved sin Død stod som Adjutant hos

Kronprins Frederik. Endelig Mellemstaben med Garnisonsauditør N. F. Bjerre og Overlæge I. L. Clemmensen samt Vagtmesterløjtnanten i Fæstningen C. W. v. Lange.

Prins Frederik.

Det blev Bataillonens 1' Kompagni, Kaptajn Magius, der fik Æren og Opgaven at faa Prinsen i Nummer.

Prins Frederik gik helt og holdent op i sin Tjeneste og kom, saa godt som Forholdene tillod det, ind i

alle Detailler, saavel praktiske som teoretiske. Trods sin unge Alder havde han en udpræget Følelse af, hvilke Pligter Stillingen som Officer krævede af ham. Han var meget samvittighedsfuld ved Udførelsen af al sin Tjeneste, ikke mindst Vagttjenesten, ligesom han var meget korrekt i al sin militære Paaklædning, — hvilket langt fra altid var Tilfældet hos de unge Løjtnanter paa den Tid. Han var dertil en udmærket Kammerat, der kom alle i Møde med Hjertelighed, men levede iøvrigt stille og tilbageholdent.

Hver Formiddag gik for Prinsen med Udrykning med Kompagniet; efter Frokosten paa Postgaarden red han ofte en Tur i den smukke Omegn, ledsaget af sin Guvernør. Han lod til at befinde sig yderst vel i den lille idylliske fynske By paa godt 3000 Indbyggere, med en Garnison, der var Byens og hele Borgerskabets Kælebarn.

Ved en Fest i Kejberg Skov blev Prins Frederik budt Velkommen af Officerskorpset, ligesom han ved flere Lejligheder var Borgerskabets Gæst, saaledes kort før hans første Afrejse fra Byen, Torsdagen den 13. Juni, ved den store aarlige Fugleskydning i Christianslund Skov (opkaldt efter Christian VIII) lige udenfor Byen. Saavel Skydepladsen som Skovhuset var smukt pyntede. Kommandanten, der deltog i Festen, vandt en Smørske ved Kandidat H. H. A. H. Castenschiolds Skud. Ved Frokosten udbragte Aarets Fuglekonge Oberstløjtnant Moltke en Skaal for Majestæten, medens Overauditor, Byfoged Becker „i et smukt Foredrag“ — som det hedder i Nyborg Avis“ — udbragte Prins Frederiks Skaal. For denne takkede Prinsen, samtidig med at han udbragte en Skaal for det „kjære Nyborg“ og sluttede med ogsaa at udbringe et Leve for den gamle Oberstløjtnant. Et Forslag, som udgik fra Direktionen om at anmode Hs. Kgl. Høj-

hed om at indtræde som Æresmedlem i Nyborg Fugleskydningsselskab, blev af Selskabet, der bestod af over 100 Mennesker, modtaget med Akklamation, hvorefter det behagede Prinsen at svare, at det var ham en Glæde at modtage en saadan Opfordring, og han sluttede med at udbringe et Leve for Selskabet. I det efterfølgende Bal, der begyndte Kl. 9, deltog Prinsen med Liv og Lyst.

Ved disse Lejligheder optraadte Prinsen paa en smuk og vindende Maade, var en udmærket Taler og faldt iøvrigt godt til i Byens forskellige Kredse.

Byfogdens Tale til den unge Tronarving, der vidner om hans smukke Tankegang og Kærlighed til Konge og Land, skal her gengives in extenso.

Talen var saalydende:

„Det er idag den anden Gang, at det hæderfulde Hverv er tilfalden mig, i Medborgeres Navn at henvende Ordet til vor tilstedeværende fyrstelige Gæst, Hs. Rgl. Høihed Prinds Frederik af Danmark. For et endnu kun kort Emand af Tid siden bød jeg, ved et andet festligt Lag, paa mine egne og de øvrige da Forsamledes Begne Hs. Rgl. Høihed at være velkommen her i Nyborg By, og jeg tillod mig dengang at yttre, at denne vor Velkomsthilsen var ledsaget af udeelt og ublandet Glæde. Men den Hilsen, der idag bringes Deres Rgl. Høihed, har det en noget forskjellig Art; ikke at jeg hermed vil sige Andet, end at jo hjertelig Glæde og Paasfjønnelse møder Deres Rgl. Høihed fra det Skyttelaug, i hvis Midte De her her taget Sæde; men vor Glæde er dog idag blandet med en vis Alvor, et vist Beemod; thi vi veed det jo Alle, som det hedder i en gammel Sang:

„at mødes og stilles,

God er for Menneskets Vel!“

vi veed det, at om en ganske kort Tid oprinder den Stund, da Maalet vil være sat for Deres Kgl. Høiheds Ophold og Dvælen her paa Stedet, den Stund, da Deres Løbebane vil kalde Dem hen til andre Egne og Steder. Dog for det nærværende Dieblil bør vi jo vistnok søge at bortmane den Sky, hvormed Tanken paa den nær forestaaende Skilsmisse og Affked fra Deres Kgl. Høihed ligesom truer at tilfløre vor glade og festlige Stemning; og hvad turde vel hertil være meer stiftet, end at fastholde i en klar og tydelig Bevidsthed den Erindring, Deres Kgl. Høihed her vil efterlade om Dem, og de Forhaabninger for de kommende Tider, hvilke de har raft hos os?

Den Erindring, De her vil efterlade om Dem — ja, jeg vil ikke smigre og tør det ei heller, det vilde være ligesaa uværdigt for mig, som for den Forsamling, hvis Ordfører jeg har den Ære at være; men Sandheden kræver, at det bliver sagt, at Deres Kgl. Høihed her iblandt os har vundet Alles Hjerter, den i Samfundet høiere Stilledes og den, som det kaldes, i Samfundet ringere Stilledes. Den Første har fuldelig lært at statte Deres aabne, ridderlige Bæsen og Fremtræden, og har i disse seet en ædel Aabenbarelse af en ædel Aand; den Sidste har De fængslet ved Deres Jævnhed, Deres Livsalighed og Bennesælhed; han har erfaret, at De ikke lægger Bægt paa de Skranke, som Stand og Stilling ellers saa jævnlig og kun altfor lettelig opstille i Livet, at De i enhver Anden seer Deres Medmenneske og Medborger, og at De selv erkjender, at De til Enhver af Landets øvrige Børn er knyttet med de dyreste Baand, der kunne forene Landsmænd, een Gud, een Tro, een

Konge og eet elsket, dyrebart, kjært fælles Fædreland. Og hvilke ere ikke de Forhaabninger, som vi for de kommende Dage tør sætte til Deres Kgl. Høihed? De har nylig opnaaet en betydningssfuld Alder i Deres Liv, som vil, det kan ikke fattes, efterhaanden aabne Dem Udgang til ophøiede, vigtige og ansvarsfulde Poster. Vi stole trygt paa, at Deres Kgl. Høihed paa disse vil vide at bidrage Deres til at værne om vort Fædrelands Ære og Selvstændighed, at Deres Hjerter og Hu ei mindre end Deres Arm ville blive et altid trofast Skjold for Landets Konge, at De vil, Alt hvad De formaaer, hævde vor grundlovs-mæssige Frihed og fremme dennes stadige Udvikling, og at De i ethvert Kald, hvor Myndighed og Afgjørelse er lagt i Deres Hænder, vil forsvare Landets Borgere i Nydelsen af de dem, Enhver i sin Stilling, ved Lovene tilfagte Rettigheder. Med disse saa betydningssfulde Forhaabninger forene vi endnu det Haab, at Deres Kgl. Høihed, til selv den sildigste Alder, vil med Glæde og Belvillie mindes de Ungdomsdage, De har tilbragt her i Byen, og at de Baand, hvormed De her har knyttet Dem saa nær til vort Samfund, aldrig løsnes.

Lad os, ærede Forsamling, besegle de Grindringer og Forhaabninger, hvorved jeg nu har dvælet, med et nifoldigt Leve for vor høie Gæst.

Længe leve Hs. Kgl. Høihed Prinds Frederik til Danmark!"

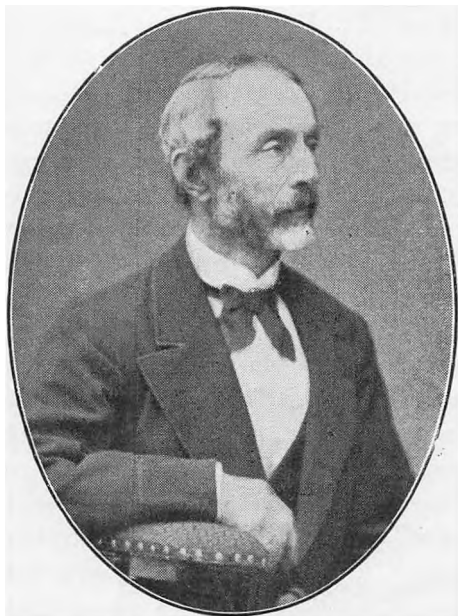
En smuk Arkitektur har altid hersket i Nyborg, hvis mange gamle og interessante Bygninger stedse har bidraget til ogsaa at sætte sit Præg paa Byen. Af disse skal her først nævnes Kommandantgaarden paa Torvet. Den

er opført efter 1722; den findes paa S. C. Geddes Kort fra 1754, saaledes at det vides, at den er rejst i Midten af det 18' Aarhundrede. I 1809 blev Ejendommen købt af Staten og var indtil Garnisonens Fraflytning Tjenestebolig for Kommandanten (Fæstningens Kommandant, Brigadegeneralen og Chefen for 5' Regiment). 1913 overtog Justitsministeriet den, og fra 1920 har Gaarden været Dommerbolig. Pedersen-Dans Statue af Christian IX' blev i 1908 rejst foran den.

Endvidere Hotel Postgaarden, der sidste Sommer er nedrevet, og som laa i Byens Hjerte lige overfor den før omtalte Hovedvagt i det smukke og særprægede Gadeparti, der trods mange Ildebrande netop her i Adelgade endnu rummer flere af Byens ældste Bygninger som f. Eks. Vor Frue Kirke, der indviedes 1428 af Biskop Navne Gyrring, saavel som den ligeoverfor liggende Præstegaard, som uafbrudt i mere end 500 Aar har været Bolig for Byens Sognepræst, og som regnes for Danmarks ældste Præstegaard. Tæt derved ligger den i 1909 restaurerede Korsbrødregård, der er opført Aar 1400 og har tilhørt Antvorskov Kloster og endelig den smukke røde Schalburgske Gaard, paa Hjørnet af Skipperstræde, som 1858 blev bygget af Postgaardens tidligere Ejer, Johan Frederik Schalburg, i hvis Slægts Besiddelse den endnu er med Vinforretning i Kælderen, mange Mellembygninger og Baggaaede. Ind i dette Milieu følger sig Kirkeklokkernes stemningsfulde Ringning Kl. 9 $\frac{3}{4}$ Aaret rundt hver Aften som et Minde om Byens Befrielse fra Svenskerne 1659.

I Nyborg førtes i Midten af forrige Aarhundrede et meget selskabeligt Liv, særlig præget af Amtmanden, Kammerherre H. C. J. Cederfeld de Simonsen til Erholm, der med sin Frue f. Uldall boede i det Hus i Kongegade, hvor Apoteket nu er. Som Amtmand over Svendborg Amt var han ansat i 1856 efter Hans v. Lüttichau, der efter en

kortvarig Periode havde tiltraadt Stillingen som Københavns Overpræsident. Cederfelds solide Dygtighed og sympatiske Personlighed gav ham overalt en smuk Position, baade som Embedsmand og i hans politiske Virksomhed. Han var dertil en fast Karakter, som f. Eks. gav sig et synligt Udtryk, da han ved Frederik VII' An-

Kammerherre, Amtmand H. C. J. Cederfeld de Simonsen

komst med Grevinde Danner ved den officielle Modtagelse gav Møde uden sin Frue. Kammerherren tog sin Afsked, da Embedets Sæde blev forflyttet til Svendborg, hvor det siden har været. Med ham lagdes den sidste af den grundlovgivende Rigsforsamlings Medlemmer i Graven.

Endvidere blev der ført Hus af Byens mange andre

Embedsmænd og af dens gamle Borgerfamilier. Ja, der var netop mange gode Familier i Nyborg i de Dage, saaledes den næsten 80-aarige, tidligere Amtmand, Kammerherre Frederik Sporon med Hustru, født Koefoed. De havde boet i Hjørnehuset overfor Schalburgs Hus, siden de i 1822 var kommet fra Hjørring. Paa Grund af et i høj Grad svækket Syn havde Amtmanden i 1855 maattet tage sin Afsked. Endvidere Postmesteren, Kammerherre N. K. Krogh, der siden 1857 havde været ansat her, samt Byens 4^e Kammerherre, Toldkasserer H. S. L. Fønss. Desuden kan nævnes Suhrs fra Gaarden i Nørregade, en af Byens smukkeste gamle Købmandsgaarde — og fra „Aldershvile“ lige udenfor Byen, hvor det gik meget stilfuldt og fornemt til; Kammerherreinde Moltke, født Hauch, Enke efter Herredsfogeden i Vindinge, og hendes Svoger, den føromtalte Oberstløjtnant, Kammerjunker Anton Henrik Moltke, hvis Liv havde formet sig som en Tragedie, og som nok er en Omtale værd. Han var født 1791 som Geheimestatsminister Frederik Moltkes næstældste Søn. I sine yngre Dage stod han i Livgarden til Hest, var høj og statelig og bekendt for sin „Skønhed og lystige Sind“. I 1815 havde han som tjenestegørende ved Prins Ferdinands Dragoner deltaget i det danske Auxiliærkorps, der under Prins Frederik af Hessen rykkede til Frankrig, da Napoleon den Store skulde abdicere, og som først kom tilbage 3 Aar senere. Ved sit Avancement til Ritmester ansattes han ved Jydske Regiments lette Dragoner, men ved Reduktionen i 1842 tog han sin Afsked. Hans tidligere smukke Ydre havde gennem Tiderne gennemgaaet en sørgelig Forandring, ikke alene paa Grund af et frygteligt Ar tværs over Ansigtet, stammende fra et Sabelhug, men ogsaa, og ikke mindst, fordi han efter en Sygdom havde mistet sin Næse. Sine sidste Aar boede Moltke i Nyborg; han døde paa Egelund 1867.

En anden gammel Officer, som ogsaa tilbragte sine sidste Aar i Nyborg, og som paa den Tid hørte med til Byens Fysionomi, var Major Carl Gustav v. Lilienschield. Han var født 1801 og havde som Kadet gjort Page-tjeneste hos Frederik VI. I 1849 havde han taget sin Afsked og nød derefter sit Otium i Nyborg, hvor han boede i Mellemgade. Han omtales som en munter, elskværdig gammel Officer, der gik med Paryk og holdt Kanarieflugl. En fornøjelig ældre Herre, der altid sagde, naar han gik hjemmefra: „Nu gaar jeg og tager mit Rygte med mig.“ Han var næsten 80 Aar gammel, da han døde.

Den før omtalte Lystejendom „Aldershvile“ ejedes i en Aarrække af Familien d'Origny. Den havde en meget smuk Beliggenhed, nær Christianslund og havde en Have paa 6½ Tdr. Land, hvorfra der var en vid Udsigt ud over det omliggende Terrain.

Af andre, der hørte hjemme i Nyborg i Aar for 75 Aar siden, skal yderligere nævnes de 2 Overauditører, Byfoged E. S. Becker og Alexis d'Origny, Herredsfogeden i Vindinge, der med sin forneimne og repræsentative Fremtræden vidnede om, at han tilhørte en af ædel Kultur præget gammel Slægt, som gennem Familiebaand var knyttet til baade Cøderfelds og Suhrs. Byfoged Becker var en stille og meget blid Lovens Haandhæver, der ikke tog Del i Byens almindelige Selskabelighed. Hans Fuldmægtig hed Mohr, medens dennes Kollega Hein og den unge cand. polit. Castenschiold fra Borreby — nuværende General Holten Castenschiolds Fader — var ansatte paa Amtskontoret i Kongegade. Den tidligere nævnte Auditor Bjerre boede i Æblegade; han var en meget livlig Mand, i hvis Hjem der ogsaa førtes et nydeligt Hus.

I den før omtalte gamle Præstegaard boede en elskelig

Præstefamilie, Schapers, der bestod af Præsten, hans Frue, født Lassen, samt 2 Døtre, hvoraf den ene blev gift med Løjtnant Grüner, senere Oberst i Viborg. C. G. Schaper havde i 1859 afløst Pastor F. S. Nyholm — „Naturens Ven, den gode Familiefader“ — som Sogne- og Garnisonspræst. Foruden Garnisonspræsten var ved Kirken ordineret Pastor J. C. V. Tolstrup, en sjældnen prægtig Mand og god Prædikant. Han boede med sin Frue, født Fabricius, en Søster til Fru Bjerre, ved Volden paa Hjørnet af Æblegade, og her blev der baade sunget og muciseret. Tolstrup var nemlig i Besiddelse af en ualmindelig smuk Stemme, som han i 1845—46 havde faaet uddannet i Paris hos Spanieren Manuel Garcia, den i Europa kendte Sanger og Sanglærer. Han blev senere forflyttet til Roskilde Domkirke, hvor i hans Tid mange Københavnerne strømmede til for at høre hans smukke Stemme.

I Apoteker I. P. W. Kromayers Hjem kom mange, navnlig af Garnisonen, ligeledes hos Boghandler V. Schøinemanns i Købmand Birchs Gaard i Korsgade. Schøinemann var Krigsministeriets Forlægger af alle militære Bøger og Reglementer og havde derigennem en særlig Tilknytning til saavel Officers- som Underofficerskorpset. I hans Boglade var et kendt og skattet Lejebibliotek. Til denne Kreds hører ogsaa den før omtalte Vinhandler Frederik Schalburg, hvis Generøsitet overfor de svenske og danske Soldater under den store Indkvartering i 1848 skaffede ham Ridderkorset og Commerceraadstitlen. Hans ene Datter var gift med Løjtnant Winsløw, der faldt i Krigen; den anden med Købmand Kruise.

Selskabeligheden gik for sig saaledes, at man spiste til Middag Kl. 4; kun de ældre Herrer spillede Whist, og altid sammen med Prins Frederik, naar denne var

blandt Gæsterne; ellers blev der pasieret eller muciseret og meget ofte danset. I det hele taget blev der paa den Tid gjort meget for at fornøje sig. I Klubben, der havde Lokale paa Postgaarden, mødtes man een Gang ugentlig, ligesom det aarlige Bal, der var en stor Begivenhed, blev afholdt der.

Det Pødenphantske Selskab gav hyppigt Forestillinger i Byen, hvor der bl. a. blev spillet „Orpheus i Underverdenen“, „Et Vajsenhusbarn“ og „Eventyr paa Fodrejsen“ samt Bøghs Vaudeviller. Baade paa Postgaarden og i Christianslund blev der afholdt Koncerter, ligesom ogsaa Raadhussalen den Sommer blev brugt til Opførelse af Skuespil (Vaudeviller af H. C. Andersen og Th. Overskou). Og i Kirken gav Organist E. Simonsen af og til Kirkekoncert, der blandt Tilhørerne havde Prins Frederik, der ogsaa af og til tog til Odense for at overvære en Beriderforestilling.

Prins Frederiks Besøg paa Omegnens Herregaarde gav ogsaa Anledning til en Del Festligheder. Og der er mange Gaarde paa denne Egn. Paa Juelsberg boede Kammerherre Hans Juell, der som ung Officer i Livgarden havde deltaget med Auxiliærkorpset i Frankrig. Kammerherreinden var død, og en ugift Datter førte Huset. Ogsaa Ravnholt gæstede Prinsen; det var netop dette Aar overtaget af Kammerherre Ove Schestedt-Juul, gift med Baronesse E. Holsten. S.-J. havde i mange Aar været i østrigsk Tjeneste, og knyttedes senere hen i Livet intimt til Kronprins Frederik, ikke mindst paa fælles Interesser indenfor Frimureriet. Endelig blev der paa Glorup hos Politikeren, Prins Christian Frederiks Hofmarskal, Grev Adam Gottlob Moltke Huitfeldt med hans østrigsk fødte Frue ført et meget stort Hus, hvortil Prins Frederik ogsaa blev indbudt. Det Liv, der førtes dér, er bl. a. kendt gennem H. C. Andersens Breve til Henriette Collin. Af andre

større Gaarde, som ligger tæt op til Nyborg, og som i denne Periode omkring Midten af Aarhundredet stod i nær Tilknytning til Byen var Jacob Ulfelds og Ellen Marsvins gamle Herresæde Holckenhavn og Rønningesøgaard, hvor henholdsvis Lensbaron Conrad Fr. Erik Holck og Sigismund Wolf Mylius med Hustru født Benzon boede. Begge Herregaardes Afstand fra Byen er saa ringe, at deres Herskaber, navnlig for Rønningesøgaards Vedkommende hørte med i Byens selskabelige Liv.

Men der var ogsaa, foruden de tidligere nævnte Borgere, mange udmærkede Købmænd og Haandværkere i Nyborg paa denne Tid, tilhørende Slægter, som endnu blomstrer, og som stadig sætter sit Præg paa Nyborg.

Først og fremmest skal Kæmner Fløystrup nævnes, samt Købmændene Vicekonsul K. P. Brandt, Julius Birch, I. C. Olivarius og Konsul Johannes Kruise, der foruden at drive sin store Købmandsforretning var Forpagter paa Juelsberg; Boghandler Blumensaadt, Postfuldmægtig Bull, Dr. Salicath i Garver Menches Gaard og Dyr læge Westring, samt et Navn, man ikke glemmer, naar man een Gang har hørt det: Rademacher, Byens Barber. Og til Slut den stoute Jepmund, en af Søbaadstjenestens mange prægtige Folk, gamle Færgemand Poulsen, som for 5 Øre ved Hjælp af et Reb trak sin Skude tværs over Havnen, og gamle Skipper Henrik Clausen, der var født 1786 og boede i et lille Hus for Enden af Nørregade ud mod Volden. Han var Fastlods og tidligere Quartermester og dekoreret med Sølvkorset og Fader til Konsul, Købmand Rasmus Suhrs Hustru, Anne Cathrine. —

Selv førte Prinsen et smukt Hus paa Postgaarden, Byens eneste Hotel, der nu ejedes af Rasmus Husted, en tidligere Gaardskarl hos Schalburg, der i 1857 af sin Principal havde købt Hotellet for 100,000 Rigsdaler. Indtil 1885 var det i Hustedes Eje.

Dengang var det godt at være Gaardskarl paa Postgaarden, eller som det ogsaa kaldtes Hustedes Hotel. Rasmus Hustedes Forgænger havde købt sig en stor Bondegaard, og „Gamle Rasmus“, der til sin Dødsdag gik klædt i Knæbukser af Skind, efterlod sig 10,000 Rigsdaler!

Den kongelige Postgaard i Nyborg ca. 1850

Hotellet reklamerede med „muligst billige Priser“, at have „smagfulde Værelser, renlige og gode Senge, prompte og god Beværtning, ægte fine Vine fra første Haand“ og var iøvrigt kendt som et af Fyens bedste Hoteller.

Der var Liv og glade Dage i Byen omkring Midten af forrige Aarhundrede. Militæret har som tidligere anført domineret i Byen til en vis Grad og derved sat et eget

Præg paa denne. Om Morgenen drog Kompagnierne ud med Trommer og Signalthorn og kom ofte hjem med fuld Musik i Spidsen. Paa Torvet, hvortil Byens Ungdom fulgte med, blev Fanen ført til Fløjen, og Kompagnierne formerede. Og om Søndagen var der Musik udenfor Kommandantens Bolig, hvor ogsaa det store St. Gallens Marked fandt Sted.

Men ogsaa i Byens gamle Købmandsgaarde pulserede Livet. At komme indenfor f. Eks. i Nørregade i den af Rasmus Møller efter Branden i 1797 byggede Gaard var at faa et Kig ind i en Verden, som det ikke falder i hver Mands Lod til daglig at se. Forhuset til Beboelse. Side- og Bagbygninger som Pakhuse og Stalde, hvori der overalt blev arbejdet, og allerbagerst den smukke Have, som Bygherren havde plantet med egen Haand, og hvoraf et enkelt Morbærtræ endnu staar.

Rasmus Møller blev regnet for en af Byens rigeste Mænd — man antog hans Formue at være imellem 8 og 9 Tønder Guld. Men pludselig vendte Lykken sig. Han tabte Skibe, og hans Ejendomme faldt i Værdi, saa at han maatte opgive sit Bo til Rettens Behandling. Købmandsgaarden var dog allerede 1813 overdraget til Svingersønnen Suhr, i hvis Familie den blev til 1881, da Købmand Bøttern købte den. Ogsaa denne Familie er den nu forlængst gaaet ud af Eje. Rasmus Møller døde 1842. —

En stor Festdag i den gamle Fæstningsby var Hs. Maj. Kongens Fødselsdag den 6' Oktober. Om Morgenen blæstes Reveillen med fuld Musik. Fra Havn, Skibe og mange andre Steder flagedes der. Paa Torvet var der Kl. 1 Parade af 19' Infanteri Bataillon og Borgervæbningen, ligesom Byens civile Embedsmænd, Borgerrepræsentanterne og Brandkorpsets Officerer var til Stede. Kommandanten, der var til Hest, red Fronten af og udbragte et

9-foldigt Leve Kongen, hvorefter begge Orkestre spillede „Kong Christian“ samtidig med at Kongesalutten drønedes fra Voldene. I det Hustedske Hotel var arrangeret en Diner, i hvilken militære og civile Spidser deltog, og ogsaa her udbragtes med begejstret Tilslutning et Leve baade for Kongen og Fædreland. Kl. 10 udgik Tappenstregen med 19' Bataillons Musikkorps.

Ved Prins Frederiks Afrejse ved Juletid skrev Nyborg

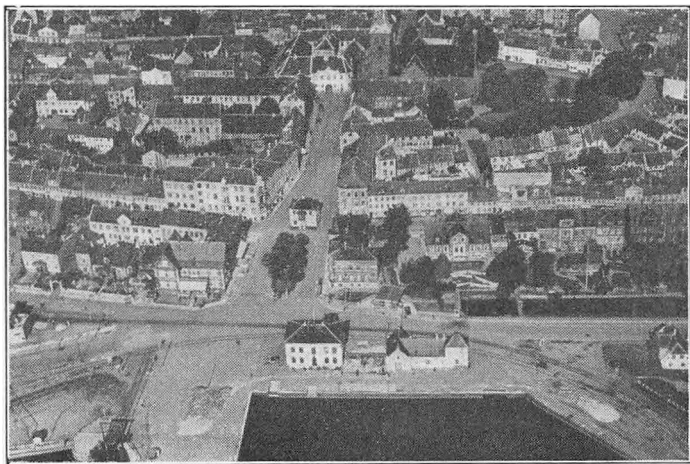

Adelgade og Havnen i Nyborg set fra Kirketaarnet 1906

Avis følgende: „Højstsamme har ved sit elskelige Væsen, sin ligefremme og smukke Fremtræden vidst her at vinde alles Hjerter og forlader saaledes ikke Byen uden at efterlade sig et skjønt og varigt Minde. Vi ville ledsage Hans Kongelige Højhed med de bedste Ønsker for Højst-sammes ophøjede Fremtid ligesom ogsaa for, at Hs. Kgl. Højhed maatte bevare Mindet om vor By og sit Ophold her i frisk og varig Erindring.“

Der har altid indenfor Nyborg Garnison været en sær-

lig Trang til at holde fast paa fælles Minder fra denne gamle Fæstningsby. Dette gælder dog ikke alene de militære, men ogsaa Byens andre Borgere, fra høj til lav. Den, der først een Gang har været knyttet til Nyborg, har saaledes senere hen i Livet stædse følt sig samhörig med den, og blandt disse bør særlig nævnes Kong Frederik VIII, der altid med Varme og Kærlighed dvælede ved sine Løjtnantsaar her og som bevarede sin Interesse

Nyborg fra Luften 1936

for Byen i en saadan Grad, at han indtil sin Død var Abonnent paa Nyborg Avis.

Og selv om Byen ved Udgangen af 1935 stod foran en i mange Henseender forbedret Skikkelse indenfor Færdselsomraadet, er den dog i sidstforløbne Aar gaaet meget ned i Indbyggerantal i Forbindelse med, at mange vil beklage, at ikke alene Postgaarden og den gamle Hovedvagt nu er borte, men ogsaa at mange af de gamle smukke Huse i Byens Hjerter er nedrevne eller i hvert Fald paa Vej dertil.

Mange vil finde at dette er en Forringelse af Nyborgs kulturelle Værdier, som burde være undgaaet. Den der skriver disse Linier, der selv i en Aarrække har tilhørt Byens Garnison, og hvis Fader baade før og mange Aar efter den 2' slesvigske Krig har gjort Tjeneste der ved 19' Bataillon, og hvis Moder er født i den gamle Suhrske Gaard i Nørregade, beklager i hvert Fald, at det er sket. —

En syvaarig Svendborgensers Dagbog.

Ved *Hakon Müller.*

I den kendte Helstatspolitiker, Konseilspræsident og Udenrigsminister *Christian Albrecht Bluhmes* righoldige Privatarkiv, som opbevares i Rigsarkivet, findes der en lille Dagbog, som han har ført i en Alder af kun 7 Aar.

C. A. Bluhme (²⁷/₁₂ 1794—¹⁶/₁₂ 1866) var Søn af Kommandør *Hans Emilius Bluhme* (²⁷/₂ 1758—¹²/₉ 1826), der i 1800 var blevet Indrulleringschef og Overlods i Fyns Stift med Bopæl i Svendborg, en Stilling, han beklædte til sin Død.

Den syvaarige Dreng ledsagede i Sommeren 1802 sin Fader paa en Sessionsrejse til de øvrige fynske Købstæder Tirsdag 6. Juli—Tirsdag d. 27. Juli.

Den lille *Christian Albrecht*, der var undervist i Hjemmet, bl. a. af Faderen, skriver næsten ortografisk rigtigt og har en god og sikker Haandskrift.

Dagbogen viser, at den senere Embedsmand og Politiker tidligt blev vænnet til at færdes inden for de højeste Adels- og Embedskredse, og at han er meget tidligt ud-

viklet. Heldigvis faar den lille Verdensmand dog ogsaa rigelig Tid til at lege med Jævnaaldrende saavel i Byerne som paa Godserne.

*Dag=Bog holden paa Extra=Sessions=Reisen
med min Fader i Aaret 1802.*

Den 6de Julii

reiste vi fra Svendborg og ankom i Faaborg Klokken 12. Vi reiste i et slemt Veir, i en Storm og Regn, saa at det næsten var en Vinter-Dag i Stedet for en Sommer-Dag. Vi mødte Kammer-Herre Driberg¹⁾, som var kommet fra Rødkilde. I Vestersgerninge²⁾ skiftede vi Heste og Vogne, hvor jeg fik et Glas Mød, og saa spiste jeg min Bolle ovenpaa.

den 7de Julii

gik jeg om Morgenen Kl. 8 til Herr Ploug³⁾ og spiste Kirsebær, om Formiddagen var jeg et Øyeblik paa Sessionen, Eftermiddagen blev tilbragt med Besøgelse hos Postmester Hempel⁴⁾, hvor jeg reed paa en gul Hest, om Aften besøgede vi Landsdommer Jürgensen.⁵⁾

den 8de Julii

spiste til Middag paa Hvedholm hos Grev Bille-Brahe⁶⁾.

den 9de Julii

reiste om Morgenen Kl. 8 fra Faaborg, vi vare i alt 11ve Vogne, som skiftede om i Strandby, paa Veyen til As-

¹⁾ *Carl August Wilhelm v. Driberg* (1749–1825) Generalkrigskommissær for det fynske Landmilitsdistrikt.

²⁾ Vester Skerninge.

³⁾ Agent *Ploug*, † 1831, 62 Aar gl.

⁴⁾ *Christian Hempel* † 1804, 71 Aar gl., Fader til den kendte Odenseaner Søren Hempel.

⁵⁾ *Stephan Jørgensen* (1758–1834), 1789 Byfoged i Rudkøbing, 1802 i Faaborg.

⁶⁾ Grev *Preben Bille-Brahe* † 1857.

sens kiørte vi ind paa Frederichsgave og spiste der hos Agent Ryberg⁷⁾, kom til Assens Kl. 3, her fandt jeg en Lege-Kammerat i Transport-Forvalter Møllers Søn.⁸⁾

den 10de Julii

var jeg Hele Dagen Hiemme hos min Lege-Kammerat.

den 11de Julii

reiste Kl. 9 fra Assens, og spiste paa Vedelsborg, hvor jeg havde to Lege-Kammerater. Ankom til Middelfart Kl. 7 $\frac{1}{2}$, og blev indquarteret hos Herr Inspektør Haste⁹⁾, som var saa god at tage imod os, da vi ellers skulde logere hos en Brændevins Mand.

den 12de Julii

spiste vi til Middag og Aften paa Hindsgavl, hvor vi seilte over til Fænø.

den 13de Julii

spiste vi til Middag paa Hindsgavl hos Kammerherreinde A. Adler.¹⁰⁾

den 14de Julii

reiste vi fra Middelfart Kl. 9 $\frac{1}{2}$ og ankom i Bogense Kl. 7 $\frac{1}{2}$ og indquarteret hos Kiøbmand Borring¹¹⁾, spiste om Middagen undervejs hos Krigs-Raad Wedel¹²⁾ paa Kersgaard, Han har vackre Sønner.

⁷⁾ *Niels Ryberg* (1725–1804). Konferensraad, kendt Storkøbmand.

⁸⁾ *Frederich Møller* (1762–1807), Transportforvalter i Assens. Hans Søn, *Christian Frederich*, var da 7 Aar gl.

⁹⁾ *Peder Horrebøw Haste* (1765–1831), 1798 Told- og Konsumptionsinspektør i Middelfart, 1804 i Assens, 1809 i Svendborg.

¹⁰⁾ *Karen Basse Fønss* († 1808), g. m. Kammerherre *Chr. H. Adeler* († 1801).

¹¹⁾ † 1853, 92 Aar gl.

¹²⁾ *Jacob Wedel* (1731–1807).

den 15de Julii

reiste fra Bogense, hvor jeg havde to gode Lege-Kammerater i Herr Borrings Sønner og kom i en vedvarende Regn til Odense i Oncle og Tante Wegeners¹³⁾ Huus, hvor jeg ogsaa forefandt Tante fra Jylland.

den 16de Julii

var hiemme indtil om eftermiddagen, da jeg saa spadserede med min Oncle og Fader til Canalen igiennem Kongens Hauge, ved Hiemkomsten forefandt vi Kammerherreinde Holstein med tvende unge Baroner v. Holstein, hvis Fader er Capitaine i Søe-Etaten¹⁴⁾, den ældste er paa min Alder.

den 17de Julii

spiste til Middag hos Kammerherre Driberg, passerede Eftermiddagen hos Kammerraad Willemoes¹⁵⁾ paa Odense Slot, og havde to Lege-Kammerater i hans yngste Sønner, var siden paa Sessionen hos min Fader til Kl. 10 om Aftenen.

den 18de Julii

kiørte om Eftermiddagen ud med Oncle, Tante, Jomfrue Thalbitzer og Achen samt Fader til Fruens Bøgeskov ved Christiansdahl, som tilhører Kammerjunker Benzons¹⁶⁾ og er et meget yndigt Landsted.

den 19de Julii

gik jeg om Formiddagen med Tante i Byen; om Middagen spiste vi hos Kammerraad Willemoes og legede om Eftermiddagen med hans Sønner.

¹³⁾ *Amalie Dorothea Charlotte Bluhme* (1765—1824), g. m. *Johan Theodor Wegener* (1752—1818), 1798 Major, 1794—1802 ansat ved Anlægget af Odense Kanal, 1796 Direktør for dette.

¹⁴⁾ *Hans Holsten* (1758—1849), senere Kontreadmiral.

¹⁵⁾ *Christen Willemoes* (1736—1818), Amtsforvalter, Fader til Søhelten.

¹⁶⁾ *Jacob Benzons* (1759—1842) Stamhusbesidder.

den 20de Julii

spiste vi til Middag hos Kammerherre Driberg, roede om Eftermiddagen i den nye Canal med Oncle, Tante, Fader og Major Oldeland.¹⁷⁾

den 21de Julii

reiste om Morgenen Kl. 7 til Kierteminde, hvor vi ankom Kl. 10, spiste til Middag hos Kammerjunker Gersdorff¹⁸⁾, besøgte Byfoged Bluhmes¹⁹⁾, Sønner om Eftermiddagen.

den 22de Julii

var jeg hele Formiddagen hos Byfoged Bluhmes Sønner, om Eftermiddagen reiste vi i Regn Kl. 4 fra Kierteminde, og ankom Kl. 7½ i Nyborg.

den 23de Julii

om Formiddagen gik jeg op paa Raadstuen og bivaanede Sessionen, Kl. 2 seilede Kammerherre Driberg, Major Oldeland, Krigs-Commisair Bruun²⁰⁾, Fader og jeg til Holckenhavn, men formødelst haard Kuling af Modvind og Strøm, landede vi ved Dyrehaugegaard, og gik til Holckenhavn, seilede med god Vind til Nyborg om Aftenen.

den 24de Julii

var igien om Formiddagen paa Sessionen, siden i Besøg hos Capitaine Krag, hvor Frøken Louise Wallmoden²¹⁾

¹⁷⁾ *Maximilian Oldeland* († ²²/₁₀ 1813) 62 Aar gl., Generalkrigskommissær.

¹⁸⁾ *Friderich Gersdorff* (1737—1824), fhv. Ritmester.

¹⁹⁾ *Johan Nicolai Wilhelm Bluhme* (1764—1819), 1791—96 Byfoged og Byskriver i Middelfart, 1796—1809 i Kerteminde, derefter til sin Død Prokurator ved Hof- og Stadsretten i København. Hans Sønner, *Johan Peter* og *Diderich Ernst* var da henholdsvis 9 og 7 Aar gamle.

²⁰⁾ *Hans Rostgaard Bruun* † ²⁰/₁ 1823.

²¹⁾ Datter af Geheimeraad, Amtmand *Christopher Georg Wallmoden* † ²³/₁₀ 1793.

ogsaa var, spiste til Middag hos Vores Vært Krigs-Commisair Bruun og gik Aftenen Kl. 6 til Kammerherre Driberg, som logerer hos Herr Holst²²), hvor Fader havde et Parti l'hombre med Kammerherren og Major Oldeland.

den 25de Julii

var jeg hiemme hele Dagen i et stort Selskab, som Krigs-Commisairen havde indbudet til Middag og Aften.

den 26 Julii 1802

anbefalede Kammerherre Driberg sig til sin lille Ven Christian Bluhmes venskabelige Erindring.

Driberg.

Major Oldeland forespørger om lille Christian Bluhme vil følge med til Kiøbenhavn.

Det skulde være mig en stor Fornøjelse, men min Fader tillader det vist aldrig.

Christian Albrecht Bluhme.

Siden jeg ikke maa have denne Fornøjelse, vær da saa god at bringe mig i Din Frue Moders og Søstres Erindring.

M. Oldeland.

I Dag endtes Extra-Sessionen, og jeg toeg nu rørende Afsked med Kammerherre Driberg og Major Oldeland, hvilke begge reiste bort Kl. 2 Eftermiddag. Fader bliver her til imorgen tidlig, da vi saa begge reiser hjem til Svendborg.

den 27de Julii

reiste Jomfrue Bruun med os Kl. 9 fra Nyborg i en overmaade stærk Regn, som holdt ved til Frørup, vi kom Kl. 12½ til Glorup. Spiste til Middag hos Greven²³) og Grevinden, som var to overmaade artige Folk. Kl. 5 reiste vi derfra i tvende andre Bønder Vogne og kom Kl. 9 til Svendborg, hvor jeg Gud ske Lov forefandt min Moder og Søstre i ønskelig Velgaaende.

²²) Fr. Holst, Brandmajor i Nyborg, † 18/3 1817.

²³) Grev Gebhard Moltke-Hvitfeldt (1764–1851), succederede 1802, g. m. Sophie Bille-Brahe (1755–1833).

Optegnelser fra Faaborg i Begyndelsen af det 17de Aarh.

Af *Chr. Behrend.*

I tidligere Tider var det ret almindeligt, at man i Bibler, Kalendere o. l. trykte Bøger indførte Optegnelser af personlig og historisk Art. Saaledes er der i en trykt Bog i det kgl. Bibliotek i København (Ny kgl. Saml. 4. 929): Valentin Beyers Diarium historicum, trykt i Wittenberg 1603, indført en Del haandskrevne Bemærkninger, der til Dels maa skyldes Bogens Ejer, som har sat sit Navn foran, Georgius Joannis Neoburg ☉: Jørgen Hansen el. Jensen Nyborg, og da de fleste Tilføjelser angaar Faaborg, er Forfatteren af dem uden Tvivl den i Vibergs Præstehistorie nævnte Kapellan i Faaborg Jørgen Hansen, om hvem det der kun siges, at han den 7. Maj 1604 blev forligt med Sognepræsten om en Trætte, der skal have drejet sig om Kapellanens Løn.

Nedenfor meddeles det meste af disse haandskrevne Tilføjelser og man vil se, at de (som rimeligt er) især drejer sig om Forfatteren selv og hans Familie (se under Aar 1600, 1601, 1606, 1609, 1617), dernæst om Byen Faaborg (1609, 1612, 1616, 1620, 1625, 1627), Per-

soner i Byen (1611, 1612, 1625, 1627) og Omegnen Stensgaard (1606) Østrupgaard (1611) Søbo (1613) Gelskov (1608), desuden interesserer han sig for Vejrlig. Uvejrh, Varsler o. l. (1607, 1609, 1610, 1611, 1615 o. s. v.). Sjældent omtales alm. historiske Begivenheder. Mærkeligt nok omtales *ikke* f. Ex. Branden i Faaborg i Tiden mellem 1612 og 1620. — Bogen synes senere at have været i Odense-Borgmesteren Peder Blankenborgs Besiddelse (se Noten Aar 1644).

Skriften er ofte meget utydelig, hvorfor Tydningen af Bogstaver og Ord enkelte Steder kan være usikker.

d. 23. Jan. 1561. døde Kong Christiern den Ondé paa Kallundborg Slott. (Chr. II døde ikke 1561, men 1559).

d. 3. Oct. anno 1600 thend 20 Søndag Trinitatis stod mitt Brullup her udi Foborg med min Hustrue Anne Iffuersdotter.

d. 26. Jul. anno 1601. S. Anne Dag vor Anne Jørgensdaatter min elste Daatter fød paa den 7. Søndag Trinit. imellem 3 oc 4, om Morgenen sub signo M [under Skorpionens Himmeltegn].

d. 24. Oct. anno 1601. [paa Latin med fremtrædende Skrift]. Den berømte og adelige Mand Hr. Tycho Brahe, dansk Ridder, Herre til Knudstrup, Lensmand paa Hveen, en Ø i det danske Hellespont, den første af dette Aarhundredes Astronomer, døde den 24. Oct. 1601 i Prag og blev begravet d. 4. Nov. med Ridderskikke og stor Hæder i den gamle Byes Hovedkirke.¹⁾

d. 3. Apr. anno 1606 vor min anden Daatter Margrette Jørgensdaatter fød paa en Torsdag efter Midfaste

¹⁾ Der er vistnok nogle Fejltagelser i den lat. Tekst: der staar 1401 (MCDI) i Stedet for 1601 (MDCI), og Ordet „desiderati“ synes at skulle betyde „død“.

Søndag om Middags Thiid, der Klocken var tollf sub signo 69 [under Krebsens Tegn].

Om Fredagen der effter hiemmedøbt offueruerendis: e(rlig), v(elbyrdig) Frue Mette Thidemandtz,²⁾ oc e. v. Frue Anne Sehestis med sin kiere Daatter, e. v. Jomfru Emerentze, med andet gott Folck [Anne Sehested Bendixdatter var gift med Jørgen Hartvigsen til Munkgaard († 1596 i Odense); deres Datter var Emerentze Hartvigsen se 14. Maj 1611 og 1. Sept. 1616].

d. 8. Apr. anno 1606 vor S. Frue Margarete Reventlows Hr. Erick Krabbis till Bustrup³⁾ Effterleffuerske begraffuen udi Jordløse Kircke, som døde tillforn den 25. Martii imellem it oc 2 slett effter Midnatt.

d. 18. Apr. anno 1606, som vor en Langfredag 2. slett effter Middag døde min Hustruis Annis Fader s. Iffuer Søffrensen Borger vdj Nyborig.

d. 18. Sept. anno 1607 vor der først sett den forschreckelig Comet paa Himmelen vdj Norduest.

d. 24. Marts anno 1608 er erlig oc welbiurdig Jørgen Kaass Emichsen⁴⁾ salig hensoffuet aff denne Verden imellem 8 oc 9 slett Eftermiddag, som vor en gandske gudfryctige, drefflig oc megit vellerd Mand. Gud giffue hannem met alle tro christne en glædelig Opstandellsze. Hand bleff begraffuen i Svanninge Kircke den 6. Aprilis.

d. 3. Mart anno 1609 døde erlig oc velb. Knud Venstermand her vdi Foborg c. 5 Eftermiddag.

d. 9. 10. 11. Marts anno 1609 er om Natten sett en gruelig oc vnderbarlige Regnbue imod Maaneskin.

d. 19. Mai 1609 vor der en vnderlig Hueruil Vind

²⁾ Mette Emmichsen Enke efter Jørgen Tidemand paa Stensgaard (sml. 17/8 1612).

³⁾ Bustrup i Ramsing Sogn var dengang i Familien Krabbes Besiddelse.

⁴⁾ Jørgen Kaas til Gjelskov i Hillerslev Sogn, Svendborg Amt (1576—1608), S. af Emmike Kaas † 1584.

i Michel Jørgensens Haffue her i Foborg, oc førde it Stycke Lærit som indeholde 46 Alne nogle Alne offuer dett høye Klocketorn.

d. 26. Oct. anno 1609 vor min Daatter Marine Jørgensdaatter fød imellem en Torsdag oc Fredag Natt der Klocken vor itt slett effter Midnatt, som vor imellem den 26. oc 27. Octobris sub signo x [under Fiskens Himmeltegn]. Hendis Faddere vor e(rlig) oc w(elbyrdig) J(omfru) Anne Kaasis, e. v. J. Emerentze Hartvigsen, Per Jørgensen (utydeligt) D. (Domina o: Frue) Mette Borris, D. Marine Stichmaus, D. Jehanne Hundichs, D. Marine Rasmus(datter) o. a.

d. 3. Juli anno 1610. vor en forferdelig Torden og Liunild, dertil Hagelstene fald saa store som de velske Valnøder, saa samme Torden slou mangestedtz ned, oc slo mange Folck i hiell oc Creature paa Marken

d. 28. April anno 1611 om Middags Tide der Klocken vor 12, vor seet 3 runde Circkeler eller Boffwer (Buer) med adskillige bemengd Farffuer nogit nær ved Regnboffue Farffuers Lignellse omkring Solen, oc i den Circkel, som stod imod Norden, siuntis it Risz vendendis sine Grene imod Solen. Merk: de tuende Circkeler gick rund om Solen, at den ene var støre end den anden, oc den 3. Circkel gick mitt i Solen paa den søndre Kant oc af nørre i Circkelen begyntis Haandfanget paa Rüiset oc Stilckene eller Grenene vendis ind imod Solen, som denne Figur (som er tegnet i Marginen) nogle lunde uuiser. Paa fierde Dag der effter bleff Calmer belagdt.

Den 14. Maj anno 1611 Pindztisdag skede erlig oc velb. Jomfru Emerentze Hartuichs Brølup her i Foborg med e. o. v. Juncker Albrett van Arnstedt; Hellig Trefoldighedtz Søndag der effter forærit fornævnte e. v. Jomfr. Emerentze Faaborig Kircke med 100 Rigs Daler, som skal evindelig staa paa Rente oc aarlig Renter der aff thil forbemelte Kirckes Bygning at tilligge euindelig.

Oc skall siungis Gud til Ære hver Fredag effter Jomfruens egen Befalling then Psalme: O Herre Frels mig oc døm min Sag etc.⁵⁾.

Det samme Aar gaff oc erlig oc velbyrdig Frue Karine Bruske till Østrupgaard 100 Daler til Foborg Kircke, ved den Dannemandtz Hr. Niels Schriffuers Befordring.

Den 6. Jan. 1612 er Borgmester Niels Schriffuer saligen i Herren hensoffvitt, som vor en megit gudfryctig oc drabelig, naffnkundig, from, viss oc forstandig Dannemand, oc vor denne By Foborg en god Befordere i adskillige Maade hoss mange erlige Folck.

Den 17. Aug. anno 1612 døde Fru Mette Tidemands s. aff denne elendige Verden oc ligger begraffuen udi Suanninge Kircke, effter att hun haffuer leffuet her i Verden paa 4 Aar nær 60⁶⁾; oc bleff hun begraffuit den 1. Septembris.

Den 1. Sept. anno 1612 bleff den gamle Spir nedtagen aff Foborg Kircke. Dernest den 10. Sept. bleff den ny igen opreist aff sin Mester ved Naffn Mads Møller boendis paa Dyreborig liggendis sudvest for Foborg.

Den 11. Juni anno 1613 vor erlig oc velbyrdig Jomfru Karine Krabbe⁷⁾ til Søbo nedsatt i Foborg Kircke.

Den 26. Dec. 1613 er erlig oc velbyrdig Fru, Fru Anne Sestedt vonhafftig udi Foborg, en megit gudfryctig oc from Frue, saligen i Herren hensoffuede.

⁵⁾ „Judica me, deus“, af ukendt Forf., findes f. Eks. i Psalmebog fra 1666, Side 147.

⁶⁾ Et Tegn hvis Læsning er usikker (LX?).

Mette Jørgen Tidemands

Emmike Kaas g. m. Inger Jørgensdatter Tidemann († 1577)

Jørgen Kaas (1576—1608) Anna Kaas († 1641)

⁷⁾ Datter af Erik Krabbe til Bustrup og Margr. Reventlov (sml. ⁸⁾/₄ 1606).

I November Maanet anno 1615. En underlig oc sellt. som Fisk bleffuit fangit oc førd till Landet ved Calmer oc vaar 2 Alne lang, skab[t] noget nær som en foruoxen Mackrelle, dog med mange huaasse Tender i Munden. Under Buggen, som Finderne skulle sid[d]e, sadt som it Par rysker Støffle, som Hestesko eller Hoffuer under Hællen. Paa Ryggen offuen offuer Fenderne sadt som 3 skarpe Spiud. Igennem Hoffuedet noget neden Gællerue vaar igen stungen som en Rytzer Sabell. Vd mod Rompen paa den venstre Side stod schreffuen Væ Væ Den Mens.

Den 30. Novemb. anno 1615 som vaar S. Andreae Afften er det Hertugdom Slessvig oc Holsten ved Vesterhaff i de Egner, som kaldis Eidersted, Nordstrand, Frijser, Gudssgaw, Haarsbullhærirt oc mange stedtz flere (Verbet mangler: „blevet hjemsøgt“ ell. lign.). Samme S. Andreae Afften som falt paa en Torsdag før den første Søndag i Advent hørde man sellsom Bulder i Lufften aff Torden oc Liunilld, Ilden falt mange steds ned aff de himmelske Skyer, laa lenge oc brende paa Jorden, for alle Meniskis Aasiun oc vor en Forferdelig Storm aff Norduest. Alle Planeter vaare forsamlede in trigono igneo [d. e. i en Trekant af Ild]. Den første Decemb., som var Fredagen der effter ved 10 slætt stormede det saa hart, at Spidtzen paa Kircken i den Stad Tiunder bleste aff. 2 Timmer der effter brød Haffuit Hull paa Deget, huor met Landet oc Haffuit er befestiget oc Floden er komen offuer Landet, att mange tusinde Mennsker drucknede, med Huse, Gods oc Quæget med alt dett, som Liff haffde, flød bort i det vildende Haff, inthet Menniske kunde giøre det andet Bistand. Børnene fands død ved Moderens Bryst oc somme hengde Fader oc Moder om Halsen døde til sammen. Somme hafde Faderen om Skeggit oc dreffue saa til sammen med hinanden til Landet. Ved mange 100 ja

ved 1000 tillige. Rickelsbye Sogne Kircke sanck ned i Haffsens Diub.

Den 25. Febr. anno 1616. lod erlig oc welb. Fru Anne Rosenkrantz thill Søholm forkynde aff Prædickestolen her udi Foborg, att hun haffuer foræritt thill Foborig Schole 1000 Daler Rixpenninge, som skall staa paa Rente euindeligen, oc Renten der aff aarligen ad udbytis til de arme Scholebørn, oc dett till en Affmindellsze effter hendis salig Hosbonde e. v. Frandtz Randtzou thill Randtzow, som bleff slagen i dett suenske Feide anno 1613⁸⁾).

d. 1. Sept. anno 1616. er Frue Emmerentze Hertuichs salig i Herren hensoffuede.

d. 2. Dec. anno 1616. slo Kong Christian, den 4. aff dett Naffn 12 Herremænd paa Koldinghus til Ridderere

d. 13. Juli anno 1617 stod Hr. Daniel Iffuerssens⁹⁾ Sogneprest vdi Skalkendrup, min Hustruis Broders Brøllup met gudfryctig Pige Megte Nielsdaater i forn. Skalkendrup.

d. 12. Oct. anno 1617 stod min Hustruis Hr. Broder Søffren Iffuerszens Brullup vdi Nyborig, som e. v. Fru Birgite Jacob Wllfeldtz¹⁰⁾ thill Wgerup lod giære sammestødt, med gudfryctige Pige Elizabeth Jehandsaater.

d. 10. Jan. anno 1618 døde den strenge Ridder Hr. Brede Randtzov til Randtzholm, k. Majs tro Mand oc Stattholder i Kiøbehaffen¹¹⁾).

⁸⁾ Frands Rantzau f: 1555, faldt $2\frac{1}{2}$ 1612 (ikke 1613); han blev 1584 gift med Anna Rosenkrantz, Datter af Erik R. til Kiærstrup; hun bragte Manden i Medgift Søholm i Stevns Herred.

⁹⁾ Daniel Iversen Køler, Sognepræst i Avnslev med Præstegaard i Skalkendrup.

¹⁰⁾ Birgitte Brockenhuus, gift med Rigskansler Jacob Ulfeldt (1567–1630), som bl. a. ejede Urup.

¹¹⁾ Se Biografisk Lexikon om ham.

d. 17. Nov. 1618 (paa Latin; oversat) blev der ved Midnat set en skrækkelig Komet, som vendte fra Øst til Vest, men efter Hoppeners¹²⁾ Mening (var det) d. 26. Oct. eller 3. Nov. For andre (f. Ex. for Bøhmerne) viste den sig først d. 9. Nov. under Stjernebilledet M [Skorpionen] i Vægten imellem Jomfruens Ax og Arcturus paa den nordlige Pol; den forsvandt d. 24. Dec. Men se, hvad Følger den faar.

d. 29. Nov. anno 1618 er den mægtige Stad Pilsen, som ligger i Bøhmen, (hvilcken aldrig aff nogen Krigsmand tilforn vaar offuervundet), berøffuit aff den størmectige oc høyborne Herre oc Første Greff Ernst van Mansfeldt; hvorvdj samme Stad Greff Ernst vddreff all vrang Paffuens Lerdøm, oc instituerede den sande rette evangeliske Religion igen, ved Gudz naadige Hielp oc Bistand.

d. 14. Juni 1619 er en vng Person aabenbaret for en Pige ved Naffn Marine Eriksdaater paa en Bligeplan (Blegeplads?) hoss Hagenskoff¹³⁾, huilcken Person vaar huid klæd, dog ingen Arme vaar till siene. Der Pigen saa samme Person, forferdedis hun offuermaade, at hun fuld (o: faldt) tilbage paa Jorden aff Forskreckellsze. Da sagde den Person til hende: Forfærdis icke, Du skallt forkynde for Folck, att de skall afflægge de vie Halsklæder, den blaa Stiffuellsze, de toppede Luer oc de Spigaffs Skou med Haager¹⁴⁾, oc gjør du icke dett, da skall Gud straffe dig. — Saa forsuant dett strax for hinde.

d. 13. Nov. anno 1620 (maaske staar der: 1629) wor Konning Christian dend 4 her udi Faaborig och hans

¹²⁾ Johannes Hoppener, f. i Rostock, udgav foruden nogle Almanakker en lille Bog om Kometen 1618 (Helsingør 1619).

¹³⁾ nu Frederiksgave i Dreslette Sogn.

¹⁴⁾ Saadanne Advarsler imod nye Moder fremkom ikke sjældent. „vie“ det er brede, store. — Spigaff Skou betyder vistnok: udskaarne Sko.

Sønner Hertoug Ollrich och Christian Vllrich och droge her fraa Byen wed halffgaaend 7 slett Efftermiddag och till Assens. Gud allermegtigste beware Hans Majestæt fraa alt Ondt och giffue ham iett lang warendis lijwsalligt Regimentte, ditt hellige Naffn till Ære och oss hans fattige Undersatte till fredeligh och timelige och ewige Wellferdt. Amenn.

den 10. Febr. anno 1625 mellem Onsdag och Taarsz-dag Afften er der bleffuen saa sterctt Stormen och met Sneevir beblandett och Vand Fløden er bleffuen saa høigtt att Wandett och Haffuidt er indbrøtt wed Faa-borrig Øster Port igiennem Demningen och ind i Sundett, att dett er ganged ind att Øster Portt, och op i Staden ved XV Foder langtt, och udbrøtt Broen och Demningen der same stædtz och giortt stoer Schaade baade paa Haffuerne(?) och Demningen, Møllen och Schibbroen och sadantt Landfloed(?) paa dend Sted er aldrig hørtt, och Spiren paa Naschouff Kiercke blest neder och ihiel slog nogle Menischer; och gjorde paa mange och atschellige Steder och Øer stoer wbodelig Schaade bade paa Menischer, Quegh och andet. [Dette Stykke er vistnok skrevet af en anden, og Skriften er mere utydelig].

d. 20. Febr. anno 1625 stoed hederlig och velllerdt Mand Hr. Peder Hanssen Capelan i Foborg¹⁵⁾ hans Brølup med erlig och gudfrygtig Pige Magdalena Nielsdatter, och anden Dagen der efther haffuer ieg met mange hederlige Folck ædett aff dett Brød, som haffner wer Reidt brugtt till forn. Dannemands Barssell, der hand bleff fød som war 25 Aar gammelt. [Her synes at antydes en Skik at gemme Brødet fra Barselgildet til Brylluppet — men en saadan kendes ikke fra andre Steder].

d. 22. Sept. anno 1627. Effter att Keiszeren haffde

¹⁵⁾ Peter Hansen blev 1624 Kapellan i Faaborg, 1633 Sognepræst i Nakskov † 1638.

sig Holstein och Julland bemegtiget, er Singerfuld(?) Regimient Ryttere udlagt vdi Fyen och laa indquarteritt i Faaborrig øffuerste Liutenant hans Compagni, och laa der intill dend 13. Julii anno 1628, att Gud aller meg-tigste anno 1629 dend 22. Aug. gaff Fred vdi Righed igien; och wore de gudsforgangen Kroppe. Gud lønne dem effter deris Fortieneste. Amen.

d. 2. Febr. 1644 [med en anden Haandskrift] er Peder Blanchenborg barnfødt i Ottensee i Fyen; Borg[mester] Knud Jacobsen Blanchenborg ibidem war hans Fader oc Mette Clemmenssdatter Stagnette hans Moder.

d. 28. Febr. anno 1648 døde vor allernädigste Herre och Konning, Konning Christian, dend 4. aff det Nafn, paa Frederigsborig

En hovbondes saga.

Et tidsbillede
af
Valdemar Bendixen.

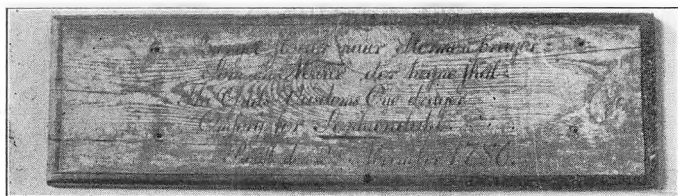
Der skal være syv byer, som strides om at være Homers fødested; her hjemme viser man Hamlets grav flere steder; og der er også mer end en egn, der vil nyde den ære at være stedet, hvor Oehlenschläger skrev sin bekendte sang: „Der er et yndigt land“. Beboerne på Sydlangeland vil hævde, at den er skrevet på det sted, hvor Hjortholms skov og Langelandsbæltet mødes, og som bevis for rigtigheden af denne påstand anfører man, at havet netop her betegnes „Østerstrand“. At digterkongen har skrevet en del her på Langeland er jo sikkert, men om det er herovre, at han er blevet inspireret til den førnævnte sang, kender jeg ikke, et er imidlertid givet — det sted, hvor de brede bøge ved Hjortholm spejler sig i Langelandsbæltet, er af en så idyllisk skønhed, at det nok må kunne inspirere en digter til noget stort.

Vi vil imidlertid vende os fra idyllen og se lidt på, hvorledes livet i ældre tid formede sig omkring Hjortholm.

Sidst i det attende og først i det nittende århundrede ejedes Hjortholm gods af kammerråd *Christen Madsen* — født 1764. I syttenhundrede og firserne lod denne mand opføre adskillige bøndergårde. Enkelte af disse gårde blev opført på jord, der hidtil havde hørt under hovedgården, men som lå temmelig langt borte ud mod havet i øst, andre af gårdene er opført i forbindelse med en udskiftning. Disse gårde fik navn, og daværende lærer i Fodslette, Ørbæk, fik det hverv at skrive et vers til indhugning over dørene for hver af gårdene.

Her skal nævnes nogle af disse gårde med tilhørende vers.

Sophiendal.

Bjerget står, når stormen brager,
som en mur der hegne skal,
thi Guds visdoms-øje drager
omsorg for *Sophiendal*.

Rejst 2. November 1787.

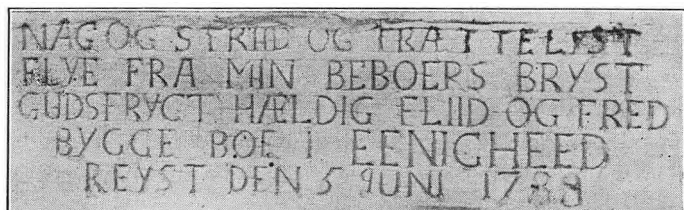
Haabet.

Når havet hæver sig med vrede bølger frem
og stormens hule stød til land forfølger dem
da står jeg rolig her som skib i sikker havn
på himlens varetægt, thi Håbet er mit navn.

Rejst 25. Oktober 1786.

Ivelykkegaarden.

Heldig flid og lykke blive
samlede i mange år
Gud vort herskab glæde give
af sin Ivelykkegård.

Indskriften er hugget i egetræ.

Enighed.

Nag og strid og trættelyst
fly fra min beboers bryst.
Gudsfrygt hældig flid og fred
bygge boe i Enighed.

Rejst 5. Juni 1788.

Christensminde.

Gudsfrygt tage her sit sæde
flid omskærme held og glæde.
Lynild, brand og uheld finde
aldrig vej til Christensminde.

Rejst 9. August 1788.

Taalmodighed.

Verset er hugget i egetræ.

Mig skoven blev et skjold
når vestenvind er vred.
Trofaste skov o hold
på din Tålmodighed.

Rejst 25. Juli 1787.

Da gårdene var opført, skulde der jo en fæster på hver af dem, og på Sofiendal anbragte man da *Kristian Bendixen*. Jeg skriver „anbragte“, thi det var ikke efter Kristian Bendixens eget ønske, at han blev gårdmand. Sagen var nemlig den, at man endnu gjorde hoveri til Hjortholm, og dette at være hovbonde var ikke nogen misundelsesværdig stilling.

Der lå den gang et hus ved strædet, der går hen til Stubbegård, som nu ejes af *Adolf Keilgård*; til dette hus hørte en jordlod, som dreves af den unge Kristian Bendixen, der havde huset i fæste, og så vel blev denne jordlod drevet, at herremanden fandt, at det var en alt for god mand til at arbejde med så lidt, han kunde udnyttede bedre, når han fik en gård, og så blev han som sagt anbragt på Sofiendal. Vi vil imidlertid se lidt på, hvorfra Kristian Bendixen stammer.

Hos skræddermester *Bendix Andreasen* i Nakskov var der 29de September 1754 stor dåbsfest, og fadderne var byens mest fremrageide mænd. Når dette var tilfældet, endda det kun var en skrædder, der lod sit barn døbe, så var det fordi, at hans Hustru *Dorthea Hansdatter Muhle* var datter af byens skoleholder *Hans Muhle*. Hans Muhle var født 1695 og døde 1771 „efter at have været skoleholder i byen i 41 år“. Hvem der er den gamle skolemesters fader, kan ikke oplyses, men da der på den tid kun var én slægt Muhle her i landet, maa skolemesteren nedstamme fra en borgmester i Odense *Hans Hintze*, som 18. August 1444 i Kalmar blev adlet af Christoffer af Bajern.

Det var Kristian Bendixen, som hin Dag blev døbt i Nakskov, og medens han således på mødrene side nedstammer fra adelsslægten Muhle, så nedstammer han på fædrene side fra en håndværkerslægt i Nakskov. Han skal som glarmester være kommen til Hjortholm for at indsætte en del glas og er så bleven hængende ved fæstehuset.

I 1788 flyttede så Kristian Bendixen sammen med sin hustru, *Johanne Klausdatter*, ind på Sofiendal. Om Johanne Klausdatters herkomst kan jeg kun meddele, at hun siges at være fra Tullebølle. Hun er født 1753.

Skønt det ikke var med nogen særlig glæde, at de to drog ind på Sofiendal, han var den gang 34 og hun 35 —, så tog de ihærdig fat, slød med hinanden og fik gården bragt i fortræffelig stand, så den blev ret værdifuld, og selv om høveriet stadig tyngede, så var de vist alligevel på deres ældre dage godt tilfreds med, at de var kommen til Sofiendal.

De havde to Børn, den ældste, en datter ved navn Maric, blev temmelig tidlig gift hen midt på øen; så var der sønnen Bendix, født 1795, og ham er det, vi vil følge, men først vil vi betragte livet i hans barndomshjem ud fra de sparsomme beretninger, der er efterladt os. Moderen skal have været temmelig hård og streng. Hun havde en sladdersøster, der ligesom hun selv var noget tunghør, når de så skulde betro hinanden deres hemmeligheder, gik de ned til stranden, her kunde de råbe hinanden ind i ørerne, uden at nogen hørte dem, da havet overdøvede deres Stemmer. I min barndom boede der i Hesselbjerg en gammel kone, Karen Renes, hun havde som ung tjent hos disse folk og talte om, hvorledes hun endnu saa for sig Kristian Bendixen stående for bordenden i en hvid Kofte og læse bordbønnen, ligesom han også undertiden læste op af bibelen. Hans gamle bibel ejes af mig.

Under krigen med England først i forrige århundrede blev der opkastet en del skandser og oprettet en del vagtstuer langs Langelands østkyst. Havet har i tidens løb ædt så meget af øens østkyst, at de fleste skandser er forsvunden, dog er der endnu rester tilbage, og i Hjortholms skov en velbevaret på „Rævebanken“. På Sofiendal blev oprettet en vagtstue i forbindelse med en skandse be-

liggende ikke langt fra gården, efter krigen blev vagtstuen benyttet som mælkestue. Omtrent ud for Sofiendal forsøgte englænderne en dag at gøre landgang. Vagtmandskabet greb selvfølgelig straks til våben og kæmpede tappert,¹⁾ men det kneb at holde englænderne stangen. Så sendte man ilbud nord på efter forstærkning og denne kom i form af lidt artilleri, og heldigvis kom hjælpen så betids, at englænderne — takket være de stedlige beboeres tapperhed — endnu ikke havde nået at sætte sig fast, og da kanonerne begyndte at buldre fra kysten, måtte englænderne efterhånden opgive håbet om at gå i land, men en tid blev de dog ved med at beskyde kysten, og særlig rettedes ilden mod Sofiendal. Gården led ikke meget, det var ikke mange kanonkugler der ramte den, men der var absolut ikke sikkert at opholde sig, derfor måtte artilleriets heste fjernes, de var nemlig indstaldet her. En af soldaterne spurgte lille Bendix, om han kunde ride, hvortil drengen svarede ja. Han fik så et spand heste at ride, og soldaten tog et andet spand; de skulde op bag nogle bakker. Da de kom uden for gården, opdagede englænderne dem og rettede deres kanoner efter dem. Kuglerne susede i Luften og slog ned omkring dem, de maatte hvert øjeblik vente at blive skudt ned. Selvfølgelig red de til, alt hvad hestene kunde springe, indtil de mente sig sikre, så sagtnede de farten, men da slog endnu en kugle ned ganske tæt ved dem, og atter red de til, indtil de var godt over bakken. Som fortalt blev landgangen afslået.

Kanonkugler fra denne fejde fandtes i mange år på markerne.

Bendix havde stor læselyst og vilde gerne været til bogen, men skønt der var velhavende folk, der så, at

¹⁾ Det er meddelt mig, at man fra kampens begyndelse havde fire små kanoner bragt ned fra Hjortholm. Den ene af disse findes i en samling hos mig. Forf.

det særlig var her, hans evner lå, og derfor tilbød økonomisk støtte, så vilde faderen på ingen måde tillade, at han studerede. Da Bendix ikke ligefrem kunde komme til at studere, stjal han sig til at læse en del bøger, thi heller ikke dette syntes den gamle om. Han lærte sig således selv det tyske sprog, det var mest om natten, han lå og læste. Han tog også Bøger med, når han var i marken at pløje, og når han så var så langt borte, at faderen ikke kunde se ham, satte han sig ned på ploven en stund og læste. Da kunde det hændes, at den gamle kom bag på ham og gav ham en velment lussing, så lod sønnen, som han røg mange alen hen ad jorden. Han var meget smidig og adræt, det var bare gavtyvstreger.

Det synes ikke, som Bendix i ynglingetiden har mødt særlig megen venlighed i hjemmet. Faderen forstod ikke hans læsetrang, men lagde den stadig hindringer ivejen, ja kunde endog lejlighedsvis slå den unge mand, når han mente, at denne misbrugte tiden til læsning. Det er undertiden der i et hjem, hvor der er en noget streng fader, er en blid moder, som sønnen kan søge til, og som kan give sønnen en håndsrækning til at nå de mål, han higer imod, men sådan formede det sig ikke på Sofiendal. Et lille træk viser moderens påpassenhed over for sønnen.

Man havde på Sofiendal en del æbler, men moderen havde lagt dem på loftet og låset for dem — hun skulde nok bestemme, hvem der skulde have æblerne. Nu skulde sønnen Bendix bære korn på loftet, så måtte den aflåsedede dør åbnes, og den unge mand så lejlighed til at stikke et par æbler i lommen, men nede i gangen, som skulde passeres, når man forlod loftet, stod moderen og følte på lommerne, så den blev opdaget. Så kastede Bendix nogle æbler ud af et loftsvindue for senere

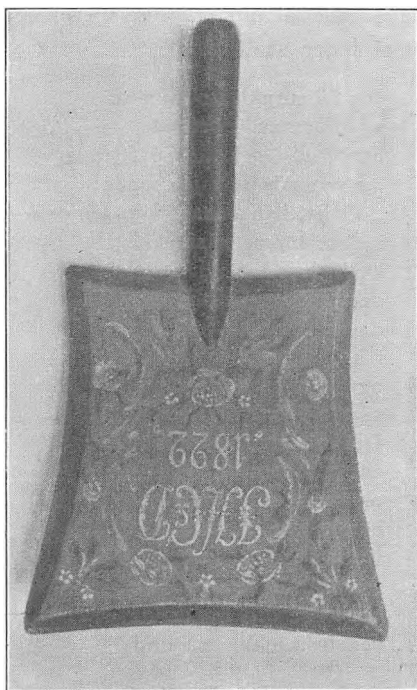
at samle dem op, men dette havde moderen forudset, hun stod nede og samlede dem op efterhånden.

Bendix blev tidlig forlovet, det var med en pige, der tjente som mejerske på Hjortholm, og de var forlovet i 7 Aar. Så kom der en ung mand til Hjortholm som en slags forvalter, han kom til at synes godt om mejersken, og hun har vel heller ikke haft noget imod ham. Den unge mand hed Niels, han kom senere til at bo i Torpe og kendes under navnet Niels Møller, møllernavnet fik han, fordi han de første år efter sit giftermål ejede Henninge mølle, en søn af ham overtog gården og kaldtes Hans Møller, og hans sønner lever og virker her på egnen som dygtige landmænd. I min barndom stod ved denne gård i Torpe en del mægtige sølvpopler, som sås viden om. De bar mærker af, at spaniernes heste havde gnavet i dem, soldaterne havde nemlig brugt dem at binde heste ved. Deraf ser man, at de har været ret gamle.

Nå, men vi skal tilbage til de unge i Fodslette. Niels og Bendix var gode venner, og det har vel gjort Niels ondt at tage Bendixes kæreste fra ham uden at give ham noget i stedet. Nu havde Niels en søster, Johanne, som tjente i Ure, mod hende styrede Niels en aften sin gang, men han kom ikke tomhændet, han havde med som gave en „Tærskel“¹⁾, desuden to par træsko, et par sorte og et par hvide, samt et lommeværk fyldt med blommer. Søsteren kunde ikke ret begribe den store gavmildhed, men snart begyndte Broderen at tale om Bendix. Han var eneste søn og skulde have gården, det var intet dårligt parti, sagde Niels, og Bendix var sådan et rart menneske — det var jo ikke umuligt, at det kunde ordnes således, at hun kunde få ham. — Jævn — stil-

¹⁾ Denne tærskel er endnu på Stubbegård; den bærer indskåret årstallet 1822. det år, den er lavet.

færdig og fornuftig gled samtalen mellem de to søskende, mens aftenen skred, og hvad de to hin aften drøftede og besluttede blev i høj grad bestemmende for flere menneskeskæbner. Den af Niels foreslåede ordning kom nemlig til at træde i kraft, så at han selv fik mejersken, og Bendix fik Johanne.

Johanne Kristoffersdatters Tærskel.

Da mejersken gjorde det forbi med Bendix, skrev han en sang, som tyder på, at selv om han fik Johanne, — som var en sjælden god kvinde — i stedet, så gik det ham alligevel til hjertet, at han måtte miste den, som han gennem syv år havde delt så meget med. De

to par Niels og Bendix med deres koner besøgte hinanden meget jævnlig, så længe de levede.

Det synes mærkeligt, at Bendix så hurtigt efter bruddet med mejersken — som han dog åbenbart har holdt meget af — kunde slutte kærlighedsforbindelse med en anden, men vi har et gækkevers som han 1823 har skrevet til sin Kæreste, *Johanne Kristoffersdatter*, så Nielses planer må ret hurtigt være bleven realiserede.

Gækkeverset lyder saaledes:

Jeg i henrykkelse mon stå
og blomsterne betragte,
hvormed jeg jorden prydet så
og ved mig selv jeg sagde:
„ O hvilken almagt kan jeg se
i disse blomster smukke,
hvem kan vel uden følelse
dem skue og afplukke,
da de igennem frost og slud
i højtidspragt frembryde
og giver os det løfte nu,
vi snart skal sommer nyde.
Det minder hjertet kraftelig
om skaberen at prise
og tænke ham, som skabte mig,
han skabte ogsaa disse“.
Derfor jeg dem vil sende hen
til dig min tro veninde
gid disse ord fra denne pen
ved helsen dig må finde.

Det var 1823, at Bendix Kristiansen og Johanne Kristoffersdatter blev viet og overtog Sofiendal i fæste. Til de to gamle blev der indrettet en aftægtslejlighed. Det er et par gange nævnt, at den gamle kone ikke havde noget blidt væsen, dette fik den unge også at føle, da hun flyttede ind. Den unge kone var knapt tyve år, så hun kunde nok trænge til lidt vejledning og en hjælpende hånd, men den gamle ydede intet af dette — tvertimod.

Da man slagtede grise, vidste Johanne ikke ret, hvordan leveren skulde behandles, hos den ældre Johanne kunde det ikke nytte, hun kom for at få råd, så løb hun, så hurtig hun kunde, den ret lange vej til sin moder på Stubbegård og fik her de ønskede oplysninger.

Da ganile Johannes livskraft begyndte at svinde, blev hendes sind venligere. Hun kunde komme så med en og så med en anden ting og forære sønnekonen det, af disse ting kan nævnes en morter.

Johanne Klausdatter døde 25de November 1831, 78 år gammel.

Kristian Bendixen overlevede sin Kone i to år, han døde 3die April 1833, 79 år gammel.

Der er sagt, at Bendix aldrig skulde været bonde, men derimod jurist, her skal han have haft sin styrke; men selv om Bendix ikke var af dem, der gik foran med indførelse af nye driftsformer, så drev han dog et rigtig godt landbrug, og alt gik ret godt i de første år. Men det gik ham, som det er gaaet mange siden, han blev overlæst med offentlige hverv, og dette gik ud over bedriften.

Bendix var sognefoged og lægdsmand og på flere måder fører for bønderne. Der førtes således i mange år en proces mellem herremanden og bønderne, og det var væsentlig Bendix, der skrev indlægene og førte an. Angående denne sag søgte han råd hos lærer Mathiesen, Illebølle.¹⁾ Det var ellers sjældent, at Bendix måtte søge hjælp i slige sager, derimod kom der mange til ham og fik hjælp og vejledning. Bendix skrev, brugte sit eget papir og sin tid. Alt dette var jo ikke til fordel for bedriften. I familien ejer man en brev- og formularbog, en

¹⁾ Om denne mand fortæller afdøde lærer Bondesen fra Magleby i »Svendborg amts historiske samfund«s årsskrift 1910 lige som Bondesen også har skrevet en bog »Fredløs« om Mathiesen.

papirsaks og et signet, som har tilhørt Bendix, ting som vist ikke på den tid almindeligvis fandtes hos bønderne.

Bendix var blandt de aller første politisk vågne og ivrig frihedsmænd. Han læste bladene, og han havde besøg af flere af bondeførerne fra 48 tiden, således *Rasmus Sø-*

Bendix Kristiansens brev- og formularbog, papirsaks, signet, brillefoder og sognefogedskilt

rensen og *I. A. Hansen*. Når denne sidste kom, sad han i køkkenet ved det lange bord, og her kom så den ene efter den anden for at få hjælp til klager, ansøgninger og lignende. Det har vel været de tilfælde, hvor Bendix ikke selv har ment at kunne ordne sagen. Endnu står

dette bord, hvorved I. A. Hansen modtog sine „klienter“, og gør tjeneste i køkkenet på Stubbegård.

Selv om Bendix havde meget at gøre med skriveri, så havde han da også tid og sans for andet. Han var ivrig huggehusmand, han lavede alle slags træsager, og hvad han lavede, skal have været meget smukt og velformet. Så var han musiker, han blæste udmærket på fløjte, jeg ved ikke om han håndterede andre instrumenter, men han lavede undertiden melodier til digte, han skrev. En tid spillede han sammen med to andre. En saadan trio, hvor man blot spillede for egen fornøjelse, var vist på den tid blandt bønder noget ikke helt almindeligt. Når datteren Ane skulde bruge et gækkevers, kom hun undertiden til faderen og bad ham om at skrive et vers, et sådant originalt vers var jo adskilligt mere fornøjeligt at bruge end de gamle forslidte gækkevers. Her er et par af disse vers:

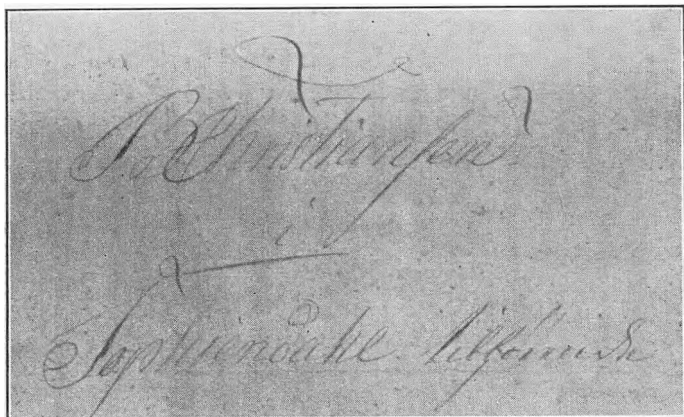
En lille gæk jeg sender dig,
 blot for lidt spøg at drive,
 som venskabspant den viser sig,
 lad vreden borte blive.
 Hvo kan sig vogte for at le,
 når i din hånd min gæk jeg ser.

Vi som venner her i livet vandre,
 vi bestandig elske vil hverandre,
 derfor af venskab jeg dig gækker,
 ej denne spøg vort venskab svækker.

Bendix var venlig mod sine Børn, men på den anden side havde de ret stor respekt for ham. Bendix kunde også blive for hurtig vred og derved få gjort, hvad han bag efter fortrød. Men Bendix havde en såre mild og elskelig kone ved sin side, og hun kunde undertiden ved sin indgriben afdæmpe følgerne af mandens velhidsige sind. Således havde Bendix en Gang i vrede skrevet et brev, som Johanne så var uheldigt, hun nåede at holde

brevet tilbage til næste dag, og da Bendix nu atter læste det, indså han, at det ikke burde sendes.

Gentagne gange var han i København, og én gang tog han sin kone med, at også hun kunde få hovedstaden at se. Forresten har turen der ind næppe helt været en lysttur, da den tog otte dage, fra de forlod Sofiendal og til de nåede København. På denne tur havde de med to gamle sølvspænder, som de byttede bort hos en guldsmed og fik seks sølvteskeer. Min fader var ked af, at de gamle spænder var gået bort, og jeg beklager det også meget.

Bendix Christiansens håndskrift.

Dog nu er skeerne også bleven arvesølv. To af dem er skænket i faddergave til en lille Bendix — en sønnesøns sønnesøn af den gamle hovbonde.

Som nævnt var det kammerråd Madsen, der ved udskiftningen byggede Sofiendal. Der går rent fabelagtige rygter om denne Madsens rigdomme og flotte vaner, han skal således have brugt en hundrededalers seddel til fidibus og også en gang — dog ved en fejltagelse — have brugt en seddel af samme slags til noget unævneligt, hvor man bruger papir af ringere værdi, lige som han sammen

med andre spillede trekort, og hvert stik gjaldt en tønde hartkorn; som følge af sådant kortspil skal adskillige marker være kommen til at tilhøre gårde, for hvilke de lå såre ubekvem. Omsider revnede ballonen — Madsen var fallit. Jeg skal lige tilføje, at det hus ved Hjortholm, som vi kalder „Havnen“, blev bygget til ham at bo i på sine gamle dage. Nogle sølvskeer reddede han ved krisen, og af dem solgte han af og til en for at få lidt penge. Det hedder, at Madsen var taknemmelig, når en husmand gav ham pandekage. Man siger, at han på sine gamle dage aldrig kunde blive mæt, men altid higede efter mad. Almuen mente, at dette var en straf for det ødsle levned.

1822 måtte Madsen overgive sit bo til skifterettens behandling, og nu blev det tilbudt bønderne, at de kunde få godset til købs, de vilde så blive selvejere, og prisen, der forlangtes, var såre liden, men bønderne turde ikke købe; det vilde været et uvurderligt gode for dem, om de havde gjort det. 1824 købte så *Julianus Hastrup* gården ved auktion for 85,000 rigsdaler. Når man ved, at der foruden hovedgården var nogle og tredive gårde og en masse huse, så forstår man, at det var billigt.

I Langelands historie siger pastor Lütken, at Hastrup på Hjortholm var en af landets allerdygtigste landmænd og kendt over hele landet. Hvor man i 1823 avlede 4 fold hvede, avlede han i 1832 16 og 23 fold raps. Men, som det også hedder, det sved til hans bønder, thi gården dreves ved hoveri. Som man vil se, har Hastrup og Bendix begyndt deres virksomhed omtrent samtidig, og den energi og kraft, som Hastrup satte ind på Hjortholms drift ramte således Sofiendal i form af forøget hoveri, det var nemlig således, at alt arbejde undtagen grundforbedringer skulde udføres af bønderne, og det er en selvfølge, at Hjortholms forbedrede drift betød forøget arbejde for bønderne. At dette vakte misfornøjelse hos bønderne, er let forståeligt, og man var stadig tilbøje-

lig til at mene, at herremanden forlangte mere arbejde af dem, end han havde ret til, hvilket førte til en del processer.

Der findes en klage, som bønderne 1844 sendte til Stænderforsamlingen i Roskilde, af denne får man indblik i forholdene. Klagens ordlyd er følgende:

Til
den høje stænderforsamling
i Roskilde.

Skønt vi have erfaret, at den høje forsamling ofte har afvist andragender fra enkelte mænd, fordi disse enten ikke kunde anses for omfattende nok eller fordi, de angik særlig private kontraktforhold, ved hvilke man troede ikke at burde befatte sig, så vove vi dog at henvende os til vore høje og ærede medborgere i den Roskilde stænderforsamling med tillidsfuld bøn, at de vilde bidrage deres til, at forholdet mellem os og vort herskab, proprietær Hastrup til Hjortholm, måtte vorde ordnet således, at det kunde blive om end blot tåleligt at leve på hans gods som fæster.

Efter i mange år at have tålmodigt båret godsejerens vilkårlige behandling, henvendte vi os 1840 allerunderdanigst til vor allernådigste konge med besværing over denne fremfærd, og med huldrig nåde lovede majestæten os al den beskyttelse, der i medfør af loven kunde ydes os. Senere blev det allernådigst paalagt vor øvrighed at forsøge et forlig og en mindelig overenskomst imellem herskabet og os, hvilket forlig dog ikke kom istand. Da proprietær Hastrup imidlertid vedblev at plage os med sin vilkårlige forklaring af hoveriforordningen, ja, endog overtrådte forlig, der var indgået mellem ham og os ved Svendborgamts forligskommission, vovede vi at indgå til Hans Majestæt med aller ærbødigste bøn, at en commission allernådigst måtte nedsættes for at ordne ovennævnte forhold. Vor bøn afsloges, og vi henvistes til domstolene. Følgen-

de denne anvisning have vi påklaget flere af de mangfoldige forurettelser, hvorunder vi sucke og således er der opstået 6 processer, hvilket antal let kunde være fordoblet, imellem herskabet og os. Uagtet det nu er 19 år siden, vi begyndte på denne fremgangsmåde, er dog ikke en eneste sag endnu tilendebragt. 3 er afgjorte ved underretten og appellerede til overretten, hvor de endnu ere, og der er således lange udsigter til vore forholds bedre ordning ad denne vej. Uagtet de ved underretten afsagte domme i det væsentligste ere gæde os imod, håbe vi dog trøstigen et andet resultat ved de højere instanser, skønt vi ikke antage, at den omstændighed, at dommeren, kammerjunker by- og herredsfoged v. Smidten, er en intim ven af proprietær Hastrup, og hans søn forlovet med dennes datter, har haft den mindste skadelige indflydelse på vore sager.

Imidlertid er vi hjertelig kede af disse processer, dels fordi deres langsomme gang udsætter ordningen af vore forhold til en tid, vi måske ikke oplever, dels fordi de gør forholdet mellem herskabet og os endnu ufordrageligere, end det har været. Og dog kunne vi ikke, hvis vi ville have så megen tid tilovers til os selv, at vi kunne befri vore familier for betlerstaven, tie stille til alle de vilkårlige arbejder, der forlanges af os. At vi inidlertid tålmodig må bære pålæg, der åbenbart strider endog mod de senere bestemmelser af vort hoveri, vil ærede og høje forsamling blive overtudet om, når vi fremsætter følgende kendsgerninger — få af utallige: I følge rentekammer-resolution af 30de Juni 1838 er en af hovgårdens marker — yderste Ryvang kaldet — stor 16 td. ld. udlagt til fåregræsning og skal endog fremtidig blive til dette brug. Men tvertimod denne bestemmelse er bemeldte mark i året 1844 besået dels med boghvede, som er indavlet sammen med hoveriets andel i avlingen og altså falder hoveriet til last med tærskning, kornudskibning, gød-

ningskørsel m. m. Det samme gælder om flere læs hvede, der er tilkørt til hovedgårdens avling af hoveribønderne fra en huslod i Haugbølle. Efter hoveriforordningen er vi forpligtige at forrette 10 spand- og 10 gangdage til at flytte den afgravede jord fra vandsteder og grøfter. Uagtet denne klare og tydelige bestemmelse pålægges det os at bortkøre den faste uafgravede jord, på hvilket sted og på hvilken måde, herskabet finder for godt. Dog, vi skulde ikke opholde den ærede forsamling med opregning af flere lignende vilkårligheder, hvormed vi i den grad plages, at vor stilling snart er utålelig, og dog må vi bære den, da vi ikke kunne på anden måde ernære vore familier end vedblive i dette hoveri-slaveri.

Vi tillader os endnu allerunderdanigst at bemærke, at vor hoveri-forening, — måske den ukristeligste, der findes i Danmark — er affattet 1793 altså i en tid, da agerbruget stod på et såre lavt trin, den er derfor ganske upassende for et landbrug som det hjortholmske, hvor den nyere tids opfindelser og forbedringer i højeste grad ere indførte, og åbner således vejen for en uendelig række af vilkårligheder, der igen, når sagen skal ordnes ved domstolene, ville medføre en uendelig række af processer.

På grund af ovenstående vove vi underdanigst at ansøge den ærede og høje stænderforsamling i Roskilde om at indgå til Hans Majestæt kongen med allerunderdanigst begering om:

at en commission af aldeles upartiske mænd må allernådigst vorde nedsat til at tage under overvejelse, hvorledes hoveriet på Hjortholm gods på Langeland kunde ordnes således, at det blev muligt for godsets bønder at udføre uden at ruineres ved samme og ved hvilken ordning al vilkårlighed fra herskabets side blev forebygget.

Rasmus Jensen. Christian Hansen.

Claus Rasmussen. Anders Knudsen.

Martin Larsen. Bendix Christiansen.

Mads Andersen. Peder Pedersen.

Jens Madsen. Jens Jensen.

Niels Hansen. Hans Rasmussen.

Hans Peder Larsen. Eiler Pedersen.

Peder Hansen. Niels Rasmussen.

Christian Larsen. Jens Pedersen.

Hans Thomsen. Hans Mogensen.

Hoverigørende bønder på Godset Hjortholm på Langeland.

Fodslette, den 19de Oktober 1844.

Stænderforsamlingen afviste imidlertid klagen, og 1848 sendte bønderne så en deputation — hvoriblandt Bendix Christiansen — mod København for at tale med kongen. Begivenhederne havde imidlertid udviklet sig hurtigere, end bønderne i Fodslette kendte til, da de kom til Nyborg, mødte de tropperne — og vistnok også kongen, — på vej mod Sønderjylland, så vendte bønderne om, de forstod, at kongen havde andet at tænke på end deres sager. Krigen optog nu ganske sindene, — grundloven skimtedes i horisonten, og 1. Maj 1852 blev hoveriet afløst på Hjortholm.¹⁾

Selvfølgelig er ovenstående sagen set med bøndernes øjne, men helt ved siden af har klagen vel næppe været. Hovbønderne havde jo ingen prioriteter, men når hoveriarbejdet — som følge af den forbedrede drift af Hjortholm — steg, da betød det det samme for hine bønder, som det vil sige for nutidens, når prioriteterne stiger. Når jeg i min ungdom talte med folk, som rigtig huskede disse tider, omtalte de altid hoveriet som en ganske forfærdelig plage.

Man måtte på hver gård holde mindst en mand og et

¹⁾ I arkivet i Odense N°. 16—1832 kan man finde aktstykker om disse sager.

spand heste mere end ellers nødvendigt på grund af hoveriet, og så kneb det endda meget at få udført gårdens eget arbejde rettidigt. Der spildtes en masse tid på Hjortholm, i det de ofte — særlig ved indkørsel i høsten, måtte vente længe på hverandre, der kunde holde en lang række læssede vogne og vente i lang tid for at få læsset af. På den anden side er det jo forståeligt, at den unge nye ejer af Hjortholm ønskede at få jorden til at yde det mest mulige, og bøndernes arbejde havde han jo købt, at her måtte komme gnidningsmodstand er let forstaaeligt, og det er jo heller ikke at undres over, at det i første omgang blev bønderne, der trak det korte strå.

De mest selvtænkende og frihedselskende led selvfølgelig mest under trykket, og en af disse var uden tvivl Bendix. Men selv om kårene kunde være trykkende og på flere måder pinagtige, så havde han alligevel et lyst sind og godt humør altid oplagt til spøg.

Gamle Hans Hansen i Kædeby har fortalt mig, at mens han var barn, var Bendix en Dag i Kædeby at tale med en gårdmand om processen. Manden var ikke tilstede, da Bendix kom ind, så tog denne et stykke kridt og skrev på bordet: „At Gud er god, det tror jeg ikke, uretfærdige er hans bud.“

Da manden kom ind spurgte han, hvilken spotter, der havde været i hans hus, så gjorde Bendix opmærksom på at det skulde læses:

„At Gud er god, det tror jeg,
ikke uretfærdige er hans bud.“

Som nævnt kunde Bendix tysk; to piger, som tjente på gården, bad ham da lave dem en tysk vise, som de kunde have at synge. Det gjorde han også, og de sang den af hjertens lyst uden at kende ordenes mening. En morgen, de gik ud at mælke og sang deres tyske vise, mødte de en murer, som havde været i Tyskland og derfor forstod deres sang. „Det er en dejlig vise,“ sagde

han, „forstår i den selv?“ Det gjorde de jo ikke, så oversatte han den for dem, men efter denne oversættelse sang de aldrig vi:en mere. —

Ja, selv på den forhadte hovmark lavede han gavtyvstreger. En aften havde fogden sagt, at de næste dag skulde møde „på en have og en fjæl“; meningen med dette udtryk er at komme meget hurtigt, så hurtigt, at man ikke får tid at ordne vognen rigtig. Dette skulde selvfølgelig forstås billedlig, men Bendix mødte med en vogn, hvor der var halvt kort og halvt langt tøj. Naturligvis var der andre end ham, der fandt på lignende streger til at live op i trivialiteten. Således var der en husmand, som en dag mødte med nyklampede træsko, så havde han ladet klamperne gå et stykke udenfor træskoen og her boret hul igennem dem, sat snore i og taget disse snore op om halsen, det var så udmærket, sagde han, når han tabte klamperne, havde han dem altid ved hånden, når han sådan havde snore i dem. Da han passende længe havde moret sit publikum med sit snoreværk, fjernede han selvfølgelig dette.

Ja, i vor radio- — film- — og biltid finder man vel slige ting barnagtige, nu skal der andet til at more menneskene, men på den tid morede folk sig over sligt, der blev længe talt om sådanne ubetydelige pudsigheder. Undertiden, når de fik noget spiritus, kunde spøgen tage lidt kraftigere former. En dag, de slog græs, var der en af slåerne, som påstod, at han kunde hugge en tornestamme i hegnet over med sin le — en ganske ny. Der væddedes om en flaske brændevin, og han tog fat; han hug og hug, og langt om længe faldt tornen, brændevinen var vundet — men den nye le var ganske ødelagt. En Gang ved et slågilde var der en, som, da han havde drukket sig kurage til, imponerede gæsterne ved at tygge et brændevinsglas. En anden tog en gammel træsko, hvori han rørte sammen noget aske og olie, han gik rundt og

bød de forskellige at smage på sagerne, men da ingen vilde nyde noget af hans festmad sagde han: „Ja, så kan jeg spise det selv,“ og det gjorde han.

Måske var det ved det samme slågilde, måske ved et andet, at Bendix havde skrevet en sang til herremanden og hans hustrus pris. Det ses af denne sang, at selv om de førte proces og trak tov, så var forholdet dog ikke personligt hadefuldt. Bendixes vise lød således:

Til ære for den mand, som her
os undte blide selskabsglæder,
istemme vi nu en og hver,
med varme bønner alle bede:
gid lykken blomstre på hans sti,
:|: hver kummer svæve ham forbi. :|:

Ukendt med sorger leve her
hans ædle ægteviv og kvinde.
Sit huses klare lys hun er,
gid vemodstærer aldrig rinde.
For den hvis attrå er kun dyd,
:|: skænk himmel hende livets fryd. :|:

Gid kærlighed og huslig fred
hos dette par sig må forene.
Gid velstands færd dem stedse gro
på frugtbarhedens høje grene.
Ja, gid i sølvgrå alder de
:|: må deres afkom lykke se. :|:

Hastrup så heller ikke med overlegen foragt på en bonde. Således kunde han komme ridende en aftenstund hen til Bendix og spørge, om de skulde følges ad en tur.

„Skal vi følges ad og se, hvor det brænder?“ sagde han således en aften, han kom og havde set et brandskær i nord. Bendix kom op på sin lille ridehoppe, og så luntede de af. „Det er naturligvis kun, hvad der skal brænde,“ sagde herremanden, de behøvede ikke at skynde sig for at komme og slukke. — Da de kom over i Brandsby, mødte de nogle mennesker og spurgte dem, om de

vidste, hvor det brændte og disse svarede, at det var Søvertorp. „Er det Søvertorp?“ udbød Hastrup, og nu kan det nok være, der kom fart på hestene. Da de svingede om et hjørne, var det, som Bendix skulde flyve af hesten.

I hine dage var der jo endnu megen overtro blandt almuen. Bendix så med foragt på sligt, dog var han klar over, at der rådede kræfter, som menneskene ikke kendte lovene for. Han formede sit syn på disse dele således: „Der er intet overnaturligt til, men der er meget, som vi mennesker ikke forstår eller kender lovene for.“ Der er gået hundrede år siden hovbonden sagde disse ord, den største videnskabsmand må vel idag udtrykke sig omtrent på samme måde.

Bendix var en retlinjet mand med lyst og trang til at hjælpe de små i samfundet, men han bar ikke sin religiøsitet meget tilskue. I denne forbindelse skal jeg anføre et digt, som han skrev ved et barns død:¹⁾

„I spæde alder Du for døden segned.
Forældres hjerte føler ved dit savn.
Som blomst for uvejr, snart Du måtte blegne,
dog faldt Du i en større frelsers favn.
Ja, før Du skønne eller stamme kunde
forældres navn i uforståeligt sprog.
Du tryk i dødens himle skulde blunde,
af nåde herren dig til himlen tog.“

Der kan måske regnes med, at et sådant digt giver udtryk for hans religiøse syn og følelser.

Der er sagt om Bendix, at han ikke var nogen helt, men hvis det gik på livet løs, da var han rolig og ligevægtig. Som sognefoged var han tillige med øens samtlige sognefogeder tilsagt til at møde og overvære en henrettelse i Skrøbelev.²⁾

¹⁾ Barnet var ikke hans eget.

²⁾ Den sidste henrettelse på Langeland fandt sted på Skrøbelev Hede en Torsdag i November 1834. Den henrettede var Niels Arentzen. Han havde to gange forsøgt at undlive sin hustru; første gang gav han hende gift, sidste gang skød han på hende, dog uden at dræbe hende.

Da den dødsdømte blev ført frem, blev der bunden et klæde for hans øjne, og hans hoved lagt på blokken, og skarpretteren hævede øksen. Hidtil havde samtlige sognefogder og den store menneskemasse, der var samlet, fulgt alt med øjnene, men da øksen løftedes vendte så at sige alle ryggen til. Bendix vendte sig ikke. „Jeg var til-sagt at møde,“ sagde han, „jeg vilde også se alt, som skete.“ Da hovedet faldt, tog skarpretteren det op, holdt det mellem sine hænder og drejede sig langsomt rundt med det, så alle kunde se det. Bendix sagde, at man kunde se, hvorledes øjnene arbejdede under klædet på det afhuggede hoved. Ved denne henrettelse stod Bendix over for noget så stort, at han var rolig, han behøvede ikke at vende ryggen til.

Skønt Bendix som sagt ikke førte megen religiøs tale, så sagde han dog altid, når han om foråret begyndte at så: „Så i Guds navn,“ og man havde indtryk af, at det ikke blot var et mundsvejr.

Lidt af en ejendommelighed hos Bendix kan det måske siges at være, at han aldrig vilde sove for låsede døre. Kun en gang meddeles der om, at nogen benyttede sig af de åbentstående døre, og det var på en forholdsvis uskyldig måde. En aften, noget efter at man var gået til ro, hørte Bendix og hans kone nogen ude i forstuen med dyb stemme sige: „Bendix, Bendix,“ den ene gang efter den anden. Manden sprang op og ilede ud, men der var ingen at se. Konen havde været noget ængstelig, da han som sognefoged havde fået meddelelse om, at der var udbrudt to tugthusfanger, hun mente, det måske var disse, som havde villet gøre ham fortræd. Tiden gik, og der hørtes aldrig noget om, hvem der hin aften havde gæstet dem, men der blev jævnlig talt om dette sære besøg. Flere år efter opholdt der sig på Sofiendal en meget indskrænket person — Niels Have — han hørte en dag, at der taltes om, hvem det kunde være, der den

gang havde kaldt på Bendix. „Det kan jeg godt sige jer,“ sagde Niels Have, „det var Wunsler og Smidten, jeg stod en aften oppe ved Hjortholm, og da hørte jeg dem aftale, at de vilde ud at forskrække Bendix.“ Disse to herrer gik på Hjortholm og foretog sig såre lidet nyttigt, hvorfor de måtte finde på adspredelse af egen art. Nu efter flere års forløb blev deres spas opdaget.

Niels Haves ophold på Sofiendal og den måde, hvorpå det var ordnet, viser, at „offentligheden“ også den gang kunde behandle en „stakkel“ med en vis hensynsfuldhed. Niels Have var altså en undermåler, som ikke kunde klare sig selv i samfundet, ingen vilde give ham løn. Så blev han anbragt på Sofiendal, Bendix fik lidt af kommunen for at have ham, men det vidste Niels ikke, han troede derimod, at han fik løn. Bendix udbetalte ham nemlig hvert halvår nogle daler som løn, disse penge bar Niels hen til en prokurator i Skrøbelev og bad prokuratoren gemme pengene, hvad denne også lovede, men han sendte pengene til Bendix, og denne brugte de samme penge til løn næste gang, så bar Niels dem til Skrøbelev igen, og atter gik de til Fodslette, stadig løb de rundt her. Der er, synes jeg, noget kønt i den måde, hvorpå de behandler et fattiglem; han bliver ikke ydmyget ved bevidstheden om, at sognet tager sig af ham, han tror stadig, at han tjener en løn.

Niels Have var også af den mening, at han førte en stor proces og skulde komme i besiddelse af en del penge, når han vandt processen, og at dette skulde nås tvivlede han ikke om. Prokuratoren i Skrøbelev førte sagen for ham, og her vandrede Niels jævnlig hen for at høre, hvordan det gik med processen. „Ja,“ svarede altid prokuratoren, „vi skal nok vinde, men det er nogle meget durkdrevne fyre, vi er kommen i lag med.“ Så var Niels tilfredsstillet og vandrede atter den lange vej til Fodslette; som regel gik han med træskostøvler, der ofte på

den lange vandring nagede huller på hans ben — men Niels førte en tilfreds tilværelse. — Denne prokurator var den kendte „Byskriver Rasmussen.“

Det hedder, at de var velstående på Sofiendal, dermed mentes ikke, at de havde rigelig med penge, nej, af dem havde de kun lidt, men der var til gården en megen god og fed eng, så der kunde holdes rigeligt med kreatur, dette gjorde, at der kunde blive god indslagtning, og skulde der bruges penge, havde man altid så rigeligt med kreaturer, at der uden skade kunde sælges et dyr.¹⁾ Skønt sønnen, Kristoffer, kun var 10 år, da de forlod Sofiendal, havde det, han den gang havde hørt og senere hørte om de fede enge, præget sig sådan i hans bevidsthed, at det særlig var det, der gjorde, at han som midaldrende mand gik med til at forpagte det inddæmmede Ristinge nor. Han mindedes, at hestene hunde holdes i godt huld ved enghøet.

Mod sin vilje var slægten sat ind på Sofiendal 1788, mod sin vilje blev den atter fjernet derfra 1846. Vel var gården fæstet på livstid, men en herremands ønske kan jo nok virke halvt som en befaling, og selvfølgelig bød man dem en anden gård istedet, og det, at denne gård var Stubbegård, altså hustruen Johannes fødegård, bidrog vel til, at Bendix endelig gik ind på at flytte og overlade Sofiendal til Hastrup.

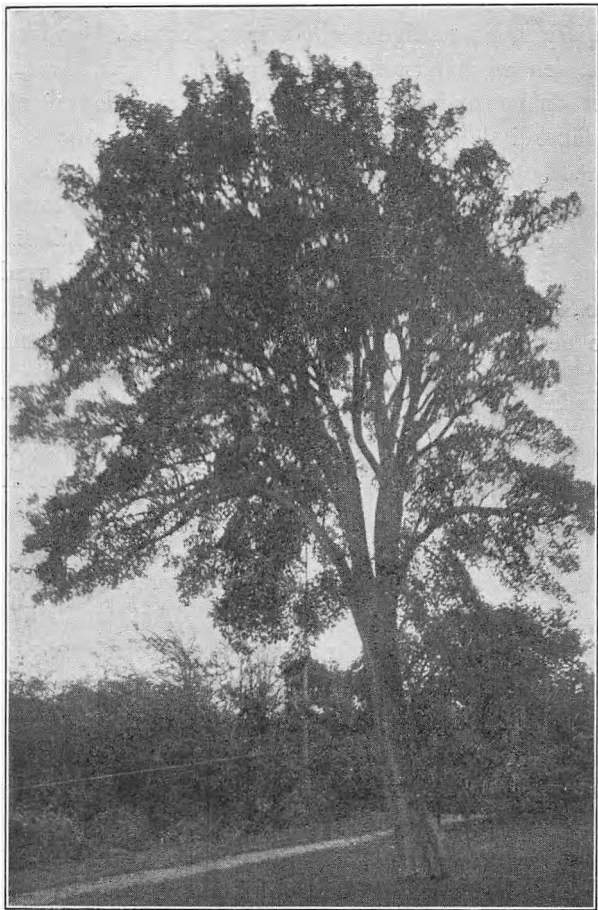
Når Hastrup så absolut ønskede at komme i besiddelse af Sofiendal, var det fordi, han havde en søn, til hvem han ønskede at lave en herregård, og dette skulde ske på den måde, at de i 1788 opførte fire gårde samt nogle huse blev nedlagt, og desuden klippedes noget jord

¹⁾ Af gamle tællingslister ser man, at der 1836 på Sofiendal fandtes: heste 4, føl 1, kvæg 14, får og lam 16. Dette syntes vel ikke nogen stor besætning på 40 td ld., men i sammenligning med, hvad man havde på de andre gårde, var den ret anseelig.

fra forskellige gårde. Nu var det imidlertid ikke nok, at få lempet fæsterne ud, allerførst måtte der haves tilladelse fra højeste sted til at nedlægge gårdene, det måtte ikke ske, uden særlige forhold talte for det. Her fik herremanden en håndsækning af pastor Drejer, Tryggelev, i det denne underskrev en erklæring gående ud på, at bønderne i de fire gårde ude ved stranden var så forgældede og elendigt stillede, at det var en velgerning mod dem at skille dem af med gårdene, medens forholdet siges at have været det, at ingen var bedre stillet end netop disse fire. Det var som før nævnt i høj grad de gode enge, der gjorde, at de var forholdsvis velstillede. Ikke destomindre blev den af præsten anbefalede ansøgning bevilget. En gammel mand, som godt huskede disse tildragelser, har fortalt mig, at han senere talte med en oplyst og formående mand om, hvad her var sket, og denne mand udtalte, at hvis det virkelig var draget frem, hvad Drejer havde lavet, vilde det koste ham kjole og krave; men måske er dette for stærke ord.

Så blev altså „Rødbjerghavn“ bygget, og fæsterne flyttede ud. Det var 11te Marts 1846, at familien drog fra Sofiendal til Stubbegård, men skønt vejret var så fint, at Johanne gik med sine sko, vejen var tør og ren, så var det alligevel ingen frydefuld vandring, ja, selv børnene, som ellers gerne er glade ved nyt, var kede over flytningen; måske har de ved at lytte til de gamles snak forstået, at det ikke var noget så lysteligt, man gik imøde, måske gjorde det dem også ondt at forlade de gode legepladser her ude ved havet, thi her havde børnene levet et hør ligt frit liv, her var ret tumleplads. Når Kristoffer som mand talte om sit første barndomshjem, sagde han næsten altid „Mens vi boede ude ved stranden,“ sjældent sagde han Sofiendal. Det var, som havet, kysten, stenene, tangen og alt dette lå nærmest for, når tanken gik til føde hjemmet. Den ældre broder, Kristian,

var ellers mere ivrig til at tumle i den frie natur end Kristoffer, der som barn var lille og spinkel. Ofte tog

Gammelt pæretræ ved Stubbegård, plantet af Johan Christoffer Andersen omkr. 1785.

Kristian ham på sin ryg og svømmede med ham ud på revlen og satte ham her, medens han selv svømmede

tilbage, så kunde den lille stå der ude på revlen i vand til op på livet, indtil det passede den ældre at hente ham tilbage. At køre med hunde var en af Kristians fornøjelser, men hans største glæde var jagt og fiskeri. Det var vel ikke store mængder af vildt, han bragte til huse, men en smule kunde han dog træffe at nedlægge, og så vilde han nok have det tilberedt, men det var ikke altid, at det passede moderen og søstrene at lave hans vildt istand, så lavede han sig selv et ildsted nede ved havet, og her fik han ved ildens hjælp blødgjort sine sager såmeget, at han kunde fortære dem. Det er muligt, at rengøringen lod en del tilbage at ønske, men man forstår alligevel, at det for drengen har været festmåltider. Den otte år yngre Kristoffer vilde selvfølgelig gerne smage broderens herligheder, men som regel var der så lidt, at Kristian ikke syntes, der var noget at dele på. Således havde han en gang stegt en lille fugl, og da Kristoffer blev ved at hænge på for at få noget af stegen, sagde han, at der kun var en mundfuld, så måtte Kristoffer da kunne forstå, at her intet var at dele, men denne sagde ufortrødent: „Så giv mig et stykke af mundfulden.“ Dette ord måtte Kristoffer jævnlige høre siden. En af de ting, Kristoffer mistede ved flytningen, var den lange skolevej, og hvor underligt det end lyder, så var han også ked af dette. Så fulgtes han undertiden med børnene ud ad vejen, der fører til Bukkemose, gik så igennem Rødbjerghavns skov og op ad vejen, der fører til Hjortholm. Måske var det også for at komme ud mod de kendte steder.

Jeg har nævnt lidt om Bendix's og Johannes børn, lad mig her nævne samtlige børn med året for deres fødsel: Kristian 1824, død som ganske lille, Maren Sofie 1826, Kristian 1828, Metine 1830, Ane 1833 Kristoffer 1836, Juliane 1839.

Metine var en ejendommelig pige, hun havde aldrig

lyst til at deltage i lystighed og fornøjelse, hendes største glæde og tilfredsstillelse var at læse i bibelen, hun døde, mens familien endnu var på Sofiendal 1846, altså 16 år gammel. Lærer Møller, Fodslette, skrev nedenstående gravskrift over hende:

„Hulde uskyld, videts klare flamme
 lued kære i dit unge bryst.
 Du i glæde, lidelse den samme
 var for hver, dig kendte, idel lyst.
 Herrens ord Du granskede så gerne,
 hørte, tænkte. læste, fulgte det,
 og nu hist i himlen i det fjerne
 vist Du føler, at Du handlet ret.“

Før jeg gaar over til at fortælle om Bendixes sidste år i Stubbegård skal jeg fortælle lidt om en person, som Bendix og hans sønner, særlig Kristian, havde en del forbindelse med, en forbindelse, der blev vedligeholdt, efter at de var kommen til Stubbegård.

Et af de nye redskaber, som Hastrup indførte på Hjortholm, var svenskharven. Bønderne skulde på hovmarken bruge deres egne redskaber, men dette nye stykke kunde de ikke tvinges til at anskaffe, så anskaffede Hastrup 3—4 stykker, som bønderne saa skiftedes til at bruge, men ofte måtte de vente længe på hverandre, havde de selv haft en af de nye harver, havde de ikke behøvet at vente. Så spurgte hjortholmsmeden, Johansen, en dag Bendix, om han ikke vilde have en af de nye harver. Det vilde Bendix selvfølgelig gerne, men han havde ingen penge, sagde han.

En tid efter afleverede smeden imidlertid en ny svenskharve på Sofiendal. Betalingen var en aftens gilde. Harven fremstillede smeden på den måde, at når der skulde laves én harve til herremanden, lavede han to. Hastrup kom jo undertiden at tilse arbejdet, men de passede så på aldrig at have mer end en af harverne i smedien, den anden gemte de. Herremanden udleverede materiale

til redskaberne, og han kunde ikke kontrollere, om der blev lavet en mere end til ham selv. Det var selvfølgelig et bedrag mod Hastrup, men man trøstede sig med, at harven for størstedelen blev slidt på Hjortholms mark.

Hjortholmssmeden Johansen var en så ejendommelig og omtalt person, at jeg synes, jeg må skildre lidt af denne ejendommelighed, han hører ligesom med i dette tidsbillede. Han var en meget dygtig smed, men det, hvormed han særlig gjorde sig bemærket, og hvorved han vandt sig et navn på egnen, var ved sin uestående hid-sighed. Jeg skal — efter en af deltagerne — fortælle om en hændelse ved et aftensskab hos smeden.

De havde spist en fortræffelig aftensmad og sad endnu ved bordet. Stemningen havde hele tiden været glimrende og var det stadig, der blev stadig fortalt og samtale. På bordet stod en tepotte af metal, og nu er der en af gæsterne, der siger: „Sådan en tepotte har jeg dog også haft, men den rendte hun med, den mær.“ Den kvinde, om hvem han brugte denne betegnelse, var en fjern slægtning af en af smedens gæster, og nu bliver Johansen vred, fordi der i hans hus bruges et sådant udtryk om én, der er i slægt med én af hans gæster. Når smeden blev vred, betød det noget andet, end når et almindeligt gennemsnitsmenneske bliver vred, dette vidste gæsterne, og da de mærkede, at der trak skyer op på smedens pande, var der en af dem, som ganske stille fjernede det bedste af dækketøjet fra bordet. Da Johansen havde arbejdet sig op i den ekstase, der var ham egen, greb han med fast hånd tepotten og slyngede den med en sådan kraft hen i en af stuens kroge, så potten blev flad som en tudse, og umiddelbart efter gik et af fadene samme vej — og nu gik det slag i slag med at slynge dækketøjet omkring i stuen, så skårene raslede om gæsterne. Det blev imidlertid for sent for smeden at tømme bordet på denne måde, så tog han fat i dugen og

trak til, så alt, hvad der var tilbage på bordet, kom til at ligge ved hans fødder, og nu gav han sig til at stå og hoppe og springe i skårene.

En dag blev Johansen vred, mens han og svenden arbejdede i smedien, og han begyndte at kaste ud af døren, ud på vejen hamre, tænger og alt andet i smedien. Da svenden så dette, tog han også fat og kastede ud af sagerne, og da de to brugte hænderne rask, var smedien snart tom for alt flytteligt. Da greb svenden fat i ambolten og bad Johansen hjælpe sig, men dette blev alligevel smeden for meget, nu faldt han i ro, og de hjalp derefter hinanden at bære sagerne ind.

En dag var Johansen kørende med Kristian Bendixen i kane til Rudkøbing. På hjemturen var de inde på Lindelse kro, og kort efter, at de atter var kommen igang, blev smeden vred og kastede sig ud af kanen, men Bendixen kørte videre og lod ham ligge. Omsider rejste han sig og begav sig hjemad tilfods. Da han kom forbi den såkaldte „Hundeklemmeskrædder“, kom han i tanker om, at han havde noget udestående med skrædderen, hvorfor han bankede på dennes dør. Skrædderen stod op, det var midt om natten, og spurgte, hvem det var, og da smeden svarede, at han var vildfarende, åbnede skrædderen døren, men smeden var for ivrig, thi næppe var den på klem, før han udbød: „Nu skal Du faneme få tærsk.“ Da smad skrædderen atter døren i, og smeden kom ikke ind. I nattens løb blev han så listet hjem.

Efter sådanne anfald var han ked af det og skamfuld, men det forhindrede ikke, at hidsigheden atter løb af med ham en anden Gang. Dog blev det sådan, at han forholdt sig rolig, når Kristian Bendixen var nærværende, selv om det kogte nok så galt i ham. Kristian var umådelig stærk, og han havde en aften holdt smeden, da denne sprællede af arrigskab, og disse greb var af en sådan art, at smeden ikke oftere ønskede at komme ud

for dem. Kom det gale op i ham, når Kristian var nærværende, nøjedes han med at stå og ryste og ud-bryde: „Jeg ved nok, hvad jeg kunde, jeg ved nok, hvad jeg kunde, men jeg tør faneme ikke.“ Men Kristian var jo desværre ikke altid ved hånden til at styre ham. En dag, han var vred, tog han en ladt bøsse, og da han så en mand gå henne på vejen, sigtede han på ham og skød ham tildøde uden at ane, hvem han havde skudt på. Mærkelig nok fik han næsten ingen straf, men herremanden kunde dårlig undvære ham, og så kom det til at hedde „vådeskud“. Men sagen gentog sig, han skød atter en gang efter en mand, der gik på vejen, og skønt han ikke denne gang sårede manden dødeligt, så kom han alligevel i tugthuset.

Stubbegård.

Vandringen fra Sofiendal til Stubbegård blev den mørke, triste linje i Bendix's og Johannes liv. Hidtil havde de ikke lidt mangel. Vel trykkede hoveriet, og penge havde de ikke mange af, men de befandt sig alligevel rigtig godt på Sofiendal. Omtrent samtidig med flytningen døde deres kæreste datter, husets milde engel, det var som varsel for en streng tid.

Da nu Johanne er kommen tilbage til sit fødehjem, så vil vi se en lille smule på hendes slægt og på, hvad der er foregået, før de nu fik det i fæste.

Johannes Fader hed *Johan Kristoffer Andersen* og har sikkert været fra Fodslette, Moderen hed *Mette Nielsdatter* og var fra Lejbølle. Faderen var meget ivrig til at plante, der står endnu et af de pæretræer, som han plantede, det er sat ca. 1785. Han var ret hengiven til drik, hvilket nedbrød ham tidligt, han blev kun godt 40. Da han mærkede, at det trods den unge alder gik så stærkt ned ad bakke, angrede han meget, at han havde levet så ufornuftig og udtalte, at kunde han blot leve livet

om, skulde det blive anderledes. Foruden Johanne, der fik Bendix, og Niels, der havnede på gården i Torpe, havde de en søn Kristen, som kom til Lolland.

Da Johan Kristoffer Andersen døde, giftede Mette sig igen med lille Klaus, han skal have været meget streng, så hverken Mette eller børnene fik det godt. Mette havde to børn, som Klaus var fader til.

Forresten fik Klaus løn for sin strenghed. Da Mette døde, giftede han sig igen, og den kone, han fik, tyranniserede ham fuldstændig, og så spillede hun kæreste med karlen. Når hun og Klaus vel var kommen i seng, listede hun op, det skulde lade, som hun skulde et rend uden for, men så sendte hun pigen ind i sit sted, for at Klaus skulde tro, det var hende selv, der kom tilbage. Når så barnet i vuggen begyndte at græde, spurgte Klaus, om hun sov, og så måtte pigen til at vugge, og imens var konen ude hos karlen. Da Klaus døde, giftede hun sig med karlen, og de fik et hus i Helsned. Nu var gården fæsteledig, og datteren Johanne, gift med Bendix, kom så tilbage til sit fødehjem. Nu kom hun til at plukke frugt af de træer og buske, som hendes fader havde plantet. Af frugt og bær, særlig stikkelsbær, var der rigeligt, men ellers manglede der næsten alt; gården var i en ganske forfærdelig tilstand på alle måder, hvad let forstås, når man ved hvilke fortvivlede familieforhold, der i en længere årrække havde været.

I Løbet af nogle år kunde Bendix vel nok have bragt gården noget op, så de kunde leve der, hvis ikke krigstiden med de vanvittig høje priser var kommen umiddelbart efter, at han havde overtaget gården. Kornet kom op i en pris af nogle og fyrretyve kroner tønden, hvilket i de tider var en enorm sum. En del bønder havde lidt at undvære og fik derved skudt ryg, men Bendix måtte på grund af den tilstand, hvori markerne henlå, købe, og dette satte ham rent i knæ. Dobbelt hestebe-

stand måtte stadig holdes på grund af hoveriet, der skulde en del havre til.

Trods de meget trykkende kår holdt Bendix sig dog rank de første år og deltog i det politiske arbejde før grundlovens givelse. Også treårskrigen optog ham stærkt, og at han havde varme nationale følelser, ses af følgende:

I bogen „Danmark i året 1848“ af C. Rosenberg læses side 285: „I et brev, trykt i Almueavisen for 11te August, fra gårdmand Bendix Christiansen i Fodslette til en soldat udtales den mest levende glæde over, at han (soldaten) var bleven rask efter en sygdom, fordi han nu kunde stille sig i fædrelandsforsvarernes rækker.

„O søn,“ slutter brevsriveren, „jeg kalder dig så, vær dit fædreland og din konge tro. Du gør ikke mere derved, end hvad der er din første og vigtigste pligt. Ja, giv din Bøn til gud, giv dit hjerte til kongen og dit liv til fædrelandet, først da er du værdig til at bære en god dansk borgers navn.“

Hvad der også bidrog til at trykke Bendix i knæ, var det, at sønnen Kristian lå som hestgarder i 5 år, så måtte der holdes en fremmedkarl i stedet og endda ydes en del til Kristians ophold i København.

Jeg har citeret et vers, som stod over døren til Sofieldal, jeg skal her nævne et, som stod på et skab på Stubbegård:

„Mig føder min ager, mig klæder mit får,
måltidet indrettes som huset formår.
Af lo og af lade jeg tager min vin,
og henter ej noget fra Frankrig og Rihn.“

Bendix nåede lige at være med til det første rigsdagsvalg 1849, hvor *I. A. Hansen* blev valgt her på Langeland. Bendix skrev stemmer op, og da det viste sig, at *I. A. Hansen* havde fået 888, vilde han dog ikke afgive sin stemme, han havde endnu ikke selv stemt, for ikke at spolere de kønne tre ottetaller.

1850 blev Bendix syg. Det begyndte med, at hovedet ikke altid var rigtig klart. Der er næppe tvivl om, at den megen modgang bidrog til at slå ham så tidlig ned, han var ingen robust natur. En dag, det var galt med hovedet, sad han og skrev med sin finger på bordet, og så sagde han til sin kone: „Kan du da ikke se, Johanne, at det går tilbage alt sammen!“ Dette var i foråret, om efteråret fik han apopleksi og lå i otte måneder uden at kunne tale eller tilkendegive, hvad han ønskede. Dog var han en nat i denne periode kommen op og var ravet ud i foderloen, her var han falden om mod skærekisten og havde skåret sig slemt.

Skønt han som sagt i otte måneder havde været uden mæle, skete det forunderlige, at kort før sin død rettede han sig op i sengen og sang første vers af en af sangene fra 48.

„Gutter ombord agt på mit ord,
skuden er lille, men faren er stor,
søen er svær, klipper og skær
truer os her og der.
Op danemænd, op, vel kuler den bra,
men dertil er I vant.
I mægter at klare skuden endda,
er det ej sandt.“

Det er vel næppe helt tilfældig, at det blev et sådant vers, der fra underbevidstheden sprang ud af den halvt døende mand. Han havde med største interesse fulgt begivenhederne både indad- og udadtil i 48, og han havde altid, så godt det lod sig gøre, på den plads, han havde fået i livet, været forrest i ildlinjen, når det gjaldt kampen for sandhed og ret eller for de undertrykte. Det er næsten, som dette vers er Bendix's testament. Han havde såvist intet jordisk gods at overgive til sine efterkommere, men det er, som han ved at afslutte sit liv med dette vers overgiver dem at fortsætte den kamp, der havde været ham kær, kampen for retten ikke alene for sig selv, men også for andre.

4. Juni 1851 døde Bendix Kristiansen kun 56 år gammel. Han ligger begravet på Fodslette kirkegård.¹⁾

En tid før Bendix's død var læreren, Georg Møller, forflyttet fra Fodslette til Fyn, og der gik lidt tid, før han modtog budskabet om Bendixes død. Da det nåede ham, skrev han i „Langelands Avis“ følgende vers:

„M a n d e n med det klare blik,
v e n n e n med det blide hjerte
ind til evigheden gik
bort fra jordelivets smerte.
Der skal ingen miskendt stræben,
ikke armod's bitre kår
trykke malurt dig til læben.
Hist min ven din løn du får.“

A. G. Møller.

En trætavle blev anbragt på Bendix Christiansens grav, på tavlen stod nedenstående skrevet af Lærer Hunderup i Fodslette:

„En vandringsmand har nedlagt vandringsstaven
han hviler stille her i dødninghaven.
Dog nej! Hans støv kun hviler, ånden nu
som følte dybt og herligt kunde tænke,
hans lyse ånd frigjort af jordisk lænke
er hos sin fader, bor hos visdoms Gud.
Men længe vil du her af alle mindes.
Kun sjelden der bag plov en mand vel findes,
der ligner dig i tanker som i ord.
Du søgte kundskab, fandt og skatten viste
til andre, derfor over mulden kiste
en krans vi lægge, mindes dig på jord.“

A. H. Hunderup.

Da Bendix var død, så enken Johanne sig ikke istand til at betale, hvad hun gennem de trange år og ved mandens sygdom var bleven skyldig. Gården kunde jo ikke

¹⁾ På denne tid var sønnen Kristian soldat i København, han fik orlov, men nåede først hjem om eftermiddagen, da faderen var begravet om formiddagen.

tages, da den var fæste, men på foranledning af købmand Tidemand i Rudkøbing blev der afholdt tvangsauktion over Bendixes efterladte ejendele. Forresten var den sum, som skulde skaffes tilveje, så lille, at det var skammeligt, at en sådan auktion skulde afholdes. En behjertet nabo fjernede før auktionen et par af de bedste køer, for at Johanne dog kunde have disse, når krisen var ovre; men selvfølgelig har hun bittert måttet savne alt, hvad der er solgt, der var absolut ikke formeget af noget, og den slags auktioner medfører jo altid store meningsløse udgifter. Bendix var som nævnt død 4. Juni, folkene var den dag til hove for at save brænde; den 11te August afholdtes auktionen. Hvad der blev solgt, får man oplysning om i avertissementet i „Langelands Avis“ nr. 94 Onsdag 6te August 1851.

Mandag den 11te dennes om formiddagen kl. 10 bliver efter skifterettens requisition afholdt auktion i Fodslette over afdøde fæstegårdmand Bendix Christiansens efterladenskaber bestående af:

stole, borde, senge- og gangklæder, linned, kakkeldovne, avls- og mejeriredskaber, køkkentøj, en bryggekedel af kobber, en del gode køer, kalve, får og grise m. m. m.

Hvilket herved bekendtgøres.

Langelands herredets contoір den 1ste August 1851
S a g e r.

Mærkelig nok nævnes ikke et egetræsskatol med opsats, som også blev solgt, og som af indboet absolut var det betydeligste og mest værdifulde stykke. Måske har de i sidste øjeblik stukket skatollet ind for at skåne lidt af kreaturerne, det kunde jo undværes.

Et lille træk skal jeg nævne fra denne auktion. Der bliver råbt op en gase, der bliver givet et bud, men en mand byder over, da lyder der en røst til den sidstbydende: „Hold dog din kæft i, det var jo enkens bud.“ Det ses af dette lille træk, at dog nogle af de tilstedeværende

har ønsket, at Johanne skulde have lejlighed til at købe lidt af sine sager tilbage til en rimelig pris.

Da Bendix nu er død, og man ved auktion har spredt hans ejendele, kunde det jo siges, at hermed slutter hovbondens saga; vi kan dog ikke på dette meget sørgelige tidspunkt forlade enken Johanne, vi vil følge hende og tildels hendes børn, til også hun lægges i graven.

Medens den ældste søn Kristian var stærkt optaget af jagt og fiskeri, drev den yngre broder Kristoffer mere på med fredeligere sysler. At lege med små skibe var en af hans bedste glæder, og han gruede som barn for den dag, da han blev saa stor, at han ikke mere kunde være bekendt at lege med sine skibe. Hvad der dog optog ham endnu mere end skibene var at plante. I herregårdsskovene fremkom en del små vilde æblestammer, af disse tog han jævnlig nogle og plantede hjem i haven, hvor han så prøvede at forædle dem. Det gik kun dårligt i førstningen, da han ikke kendte det mindste til reglerne for podning, men en dag så gartneren på Hjortholm hans forsøg og gav ham nogen vejledning, og efter den tid kunde Kristoffer få podekvistene til at gro. Det er helt interessant at se, hvorledes morfaderen Kristoffer Andersens lyst til at plante og forædle går igen i barnebarnet. Da Kristoffer skulde konfirmeres, vilde han også gerne være gartner, men det kunde ikke tillades, han vilde også nok være købmand, men det syntes de gamle heller ikke om, for at bøde lidt på det, der således blev ham nægtet, fik han lov at tage undervisning i musik. På den tid havde man de fineste musikere i Tranekær, det var levninger fra den tid, „Generalen“ holdt hof.¹⁾

Så fik Kristoffer, da han var konfirmeret i foråret 1850, plads hos dyrlæge Hasse i Tranekær og skulde så samtidig tage musikundervisning. Det var et ret ejendom-

¹⁾ Om „Generalen“ se i Lützens „Langelands historie“.

meligt og eventyrligt Liv, den nykonfirmerede dreng her kom ind i. Hasse var vist i grunden en retskaffen og god mand, men han var varmblodig — præget af ånden fra „Generalens“ tid, hvor vin og kvinder hørte til mandens største nydelser. Han var Langelands eneste dyrlæge og kørte så rundt på øen således, at han en gang hver fjortende dag kom i de forskellige landsbyer. I hvert sogn havde han et sted, hvor han kunde overnatte, om det passede for turen, det var hos en af bønderne, og her sov så dyrlægen i samme seng som sin køredreng.

Hasse og hans familie hørte til overklassen, og drengen fra den fattige fæstegård mødte her meget, der for ham var nyt. Her blev han første gang budt asier. Han troede, efter den begejstring hvormed Hasses børn omtalte dem, at det var noget særlig delikat, men til sin skuffelse og rædsel opdagede han, at det store stykke, han havde fået, var rivende surt, så han umuligt kunde spise det. Han nåede ganske stille at få listet det ned i skaffet på en af sine støvler.

En dag havde børnene fanget et pindsvin, som blev lukket inde i et værelse. Kristoffer fik ærinde i dette værelse og glemte at lukke døren, og da han kom igen, var pindsvinet borte, og han var i en meget ubehagelig situation. Nu havde Hasse en meget klog hund, denne fik Kristoffer fat på og viste, hvor pindsvinet havde været, og gjorde tegn til hunden, som han havde set, de andre gøre, og ikke længe efter kom hunden med pindsvinet, som den havde gravet ud af møddingen, situationen var reddet, ingen i huset fik noget at vide om tildragelsen.

En gang mere havde Kristoffer grund til at være glad for hunden. En aften havde de kørt temmelig længe, Kristoffer var kusk. Hasse lå tilbage i stolen og sov, han havde nydt vinen i for rigeligt mål. Omsider vågner han og mærker, at han har tabt sin kasket. Kristoffer skal

så løbe tilbage og finde den. Når Hasse var ude på sine ture, lå hunden altid ved hans fødder for at holde dem varme. Da nu Kristoffer skulde skaffe kasketten, fik han fat i hunden og gjorde tegn til den, og den løb rask tilbage, og omsider kom den også igen med kasketten, men der gik temmelig længe, for Kristoffer vilde det taget meget lang tid at skaffe den, hvis han ellers i aftenens mørke havde kunnet finde den, men Hasse tænkte ikke på, at det var hunden, der havde hentet kasketten.

Mens Kristoffer tjente hos Hasse fik han et sæt nyt tøj, der passede meget dårligt. Dette så dyrlægen straks og spurgte, hvem der havde syet det, han tænkte selvfølgelig, det var en eller anden landsbyskrædder, han blev derfor højst forbavset, da drengen meddelte, at det var syet i en af Rudkøbings fineste skrædderforretninger, den samme forretning, hvor Hasse selv fik syet. Næste gang, Hasse traf den fine skræddermester, skældte han ham ud, fordi han havde leveret hans dreng et sæt tøj, der sad så utilgiveligt slet. Selv om det var til en fattig bondedreng, skulde han skamme sig ved at levere sådant tøj. Dette lille træk lige som det, at Hasse på sine ture sov sammen med drengen, viser, at han på sin vis tog sig af sit tyende, trods sit noget røbuste væsen.

Med musikken gik det ret godt fremad. Ganske vist forsikrede lærermesteren stadig Kristoffer, at en mere umulig elev havde han aldrig haft, men en dag, da Hasse var med henne for at høre på undervisningen, udtalte han, at han mente, drengen var nået vidt i den korte tid, undervisningen havde varet, hvortil læreren svarede, at denne også absolut var hans dygtigste elev. Da Kristoffer hørte dette, forstod han, at han alligevel næppe var så umulig, som det hidtil skulde hedde. Undervisningen blev imidlertid alt for hurtig afbrudt, da Kristoffer igen om efteråret måtte tilbage til hjemmet. Den sommer, han var i Tranekær, begyndte hans fader at blive syg, og mode-

ren havde et par gange, når Hasse på sine ture var i Fodslette, talt med ham om Bendixes sygdom og udtalt, at hun vist kom til at have sønnen hjem. Hasse kunde på sine besøg i hjemmet ikke mærke, at Bendix egentlig fejlede noget, han vilde nødig af med drengen og vilde gerne, at denne skulde fortsætte sin musik, hvorfor han stadig holdt igen, når hun talte om at faa Kristoffer hjem. Men en dag, da han atter havde været der og sidet og talt med Bendix, sagde han til Johanne, da de blev ene: „Ja, nu forstår jeg nok, at Deres mand er syg, og De skal nok få Deres søn hjem.“

Da Kristoffer forlod dyrlæge Hasse, skrev denne i hans skudsmålsbog:

Christoffer Bendixen har tjent mig fra 9. Maj d. år indtil dato, og i den tid har hans opførsel været fuldkommen til min tilfredshed; han forlader blot min tjeneste på grund af sin faders sygdom; da det er den eneste årsag til, at hans ophold hos mig var så kort, må samme ikke regnes ham til last, og jeg kan trøstigt anbefale ham til enhver, da han derhos er fuldkommen tro.

Tranekær den 23 Oktober 1850.

H a s s e

Distrikts dyrlæge

Mens vi er ved skudsmålsbogen, skal jeg gengive, hvad der skrives ved Kristoffers udgang af skolen, det ses deraf, at han virkelig har gennemgået, hvad der kræves for at træde „anstændig påklædt“ ind på livets skueplads anno 1850.

Christoffer Bendixen, en søn af sognefoged Bendix Christiansen og hustru Johanne Christoffersdatter i Fodslette på Langeland, er født i Sophiendal ved Fodslette år 1836 den 14 April, døbt den 12te Juni samme år, vaccineret af Krigsassessor Gebhard den 15 Maj 1836, udskræven af Fodslette skole den 21 Marts 1850 med hovedkarakter for skolekundskaber meget godt, confirmeret Søndagen efter påske år 1850 med vidnesbvd: god af religionskundskas

ber, meget god opførsel. Den følgende Søndag var han første gang til den hellige nadvers nydelse.

Tryggelev præstegård den 15 April 1850.

Drejer.

— gr.: — Ført til afgang til Tranekær sogn
Tryggelev præstegård 26 Maj 1850.

— gr — Drejer.

Den første Maj 1852 blev hoveriet tvangsaffløst, og dette betød for hovbønderne i almindelighed overordentlig meget, nu blev der en mulighed for fremgang. Men på Stubbegård kunde de ikke ret udnytte denne mulighed, dertil var de for langt nede i armod, og forskellige uheldige forhold gjorde sig gældende. Sønnen Kristian lå som nævnt inde som hestgarder i 5 år, disse år falder dels før og dels efter hoveriafløsningen. Bendix havde de sidste par år han levede, haft en fremmed karl, nu var det altså en fremmed karl og den nykonfirmerede Kristoffer, der skulde tumle med sagerne, men der var ingen rigtig til at lede og styre, og da Kristian endelig kom hjem og tog fat, ja, da viste det sig, at de 5 år ikke var gået sporeløst hen over ham, han havde fået mere lyst til spiritus, end godt var, og under påvirkning af spiritus, lavede han adskillige ting, som absolut ikke var heldige for bedriften. Jeg skal ikke fordybe mig i hans uheldige transaktioner, bare nævne et par træk og så meddele, at han kun drak grumme lidt til daglig, det var kun lejlighedsvis, at det gik galt, og han var da bag efter meget ked af det.

En dag kørte han til Ristinge med et læs korn og skulde på hjemturen et ærinde hos Brandt i Kinderballe mølle. Det blev aften, og det blev meget sent, Kristian var endnu ikke kommen. Selvfølgelig blev moderen og søsteren Juliane urolige, Kristoffer var den gang ikke hjemme, og omsider begav Juliane sig ud for at se efter ham, hun var kun et stort barn og meget bange for at gå ene i den mørke aften, forbi Tamboskoven løb hun med

træskoene i hånden. Da hun kom over på Kinderballevejen, fandt hun vognkassen og bagvognen liggende i grøften, dog før hun fandt dette, havde hun været i Kinderballe mølle, hvor de sagde hende, at Kristian for længe siden var taget der fra. Da hun så havde set disse dele af køretøjet, løb hun atter hjem meget fortvivlet. Da hun kom hjem, lå moderen i sengen, og hun hviskede til Juliane: „Han er kommen, lille.“ Næste dag kom en mand fra Ristinge med hestene og det forreste af vognen. Da Kristian med vognkassen var falden af, ingen vidste, hvorledes det var gået til, var Hestene løbet videre til Hesselbjerg, der drejede de så ad Ristinge til, hvor de jo var kommen fra. En hollandsk vægt, som Kristian havde lånt og havde med på denne tur, var sporeløst forsvunden og måtte erstattes med et beløb, der for disse mennesker var ret betydeligt. Tre måneder senere blev den funden langt tilbage i en lade, ingen begreb, hvorledes den var kommen der, men Kristian må jo hin nat i sin omtågede tilstand have færdedes på de utroligste steder.

Lad mig nævne blot et ganske lille træk mere. Kristoffer ligger syg af lungebetændelse. Lægen siger, at for at hans liv kan reddes, må man hurtigst mulig have medicin fra Rudkøbing, hver time er kostbar. Kristian springer på en hest og afsted går det i strygende fart til apoteket og hjemad igen, men han skal lige have blot *et* glas i Lindelse kro. Han går der ind og *blev der hele dagen*, mens Kristoffer svævede mellem liv og død, og Juliane stadig sad og vædede hans tunge og tørrede slimet af hans mund. Han klarede den uden medicinen, men man ser af dette træk, hvilken magt alkoholen havde fået over Kristian.¹⁾

¹⁾ Da Kristian var et halvt hundrede år rejste han med familie til Amerika, her blev han afholdsmand og var det, til han døde nogle og firs år gammel.

Datteren Ane var bleven gift og kommen til Nekselo at bo, her kom Kristoffer over at tjene et årstid, da han var 17—18 år. Der var ikke ret mange beboere på øen, og man måtte sejle efter næsten alt muligt, derfor var der ikke behageligt at bo eller tjene, og de fleste karle derovre var nogle slemme rødder, som drak tæt. Bønderne brugte at have en vogn stående i gæstgivergården, som lå lige ovre på Sællands kyst, når de så sejlede over, lod de hestene svømme efter båden og kunde så spænde for og køre, når de kom over. Lettest var forbindelse i strenge vintre, når de kunde køre på isen.

Der var en rig bonde på øen, han havde en meget smuk datter, Marie, og ved fastelavnstid skulde hun til gilde på Sælland. Der var mange, som gerne vilde køre for hende til fastelavns-gilde, isen var sikker og god, og flere bød sig til, men trods dette kom faderen en dag og spurgte Kristoffer, om han vilde køre for Marie. Det var han selvfølgelig villig til, der var bare en hage ved tingen, han ejede ikke en skilling og så ikke udveje til at skaffe mønt. Men Heldet kan komme dumpende så underligt. Om formiddagen, som gildet skulde stå om aftenen, kommer Kristoffer slentrende forbi en gård, hvori der boede en meget drikfædig gårdmand. Denne stod udenfor, og da han så Kristoffer spurgte han, om de ikke skulde ind og have et lille slag kort. Skønt Kristoffer ingen penge ejede, vovede han alligevel at gå på den, karlen blev hentet ind, og man begyndte at spille trekort. Heldet fulgte Kristoffer, og da de et par timer senere sluttede, havde han 9 mark i lommen, nu kunde han give ud ved fastelavns-gildet.

Marie, som Kristoffer kørte for, holdt sikkert nok af ham, hun giftede sig aldrig, men levede til sin død i et smukt lille hus på øen.

Isen lå længe den vinter, endnu palmesøndag gik folk over isen til gilde på kroen ovre på Sælland. Ved gildet

blev de imidlertid uenige, da de havde fået en del sprut, så delte de sig i to hold, det ene gik atter hjem over isen, de andre sejlede. Isen var altså delvis opbrudt, det har sikkert været en meget vovelig færd for dem, som gik. Næste Morgen var der ikke is at se i havet.

En nat, da de kørte hjem, var der flere kaner ifølge. Som sædvanlig var folkene halvfulde, og en af kanerne tog helt forkert kurs og kørte ad det åbne hav til. Kammeraterne råbte efter dem, men det hjalp ikke, så måtte den, som havde de rappeste heste, efter kanen, og han nåede lige at indfange den, før det vilde være gået galt, og de uhjælpelig vilde være omkommen.

En anden aften, var de sejlede, det var meget mørkt, hvorfor de fik kromanden til at lade sin lygte hænge, mens de sejlede hjem, så havde de et sikkert punkt at gå ud fra. Selvfølgelig var selskabet i den sædvanlige tilstand, der var intet at tage fejl af, når man havde været til gilde på kroen — derfor gik sejladsen også yderst langsom. Omsider tog kromanden sin lygte ind i den tro, at de forlængst var hjemme, og nu vidste de hverken ud eller ind. Et par gange løb de på grund og måtte have strømperne af og i vandet for at få jollen flot. Dygtig forfrosne nåede de hjem hen ad morgenstunden.

Fra Nekselø kom Kristoffer atter hjem til Stubbegård, men da den ældre broder stadig var leder, og man ved, hvor uheldig han ofte handlede, er det let forståeligt, at Kristoffer ikke længe kunde finde sig tilrette der hjemme. Hans næste tur bort fra hjemmet blev rejsen til Australien, hvorom der fortælles i et følgende bidrag.

Datteren Juliane var ved pastor Drejers velvilje udskrevet af skolen temmelig længe, før hun egentlig efter reglerne kunde blive det, da han så, hvor frygtelig svært hendes moder havde det, og Juliane blev, trods sin ungdom, en uvurderlig støtte for moderen gennem disse meget strenge år. Havde hun ikke været og været så dyg-

tig, som hun var, vilde det hele sikkert være gået istykker.

1866 blev Juliane gift med Keilgård, der var på Rødbjerghavn og havde været løjtnant. Keilgård var meget velhavende, og nu fik han og Juliane Stubbegård i fæste, medens Kristian fik et hus med en jordlod på Østerskov.

Som ældste søn havde Kristian Bendixen efter den gængse regel ret til at få gården i fæste, da dette ikke skete, måtte den yngre søster, altså fru Keilgård, efter ordre fra herskabet udbetale ham 1000 kr.

Stubbegård ejes nu af amtsrådsmedlem Adolf Keilgård, en dattersøn af Bendix Christiansen, og som Keilgård har taget gården i arv, beklæder han også morfaderens stilling som sognefoged og lægsdmand, lige som han fra sin tidligste ungdom har taget livlig del i det politiske liv.

En af Kristian Bendixens sønner, Kristoffer, har i en meget lang årrække været medlem af Amerikas lovgivende forsamling. Den gamle hovbondes ånd lever i slægten.

Genforeningsminderne i Svendborg Amt.

Af *Thorvald Sehested.*

»Hvad Haanden former er Aandens Spor«.
(Johs. V. Jensen).

Naar mange Aarhundreder er rullet hen over Jorden, naar de fleste af vore Ting og Tanker forlængst er glemt, vil der ud over det danske Land findes nogle stærke Kæmper, en lang Række Stene, der taler, og alle om det samme. Andre Slægter vil undres over den festlige Glæde, der lyser ud af de korte, men fyndige Indskrifter. F. Eks.:

*„Sten skal staa og Slægter melde,
Magt ej mer for Ret skal gælde“.*¹⁾

Alle Landsdele i Danmark har været med i dette Rejsningsarbejde, som skal bringe Bud til Fremtidens Danske om vor Tids skønneste Oplevelse: Genforeningen 1920. Ingen Tildragelse i vort Folks Liv har sat sig saa talrige Spor som denne Begivenhed. Der er rejst ca. 540 Genforeningsminder ialt. Meget forskellige er de; lige fra meget værdifulde Kunstværker til simple Graasten, mærket af Amatørens uøvede Hug. De fortæller om ægte Na-

¹⁾ Sten paa Bornholm.

tionalfølelse hos høj og lav. Overalt er de rejst. Vi møder dem paa vore højeste Bakketoppe, i gamle Landsbyers Midte, paa Torve og offentlige Pladser af enhver Art, andre gemmer sig i Haver eller paa Bondens Mark, rejst af et enkelt Hjem. —

De lyser op langs vore Veje, disse ægte danske Mindesmærker. Mangfoldige Tanker og Samtaler tager Form og Indhold af det, de saa jævnt og stilfærdigt nynner om. Saadan husker jeg f. Eks. en høj, slank Kampesten i et Skovbryn ved Holsteinborg. En herlig Baggrund havde den: unge Graner og fine Lærketræer. Her var saa svalt og stille. Ingen Færdsel i Middagstiden, intet jagende Sus fra Landevejen, kun Fuglestemmer og Vin-dens Hvisken i Trætoppene. Ord for Ord maatte man stave sig ned over Forsiden med de „store“, afrundede Bogstaver. — *„1920. — Brudt blev Fangebaand — frelst fra Fjendehaand — Sønderjyden vendte hjem. — End er Landet delt — halvt kan vorde helt — Haab af Sorg skal vokse frem.“* —

Et godt Hvilested for den trætte Cyklist findes her ved en af Sjællands Hovedveje.

I Midtjylland ligger Landsbyen Brædstrup. Foran Apoteket staar en Sten med følgende Ord:

*„Til Minde om det Sindelag,
der trofast vogted Danmarks Sag.“*

Her er vi ved Sagens Kærne. Ordet Sindelag rummer al den Kamp i Hjem, Skole og Kirke, som de sidste 70 Aar har set.

I Fæsted lige Syd for Kongeaaen staar en Runesten af ny Dato. Det er endog med de ældste Runctegn, Indskriften staar indhugget:

*„Det, som vi til Fjenden tabte,
Vennehaand igen os bragte.“*

Paa Bagsiden: *„God Gerning lever længe“*. Og paa

Kanten: „Niels satte Sten 1920“. I Nordslesvig bliver Stenenes Tale til et helt Kor. I næsten alle Sogne i denne Landsdel fik Glæden og Taknemmeligheden just dette Udslag. Ja, Interessen for at rejse saadanne Minde er endnu ikke kølnet; thi netop i denne Tid (Febr. 1936) lægges der Planer om et betydeligt nationalt Kunstværk, som agtes rejst paa Als. Carlsbergfonden vil støtte den stedlige Indsamling.

Det smukke Minde paa Torvet i Ærøskøbing rejstes 1919, det regnes for det første af sin Art i Danmark.¹⁾ (Derom senere.) — Stenen i Løjt blev ogsaa rejst før Genforeningen, og Indskriften blev hugget netop paa Genforeningsdagen.

Men selve Tanken om at rejse et Minde med dette Formaal er langt ældre. I Aaret 1909 fik denne Idé en mærkelig klar og fast Udformning hos en fynsk Bonde, som i dette Aar købte „Truelsemosegaard“, (ved Faaborg) paa hvis Marker „Strandbjerg“ ligger, en 304 Fod høj Bakke top med en dejlig Udsigt over Bæltet til Als og Sønderjylland. Ved sin første Vandring over Markerne for at tage det nye Hjem i Besiddelse lovede Ejeren sig selv, at naar Nordslesvig kom tilbage til Danmark, vilde han rejse en Sten til Minde derom paa „Strandbjerg“. I 1919 blev denne Sten rejst. Den er prydet med et Billede af Skt. Jørgens Kamp med Dragen, og d. 10/2 1920 blev den afsløret ganske uofficielt. Stenens Indskrift er formet af dens Ejer saaledes:

*„Mod Uret, Vold og Tvedragts onde Færd
vort Folk med Troskab stedse føre Sværd.“*

Netop samme Aar 1909 kørte den kendte Sønderjyde Kloppenborg, som boede Syd for Kongeaaen, en Jordhøj sammen i sin Have ivrigt optaget af Tanken om, at „naar vi kommer hjem igen, rejser vi en Flagstang til Danne-

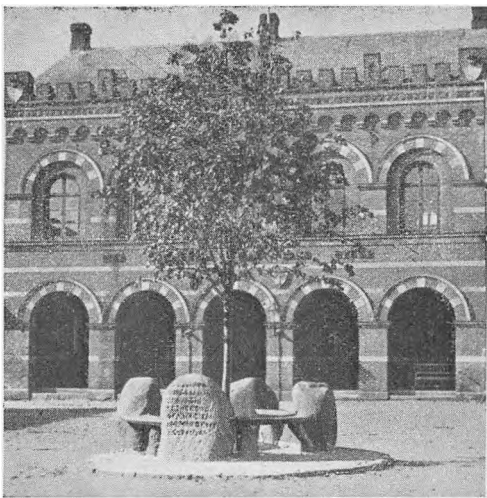
¹⁾ Se Fyns Tid. Sept. 1931: Vore første Genforeningsminder.

brog her paa Højen“. Flagstangen blev rejst i 1920. -- De to Mænd anede ikke, at en Verdenskrig skulde hærge Europa, før deres Haab blev opfyldt.

I. Til d. 9.—7.—1920.

Ærømindet.

Det er vanskeligt helt at trænge til Bunds i Problemet om, hvor og paa hvilken Maade selve Idéen om at rejse den Art Mindesmærker er opstaaet. Men der er — indtil

Ærøskøbing-Mindesmærket

videre — god Grund til at tro, at netop Sv. Amt var det første til at begynde dette Arbejde. (Se Indledningen foran¹⁾). Ikke engang „Strandbjergstene“ blev rejst før Mindet i Ærøskøbing.

D. 4. Dec. 1918 vedtog Byraadet i Ærøskøbing — ifølge Raadets Protokol — med Tak at støtte et Forslag fra to af Byens Borgere om Rejsning af et Genforenings-

¹⁾ Artikel derom i Fyns Tid., September 1931.

minde midt paa Byens Torv. Tanken i Forslaget var: En Lind skulde danne den levende Kærne i Mindesmærket. Dette Træ skulde værnes af fire Natursten, forbundne med Bænke af Eg. Det hele Anlæg skulde være nøje afstemt i Stil med de omliggende gamle Huse.

Parti af Ærømindet

En Artikel i „Ærø Folkeblad“ af 26. Nov. 1918 viser, at Tanken derom allerede er spiret frem under Krigens tunge Byrde. Nu afdøde Kunstmaler Sophus Paulsen, Ærøskøbing, har tumlet med denne Plan et Par Maaneder, før den kom offentlig frem.

Dette Efteraar deltog S. P. i et Møde, der holdtes paa Øen af 2. Zones Tilhængere, og her blev det sagt, at „Ærø som gammelt sønderjysk Land havde Krav paa at være *det første Sted i det gamle Land*, hvor disse Møder skulde holdes“. — Man forstaar, at der nu let blev Enighed om at handle snarest muligt.

Dette Mindesmærke er i alle Enkeltheder smukt og naturligt, ægte dansk i sin Virkning. De fire Natursten med Skureflader fortæller paa en egen stilfærdig Maade om Sandheden i Gefionsagnet, om at vort lave Land, „fladet i Øer og tunget i Næs“, — er pløjet ud af Landene mod Nord.

To af Stenene bærer i symbolsk Ornamentik Aarstallene 1864 og 1919. De to andre har følgende Indskrift, forfattet af Maler Jacob Jørgensen, Ærø:

„I Aaret 1919 i Fredens Aar ved Indgangen til en ny Tid plantede Byens Borgere dette Træ til Minde om at vore Brødre sønden Aa efter 55 Aars Adskillelse atter forenedes med Danmark.“

D. 19. April 1920 afleveredes Mindet til Byraadet; men først d. 9. Juli fandt Afsløringen Sted med Taler og Sange, med Musik og Faner. En Procession drog med alle Øens Veteraner i Spidsen gennem Gaderne. Trods øsende Regn var det Byens festligste Oplevelse i Mands Minde. — Linden nedstammer fra Folkeviserne, idet S. P. i 1918 arbejdede med disse. En Eg var ogsaa foreslaaet, men passer vel næppe saa godt i en By, hvis Vaaben fra gammel Tid har været den grønne Lind. Et enkelt Træk fra Rejsningen af disse Sten skal nævnes. Det er underligt nok, at russiske Krigsfanger, der flygtede fra Als over „søndre Hav“ i Trug, Baljer eller skrøbelige Baade, var med til at flytte de tunge Kampesten fra Stranden og fra gamle Markdiger til Torvet. Det er, som en Flig af selve Verdenshistorien har rørt ved disse graa, farveløse Sten, har løftet dem op i Lyset, ja, har gjort

dem til et Blad i den Dagbog, der beretter om trofaste Menneskers aldrig hvilende Længsel mod Hjemlandet. Mange Soldater fra det fjerne Rusland fandt Døden i vore Farvande efter at have overlevet Verdenskrigen. Der er et Drag af Sorg og dyb Alvor over det Budskab, som dette Mindesmærke skal bære til kommende Slægter, — mens Linden mon løves. Og dog suser det fra Grenene: *Vi kom tilbage, vi er hjemme igen!*

Mindestenen i Frørup.

Midt i Landsbyen Frørup ligger et Anlæg. Det er det gamle Bystævne. I 1915 plantedes her en Kvindevalgretseg. Man havde da her en naturlig Plads for en Genforeningssten — inde under Egen. Det var Sognepræsten, V. Frandsen, der i April 1920 gjorde sig til Talsmand for at faa rejst en saadan. Sagen gik sin naturlige Gang. En velegnet Sten blev fundet paa Præstegaardsmarken. Den er ikke særlig stor, ca. 1 m høj. Tilhugning og Rejsning udførtes af Stenhugger N. Fr. Jensen, Frørup. Alt var i Orden til en større Festdag i Sognet paa den Dag, Stenen selv fastslaar som Genforeningsdag. Indskriften er:

„Sønderjylland.

15—6—1920.“

Da denne Dag oprandt, gik Skolebørnene med Læreren i Spidsen gennem Byen hen til Stævnet, hvor nogle Fædrelandssange blev sunget.

Festgudstjenesten i Kirken holdtes af Pastor Frandsen. Ved denne benyttedes et trykt Program, som solgtes til Fordel for Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland. Deri fandtes tre Sange skrevne i Dagens Anledning (intet Forfatternavn nævnes). Den første er „Stod du, o Danmark, vor Moder en Gang“ med følgende Vers:

„Hærskarers Herre i Himlenes Bo
glemte os ej i det lave,

slog over skillende Strømme en Bro,
 heggede Mindernes Have.
 Bud fløj om Lande fra Sjæl til Sjæl
 højt over fremmede Grænsepæl.“

Derefter sang et Børnekor: „Nu sjunger alle Fugle i Danmark! Efter en Festtale af Sognepræsten og Salmer af Grundtvig afsluttedes Højtideligheden med Brorsons „Den store hvide Flok“.

Ved Afsløringen af Stenen talte Pastor Frandsen igen, og Sangforeningen sang nogle Sange. Senere fortsattes Fester i Præstegaardshaven; men et stærkt Regnskyl fik Folk til at søge Ly i Præstegaardens Stuer, hvor man spiste den medbragte Mad. Saa gik man hen til Forsamlingshuset. Her henvendte Sognepræsten i sin Tale nogle Ord til to Veteraner, der var indbudt som Æresgæster. En af disse, nu afdøde Landpost N. Nykjær holdt en bevæget Tale.

Hen mod Aften brød et Tordenvejr løs, og Festen afsluttedes da med flerstemmige Sange af Sangforeningen og Fællessang af den store Forsamling.

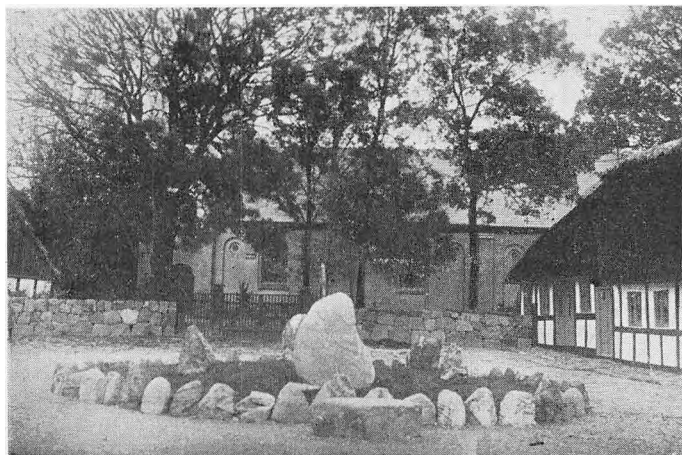
Stenen paa Strynø.

I Forsommeren 1920 var der paa Strynø to begejstrede Mænd, der talte sammen om, at det vilde være godt, om ogsaa denne lille Ø fik sin Genforenings-Eg og Sten. De udsendte et Opraab til Befolkningen derom, og en Aften sidst i Juni samledes en Del unge og ældre. De enedes om at arbejde for, at denne Sag kunde blive ordnet paa den bedste Maade, og et 5 Mands Udvalg blev straks nedsat til at foretage det fornødne.

Foran Øens Kirke laa en stor Plads, som brugtes til Skærveplads for Kommunen, — den havde før været Legeplads til en forlængst nedlagt Skole (se d. gamle Bindingsværkshus til højre paa Billedet). Denne Plads fik Udvalget overladt af Kommunen til dette Brug. Alle

Øens Gaardmænd fik nu travlt med at køre Fyld. Paa 3—4 Dage leverede de ca. 100 Læs Jord, hvormed Pladsen planeredes.

I et af Landsbyens gamle Stendiger fandt man en Sten, hvis Form mindede meget om hele Jyllands Form. Digterens Ord er her bleven til Virkelighed: „Jylland mellem tvende Have — som en Runesten er lagt — Fortid mæler dine Grave — Fremtid folder ud din Magt.“ — Denne Sten blev rejst midt paa en lav Forhøjning, og uden om i

Mindesmærket paa Strynø

en stor Kreds i Lighed med de gamle „Kæmpegrave“ anbragtes 56 mindre Natursten, en for hvert Udlændighedsaar. I en Halvcirkel bag selve Stenen sattes 4 større og meget smukke Kampesten, og endelig plantedes en højstammet Eg lige bag Stenen. Alle Stenene blev skænket af de Mænd, paa hvis Jord Udvalget havde fundet dem, ligesom alt Arbejde og Kørsel udførtes uden Vederlag. Udgifterne blev derfor kun ca. 50 Kr. ialt til Stenhuggeren.

Efter Forslag af Øens daværende Læge, Jensen, blev

der kun indhugget det ene Ord „Sønderjylland“ paa Stenen. Selve Anlægget var i Hovedsagen hans Idé. Foran Stenkredsen, neden for Højen ligger en stor, flad Skuresten, i denne indhuggedes de to Verslinier:

*„En røvet Datter dybt begrædt
er kommen frelst tilbage.“*

To Dage før den store Fest paa Dybbøl, altsaa d. 9. Juli 1920, holdtes Afsløringsfesten. Trods Storm og øsende Regn var næsten alle Øens Beboere samlet; Øens 8 Veteraner var mødt.

Form. for Udvalget R. Kold holdt Afsløringstalen, og efter Afsyngelse af „Slumrer sødt i Slesvigs Jord“ -- tyede man ind i Kirken, hvor fhv. Højskoleforst. V. Birkedal-Nielsen holdt den egentlige Festtale. „Kongernes Konge“ blev sunget af et Kor.

Om Aftenen samledes Folk i Forsamlingshuset, hvor Taler og Sang skiftede over de festligt pyntede Kaffeborde til henimod Midnat. Her dannedes „Strynø Forskønnelsesforening“, og denne ejer og vedligeholder Mindet og Pladsen, samt sørger for, at der hvert Aar først i Juli afholdes en Fest ved Mindestenen. Denne Fest blev snart Øens største Folkefest. Den begynder altid med en kort Tale og et Par Sange ved Stenen, medens de egentlige Taler gerne holdes i Præstegaardshaven lige ved Siden af Kirken. Flere Sønderjyder har ført Ordet her, i 1930 f. Eks. talte Borgmester Holger Fink, Aabenraa.

Fmd. sluttede sin Afsløringstale ved Mindesmærket med disse Ord:

„Vær tro mod dit Land og dit Folk, ær dets Minder og kæmp for dets Ret, saa vil der altid, selv om det en Tid ser sort ud, dog igen komme en Vaar, hvor vi som nu kan sige:

*„Alt, hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
har den Herre stille lempet,
saa vi vandt vor Ret.“*

2. Stenen i Søllinge.

Blandt de gamle fynske Landsbyer indtager Søllinge en ærefuld Plads. I Byens Midte, hvor Gaarde og Huse spejler sig i Gadekærets blanke Vandflade, ligger et velbevaret Bystævne lige ved Kirke og Skole, og næsten umiddelbart ud til Vandspejlet rejstes en Sten af flammert Granit i 1920. Dens Højde er over to Meter; den er ret slank, lidt bredere forneden end foroven. Dens Forside er blank poleret og bærer hele Indskriften, hvis Bogstaver er

Stenen i Søllinge

uden krumme Linier, runelignende, og de staar tydelige med deres sorte Farve. Her læses:

*„Til Minde om Genforeningen
9. Juli 1920.*

*Og de troede, at Hjertebaand kan briste,
og de troede, at glemmes kan vor Ret.“*

Forneden staar med smaa Bogstaver:

*„Rejst af Beboerne
i Søllinge-Hellerup Sogne.“*

Pastor Nielsen, Søllinge, gav Indskriften denne Form.

Initiativet til dette Arbejde blev taget af Beboerne selv, repræsenteret af et Udvalg, der bestod af Sognets tre Lærere og nævnte Præst.

D. 8. Jul' blev Stenen opstillet. Omkostningerne androg ca. 300 Kr., indsamlet i begge Sogne.

D. 9. Juli 1920 vajede alle Flag i Landsbyen fra Morgenstunden. Kl. 8 begyndte man med en lille Fest i Skolen med Tale og Sang. Fra Kl. 11—12 ringedes med Kirkeklokken. Kl. 12 var der Festgudstjeneste i Kirken, hvor Pastor Nielsen prædikede over Davids Salme 126.

Kl. 5 begyndte Festen i Søllinge-Eskildstrup Forsamlingshus. Et Sanghæfte var omdelt, før korte Taler blev holdt af Pastor Nielsen og Lærerne P. Petersen og Jacobsen. Derefter gik hele Forsamlingen hen i det nyplantede Anlæg paa den gamle Gadejord. Pastor Nielsen afslørede Mindestenen. Et stort, nyt Flag var hejst paa Flagstangen i Bystævnet. Senere var der Fællesspisning i Forsamlingshuset, hvortil Sognets 5 Veteraner var indbudt, kun to kunde give Møde. Aftenen igennem skiftede Sang og Tale, indtil den festlige Dag sluttede med „Kongernes Konge“.

Kun faa Minder af den Art har en bedre og kønnere Plads end denne Sten. Der er god Samklang mellem den nye og den gamle Tone, der hviler over Stedet. De mange Deltagere fra alle Sider og Partier viste, at der var god Enighed om Arbejdet paa at skænke Egnen et værdigt Mindesmærke.

Ørbækmedaillen.

I gamle Dage var det meget almindeligt at lade slaa en Medaille, naar man vilde fejre og fæstne Mindet om en Begivenhed af mer end almindelig Interesse. — Den eneste Medaille, der saavidt vides er fremstillet i Anledning af Genforeningen med Sønderjylland, er blevet til paa Initiativ af afdøde Fabrikant Carl Nielsen, Ørbæk.

Denne Mand, som gennem en lang Aarrække har interesseret sig for gamle Mønter og Medailler, og som efterhaanden havde samlet sig en imponerende Samling af saadanne, fik i 1920 ganske naturligt den Tanke at lade præge en Medaille til Genforeningsfesten i Ørbæk d. 9. Juli 1920.

Og han lod straks Handling følge paa Tanken. Resultatet blev en stor, smuk Medaille, Gennemsnit 40 mm, som i al sin jævne Prunkløshed netop saa troværdigt giver Udtryk for de Følelser, den jævne Befolkning nærrede ved denne Lejlighed.

Ørbækmedaillen

Indskriften er forfattet af Carl Nielsen.

Paa den ene Side staar: Sønderjylland. Velkommen hjem til Danmark. Paa den anden Side: Ørbæk Sogns Genforeningsfest 9. Juli 1920.

Der blev præget ialt 102 Eksp. af Medaillen, 14 i Sølv, 37 i Bronze og 51 i Tin. Det var næsten udelukkende Sognets Beboere, som købte Medaillen.

Festen d. 9. Juli 1920 var meget vellykket. Paa Initiativ af Fabrikant Carl Nielsen havde Sognets Beboere pyntet Byen særdeles smukt til Festen. Der var saaledes rejst en Flagrække langs Landevejen fra Ørbæk Kro til Indgangen til Ørbækklundes Park.

Først var der Festgudstjeneste i Kirken, hvor Sognepræsten Carl M. Hansen talte meget smukt. Derefter samledes man i Parken ved Ørbæklande, hvor Højskolelærer Alex. Højlund, Ryslinge, holdt Foredrag, og hvor derefter Fabrikant Carl Nielsen, Gaardejer Hans Bæk, Veteran fra 1864, Postmester Petersen, Ørbæk, og dennes Hustru Fru Skrumsager Petersen m. fl. talte.

Desværre blev Festen forstyrret af Regnvejr, saa man maatte forlægge sidste Del af den til Ørbæklandes store Lade. Her blev fremstillet en Række Tableauer af national Karakter. Disse var arrangerede af Fru Postmester Skrumsager Petersen. — Det 4. Tableau, som forestillede Graven i Bøffølkobbel og de sønderjyske Piger, var især gripende. Hele Forsamlingen sang „De vog dem, vi grov dem en Grav i vor Have“ — samtidig med at dette Tableau forevistes.

Der var trykt et smukt Sanghefte, som indeholdt følgende Sange, til Festen:

1. Jeg elsker de grønne Lunde.
2. Der er et yndigt Land.
3. Brat af Slaget rammet.
4. Slumrer sødt i Slesvigs Jord.
5. Det haver saa nyligen regnet.
6. Moders Navn er en himmelsk Lyd.
7. Hil dig vor Fane.
8. De vog dem, vi grov dem en Grav.
9. Det lyder som et Eventyr.

Alle disse Sange blev sunget ved denne Fest.

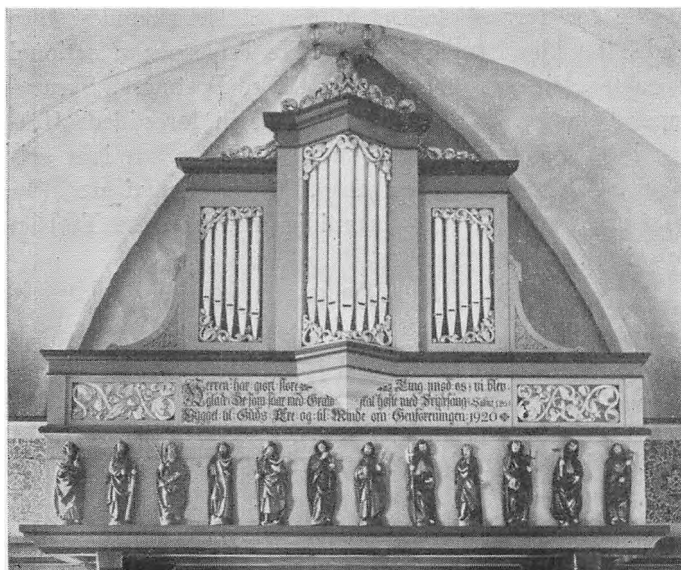
II. Fra $\frac{9}{7}$ 1920— $\frac{1}{1}$ 1921.

Orgelet i Ryslinge.

Da disse Sider saa vidt muligt skulde omfatte alt det Arbejde, der i Sv. Amt er gjort for at give Begivenheden i 1920 saa skønt og rigt et Eftermæle som muligt, maa

de: ogsaa nævnes, at Ryslinge Sogn paa en ejendommelig og smuk Maade har deltaget deri.

I 1920 ønskede mange et nyt Orgel til den gamle Sognekirke i Ryslinge. Pengene hertil indkom ved en Indsamling over hele Sognet. Netop i denne Tid drøftedes Mulighederne for at faa rejst et Genforeningsminde i Sognet. Det viste sig umuligt at opnaa Enighed derom. Saa

Orgelet i Ryslinge Kirke

var det, at Sognepræst Hjort fik den Tanke, at man paa Orgeløts Forside kunde lade opsætte en Indskrift, der skulde udtrykke Menighedens Glæde over Genforeningen. Dette skete.

De kønne Bogstaver i gammel Stil staar smukt til den øvrige Udsmykning af Orgel og Kirkerum.

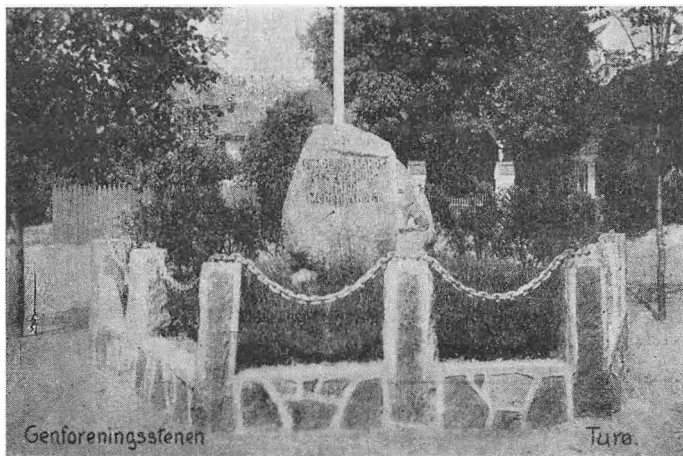
Indskriften (udført af Malermester Schaumann, Aarslev,) lyder saaledes:

„Herren har gjort store Ting imod os, vi blev glade. De, som saar med Graad, skal høste med Frydesang. Salme 126. Bygget til Guds Ære og til Minde om Genforeningen 1920.“

Indvielsen fandt Sted d. 18. Juli 1920.

Thurøstenen.

D. 24. Jan. 1919 holdtes der et Møde paa Thurø Kro om Rejsningen af en Genforeningssten. Forsamlingen valgte 14 Mand, der skulde arbejde videre med Sagen og

Thurøstenen

fremskaffe en Sten til omtalte Formaal. Et Underudvalg paa 5 Mand med P. Andersen som Formand og L. S. Andreasen som Kasserer tog derefter Sagen op. Stenen, man enedes om, blev skænket af Enkefru M. Petersen, og de nødvendige Midler skaffedes ved frivillige Bidrag.

D. 20. Juli 1920 blev Stenen afsløret. Kl. 2 talte Pastor Schram i Kirken. Kl. 3 samledes Folk ved Mindestenen, hvor P. Andersen holdt Afsløringstalen og overgav Stenen til Kommunen. Derefter gik Toget til Majtræet, hvor en kort Tale blev holdt over Mindestenen,

og derefter fortsatte man til Neergaards Minde. Her talte Fru Skrumsager Madsen, København, Pastor Balslev og H. A. Hansen. Senere spiste Deltagerne den medbragte Mad i Skoven.

Paa Pladsen ved Øens Byskole har Stenen en god Plads. Stenen er ca. 1½ m høj, den er hegnet af en Stensætning med Jernkæde, der gaar rundt om den lille Plet med Sten og Flagstang. Den sidste er skænket af Danmarks-samfundet. Stenens Indskrift er:

„1864—1920.

Sønderjyllands Genforening med Moderlandet.“

Men hertil kommer et ejendommeligt og smukt Tillæg, der giver det hele Anlæg øget Værdi. Det er en lille smuk Bronzefigur, Smedemester R. S. Huusfeldts Fremstilling af Bissens berømte Flensborgløve.

Om Stenen kan endelig fortælles, at den er hentet fra Taasinge med anden Bestemmelse for Øje. Fra en Klint lige over for Thurø blev den sejlet til „Præstelandingen“ paa Øens Nordside. Efter at have henligget længe paa Kirkegaarden er den store Sten nu kommen paa sin rette Plads.

Stenen ved Tranekær Slot.

Den statelige og stilfulde Sten i Tranekær Slotspark paa Langeland er ikke alene en Pryd for den store Park, det er ogsaa en meget værdifuld Forøgelse af hele Øens nationale Mindesmærker. Den er sikkert, kunstnerisk set, det lødige af alle Amtets Genforeningsminder. Inskriptionen er tegnet af Professor Martin Nyrop og lyder:

„Sønderjyder
nu er Dagen der, vi vil hjem!
Hvodd Slægtled har troet paa,
Fædrene kæmpet og Mødrene grædt for
Haabet

*der har baaret vore Sønner
over Krig og Død,
skal nu gaa i Opfyldelse.
Af Sønderjydernes
Valgopraab
Januar 1920“.*

Mindesmærket er rejst af Lensgreve F. Ahlefeldt Laur-

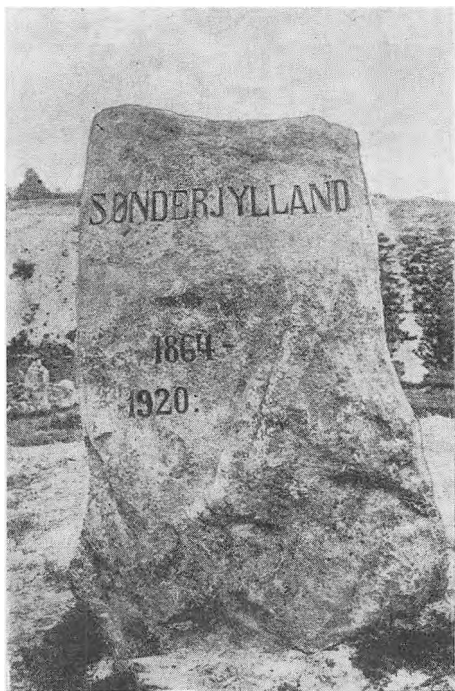
Tranekær-Mindesmærket

vig. Stenen er næsten 3 m høj, 2 m bred og 1 m i Dybden.

Afsløringsfesten fandt Sted d. 22. Juli 1920. Trods det daarlige Vejr var mange Mennesker mødt frem. Først talte Fru Skrumsager Madsen, København, siden Pastor Dahn. Festen sluttede med Afbrænding af et smukt Fyrværkeri.

Taasingestenen.

Paa Taasinge var det let at finde en velegnet Plads til en Genforeningssten. En saadan findes da ogsaa lige ved Øens store Turistattraktion: Bregninge Kirke. Det ejendommeligste ved dette Mindesmærke er, at det var Ung-

Taasinge-Stenen

dommen, der tog Arbejdet op for denne Sag. Ingen andre Steder i Amtet er dette Arbejde baaret direkte frem af de unge. Det skete her paa den Maade, at Idéen til Mindesmærket udgik fra Ungdomsforeningen, og Arbejdets Udførelse støttedes af Gymnastikforeningen.

Stenen er hentet i Nørreskov, Bregninge Sogn. Dens Flytning og Anbringelse paa Bakketoppen blev hurtigt

udført af de unge. D. 28. Juli 1920 var alt i Orden til Afholdelse af en stor Nationalfest paa Bregninge Bakke, hvortil en stor Del af Øens Befolkning mødte frem for at overvære Afsløringen af Stenen. Ogsaa de gamle Veteraner deltog i Festen, som var begunstiget af det dejligste Solskinsvejr.

Foreningsfanerne smykkede Talerstolen i Bunden af „Gryden“ mellem de høje Skrænter lige ved Landevejen. Pastor Bjerg bød velkommen, og efter en Sang talte Sognepræsten, Provst Kløvborg. Taleren viste, hvorledes Ungdommen ved at rejse dette Mindesmærke gik i de gamles Fodspor. Allerede Patriarken Jakob rejste en Sten paa Marken, hvor han havde haft sin mærkelige Drøm. Saul gjorde det samme paa Valpladsen, hvor han besejrede Filistrene, den fik Navnet Hjælpestenen.

Derefter talte Pastor Hansen, Dybbøl. Herved knyttes Forbindelsen mellem Taasinge og Sønderjylland stærkere; ja, man kan endnu træffe Folk, der tydeligt kan gengive bestemte Træk fra denne kraftige, danske Tale af den sønderjyske Præst.

Derefter vandrede hele Forsamlingen op til den med Flag og Guirlander smukt pyntede Sten.

Her udtalte Pastor Bjerg: „Saa overgiver jeg da denne Mindesten til Fredningsnævnet paa de unges Vegne og beder *det* holde Haanden over den og værne om den i Fremtiden!“

Paa Forsiden staar: „1864—1920.
Sønderjylland“.

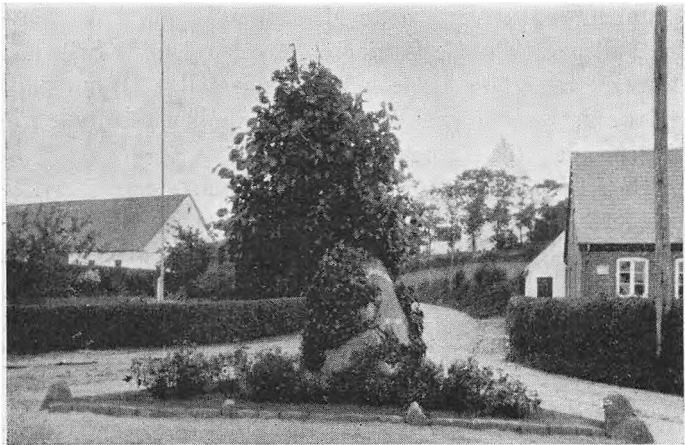
Paa modsat Side staar: „Rejst af unge paa Taasinge.“

Lærer Høgstrøm takkede Ungdommen for Stenen og sluttede: „Herfra kan vi se det elskede, omstridte Land. Ordet Sønderjylland rummer saa meget. Det minder os om Lidelser og Ufred, men ogsaa om Kærlighed og Trofasthed. Stenen er rejst paa fredet Grund. Lad os tage det som et Varsel om Fred og Lykke for Danmark!“

Til sidst sang Forsamlingen i den skønne Sommeraften „Der staar et Slot i Vesterled“.

6. Stenen i Egense.

I Landsbyen Egense ved Svendb., hvor tre Veje mødes, blev der i 1920 dannet et lille Anlæg omkring den anseelige Genforeningssten (ca. 2 m høj, 1 m bred). Sogneraadsformand A. Christensen tog Sagen op om Rejsning af Mindestenen, og straks viste mange stor Interesse for

Egense-Mindesmærket

Tanken, særlig Pastor Balslev og Lærer Jørgensen støttede Arbejdet af fuld Kraft.

Først fik man Tilladelse til at tage Stenen fra dens gamle Plads i Hegnet ind mod Præstegaardshaven. Dernæst blev den paa en Blokvogn, trukket af 4 Heste, transporteret de ca. 1000 m til den udpegede Plads ved Vejkrydset. Flytningen fandt Sted d. 15. Juli, og i Løbet af 14 Dage udførtes alt Arbejdet uden Mislyd af nogen Art. Da dette blev udført uden Vederlag, androg de samlede Udgifter kun ca. 150 Kr.

Indskriften deles i to Dele af de springende Løver i Midten. Foroven staar kun Ordet „Sønderjylland“, forneden Datoen „9. Juli 1920“. Dermed er de to vigtige Ting, Stenen skal minde om, klart bestemt: Stedet og Tiden. Et Lindetræ med en smuk Krone hvælver sig over Stenen, hvis Bagside dækkes af en Raadhusvildvin, som slynger sig op over den. Ved Stenens Fod blomstrer Roserne, og endelig er det hele indrammet af en Stensætning.

Torsdag den 29. Juli 1920 afsløredes Stenen ved en stor og stilfuld Fest, som Sognets Folk sikkert aldrig glemmer. Grev Ahlefeldt, „Hvidkilde“, holdt Afslørings-talen, hvorefter Pastor Birk, St. Jørgens, talte ved Stenen. Saa drog hele Forsamlingen med Musik i Spidsen under Pastor Balslevs Ledelse til Forsamlingshuset. Sognets 5 Veteraner gik foran i det lange, festlige Tog. Taler og Sang afløste hinanden, indtil man — sent — skiltes med Bevidstheden om at have oplevet en god, dansk Dag.

Alle, der passerer forbi dette Vejkryds, maa et Øjeblik lade Tankerne stoppe op ved Mindesmærket, enten de saa møder det paa deres daglige Tur til Landsbyen, eller de er paa hastig Gennemfart mod andre Egne af Landet. Børnene møder det paa Vej til Skole, det præger sig ind i deres Bevidsthed, bliver en Del af dem selv. Stenen der peger paa een Gang ud over Sognets snævre Verden og indad mod Kernen i det danske Folk.

Ulbølle-Stenen.

En stille, sollys Sommerdag i Juli 1920 gik en Bonde fra Ulbølle By over Markerne mod sit Hjem. Han tænkte — som mange i denne Tid — mere paa Sønderjylland end paa sin lille, lune Hjemby. Paa sin Vandring skulde han over et Stendige for at faa Foden paa egen Grund. Dette Stendige har maaske helt fra Valdemarsti-

den, da Jorderne deltes i Solskifter, dannet Skel mellem de gamle Gaardtofter og Fællesmarken uden for. Da fangedes hans Øjne af en stor Kampesten, der laa halvvejs fremme i Lyset med en smuk Fladside opad. I dette Øjeblik sprang en Plan fuldfærdig frem i hans Tanker: Denne Sten, som Egnens Bønder for Aarhundreder siden har tumlet med, inden de fik den paa Plads, burde bruges til et Genforeningsminde. Dens Plads var under den store Lind paa Bystævnet midt i Ulbølle By. —

Ulbølle-Stenen

Men hvordan gribe Sagen an, saa al smaalig Strid og Uenighed kunde undgaas. Stenen laa ca. 50 Alen syd for Engebjerg Bakke; derfra er kun et kort Stykke Vej til Byen. — Et Par Uger efter kom Baronesse Schaffalitzky de Muckadell til Rødkilde gaaende ad Sognevejen langs Jerntvedgaard. Hun standsede og gav sig i Snak med Bonden; der arbejdede paa Marken. Han bad da Baronessen om at sætte sig i Spidsen for Planen om at give Ulbølle et Minde om Genforeningen. Baronessen svarede straks, at Forslaget var godt, Pladsen fortrinlig, saa hun

lovede at tænke over Sagen. — Kort efter henvendte Baronessen sig til Formanden for det Udvalg, der havde arrangeret en Genforeningsfest, Købmand Andersen, Ulbølle. Udvalget vedtog enstemmigt at foretage en Sogneindsamling til Fremme af Planen. Der indkom 220 Kr. I Komitéen fik Købmd. Larsen og Gmd. N. Madsen, Jerntvedgaard, Sæde foruden de to forannævnte. N. Madsen skænkede Stenen i det gamle Stendige. Den blev gravet frem og væltet ind paa Marken, og den blev antaget af Udvalget med Arkitekt Methlings Ord: „Den Sten ligner en Overligger til en Kæmpehøj, den er som skabt til at hvile paa tre andre. Jeg tilraader, at den anbringes paa denne Maade.“ Baronessen foreslog følgende Indskrift:

„Til Minde om Genforeningen 1920“.

Desuden satte man nederst paa Stenen med smaa Bogstaver: „Rejst af Beboere i Ulbølle Sogn“. Endnu medens Stenen laa i Marken blev disse Ord indhugget af Billedhugger Simonsen, Svendborg.

Udvalget opsøgte derefter 3 halvstore Sten til Underligger og 9 mindre, der blev anbragt i Kreds omkring Lindetræet og Stensætningen. Den mægtige Krone, der hvælver sig over det hele, er smukt klippet paa Undersiden.

I September 1920 blev Stenen af Købm. Andersen anbragt paa sin Plads. Og Afsløringsdagen fastsattes til d. 28. Sept. Udgifterne androg ialt kun ca. 70 Kr.; Resten af Beløbet skænkedes til Hjælp til elektrisk Lys i Sognets gamle Kirke, hvis hvide Mure tydeligt ses fra Anlægget. Det gamle, smukke Bindingsværkshus, som danner Baggrunden for den gamle Stævneplads, er Komponisten Hans Hansens Barndomshjem.

Stenen beholdt sin naturlige Overliggerform urørt, og den er ca. 1½ m lang, 1 m bred og ¾ m høj.

Da Sognets sidste Veteran, den 88-aarige Johan Hansen Schultz, blev anmodet om at afsløre Stenen, rettede

han sig op og sagde: „Det kan jeg sagtens! — Saa skulde jeg da naa at opleve det ogsaa, at noget af det kom tilbage, som vi stred saadan for i Dybbøl Skanser!“ Gamle Johan fortalte med Stolthed om, hvordan han var med at forsvare Skanse II under Løjtnant Anchers Kommando.

Han blev Dannebrogsmænd, da han fyldte 95, og døde Aaret efter i 1928, aandsfrisk til det sidste.

D. 28. Sept. 1920 samledes mange af Beboerne da i Byens Midte. Førhen stod her ved Smedien 3 store Aske-træer. Nu er kun Linden tilbage. Efter Købmd. Andersens Velkomst sang man: „Det haver saa nyligen regnet“, saa talte Købmd. Larsen om de sønderjyske Sange. Lærer Rendbæk talte om de mange Mindesmærker, der skød frem i Sogn efter Sogn — ikke ved et Magtbud. „De staar som Tegn paa en fri og samdrægtig Vilje. Enighed mellem Stænderne og mellem Landene er en stor Ting. Kun et fredeligt Samarbejde kan sikre os en lykkelig Fremtid“, udtalte Lærer Rendbæk.

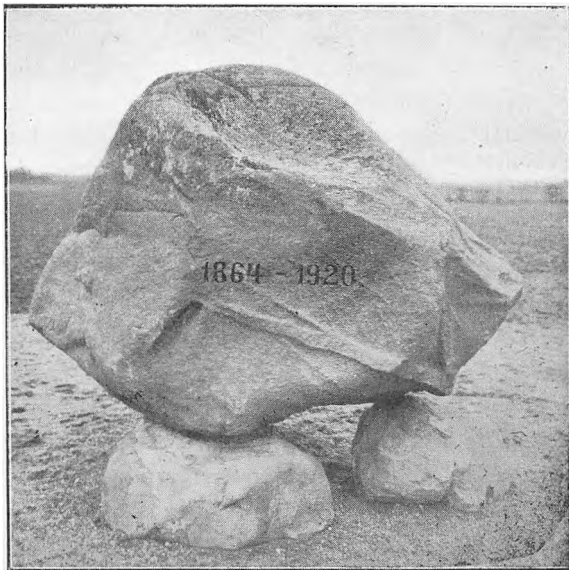
Idet Forsamlingen blottede Hovederne strøg J. H. Schultz, den eneste tilstedeværende Veteran fra 1864, Dannebrog bort fra Stenen. Den nævnte Indskrift stod tydeligt med forgyldte Bogstaver for alle. — Købm. Andersen takkede alle, der havde deltaget i Arbejdet med dette Mindesmærke og overdrog dette og Pladsen til Sogneraadets Beskyttelse. En smuk Sang, skrevet af I. til Dagen, blev sunget. Den hedder: „Hvor Kirkebakken skraaner — — —“. Et Vers af Sangen lyder saadan:

„Her Stenen staar til Minde ved alfar Vej og Sti,
mens Aar ved Aar bortsvinde ind i den fjerne Tid.
Den drager Slægtens Tanke til Sønderjylland hen,
til Landet, som vi tabte og vundet har igen“.

Stenen i Vester-Skerninge.

Om denne Sten fortælles et gammelt Sagn, (Aug. F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten i Folkeoverleveringer) der

lyder saaledes: Den store Sten paa Marken ved Ulbølle Kirke er kastet af nogle Trolde i Vester Aaby efter nævnte Kirke. Da de ikke ramte Kirken, sad de hver Nat og snurrede rundt paa Stenen, saa der blev slidt en temmelig stor Fordybning i den. Den, der flyttede Stenen fra Stedet ved Grønnegade, skulde vederfares en Ulykke. Nu er

Vester-Skerninge-Stenen

den dog slæbt til Vester Skerninge og brugt som Genforeningssten.

Sagnet blev alt for sandt; thi om faa Sten i Danmark har der staaet saa bitre og haarde Kampe som om denne. Det er ikke med udelt Glæde, man stifter Bekendtskab med dette Mindesmærkes Historie.

En stor Bunke Breve, Røgninger og andre Dokumenter,¹⁾ er let tilgængelig for enhver, der har Lyst at trænge

¹⁾ De er opbevaret i Nyborg Bibliotek.

til Bunds i denne lidt udviklede Sag. Apoteker Sibbernsen, Vester Skærninge, gav før sin Død undertegnede Ret til at bruge disse Oplysninger til nærværende Arbejde. Her skal blot antydes Hovedlinien i Sagens Udvikling fra den Tid, da Mindesmærket blev skabt.

I 1920 var der i hele Sognet god Stemning for at faa rejst et smukt Genforeningsminde midt i Vester Sk. By. Altsaa holdt man Møde, hvor et Udvalg blev nedsat til at ordne det fornødne. I dette Udvalg blev Apoteker Sibbernsen valgt til Formand, idet han jo var en betydelig Historiker. Men der var ikke megen Enighed i Udvalget, og Formanden trættede ikke Medlemmerne med en lang Række Møder. Der blev nu indsamlet en Pengesum til Formaalet, og der var god Enighed om at anvende den store, smukke Sten hos Husm. M. Skytte Nielsen i Ulbølle Grønnegade.

D. 10. Aug. 1920 kørtes det sidste Læs Korn bort fra Pladsen lige overfor Apoteket, og Pladsen blev ordnet til at modtage Stenen. Først blev naturligvis Jordstykket købt til dette Brug.

D. 23. Aug. s. A. blev Stenen anbragt paa sin nuværende Plads midt i Byen. Det er en smuk Overligger, der hviler paa tre mindre Sten.

Paa den ene Side blev indhugget: „1864—1920“.

Paa den anden Side ses Kr. 10.s Navnetræk, op paa en tredje læses:

Rejst til Minde om Genforeningen 1920“.

Uden om er der plantet vilde Roser, de danner en smuk Ramme om Stensætningen.

Alt dette blev hurtigt og udmærket ordnet af — Apoteker Sibbernsen alene. Intet Under, at han gerne vilde gøre den smukke Plads, der er Genbo til Apoteket, til et kønt Anlæg. — Udvalget var ikke tilfreds med, at Indskriften ikke kunde ses fra Vejen, mens Apotekeren til de yderste Konsekvenser fastholdt, at Stenen netop var an-

bragt rigtigt. Over dette Svælg kunde ingen bygge Bro. Enkelte Uddrag af de mange Skrivelser, som fandt Vej mellem Formanden og Udvalgets øvrige Medlemmer, viser klart hele Stillingen.

D. 7. Septbr.—20 skriver L. Pedersen, Skerninggaard: „Udvalget ønsker, at De fuldfører det paabegyndte Arbejde, dog maa ogsaa jeg pointere, at Stenen bliver drejet saaledes, at Indskriften bliver synlig fra Vejen.“

Dette skete ikke. Men i en Deklaration af 29. Dec. 1920 bestemmes — — „at Mindepladsen med Genforeningssten aldrig maa bebygges ej heller med Lysthuse eller lignende, og Stenen maa aldrig hverken flyttes eller drejes. De andre Sten maa ej heller flyttes, og der maa overhovedet aldrig foretages noget med Pladsen, som berøver den dens nuværende Karakter.

A. E. Sibbernsen“.

I Brev af 7. Oktbr.—20 skriver Sibb.s Broder, Albert Sibb.: „At du har handlet uden Samraad med det Raad, hvori du var Formand, kan ikke nægtes.“ — —

Der var nu Tale om at rejse en anden Sten af samme Art for de indkomne Penge. Dette blev dog ikke til noget. Af Regninger og Bilag fremgaar, at Pladsen kostede ca. 2500 Kr., og at Udgifterne til hele Anlægget med Sten, Beplantning o. s. v. udgjorde ca. 2300 Kr. Dette Beløb blev betalt af Sibbernsen.

I Brev af 30. Septbr.—20 foreslaar S. Nielsen, Mosevang, at man skulde rejse en mindre Sten foran den store. Men dette blev forkastet. De indsamlede Penge blev da efter et Møde i Forsamlingshuset sendt til Sønderjylland til Hjælp for Danskhedens Sag Syd for den nye Grænse.

Der kunde naturligvis ingen festlig Afsløringsfest holdes under disse Omstændigheder. Stenen var, indtil Apoteker Sibb.s Død, et helt privat Mindesmærke, tilhørende Apotekeren. — Saa gik der nogle Aar.

D. 23. Febr. 1925 sendte Apotekeren en Skrivelse til Sogneraadet, hvori han medde'ler dette, at han har testamenteret 2000 Kr. til Vedligeholdelse af Genforeningssten med Anlæg og Beplantning samt enkelte andre Dele i Sognet. Derefter kommer i Brevet følgende smukke Linier, der viser, hvor sørgelig sandt det førnævnte Sagn er blevet: „Jeg benytter Lejligheden til at bede Sogneraadet lade gammelt Nag være dødt og lade Genforeningsmindet tilhøre Sognet.“

Dette Tilbud modtoges med Tak af Raadet ved dets Formand, Chr. Hansen.

Kun faa Landsbyer har et smukkere Mindesmærke end Genforeningsmindet i Vester Skerninge.

5. Stenen ved Gravvænge Friskole.

Kur. faa Mindesmærker er knyttet direkte til Skoler. I dette Amt er der 3, og heraf er ovennævnte Sten ene om at have sin Plads ved en Friskole.

Den staar i et Hjørne af Legepladsen og er naturligvis rejst af Friskolekredsen, ligesom den ejes og værnes af denne. Stenen er anbragt paa en lav Forhøjning, som i Baggrunden op paa Siderne er beplantet med stedsegrønne Træer og Buske, — i Forgrunden er der Roser. Husmand Niels Larsen, Tved Mark, skænkede Stenen, der fandtes paa hans Mark, til Skolekredsen. Den maaler ca. 1½ m i Højde og Bredde.

Anlægsgartner H. Gram, Svendborg, har forestaaet Opstilling og Anlæg, og under hans Førerskab førtes Stenen af frivilligt Mandskab til dens nuværende Plads. Den blev rejst 1920, kort efter, at en ny Skolebygning blev taget i Brug, og ved Planering af en ny Legeplads, som blev skænket til Skolen, dannedes en Jordhøj, hvorpaa Stenen har en smuk Plads.

Et Rækværk afgrænser Legepladsen fra det lille An-

læg. Dette ligger syd for Skolen med offentlig Vej lige ved.

Paa den ene Side af Stenen, der vender mod Skolen og Vejen, staar:

*Sønderjylland
1864—1920.*

Billedhugger Mogensen, Svendborg, har indhugget Inskriptionen.

I Efteraaret 1920 fandt Afsløringen Sted ved en Festlighed i Skolen, hvor Pastor Nørgaard, Vejstrup, holdt Afsløringstalen.

»Fredstaarnet« i Marstal.

Tanken om at rejse et Kirketaarn ved Marstal Kirke i 1920 saadan, at det nye Taarn samtidig blev et Minde om Genforeningen, fremkom i Menighedsraadet, hvis Formand dengang var Pastor A. Bülow. Det er sikkert denne, der er Forfatter til Indskriften paa Tavlen:

*„Dette Taarn er opført i 1920
af Marstal Menighed
til Guds Ære
til vor Kirkes Prydelse
og til Minde om Sønderjyllands
Genforening med Danmark.“*

Tavlen, som er ophængt paa en god Plads i Taarnet, er af hvidt Marmor. Størrelsen er 18×27 Tommer. En Ramme afgrænser tydeligt Tavlen fra Væggen.

De forgyldte Bogstaver fremtræder klart, smukt og letlæseligt for Beskueren. Den 12. September 1920 indviedes det høje smukke Taarn. Taarnet med Taarnur og en ny Klokke har kostet ca. 94,000 Kr., hvoraf ca. 90,000 Kr. indkom som frivillige Bidrag. Det kostbare Taarnur med de fire oplyste Urskiver, der kan ses langt ud over Søen er skænket af en enkelt af Byens Borgere.

I mørke Nætter kan Lyset fra Taarnet ses helt over til Als.

Kirketaarnet i Marstal

Longelse-Stenen.

Paa Kirkepladsen foran Longelse Kirke paa Langeland er rejst en Genforeningssten. Mellem Kirkeporten og Stenen staar en Flagstang. Rundt om Stenen er der en Græsplæne. Det hele udgør et lille smukt Anlæg, som har faaet en udmærket Plads — umiddelbart ud mod Landevejen Rudkøbing—Spodsbjerg.

Indskriftens kraftige, malmtunge Ord er smukt anbragt paa Stenens Forside:

Sønderjylland
 9. Juli 1920.
Frænder fra de søndre
Grænselände
Stormfast staar det Folk
hvis Sind er et.

Indvielsen fandt Sted d. 12. Dec. 1920.

Andre Oplysninger om dette Mindesmærke er det trods flere Forsøg mærkeligt nok ikke lykkedes at fremskaffe. Men Ordene paa Stenen er værd at kende uanset, hvem der har skrevet dem, og hvem der har faaet dem paa deres rette Plads.

III. 1920 - 37.

Stenen i Horne.

Kommer man en Dag ad Landevejen mod Bøjden gennem den gamle Landsby Horne, vil man let bemærke en stor, smuk Sten paa den smalle Jordstrimmel mellem Landevejen og Forsamlingshuset.

Det var Sogneraadet, der henvendte sig til Bestyrelsen for Forsamlingshuset med Forslag om i Fællesskab at gaa i Spidsen for Arbejdet med at fremskaffe et Genforeningsminde i Sognet. Et Udvalg paa 7 Mand fik overdraget dette Hverv, og de tog fat i Sommeren 1921. Gmd. P. Johansen, Bjerne Mark, fandt denne ret store Sten paa en meget steurig Mark ca. 1 km fra Stranden. Der er saa mange Sten, at man kan hoppe fra Sten til Sten, siger Folk om denne Mark. Den allerførste, som havde lagt Mærke til denne Sten, var ellers en Entreprenør fra Odense. Paa et vist Tidspunkt var der Tale om at rejse den som Genforeningssten i Odense, men Planen derom strandede paa, at der ikke kunde blive Enighed om nogen Plads. Derfor kommer Fyns Købstæder nok bestandig til at staa tilbage for de sjællandske og jyske paa dette Omraade. Det kneb ogsaa at blive enig

om Pladsen til den i Horne, idet adskillige fandt, at det mest velegnede Sted var ved det gamle Bystævne ved Gadekæret. Flertallet holdt dog fast ved den nuværende Plads, især for Landevejens Skyld. Nægtes kan det heller ikke, at Stenen der pynter hele Byen i manges Øjne.

Hele Arbejdet med Stenens Flytning og Anbringelse udførtes frivilligt. Det varede to Dage at faa den tunge Kolos til at tilbagelægge de ca. 7 km fra Dyreborg til Horne.

I den Stue, som har et Vindue ud mod Stenen, hænger et morsomt Billede, der viser, hvordan man med Kræner og Taljer løftede Kæmpen op paa en Blokvogn. Man ser en Flok arbejdsivrige Mennesker kappes om at være med. Seks Heste trak Blokvognen op til banet Vej, saa kunde fire klare Resten.

Der blev plantet Buske omkring Stedet, og der blev rejst en Flagstang af Forsamlingshuset lige bag Stenen som et Udtryk for det gode Samarbejde, der var om denne Sag.

Grunden, hvorpaa det lille Anlæg ligger, blev baandlagt (med Servitut) saaledes, at selv om Forsamlingshuset skulde blive solgt og nedlagt, maa dette Anlæg aldrig sælges. Vedligeholdelsen varetages af Kommunen gennem Sogneraadet.

Indskriften paa Stenen er skrevet af afdøde Pastor A. C. Bock, Sognepræsten; den er indhugget af Stenhugger S. Kortermænd og lyder:

*Til Minde om Genforeningen
1920.*

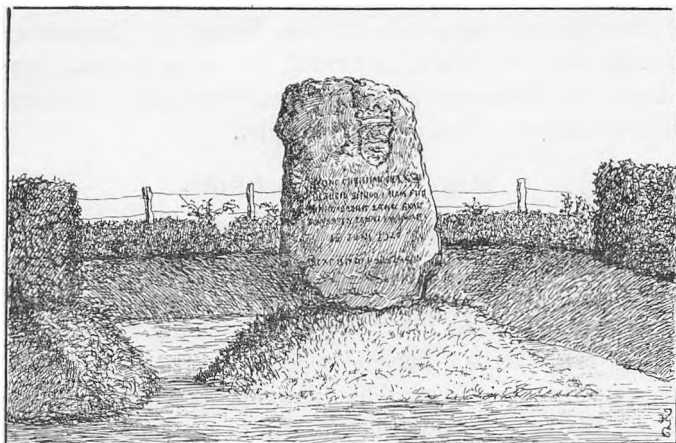
*Gud kan alting vende,
saa vor Nød faar Ende.
Han raader i sin Himme! end,
naar denne Sten er smuldret hen.*

Ved Afsløringsfesten d. 3. August 1921 talte Pastor

Bock og Sogneraadsform. J. Jærvelund. Aldrig havde man set flere Mennesker ved Forsamlingshuset end paa denne Dag. Det var en vellykket Fest, en smuk Afslutning paa vel udført Arbejde.

Indskriften er et klart Udtryk for de to store Ideer i dansk Folkeliv: det nationale og det religiøse. Sjældent ser man en skønnere Prædiken mejslet i Sten. Den vil blive husket længe og læst af mange, som færdes forbi den ad Vejen.

Stenen ved Brahetrolleborg.

Genforeningsstenen i Brahetrolleborg

Lige ved Parken til det gamle Herresæde Brahetrolleborg paa modsat Side af Landevejen er et Indhug i Skrænten op mod Markerne, her staar en høj Granitsten. Den er let synlig for alle vejfarende. Ingen Plantning afleder Opmærksomheden fra selve Stenen. Kun en lav Hæk afgrænser den lille Forhøjning, hvorpaa Stenen er anbragt. Øverst paa denne er indhugget en Krone og de to sønderjyske Løver. Indskriften er formet af Lensgreve C. F. Reventlow saaledes:

*„Kong Christian over Grænsen ved,
og Jubel genlød i hans Fjed.
Halvhundredaarig Lænke brast,
som Verden troede bandt saa fast.
15. Juni 1920.“*

Forneden staar med smaa Bogstaver: „Rejst af Beboerne i Brahetrolleborg Sogn.“

St. Hans Dag 1921 afsløredes Stenen. Lensgreven, som selv (personlig) havde fundet den store, kønne Sten i en af Baroniets Skove, talte ved Afsløringen.

Lensgreven og Pastor Clausen, Korinth, ordnede i Fællesskab alt angaaende Stenen. Denne og Pladsen er skænket af den afdøde Lensgreve, der ogsaa leverede Tegningen af det sønderjyske Vaaben. Stenhugger Poulsen, Brahetrolleborg, har udført Arbejdet.

Sten ved Lunde Skole.

Tanken om at rejse en Sten i Lunde Sogn kom fra Fru K. Kildemann og Sogneraadform. Rasmussen i Høje. Stenen er fundet paa Gmd. H. Kildemanns Jord, og Transporten af den blev besørget af samme Mand; men Jordhøjen, hvorpaa Stenen rejstes, blev sammenkørt af Sognets Beboere. Stenen blev tilhugget og rejst af K. Østbjerg, Slæbæk, og Udgifterne dertil samt Vedligeholdelse dækkedes af frivillige Bidrag.

Paa et Hjørne af Skolepladsen lige ved Korsvejen blev Stenen rejst. Afsløringen fandt Sted i September 1921. Indskriften paa den ca. 1½ m. høje Sten er:

*Sønderjylland
1864—1920.*

Afsløringen foretoges af Lærer Christensen, som i sin Tale fremdrog flere Træk af Sønderjyllands Historie. Senere afholdtes en vellykket Fest i Forsamlingshuset med Taler og Sange.

Nogle Aar senere er Pladsen med Stenen blevet solgt

til en Privatmand; men det formodes, at man har værnet om Stenen paa en for denne værdig Maade.

Stenen ved Højskolerne i Ollerup.

Initiativet til Rejsning af dette Mindesmærke udgik fra Niels Bukh's Fader, afdøde Højskolelærer Peder Bukh. Skønt han var i sin høje Alderdom, var det ham, der med stor Iver og Glæde gik i Lag med Tilrettelægning af Planen for Arbejdets Udførelse. Først fandt han en velegnet Sten i Ollerup Grusgrav, og senere — i Marts 1922 — blev Stenen flyttet op til sin nuværende Plads paa den Maade, at Gymnastik- og Folkehøjskolens Elever blev „spændt for“ og trak af Sted med den trækende i lange Tove, mens Peder Bukh sad i sin Stol oppe paa Stenen. Herom fortæller Niels Bukh i Skolens Aarsskrift af 1922 følgende:

Mens vi holdt Hvil paa Turen fremsagde Bedstefar følgende Digt, som han havde skrevet til Anledningen:

Den Sten, man ej kan løfte,
den skal man lade ligge,
det er et gammelt Ord,
men Bedstefar det agter ikke;
netop fordi du er saa stor,
du ej er til at bære,
han siger disse Ord:

En Mindesten skal du være,
en Mindesten om Genforeningen
med Sønderjylland, det er Meningen.
Som Kampesten ligger du tavs mellem grimme Grave,
som Mindesten skal du hjem og pryde Skolens Have.
Og saa tager han fat foruden Hest og Hammel,
som den, der endnu ikke er bleven gammel,
og ved Hjælp af de unges Kræfter,
staar Stenen nu herefter
i Skolens Have og taler

baade Vinter og Sommer
 til de unge, som paa Skolen kommer,
 „taler“, mens Slægt efter Slægt maa tie,
 om hvad der vindes
 ved trofast i Taalmod at bie
 paa Herrens Time.

D. 15. Juni 1922 samledes man ved 7-Tiden i den dejlige Sommeraften omkring Stenen, som efter Niels Bukh's Forslag havde faaet til Indskrift:

Sønderjylland

1920.

Gymnastik- og Folkehøjskole's Elever og mange andre fra Byen deltog i den smukke Sommerfest. Stenen blev ikke „afsløret“, men der blev holdt korte Taler af Peder Bukh og Lars Bækhoj. Den sidste talte om Danebrog og om Sønderjylland forenet med Danmark, og han nævnte Stenen som et Minde om dette.

Senere samledes man om Elevernes Sangdanse, og det var kønt at se de gamle Danse udført af unge Piger i farverige Nationaldragter.

Stenen staar smukt i Haven mellem de to Skoler, i hvilke saa mange unge Danske paa en virksomhedsfuld Maade er kommet i Forbindelse med det nationale.

Maaske har ingen i vor Tid gjort mere for at hædre vort gamle Flag end Niels Bukh, derfor var det en naturlig Ting, at den gamle Peter Bukh fik dette Mindesmærke rejst netop paa denne Plads.

9. Stenen ved Faaborg Havn.

Medens man i mange sjællandske Byer lægger Mærke til store og anselige Mindesmærker af netop denne Art, er det helt anderledes paa Fyn med omliggende Øer. Her er kun to Købstæder at nævne: Faaborg og Ærøskøbing. Grunden er vel vanskelig at udrede, men nogen Tilfældighed kan det næppe være. Det nationale har nok fra gam-

mel Tid spillet en større Rolle for Sjællænderen end for Landets øvrige Øboer.

Da Faaborg—Mommarmark Færgen er en Del af den betydelige Rute København—Sønderborg, er der hvert Aar adskillige Tusind Danske, hvis Vej falder lige forbi den beskedne Sten, som staar nogle faa Meter fra Lille-Bælt — lige ved Færgelejet.

Den staar ved den alfare Vej. Paa Østsiden af den ligger en lang Række blanke Jernbanespor og paa Vestsiden gaar Færgens sporløse Vej mod det Land, Stenens korte Indskrift minder de rejsende om:

15. Juni 1920.

I Mommarmark staar en lignende Sten. Den hilser velkommen paa sønderjysk Grund. — Det er „Sønderjysk Forening i Faaborg, som gennem sin Bestyrelse har ladet Stenen rejse. Det kan nævnes, at denne Sten er fisket op af Bugten af Entreprenør Melchior, der skænkede den til Foreningen. „Af de syngende Vover omskyttet“ har da denne Granitsten ligget i lange, lange Tider. Mens Bølgeslaget i Storm og i Stille gik hen over den, var denne faste Blok dog stadig den samme.

Saadan fortæller den nu uden Ord om det i vort Folk, der ikke smuldrer bort, selv om Tidens skiftende Bølgeslag i gode og i strenge Tider bruser hen over det.

D. 28. Nov. 1922 holdtes Afsløringsfesten. Om Aftenen var der Foredrag af Redaktør Grau, Sønderborg. — Den prunkløse Sten er tilhugget med fire lige store Sider (ca. 1½ m høj). Ifølge Stedets Natur er der ingen Prydelser af nogen Art, blot en lav Forhøjning ved dens Fod er ved Sommertid dækket af grønt Græs. Den ejer kun een Dragt — Hverdagens graa Arbejdsdragt.

Dobbeltmindesmærket paa Lyø.

Den eneste af Amtets Sten fra 1923 er Lyøstenen. Dette forstaar man let, naar man erindrer sig Øens sær-

lige Bidrag til vort Folks Historie i Valdemarstiden.

Da 700 Aars Dagen for Valdemar Sejrs Tilfangetagelse paa Lyø nærmede sig, fremsatte Sogneraadet Forslag om at rejse en Mindesten for denne Begivenhed. Men fra anden Side ønskede man at faa en Genforeningssten, derfor blev Resultatet, at Øen fik et Dobbelt-Mindesmærke, der samtidig fortæller om begge Begivenheder. Det er en ret anselig Sten med følgende Indskrift:

6. Maj 1923

En Sorgens Nat over Landet før.

1864—1920.

*Dog for vor Sag end raader Gud
og fører alt til bedste ud.*

Afsløringsfesten d. 6. Maj 1923 var meget højtidelig. Flagene vajede over hele Øen, og største Delen af dens Befolkning deltog i den sjældne Mindefest, hvori Fortid og Nutid saa tydeligt mødtes. Skytte- og Gymnastikforeningens Medlemmer opstilledes med Faner paa Gymnastikpladsen, hvorfra man marcherede med Musik foran til Mindepladsen. Sogneraadets Jørgensen bød velkommen, før Sangkoret indledede med „Du danske Mand“ —. Lærer Askholm, Lyø, holdt den første Tale. Sangkoret foretog derefter „Nordens Folkeand“ af Ingemann. — Pastor Clausen, Lyø, holdt Hovedtalen og tog Dækket bort fra Stenen. Festen afsluttedes med „Slumrer sødt i Slesvigs Jord“.

Stenen ved Humble Skole.

Den anden Børneskole i Amtet, som ejer en Genforeningssten, er Humble paa Langeland. Skolegården begrænses mod Vest af et gammelt Stengærde op mod en stejl Bakke. Langs dette Gærde har Lærer C. Klæsøe i de senere Aar rejst en ejendommelig Samling af Mindesten. De fører dagligt saa at sige alle vort Folks vigtigste

Oplevelser gennem Tiderne tæt ind paa Livet af Børnene. Denne Stensamling spænder over Tiden fra 826—1920. Det mærkeligste ved den er ganske sikkert, at Lærer Klæsøe i sin Fritid med egen Haand har indhugget hvert Aarstal og Bogstav paa de cå. 20 Sten. Ja, mange af dem er endog forsynet med pyntelige symbolske Figurer. Det er et enestaaende Fritidsarbejde af en dansk Lærer. I Sandhed et solidt Stof at gemme sine Fristunder i! — Først 1930 — paa Tiaars Dagen for Genforeningen —

Mindesmærker ved Humble Skole

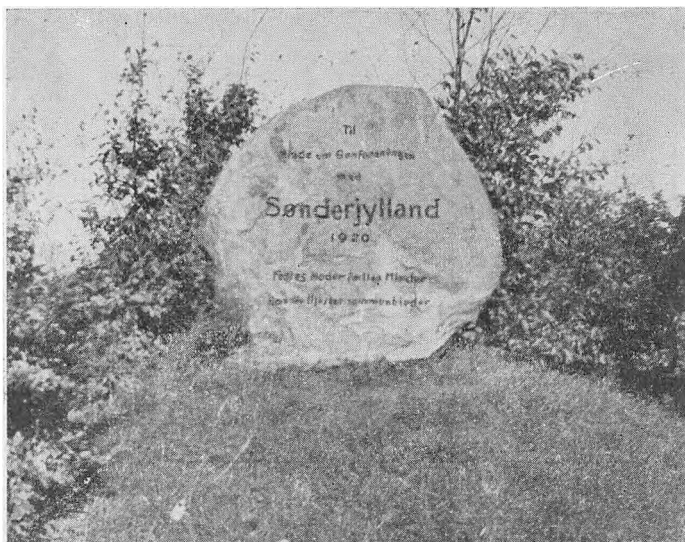
føjedes til de øvrige en lille Sten til Minde om denne Begivenhed.

Stenen er kun 45 cm lang og 28 cm i Højden, vel nok Landets mindste. Der er netop Plads til Aarstallet 1920 omgivet af et Skjold. — Der knyttedes ingen særlig Indvielsesfest til dens Anbringelse, kun en kort Tale til Børnene i Skolen. Stenen blev som alle i Samlingen overgivet til Skolens Børn, Forældrereds og Lærere i Nutid og Fremtid.

Stenen i Gudbjerglund.

I 1930 blev der, naturligt nok, rejst ikke saa faa Genforeningssten hele Landet over. Paa Fyn maa først og fremmest nævnes den smukke Sten i Gudbjerglund, den store Møde- og Mindeplads for Sydøstfyn.

Stenen er fundet paa Øster Aaby Mark, og den blev flyttet og anbragt paa Pladsen saa betids, at Afsløringen

„Gudbjerglund“-Stenen

kunde finde Sted d. 7. September 1930. Billedhugger Mogenssen, Svendborg, har udført den kunstneriske Udsmykning.

Formanden for „Gudbjerglund“, Lars Jørg. Duelund, har staaet i Spidsen for Arbejdet med denne Sten, som følger sig naturligt ind i Rækken af nationale Mindesmærker paa den kønne Samlingsplads.

Festdagen oprandt med rigtig Septembevejr, Regn og Blæst. Duelund bød velkommen og ridsede i korte Træk

Stenens og Stedets Historie op og afslørede Stenen, saa følgende Indskrift, forfattet af Højskoleforstander Th. Dissing, Vejstrup, blev synlig:

„Til
 Minde om Genforeningen
 med
 Sønderjylland.
 1920
 Fælles Moder — fælles Minder
 danske Hjerter sammenbinder.“

Paa Stenens Bagside staar: „Rejst af Gudbjerglund 1930“. Forsamlingen sang nu „Søndret Folk er vokset sammen i den store Skæbnestund“ — før de ca. 300 Deltagere drog af Sted til Gudbjerg Afholdshotel.

Her aabnedes Festens anden Afdeling med „Du skønne Land med Dal og Bakker fagre“ —. Biskop Rud holdt derpaa en kraftfuld Tale om Sønderjyllands Forhold til Moderlandet.

Landstingsmand H. Jepsen-Christensen var Mødets næste Taler. Taleren syntes, det var en større Glæde at være med til at afsløre Genforeningssten i 1930 end i 1920. Det er Feststenen, der er afløst af det trofaste Haandslag. Derpaa fulgte en indgaaende Redegørelse for Forholdene i Sønderjylland i det forløbne Tiaar.

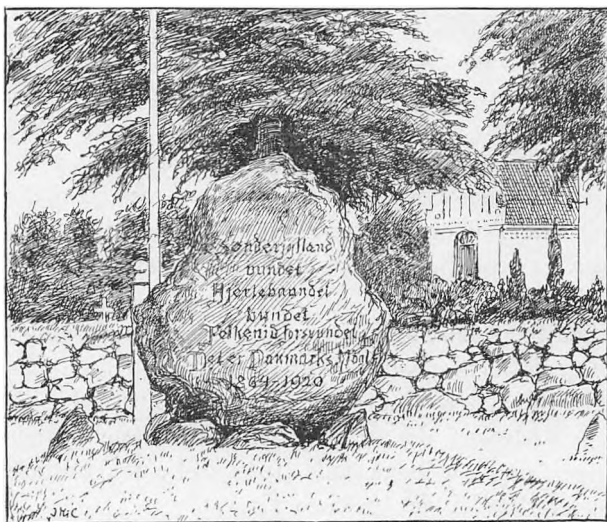
Efter Sangen „Vi pløjed' og vi saaede“ — bragte Formanden sammen med hele Forsamlingen de to Talere en varm Tak for den gode Dag. Festen afsluttedes med „Moders Navn er en himmelsk Lyd“ —, der til Slut ledede Tankerne hen mod Indskriften paa den Sten, som paa denne Festdag var blevet indviet.

Stenen i Ringe.

Efter 1930 er dette Rejsningsarbejde ved at stilne af. Kun faa Sten er rejst efter dette Aar. Tanken om et Mindesmærke af den Art i Midtfyns store Stationsby er ret

ny; men den er vokset frem af et ældre Ønske, der for Aar tilbage har været fremme i Volstrupegnen, om dér at rejse et Mindesmærke for to Soldater fra Volstrup, som faldt i Krigen 1848—50.

Det var Pastor Carlsen, Ringe, der ved et Sølvbryllup i Volstrup drejede ovennævnte Tanke ind paa et nyt Spor ved at hævde, at man vist bedre kunde hædre de faldnes Minde ved at rejse en Sten til Minde om Tilbagegivelsen

Genforeningsmindesmærket i Ringe

af den Landsdel, de to Soldater kæmpede og faldt for.

Denne Tanke vandt straks Opmærksomhed baade i Volstrup og Ringe, hvor Menighedsraadet paabegyndte Arbejdet for dens Realisation. Man enedes let om at benytte den lille Plads ved Hovedindgangen til Kirkegaarden mellem Byens Hovedgade og den gamle Kirke.

En stor, smuk Sten laa i en lille Skov syd for A. Chr. Andersens Gaard i Volstrup, netop der, hvor den gamle

Vej til Egeskov har gaaet. — Ved Afsløringen sagde Lærer Henriksen, Brangstrup, bl. a.:

Stenen her har set den rige Greve og den fattige Bonde drage forbi. Den har set Bønder gaa paa Hovarbejde og Sognets Folk drage til Fest paa Egeskov Marked, ligesom den har set Gaardens Søn lege i Skoven og set Moderen gaa sørgende over Tabet af sin Søn, der gav sit Liv i Kampen for Sønderjylland. — En Tid drømte Stenen, at den skulde blive rejst i Volstrup med Navnet paa Sønnen, som var *den første* Soldat, der faldt for Sønderjylland. Men nu staar Stenen midt i Ringe By og bringer Bud om det, der i Aarhundreder har optaget det danske Folk stærkere end noget andet. — Den skal staa her og se Børnene gaa deres første Kirkegang og de unge drage ind i Kirken paa *deres* Højtidsdag, og den staar der, naar vi alle hver til sin Tid føres ind til Hvile ved Siden af Haabets stærke Kirkeborg.

Søndag d. 19. Juli 1931 afsløredes Stenen, hvis Størrelse er ret anselig (ca. 2 m høj, 1 m br. og ½ m dyb). Indskriften er forment af Pastor Carlsen, der ogsaa har tegnet de karakteristiske Bogstaver.

*„Sønderjylland
vundet
Hjertebaandet
bundet
Folkenid forsvundet.
Det er Danmarks Maal.
1864—1920“.*

Ca. 500 Mennesker var samlet paa Kirkepladsen, da Pastor Carlsen med en kort Tale overgav Stenen til Ringe By og Sogn. Der blev talt af Lærerne Henriksen, Brangstrup, og Jepsen, Ringe. Sogneraadsm. C. Albretsen modtog med Glæde og Tak Mindesmærket og lovede, at Sognet vilde værne og frede om Pladsen i Fremtiden. Byens Sangkor aabnede og afsluttede Festen med Sange.

Tvillingestenene paa Sjællandergaarden.

Her i Amtet er der 3 Mindesmærker, man kunde kalde private, fordi de er skabt af een Mand og er i een Mands Eje. De er ikke de mindst ejendommelige og interessante, tværtimod. De er ifølge deres hele Tilblivelse og Væsen endnu mere personligt prægede end de mer eller mindre officielle Mindesmærker. Naturligvis er de

Tvillingstenene paa Sjællandergaarden ved Faaborg

langt mere beskedne i det Ydre, ganske enkle og oftest helt uden kunstnerisk eller anden Pryd for Øjet. Til Gengæld staar de i deres naturlige grove Hverdagsdragt og fortæller sandt og jævnt om, *hvor* dybt i det danske Folk Glæden over Genforeningen gik. Deres spinkle, men inderlige Stemme klinger med i det stolte Kor fra de talrige prægtige Kunstværker og Monumenter Landet over om 1920.

Et af de mærkeligste er rejst af Gmd. R. A. Nielsen,

Sjællændergaarden,¹⁾ ikke langt fra Faaborg. Derom fortæller R. A. N. følgende: „Ideen til Rejsningen af et saadant Mindesmærke opstod hos mig et af de første Aar efter 1920. Her i Sognet ansaa jeg det for umuligt at faa rejst et saadant; man manglede bl. a. en velegnet Plads. Jeg besluttede da — bl. a. for senere at kunne minde mine Børn om den store Begivenhed — selv at rejse et synligt Minde derom. Sammen med min ældste (dengang tiaarige) Dreng deltog jeg i Festen paa Dybbøl i 1920, hvor vi nok begge oplevede vor „største“ Dag. Allerede mens Verdenskrigen rasede, og vore sønderjyske Brødre forblødte paa fremmed Jord — en af mine bedste Venner faldt i Belgien 1914 — blev jeg gjort bekendt med, at en smuk Natursten med Vold var blevet adskilt i to Dele. Og da jeg ved „Voldsmandens“, Stenhuggerens, Hjælp let erhvervede de to Halvdele, ventede jeg kun paa Lejlighed til paa nemmeste Maade at faa den transporteret til Fyns Land. Den spaltede Sten fandtes nemlig paa Falckgaardens Marker i Munke, den lille Landsby midt paa Avernakø.²⁾

I 1922 kom der saa en Isvinter. Da Isen var stærk nok til at kunne bære Hest og Slæde, drog vi af Sted og fik den ene Halvdel af Stenen med tilbage paa Slæden. Men det var uheldigvis den sidste Dag, Isen kunde bære, d. 14. Februar.

Jeg ventede nu i flere Aar paa en lignende Lejlighed, og i 1928 fik vi atter en saadan Kulde, at „Vejen“ til Avernakø var farbar for Køretøjer; men skønt jeg næsten daglig tænkte paa det ufærdige Værk, naaede jeg alligevel ikke at faa den anden Halvdel ført hertil paa samme Maade som Søsterstenen. — Atter ventede jeg paa Is-

¹⁾ Gaardeus Navn stammer fra Ejerens Oldefar, der omkring 1790 dyrkede en Gaard paa Sjælland.

²⁾ Paa Falckg. blev fundet 6 Guldskaale. R. Søkilde: Holstenshus og Nakkebølle. S. 414.

transport — endda i 5 Aar. Saa kunde jeg ikke bie læn- gere. I Marts 1933 skrev jeg til Th. Falck, om han ikke vilde køre Stenen til Faaborg-Damperen og sende den herover. Dette skete ogsaa. Saa hentede jeg den i Faaborg, hvorpaa den Dagen efter blev rejst og derved igen forenedes med den første Halvdel efter den aarelange Adskillelse.

Min Søn og jeg rejste da her i vor Have i al Stilhed en frostklar Foraarsmorgen dette Samlingsmærke til Minde om den for vort Land saa betydningsfulde Begivenhed, og det staar nu paa det jævne, men sikkert og fast, plantet i den danske Jord — lige saa naturlig som Genforeningen jo var. Ja, man kan næsten sige, at Mindet staar „mellem Æblegaard og Humlehave“, for rundt om det staar Æbletræer, og i Læbæltet af Bøg findes enkelte Humleranker, Rester af Gaardens gamle Humlehave.“ —

Paa mit Spørgsmaal om Indskrift, svarer R. A. Nielsen: „Indskrift af nogen Art finder jeg ganske overflødig her. Enhver kan jo se, at det er det skilte, der atter bøjer sig sammen.“ — —

Stenene maaler ca. 1 m i Højden og $\frac{1}{2}$ m i Bredden.

To Mindesmærker, rejst af en fynsk Bonde.

Et af Amtets ejendommeligste Mindesmærker er udført af den gamle, djærve Bondemand Niels Nørregaard, som til sin Død for faa Aar siden boede ved Stenstrup. Denne Sten viser et Billede af Moderen, der modtager sin hjemvendte Søn. Kvindeskikkelsen er nøjagtig to Alen høj, Drengen ca. $1\frac{1}{2}$. Paa Fodstykket staar:

Velkommen hjem, min Dreng!
1920.

Nørregaard fortalte selv derom: Jeg var jo over de 70. før jeg begyndte at hugge i Sten. Men lad os begynde med Begyndelsen. Stenen er foræret mig af Skovrideren paa „Hvidkilde“. Den er fundet i den lille Skov „Fugleha-

ven" — et af de højeste Punkter i de fynske Alper. Den maalte ca. 3 Alen paa alle Maader, saa jeg maatte have en Stenhugger til at hjælpe mig at kløve den. Det tog os 4 Timer — og kostede akkurat 8 Kr.; de eneste Udgifter, Stenen i det hele taget har skaffet mig. Sidst i Maj 1927 hentede vi den hjem paa min Søns Vogn, og i August var den færdig til Opstilling ude i Haven.

N. Nørregaard havde set et Billede i et Blad af Billedhugger Axel Poulsens store Værk i Fælledparken i København, og straks sagde han til sin Kone: „Det kunde jeg vist ogsaa lave!“ Men da var N. Nørregaard en øvet Amatør i Stenhugningens vanskelige Kunst. I 1923, da han flyttede fra sin Gaard hen i et lille Hus, begyndte han at slæbe Sten sammen. Han hentede dem baade hele og halve Mil borte. Saa lavede han en meget smuk og ejendommelig Stenhøj i sin Have. Der er 21 Sten ialt. Paa nogle er udhugget Dyr og Fugle, ja, endog Planter er afbildet baade morsomt og naturtro. Oppe i Haven ved den gamle Gaard staar i et Hjørne en meget beskeden Genforeningssten. Den blev tilhugget og anbragt der i 1920. Dens Indskrift er:

1864

Sønderjylland

1920.

Ved Siden af den staar en lignende Sten til Minde om den nye Grundlov 1915.

N. Nørregaard er kanske den eneste danske Bonde, som med Hammer og Mejsel selv har tilhugget to Mindesmærker om Genforeningen, det ene endda efter et stort Kunstværk i Hovedstaden. Dette danner Slutstenen paa et jævnt og virksomt Bondeliv. Selv i sin høje Alderdom havde han Lyst og Mod til at sysle med noget, hvori hans Fædreland var den faste Kærne. Det er egentlig underligt at staa og se paa dette umiddelbare Udtryk for,

at her er Tale om en Begivenhed, en Oplevelse i vort Folks Liv, som for Alvor dalede dybest ned i Bondevraa.

Ved Havens Indgang er opstillet to Sten, — det er de to sønderjyske Løver, der staar Vagt ved et lille Hjem i Danmark.

Slutning.

Efter denne Rundrejse i Sydfyn med omliggende Øer vil vi prøve at finde det fælles Grundlag, hvorefter disse Mindesmærker er vokset frem. En Mand giver ikke sit Arbejde til enhver Sag, der trænger sig frem. Søger man at finde dette levende, indre Fællesskab, som alle Landets Genforeningsminder er udsprunget af, maa man standse ved den *sunde Nationalfølelse*. Her er nogle af de bedste Karaktertræk i det danske Folk kommet tydeligt frem i Dagens Lys, det opbyggende, trofaste og uegennyttige. Det er Danmarks Land og Folk, dets Fortid og Fremtid, der laa i de foran nævnte Menneskers Tanker, da de tog fat paa at rejse disse Minder. For denne Sag har mange med et glad Sind ofret Tid og Kræfter. Det indre Pres i deres Sind krævede en ydre Handling, og man kan kun glædes ved, at endnu er dette Rejsningsarbejde, der begyndte 1918, ikke færdigt. Nej, Genforeningen var ikke noget afsluttet som en anden historisk Begivenhed, snarere en levende Proces, noget ufærdigt, som vaagne Danske maa have Interesse for. Altid har der ligget en Glæde gemt i at være med til at bygge Dannevirke. Ogsaa de foran nævnte Minder er „Sten i Muren, der hegner hendes Gaard.“ —

Saadan har altsaa Svendborg Amt ydet sin Del af dette Arbejde paa Linie med andre Egne i Landet.

Disse Sider kan slutte med at føre Læserens Tanker hen til det skønneste og lødigste Udslag for vore Dages

Nationalfølelse: Marselisborg-Monumentet ved Aarhus. D. 1. Juli 1934 indviedes dette store Mindesmærke, der maaske mere end noget andet Kunstværk søger at samle og udtrykke det, som fra Arilds Tid gjorde de mange Øer og Halvøer til en Helhed Aarhundreder igennem. Thi staar man der i Midten af den runde Gaard, over hvilken Himlen hvælver sig som Tag, og betragter Axel Poulsens i Sandhed gribende Relieffer (Afskeden, Krigen, Vaabenstilstanden og Hjemkomsten), da kan ingen undgaa at mærke, at her er vi ikke langt fra den egentlige Kærne i al ægte Danskhed. En ubeskrivelig Vemod hviler over disse tunge Skikkelser hugget ud af den lyse Sandsten: *Sorg* over Tabene og de forfærdende Lidelser, der fulgte i Krigenes Spor, — og dog vælder en stille, dyb *Glæde* frem i os: *saa stærk* er det bløde, danske Sind, naar det for Alvor gælder. De gjorde deres Pligt, ogsaa da den pegede mod Dødens mørke Vej. De unge Danske mødte frem i Tusindvis fra hele Nordslesvig. Det er, som lyder en ordløs Hvisken ud fra de 4140 Navne her rundt om: For Danmarks Ære gjorde vi dette, for dets Fremtid, for dets Lykke! Kærligheden til Hjemstavn og Folk gav dem Styrke dertil.

*„Danmark, vor Moder, løfter sit Øje.
Freden vil læge Sorger og Saar.
Savnede Sønners Navne vi tegne.
Mindet vil leve i tusinde Aar.“*

J. C. Christensen havde vist aldrig drømt om, at hans Verslinier skulde faa saa skøn en Plads. — Og der er Slægtsskab mellem dette og de foran omtalte Genforeningsminder.

E. S.

Alle de, der har vist undertegnede venlig Imødekommenhed og Velvilje, bedes herved modtage min bedste Tak

derfor. De gjorde det til en Glæde at udføre dette Samlearbejde. — En særlig Tak for Billederne! — Kan nærværende Oplysninger være til Glæde eller Opmuntring for Læsere nu og ad Aare, er Hensigten naaet.

Yderligere Oplysninger eller Rettelser af eventuelle Fejl angaaende Amtets Mindesmærker modtages med Tak.

Thorvald Sehested.

„*Dansk Børneblad*“ har laant „hist. Samf.“ Klicheerne til Billederne af „*Ærøskøbing Mindesmærket*“ og „*Tvilringstenerne paa Sjællændergaarden*“, og fra „*Højskolebladet*“ har vi laant Klicheen til Billedet af „*Vester Skerlinge-Stenen*“. „*Samfundet*“ takker for denne Hjælp.

Brahetrolleborg- og Ringe-Mindesmærkerne er gengivet efter smukke Tegninger af Pastor *Carlsen*, Ringe.

Th. D.

Aarsmødet i Brahetrolleborg.

15. Juni 1935.

Morgenen oprandt med Regn; men inden Middag var det straalende Solskin, og Dagen blev ualmindelig skøn og frisk. Der var indmeldt ca. 120 Deltagere til Mødet, men da det begyndte, var den gamle Klosterkirke fuld, der var sikkert samlet over 200 Mennesker, og Mødet formede sig paa den smukkeste Maade.

Formanden bød Velkommen og derefter talte Dr. phil. Vilh. Lorenzen om Cistersienserordenen, om Grundlæggelsen af det mægtige Holme Kloster og om den gamle skønne Kirkebygning, som omgav os. Det var altsammen saare interessant og herligt at høre. Derefter talte Pastor J. Chr. Clausen og gav en kortfattet, men levende og skøn Skildring af Johan Ludvig og Sybille Reventlows velsignelsesrige Virksomhed for Bondestandens aandelige som materielle Frigørelse.

Formanden udtalte med Forsamlingens Tilslutning en varm Tak til de to Talere; hvorefter man sang: „Udrundne er de gamle Dage“. Saa gik den store Forsamling ind til Brønden i den gamle Klostergaard og ind gennem de Rum, der er bevarede fra Klostertiden, f. Eks. Refektoriet, gik derefter en Tur gennem den skønne Have og Park, der

netop stod i den fejreste Sommerdragt. Nogle opsøgte de store Mindesmærker i Parken, andre dvælede en Stund ved Reventlowernes Grave paa Kirkegaarden.

Efter en Times Forløb samledes Mødets Deltagere paa Korinth Kro, hvor man spiste sin medbragte Mad og drak Kaffe.

Da man saaledes havde styrket sig, genoptoges Aarsmødet. Nu talte Sognearkivar Kr. Møller, Brahetrolleborg, paa sin klare og livfulde Maade om Ordningen af vore Sognearkiver, som hidtil de fleste Steder har ligget hen i en sørgelig og misrøgtet Stand. Møller illustrerede sin Skildring ved at forevise to store Arkivskabe, som tilhører Nørre Broby, der lige havde faaet sit Arkiv ordnet og velvilligt havde udlaant Skabene med deres Indhold til denne Forevisning. Hele Fremstillingen gav et levende Indtryk af Betydningen af at have et velordnet Arkiv.

Formanden bragte Møller en varm Tak for Talen og Forevisningen.

Derefter gav Formanden en kort Beretning om „Samfundet“s Virksomhed og redegjorde for den økonomiske Stilling, som desværre ikke var saa god.

Gaardejer Johs. Pedersen, Oure Mark, takkede Bestyrelsen for dens gode og uegennyttige Arbejde; Pastor L. P. Fabricius, Gislev, udtalte sig ogsaa anerkendende om „Samfundet“s Virksomhed, og fremsatte derefter den Tanke, at de to historiske Samfund paa Fyn skulde træde i Samarbejde med hinanden, saaledes at en Del af Aarbørgernes Stof blev fælles; derved vilde Medlemmerne naa at faa mere Læsning for de samme Penge. Formanden svarede dertil, at et saadant Samarbejde havde sine Vanskeligheder og var ikke lige at løbe til, og han var i hvert Fald stemt for, at „Samfundet“ her fortsatte sit Arbejde helt selvstændigt, i det han ganske sluttede sig til den Anskuelse, Pastor Clausen gav Udtryk for, da han engang sagde: „Amtsskellene betyder meget mere, end man er tilbøjelig til at antage“.

Lærer H. C. Fryden Dahl, Krarup, savnede meget et Person- og Stedregister for Aarbøgerne, og han henstillede til Bestyrelsen, at et saadant blev udarbejdet og udsendt.

Formanden oplyste, at Bestyrelsen flere Gange havde haft Spørgsmaalet om Udgivelsen af saadanne Registre til Drøftelse; men man var hver Gang veget tilbage for Opgaven, fordi den medførte betydelige Udgifter; men Spørgsmaalet skulde blive taget op til fornyet og velvillig Overvejelse.

Derefter afholdtes Bestyrelsesvalg. Friskolelærer Mikkel sen, Søllinge, Læge B. Møller, Tryggeløv, og Gaard-ejer Albert Sandager, Bregninge, Ærø, afgik efter Tur og genvalgte. I Stedet for afdøde Lærer Høgstrøm, Taasinge, valgtes Museumsinspektør Ove Markussen, Svendborg, og paa Formandens Henstilling om at vælge et Bestyrelsesmedlem for Faaborg foresloges og valgtes cand. pharm. Brandt, hvorefter denne Del af Aarsmødet sluttede.

Man gik nu til Bilerne og kørte til Arreskov, hvor Pastor Clausen gav en kort Redegørelse for den gamle Borgs Historie, og derefter gik Turen til Sandholt, hvor Formanden talte om denne Gaard og dens Besiddere gennem Tiderne.

Dermed var Mødets Program udtømt; men det var ogsaa blevet Aften, og Bilrækken opløstes, idet hver for sig søgte mod Hjemmet ad de Veje, der passede ham bedst, og en god og udbytterig Mødedag var dermed til Ende.

Thøger Dissing.

UDDRAG AF REGNSKABET

FOR

»SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND«

1. Januar 1935—1. April 1936.

Indtægt:	
Beholdning overført	Kr. 33.77
Medlemsbidrag og Portogodtgørelse	„ 1535.00
Salg af ældre Skrifter	„ 179.60
Statstilskud, 5 Kvartaler	„ 193.75
<hr/>	
Ialt ..	Kr. 1942.12

Udgift:	
Betalt C. Schönemanns Bogtrykkeri a/ Konti	Kr. 1076.25
Honorarer	„ 332.50
Porto, Fragt og Rejser	„ 407.60
Tryksager	„ 48.35
»Dansk hist. Fællesforening«	„ 24.00
Beholdning at overføre	„ 53.42
<hr/>	
Ialt ..	Kr. 1942.12

»Samfundet« skylder C. Schönemanns Bogtrykkeri i Nyborg Kr. 470.15 og ejer ca. 4600 ældre Aarskrifter.
»Birkely«, Vejstrup, 7. April 1936.

Efterset og godkendt.

Vejstrup, den 16. April 1936.

Thøger Dissing.

L. Faurby Stengaard.

Indhold.

	Side
1. Nyborg omkring Midten af forrige Aarhundrede. Af Kaptajn Axel Pontoppidan, København	3
2. En' syvaarig Svendborgensers Dagbog. Ved Lektor Hakon Müller, Odense	29
3. Optegnelser fra Faaborg i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Af Bibliotekar Chr. Behrend, København	35
4. En hovbondes saga. Et tidsbillede. Af gaardejer Valdemar Bendixen, Humble	45
5. Genforeningsminderne i Svendborg Amt. Af Friskolelærer Thorvald Sehested, Aarslev	94
6. Aarsmødet i Brahetrolleborg 1935	143
7. Regnskabet	146

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1937

29. BIND

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
1938

REDAKTIONSUDVALG:

J. CHR. CLAUSEN, Præst, Korinth.

THØGER DISSING, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

Vand- og Vindmøller i Svendborg Amt.

Af afdøde Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg.

I Oldtiden malede man Kornet mellem tvende Sten ved Haandkraft, idet man knuste, malede det, ved med Haanden at føre en mindre Sten frem og tilbage hen over Kornet, der var anbragt paa en større flad Sten, de kaldtes henholdsvis Over- og Underligger; men man kender ogsaa runde Kværnsten til dette Brug, hvor den øverste Sten drejes paa den underste og ved sin Vægt knuser Kornet til Mel. Kornkværne af denne Art findes i det bekendte udgravede Pompeji, hvor Bagerne selv malede deres Korn, her staar Kværnene endnu, som de forlodes, da Byen dækkedes af Sten- og Askeregnen, som ledsagede Vesuv's Udbrud i August Maaned i Aaret 79 ef. Chr., og her i Landet har Haandkværne været i Brug meget langt op mod vor egen Tid, de kan ses paa vore Museer.

I Middelalderen naaede imidlertid en ny Opfindelse til Danmark, nemlig Kornkværne dreven af Vandkraft altsaa Vandmøller. De ældste Beretninger, man har om Vandmøller paa Fyn, findes i et Mølleprivilegium for Munkene i St. Knuds Kloster i Odense, det er fra 1175. Muligvis har Benediktinerordenen indført Vandmølleriet

i Danmark paa Kong Knud den Stores Tid, og er det rigtig, har vore Vandmøller altsaa været kendt i c 900 Aar. En Vandmølle nemlig Svansager paa Langeland er den ældste omtalte i Svendborg Amt; thi den nævnes i Kong Valdemar II Jordebog i Aaret 1231, og den er rimeligvis Forløberen for den nuværende Tranekær Slotsmølle; men det behøver ikke derfor at være den ældste, andre kan godt være anlagt før den, mon ikke Vandmøllen ved Brahetrolleborg f. Eks. godt kunde være ældre. det gamle Klosteranlæg her er jo fra c 1172, og det er jo ogsaa anlagt af Cistercienserne, som var udgaede af Benediktinerordenen.

I Middelalderen og langt senere hen fandtes en Mængde smaa Møller overalt i Danmark, de kaldtes for Skvatmøller, der skal have været saa mange, at hver Bonde havde sin, selv om det nu er en Overdrivelse. var der nok mange alligevel.

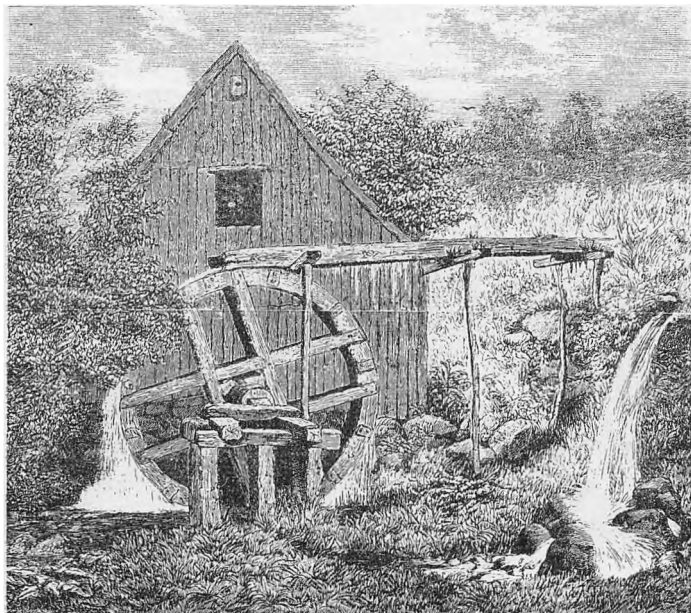
Til en Skvatmølle hørte, som Navnet angiver, kun lidt Vand, en Skvat Vand var nok til at drive den: men de maatte kun male Korn fra Mikkelsdag til Pinse, og for at Naboernes Marker ikke skulde lide Skade ved Oversvømmelse, toges deres Stigbord op i Sommerhalvaaret.

Men til de større Møller, der maatte male hele Aaret rundt, hørte betydeligt mere Vand, derfor havde de store Dæmninger og store Mølle damme, hvor Vandet kunde holdes tilbage i Reserve især i de mere tørre Aarstider om Sommeren, hvor Nedbøren i Reglen er mindre end om Vinteren.

I Svendborg Amt har der været c 90 Vandmøller gennem Tiderne; men mange er i nyere Tid nedlagte. Man kan vist roligt gaa ud fra, at da Vandmøllen indførtes, var det et betydeligt Fremskridt, der skete. At adskillige er nedlagt i nyere Tid, skyldes vel nok for en Del, at Sænkning af Vandstanden i Moser, Vandløb og Enge samt Udtørring af mangen Indsø har formindsket Vandmæng-

den, saa der blev for lidt Vand til at drive en Vandmølle med, og i allerseneste Tid, har andre Kræfter afløst Vandkraften, i enkelte Tilfælde er dog Vandkraften taget i Brug for at frembringe Elektricitet, saaledes ved Kongshøj gamle Vandmølle i Øksendrup Sogn.

Vandmøllerne har sikkert haft stor Betydning for de

Skovmøllen i „Christiansminde“ ved Svendborg

omboende Folk; men der er dog 24 Sogne i Svendborg Amt, hvor man ikke kender noget til Vandmøller, især er de mindre Øer fattige paa Vandmøller, det kan have sin Aarsag i, at der her er færre Vandløb end paa Fyn, maaske fordi den Overflade, som er nødvendig for at opsamle Nedbøren, ikke er stor nok hertil.

I Kong Valdemar Atterdags Tid oprettedes mange Vandmøller i Danmark; man ved, at Kongen allerede før

1356 interesserede sig meget for saadanne Anlæg, og lod anlægge Diger og Dæmninger samt sørgede for, at Møledamme udgravedes. Allerede i hans Tid nævnes Tang-aamølle 1361 og Urtemølle ved Hvidkilde 1372, og muligvis kan Skaarup Skovmølle datere sig ligesaa gammel. Gundestrup Mølle i Hundstrup findes nævnt 1418, Lydinge i Krarup 1438. Den 26. Marts 1597 brændte den anden af Hundstrup Vandmøller en Paaskeaften, nemlig Elleskovsmøllen. I Aaret 1610 forekommer følgende Møl-

Kaleko Mølle, Diernisse Sogn

ler nævnt i Svendborg Amt, Lindevad i Vester Aaby, Dalsmølle i Vantinge, Grubbe- og Nørremølle i Svaninge, Knarreborg i Oure, Grønne- og Grøftemølle i Skellerup, Kildemølle i Ellinge og Lillemølle samt Aamølle i Refsvindinge; men der er intet i Vejen for, at flere af dem er meget ældre, end de Aarstal i hvilke de nævnes første Gang.

En anden gammel Vandmølle er Kaleko ved Faaborg, der kønt beliggende nu er fredet og indrettet som Museum, den omtales 1643, da den kom under Holstens-

hus. Endvidere Nyborg Slotsmølle, der allerede 1664 overgik til Privatejendom, og 1551 Hospitalets Vandmølle i Faaborg. For godt og vel 100 Aar siden havde Svendborg ikke mindre end ni Vandmøller, der var først to fra Borgen Ørkil hidrørende øverste og nederste Ørkilmøller, der maler endnu den Dag i Dag, selve Byens ældste Vandmølle var sikkert, den nu nedlagte Bymølle, saa var der Pjentemølle, Grubbemølle, Ravnemølle, Graaes Vandmølle, Oliemøllen tidligere kaldt Slibemølle og endelig Stampemøllen i Christiansminde, denne og Ravnemøllen var dog kun Stampemøller, der benyttedes i lange Tider af Byens Garvere og Felberedere der dengang var talrigere end nu; men paa de fleste Vandmøller i Svendborg har i Tidernes Løb været stampet baade Huder, Skind og Vadmel for Farverne, samt endelig ogsaa brækket Bark. Pjentemøllen blev anlagt af Præsten Hans Gaas ved Vor Frue Kirke 1546, senere fik han en Retssag paa Halsen i den Anledning, fordi han havde anlagt Vandmøllen uden Samtykke af Borgmester og Raadet, den laa ved Bagergade ved en Gaard, hans Moder havde købt, her forbi løb en Bæk, kaldet Springsbæk, og denne fortsatte herfra over til Bymøllen, og Bymøllens Ejer, Hans Petersen, klagede til Øvrigheden over, at Hans Gaas's Mølle tog Vandet fra ham, og Øvrigheden dømte i Sagen, at Hans Gaas's Mølle ingen Fremgang skulde have, uden hvis han kunde herefter have det med Kongens samt Borgmester og Raads Tilladelse og Samtykke“. Den 28. November 1546 kom Sagen for paa det kongelige Retterting i Odense, og her kendtes for Ret, „at efterdi Hans Petersens Bymølle findes at have været Mølle ud af Arilds Tid, da bør den ved sin Magt at blive, og Frants Brockenhuus Embedsmand paa Nyborg Slot med flere gode Dannemænd at granske og forfare om Hr. Hans Gaas's Mølle er saa lovligt bygt, at den bør ved Magt at blive eller ej, og der gaa om saa meget som ret er.“

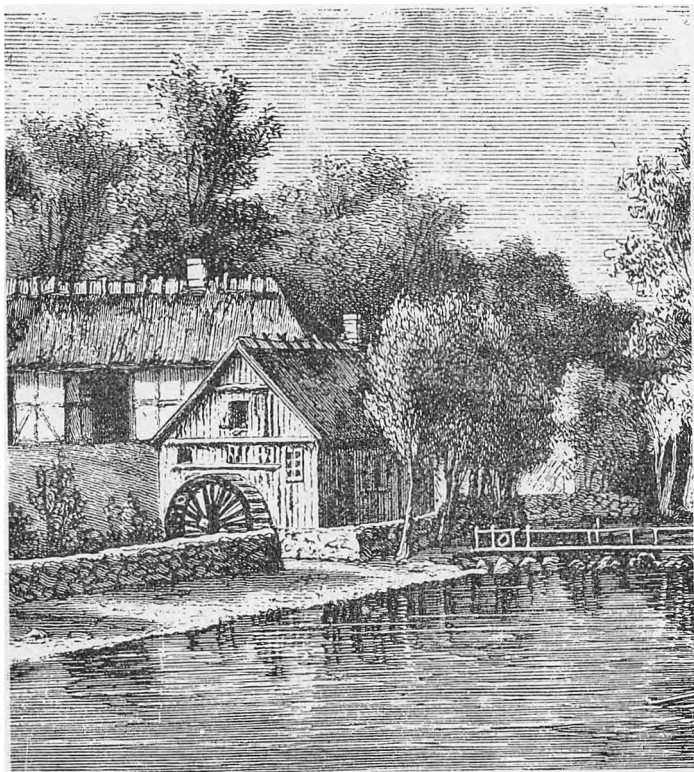
Derpaa fik i Følge kongelig Befaling, Adelsmændene

Ejler Rønnow, Hvidkilde, Busk Skunk, vistnok Brudagergaard, men i alt Fald Ejer af Rugaard, Aksel Fikkese, Broholm, Axel Nielsen Kruckow, Aarslevgaard, Henrik Glob, Stensgaard paa Langeland. Hans Berildsen, Nakkegaard, Tanderup Sogn i Baag Herred, Niels Henriksen Sandberg Tøjstrup Ordre til at granske og forfare om en Mølle, som „Hr. Hans haver i Bagergaden i Svendborg. hvad heller kun staa Svendborg By til Skade eller ej“. Udfaldet kendes ikke; men det kan umuligt have gaaet H. G. imod; thi Møllen har malet lige til den i 1899 blev nedbrudt. Dette var nu ikke den eneste Strid H. G. var ude for om en Mølle, kort efter havde han igen en Strid angaaende et Mageskifte af et Stykke Jord ved hans Mølle i Vejstrup, med en af Kronens Bønder; der var nedlagt Forbud mod denne Mølle ogsaa, senere kom dog et Forlig i Stand; men Landsdommeren Verner Svale og Prior Christen Poulsen i Odense nægtede ham Ret til at male, saa'edes at han skulde trække sine Stigbord op, før at Vandet ikke skulde „støve“ ind paa Kronens Bønders Jorder, før han havde faaet kongelig Tilladelse hertil. Ved Dommen i Kongens Nærværelse i Kjøbenhavn den 3. December 1547 kendtes for Ret, at Mageskiftet skulde staa hen til Kongen kom til Fyn, og Stigbordene skulde være optrukne saalænge, og saa hører man ikke mere til Sagen.

De tvende Ørkiismøller, som havde hørt til Borgen Ørki, der blev brændt i Juli 1534 af de oprørske Svendborgere, er paa en Maade alt, hvad er levnet af saavel Borgen som Byen Ørki, der bestod af 20 Gaarde og Huse, de har om end ombyggede malet til Dato, deres Alder kendes ikke; men de giver maaske ikke Borgen saa meget efter i saa Henseende, og denne var fra omkring c 1200—40. Grubbemøllen ved Svendborg var ogsaa af Dato en gammel Mølle, den fik sit Vand fra Kilder ved Bakkens Fod, den er, saavidt, det kan ses, anlagt om-

kring c. 1500 eller saa. Alle de ved Svendborg værende Vandmøller er nedlagte nu, en Skæbne flere af deres gamle Kammerater ude paa Landet har delt med dem.

I mange af vore Byer træffes Stednavne, der minder

Venteposemølle, Bregninge Sogn, Taasinge.

om de gamle Vandmøller, saaledes forekommer Mølle eller Møllergader og Mølledamme selv paa Steder, hvor Vandmøllen forlængst er borte, saa kun Navnet minder om, hvad her en Gang var. Selv i Hovedstaden var tidligere et Vandmøllestræde, før dette ændredes til Raadhusstræde, ogsaa det mindede om Byens ældgamle ned-

lagte Vandmølle. Ude i Landskabet forekommer mange Stednavne, i Forbindelse med Stavelserne „Mølle“, vi kender dem fra Enge, Moser, Marker, Skove, Gaarde og Huse, de synes ligefrem at fortælle os, hvilken Betydning Møllerne har haft i Tidens Løb.

Vi kender ingen middelalderlige Gilder eller Lav for Møllere, derimod træffes Møllere som Medlemmer af de almindelige Gilder, Aarsagen hertil er maaske den, at de boede spredt, det var jo sjældent at træffe dem saa tæt beliggende som de to Ørkils Møller eller Ventepose og Rødemølle paa Taasinge.

1648 udstedtes de første Artikler for Møllere her i Landet, 1684 kom de sidste; men de Møllere, der var her i Byen Svendborg, vides aldrig at have været indmeldt i noget Møllerlav.

Mange Vandmøller var indrettede saaledes, at de havde stor Staldplads til Møllegæsternes Heste, i enkelte Tilfælde op til c 100 Stykker kunde opstaldes ved en Vandmølle; thi Bønderne kom ofte langvejs fra for at faa deres Korn malet, der var jo ikke Vandmøller i ethvert Sogn, og desuden var der Mølletvang, saa det kunde knibe med at ekspedere Møllegæsterne, og derfra stammer vel det gamle Ordsprog om, at den, der kom først til Mølle, fik først malet.

Et Vandhjul kan være meget stort, det største kendte var Pjntemøllens i Svendborg, dets Diameter var $17\frac{1}{2}$ Fod; men alle Størrelser forekommer herfra og ned til 6 à 7 Fod. Endelig er der Forskel paa Over- og Underfaldshjul, selvfølgelig var Overfald og et højt Fald det bedste. Mange Møller havde mere end eet Hjul, det største Antal har vist nok Kongshøj haft, ikke mindre end 8. Hjulet var altid af Træ, dog forekommer enkelte af Jern; men de er af nyere Dato.

I Kong Christian V Danske Lov af 1683 findes en Del Bestemmelser om Vandmøller, saaledes siger den, at

ingen ny Mølle maatte oprettes, uden at man havde Dam og Damsted. Vandet maatte ikke flyde ind over anden Mands Jord, Ager eller Eng, ejheller maatte Bagvandet fra nogens Vandmølle spildes paa lignende Maade.

Anlagdes endelig en ny Mølle, uden at nogen gjorde Indsigelse eller nedlagde Forbud mod den, og den naaede 20 Aars Hævd, og ingen havde klaget over den, maatte den fremdeles benytte Flod og Flodsted. Alle som ejede en Skvatmølle ogsaa kaldet Vinter- eller Græsmølle skulde tage deres Stigbord op den 1ste Maj, og først sætte det ned igen, naar alt Korn og Hø var i Lade. Vandet fra Møllerne maatte ikke genere Landevajene, ejheller Naboernes Skov- og Kirkeveje, med mindre Samtykke hertil var givet.

Kongens Tjenere skulde søge Kongens Møller, Amtmændene maatte passe paa, at Møllerne holdtes ordentlig ved Magt, og paase at Mølleren brugte Maal og Toldkar paa ærlig Vis. Ved Toldkar forstaas de saakaldte Toldkopper af Kobber, paa Museet i Svendborg opbevares to af disse fra Møller under Broholm, Kopperne var justerede, og Mølleren havde Ret til som Betaling, at tage bestemte Portioner af hver Sæk Korn, senere betaltes i rede Penge.

Endvidere siger Loven, at alle Skvatmøller, indenfor en Mils Afstand fra de rette Landgildemøller, der holdtes ved Magt, og som kunde overkomme Bøndernes Maling af Korn, skulde nedlægges, med mindre at Skvatmøllen fra Arilds af havde svaret Landgilde. Samtidig forbødes det Bønderne at oprette Vejr- og Hestemøller paa de Steder, hvor der var Landgildemøller, som kunde overkomme Malingen, det er alt, hvad denne Lov har om Vindmøller.

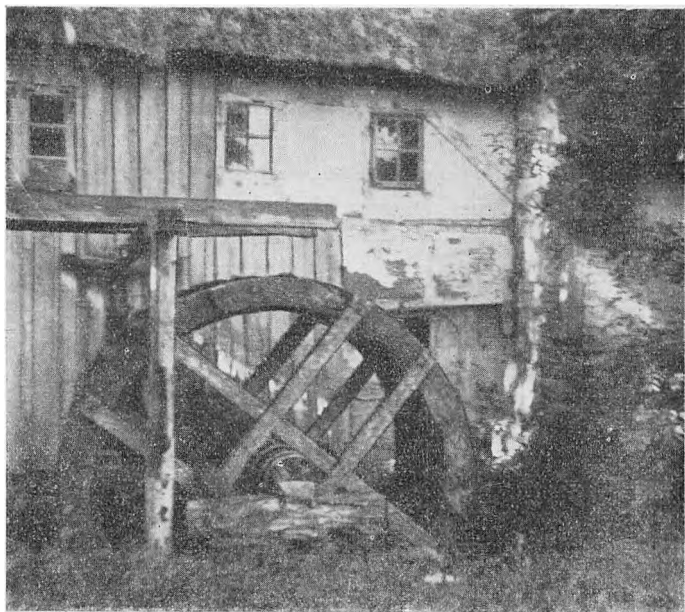
Vand maatte ikke fældes fra dets sædvanlige Løb, ejheller fra anden Mands Fiskedam eller Jord. Bøden herfor var 3 Lod Sølv til samtlige Ejere. Spildte en eller

anden Vandet fra en Mølle eller Fiskedam, maatte Synderen ikke alene erstatte Skaden, men ydermere bøde 60 Lod Sølv, stemmede en Møller Vandet saa højt op, at det skadede andre, maatte han betale Skaden. Møllerne fik altsaa baade Privilegier og Ansvar.

Fire Aar senere udsendte Kongen Brev til Amtmændene om, at hvis Vandmøllerne ikke var sat til videre Hartkorn end Ejendommens, og ikke var paalignet „Maaleværket“, da skulde Herredsfogden og to af de troværdigste Bønder i hvert Sogn udnævnes til, at udforske om Møllen manglede Vand paa nogen Aarstid, om Vandet kom fra Kilder, Aaer eller Søer, om det var let eller svært at vedligeholde og lave Dæmninger, om det imød stor Regn ej paaholdtes, om det var en Skvatmølle, om der var Mangel paa Søgning, eller den havde nok at bestille, hvem der søgte Møllen, om der var godt Fiskeri eller ej, om Hjulet dreves af Over- eller Underfaldsvand, samt hvormange Kværne hver Mølle havde m. m. Naar alt dette forelaa oplyst, skulde de valgte Mænd give Møde, og Amtsskriveren maatte derefter udfærdige nøjagtig Beretning om hver Mølle, hvorefter Resultatet skulde indsendes til Rentekammeret, det lignede og udregnede derefter Møllens rette Hartkornsligning. 1687 indførtes Møllenskylden paa Vandmøllerne, den holdt sig til vore Dage ligesom Mølletvangen, der først afskaffedes helt den 1. Januar 1862.

Med Hensyn til Flodmaal, altsaa et Maal for, hvor højt en Møller maatte stemme Vandet op, har der vist ikke saa sjældent været Uenighed. Et Flodmaal bestod i Reglen af en nedrammet Pæl, paa denne var anbragt et Mærke, der angav, hvor højt Vandet maatte opstemmes, Flodmaalet var anbragt af Øvrigheden og skulde respekteres. I Svendborg kendes et ganske pudsigt Tilfælde, hvor Flodmaalet ikke blev respekteret, det forefaldt i 1842 meddeler den daværende Pjentemøller Morten Jor-

gensen i sin Dagbog saaledes: en skønne Dag udeblev Vandet fra Springsbækken fuldstændigt, baade for ham og Bymølleren var det jo uheldigt. Ved at efterse, hvad Grunden var, viste det sig, at en Farver egenmægtigt havde spærret for Vandet i Gaasestræde, hvorigennem Bækken løb, han havde nemlig ogsaa Brug for Vand til at

Hvidkilde Mølle, Egense Sogn

skylle sit Tøj i. De to forurettede Møllere mødte derfor om Morgenen den 13. Juni Kl. 8 hos Byfogden, Kammerjunker Moltke, og besværede sig over, at de var blevet forulempet af Farveren, Byfogden anede selvfølgelig intet og bad dem spørge Farveren, om han havde stoppet for Vandet, hvad han indrømmede, saa gik de atter til Byfogden, denne lod saa alle Parter tilsige samt Brandinspektøren, der havde Opsyn med Byens Vandforsyning.

hvortil Bækken hørte, til at møde Kl. 12 ved Flodmaalet. Her erklærede Brandinspektøren, at det var pinende galt og beordrede straks de spærrende Brædder fjernede, Farveren begreb ikke et Muk af det Hele, og rørte sig ikke af Pletten, og først Kl. 3 fjernedes omsider Hindringen, saa at Møllerne atter fik det nødvendige Malevand igen, som det kaldtes.

Vandmøllerne ligger for det meste smukt, der er en egen Idyl over dem og hele Landskabet. Mølleren var hyppigt en mere velstillet Mand i Samfundet end mangen anden, ikke alene i Kraft af hans Profession, ogsaa som Følge af hans hele Stilling og de Betingelser og Forhold, som fulgte med at være Mølle ejer, han drev i Reglen desuden Landbrug, Jagt og Fiskeri, gav ham Løjlighed til at nyde Fordele, ikke alle kunde opnaa. Det er derfor ikke saa underligt, at han ogsaa kunde naa at blive misundt, Folk skulde jo søge hans Mølle, og naar han passede paa, at han ikke toldede for stærkt af Bøndernes Korn, var hans Stilling ikke daarlig. De mange Folk, der havde Ærinde her, livede op i Tilværelsen, og at ikke alle Møllere var slette, som man næsten skulde tro, ved at læse i C. V. Danske Lov, hvor et Møllehus lignes ved et Krohus eller Smedehus i 21. Kapitel; thi her førtes ofte megen løs Tale, derom vidner f. Eks. Indskriften over Døren paa Rødemølle i Svindinge Sogn, der er anbragt 1738, „Herre vend Dig dog igen til os og vær Dine Tjenere naadig, opfyld os aarle med Din Naade, saa ville vi prise Dig og være glade i alle vore Dage“, ligesom en Indskrift i øverste Ørkil Mølle har en lignende Bøn, den er taget fra Kongernes 1. Bog, 8. Kapitels 28. Vers og anbragt 1744 og lyder, „Herre min Gud, hør paa Dine Børn som Dine Tjenere beder, at Dine Øjne maa altid være aabne over dette Hus, Nat og Dag“, Bjælken, hvori det er indskaaret, viser paa Bag-

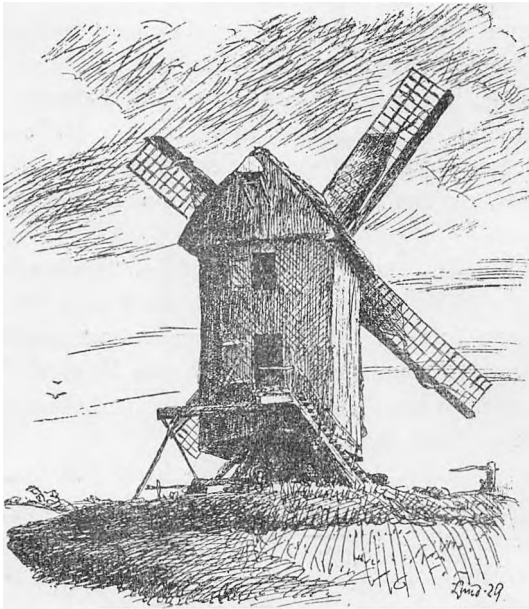
siden, at Hans Andersen Skytte lod Huset bygge 1701 til sin Søn Corfits og dennes Hustru Lisbet Margrethe.

Medens en Vandmølle har den Vane og tillige ynder at kravle saa dybt ned i Terrænet som muligt, gør en Vindmølle akkurat det modsatte, den kan aldrig komme højt nok op, den skal have al den Plads og Frihed for, at Vingerne kan faa saamegen Vind som muligt, af den Grund findes ogsaa Vindmøllerne som Regel paa Højdedragene, paa Høje og Bakker, selv de gamle Oldtidsgravhøje er taget i Brug, saaledes staar f. Eks. Staus Mølle paa Taasinge paa en gammel Gravhøj fra Hedenold, efter Sagnet skulde Gravkammeret, der endnu i Møllens underste Etage har bevaret sine Sidesten, have været Kong Staus Grav, og det er næppe det eneste Tilfælde af den Art.

Vind -- eller, som de ogsaa kaldes, Vejrmøller er for Danmarks Vedkommende meget yngre end Vandmøller, og man forstaar, at da Vindmøller kom hertil, var det en Lettelse, især for dem som havde langt til Vandmøllen, navnlig naar en Egn var fattig paa disse sidste, kunde Vejen blive lang nok.

Ingen ved noget bestemt om, fra hvad Tid man kan regne Vindmøllens Fremkomst, nogle mener, at de er opfundne c. 1040—50 ef. Chr., men det er dog sikkert kun en Gisning. En hollandsk Kender af Møller mener, at Opfindelsen taber sig i Oldtidsmørke, men mener dog, at Korsfarerne har medbragt Opfindelsen fra Lilleasien til Europa, andre anser Grækerne for at være Opfinderne. Hvem der har Ret, er ikke til at afgøre; men efterhaanden, som den ny Form for en Mølle blev kendt, steg de stærkt i Antal, selv om det maaske varede længe, før de naaede til Danmark, især til vor Egn, saaledes fik Svendborg først sin første hollandske Vindmølle for godt og vel 100 Aar siden. Den første Art Vindmøller var Stubmøller, de var tidligere meget almindelige,

men er snart forsvundne i Landskabet, de faa, som er bevarede, er saa at sige Museumsgenstande, enkelte er fredede. Ved en Stubmølle forstaar man en mindre ofte ret primitiv Mølle med Vinger, den er indrettet saaledes, at den ved Hjælp af en fra Møllens underste Del skraat udstaaende Bjælke, kan dreje sig om en Pæl, hvorpaa selve Møllen hviler. Den skraa Bjælke kaldes „Møllesvø-

Stubmøllen paa Lyø

ben“, herom er Vindtavlet vundet, dertil hører saa en „Vindvogn“, der drejer hele Møllehuset om Pælen eller Stubben. Heraf kommer selve Betegnelsen „Stubmølle“, idet Ordet Stub er oldnordisk, det stavedes den Gang „stubbr“, og betød en over Jorden opragende Pæl, og Ordet Mølle er kommet fra Latin, det gamle latinske Ord for en Mølle er „molina“. Stubmøller er naaede til Dan-

mark allerede i Middelalderen. Man ser paa de ældste Billeder og Prospekter fra vor gamle Hovedstad, at de stod uden for Byens Volde i Rækker; men op paa Volde blev de dog, som den første Voldmølle først „Gotersmøllen“ 1692. Paa vor Egn har der ogsaa været Stubmøller, ved Svendborg har der tidligere været mindst to maaske flere; men efterhaanden fortrængtes de af de hollandske Møller, og Stubmøllerne reduceredes til hovedsagelig at anvendes, hvor man malede Vand bort fra vaade, side eller oversvømmede Arealer.

At de maatte vige for den hollandske Mølle er ret naturligt: thi den har en anden Konstruktion, den er indrettet saaledes, at selve Møllen er ubevægelig faststaaende, og kun det øverste Parti Møllehatten kan drejes med Mølleaksel, selve Bygningen er større og rummeligere, hvad der jo er en Fordel paa mange Maader. Denne Mølleform skal være opfundet i Holland hen mod c. 1500, og Hollænderne selv mener, at Formen for en saadan Mølle er fremkommet paa den Maade, at man har forsøgt at hæve en Stubmølle saa meget som muligt, og tilsidst har anbragt en Stubmølle oppe paa gamle ude af Brug værende By- og Fæstningstaarne, derved skal den hollandske Mølle have faaet omtrent dens nuværende Form, og naaede at faa Vingerne højt tilvejs for at fange mest mulig Vind.

Omsider naaede de vor Egn, i Svendborg byggedes den første af disse, den nuværende Christiansmølle paa Kongebakken c. 1809 paa Foranledning af daværende Byfoged J. Uldall, der maatte den Gang endda først indhentes Rentekammerets Tilladelse til at bygge den, senere kom Vestergades Mølle samt Graac's og Grubbemøllens Vindmølle, den sidste er helt forsvundet, de to andre har fornylig mistet deres skønneste Pryd Vingerne, som saa mange af deres Kammerater ude paa Landet, og de sidste og kullede Møller staar og ser ud, som om de sorger

over, at de har lidt den triste Skæbne, at maatte vige for Motorer og Elektriciteten, kun Christiansmøllen drejer endnu rundt, og pryder Landskabet, hvad saa at sige enhver Vindmølle gør.

Bjærgby Mølle, Tullebølle Sogn

I Svendborg Amt har ialt været c 120 Vindmøller, Langeland har forholdsvis flest. I gamle Dage, fortælles der, brugte Vindmøllerne Mikkelsaften at stille Vingerne i Saks, saa at de dannede et Andreaskors, Skikken menes at hidrøre fra den katholske Tid, da Erkeenglen St. Mikael var Møllerens særlige Helgen og Skytspatron.

I Kong Christians V Danske Lov omtales de kun ganske flygtigt; men 1688 udstedtes gennem Kommerciekollegiet Bestemmelsen om Mølleskyld for Vindmøller, denne Afgift kendes for Resten meget tidligere; thi i Kong

Brudager Mølle, Brudager Sogn

Hans's Dronning Christines Hofregnskaber findes, at den 25. Marts 1521 modtog Dronningen 24 Mark af Jep Jepsen i Ribe for Mølleskyld, Afgiften maa vel saa senere være fornyet eller reguleret i Kong Christian V Tid, den ophævedes, som før nævnt, ved Lov herom i 1852; men helt fri blev dog Næringen ikke ligestraks, der hen-

gik en tiaarig Overgangstid til 1862, før den var ude af Verden.

I Aaret 1825 nedsattes en Kommission angaaende fremtidig Oprettelse af ny Møller, denne kom til det Resultat, at hvor der ingen Mølle fandtes i en Omkreds af en Mil, og Nabomøllerne gav deres Samtykke til den ny Mølles Opførelse, og det desuden skønnedes, at der paa Egnen var Trang til en Mølle, var der ingen Hindring for at bygge en ny. Efter den Tid tog Vindmøllerne stærkt til her i Landet, nu tager de nærmest af igen, dog har de fleste Sogne deres Mølle, somme endog flere, det er omtrent som Holger Drachmann synger i „Der var en Gang“, at hver By har sin Heks, hvert Sogn sine Trolde“, saadan kan man næsten sige om vore Møller, er end mange gaaet fra Vand og Vind over til Damp og Elektricitet.

Almindeligvis vil de fleste mene, at alle Vindmøller er ens at se til; men heri tages grundigt Fejl, der er endda meget stor Forskel paa dem endogsaa blot i det Ydre, det Indre ligesaa; men det sidste overlades til Fagfolk at fortælle om. Betragter man Møllerne lidt nærmere opdager man hurtigt Forskellen, nogle er svajede i Formen, andre lige, men alle bliver de smallere opefter mod Hatten, og nogle er kantede andre glatte, men runde er de alle.

Ogsaa det Materiale, de er bygget af, er ikke ens, de ældre er af Træ tækket med Straa andre med Træspaan eller Tagpap, andre er bygget af Teglsten helt op til Hatten; men flere har kun Tegl i de nedre Dele, hvorimod Hatten altid er af Træ. Møllernes Hatte er ogsaa forskellige, paa nogle dannes Hatten af en skæv og noget flad „Kaskjet“, paa andre er Hatten pyntelig formet som et lille Spir. I Hatten sidder Akslen, der paa de ældre er af Træ paa de yngre af Jern.

De ældre Møller maa Mølleren dreje til Vinden ude

fra Svikstillingen ved Hjælp af et Haandsving, der igen virker paa den store Bom, der naar helt op til Hatten. Bommen hedder i Møllesproget „Svansen“, og det siger sig selv, at det er ulige besværligere, navnlig naar Vin-

Tranekær Mølle, Langeland

den, hvad den hyppigt gør, faar i Sinde at vende sig. saa har Mølleren meget Arbejde med at holde Vingerne til Vinden, og det sinker ham betydeligt; derfor har efterhaanden en Mængde Vindmøller faaet anbragt en saakaldt „Selykrøjer“, derved forstaas den lille Vindrose, der er anbragt oppe ved Hatten modsat Vingerne, den ligner

næsten en lille Mølle og er saa praktisk indrettet, at den ved Vindens Hjælp stadig drejer Hatten, hver Gang Vinden faar det Lune at vende sig, og det er for Mølleren en stor Lettelse, fremfor at han stadig selv skulde besørge dette.

I ældre Tid havde alle Møllevinger Sejl, de var spændte paa Vingerne og kunde rebes alt efter Vindens Styrke, for at Møllen ikke skulde løbe løbsk og risikere at blive

Christiansmøllen paa „Kongebakken“ v. Svendborg

varm og komme i Brand. Det er nu blevet ret almindeligt, at anbringe Jalousier i Stedet for Sejl paa Vingerne, de kaldes „Selvsvikkere“, er af Træ og de regulerer sig selv; men i haard Blæst eller Storm maa Mølleren dog regulere dem med Lodder, der hænger paa modsat Side af Vingerne, og disse bremser da Farten.

Mange Vindmøller er bygget paa mindre Højninger, flere var tidligere indrettede saadan, at man kunde køre tværs igennem deres underste Stokværk, det var en Lettelse for Af- og Paalæsningen, der desuden kunde foregaa tørt i fugtigt Vejr.

Næsten alle Vindmøller har en Svikstilling, det er den Bro, der løber rundt om Møllen; men den er anbragt i meget forskellig Højde over Jorden, og mange Steder udgør en Jordvold Svikstillingen, enkelte har dog ingen Svikstilling; men er saa lave, at selve Jordsmonnet tjener som Svikstilling; men da omgærdes Møllen i Reglen af et Rækværk, som tjener som Hegn og Advarsel om ikke at komme Møllen for nær, af Fare for Vingerne.

Ud til Svikstillingen fører altid mindst to Døre fra Møllen, en i Øst og en i Vest; men der kan ogsaa forekomme flere.

De allerfleste Mølleres væsentligste Arbejde var og er Formaling af Korn enten det var Vand- eller Vindmøller. Kun faa har været indrettede til andet Arbejde som f. Eks. til at trække Save, Høvle, Barkbrækker, Stampe- eller Slibe- og Hammerværker; i Holland derimod har Møllerne været anvendt i større Maalestok, som Drivkraft for Industrien, end her i Landet.

Naar man taler om og tænker paa, at en Mølle har fire Vinger, ja, nogle har haft seks, saa taler Mølleren og Møllebyggeren kun om to, fordi to Vinger teknisk set kan er en, idet de to Vinger der sidder modsat hinanden eller i hinandens Forlængelse kun udgør en Ving.

Man maa haabe, at de pyntelige Møller, det være sig nu Vand- eller Vindmøller, maa kunne leve videre trods Konkurrencen; thi de pynter i det danske Landskab.

I Holland er der dannet en stor Forening med stor Tilslutning fra Nationen, der arbejder med Held for at bevare saa mange gamle Vand- og Vindmøller som muligt. Bør der ikke i Tide tænkes paa noget lignende i Danmark, hvor disse Bygninger og Virksomheder gennem Aarhundreder har virket og prydet i Landskabet.

Otte år i Australien.

1857 – 1865.

Indledning.

Om morgenen 24. April 1857 sejlede en jagt fra Rudkøbing til Kiel, og som passagerer medbragte den 6 unge langelændere, der agtede sig til Australien som guldgravere. En Australienrejse i hine dage var ikke bare løjer, der skulde lidt til både af mod og æventyrlyst før den, der var født og opvokset på den langelandske muld, gav sig ud på en sådan færd. Svært havde det været at skaffe rejsepengene, nu var det nået — det sidste håndtryk var vekslet, man var på vej.

Fire af de seks langelændere, som hin morgen drog ud, lagde deres ben i det fremmede land, medens to kom tilbage; den ene af dem var Kristoffer Bendixen, som blev min fader.

Nu har han for 31 år siden lukket sine øjne, men endnu hører jeg ham, som han sad i mørkningen og fortalte, og jeg skal her prøve at gengive nogle af hans beretninger. Han oplevede hverken skibbrud, overfald af røvere, kamp med de vilde eller andre uhyrligheder; hvad der møder læseren, er bare en ganske stilfærdig fortælling om en guldgravers daglige liv.

Man kan måske mene, at jeg har taget med ubetydeligheder, der ikke var værd at optegne, men jeg har taget stoffet, han har efterladt i min hukommelse, ganske forfode, derved mener jeg, at jeg giver det mest korrekte billede både af manden og af de forhold, hvorunder han levede i det fremmede fra 1857 til 1865.

Humble i Februar 1938.

Valdemar Bendixen.

Ud i Verden.

Når de unge langelændere besluttede sig til at rejse til Australien, var det i høj grad fordi, at en mand ved navn Knudsen (han fik senere Bogøgaard i forpagtning) var kommen hjem derovre fra. Det var nok som sømand, Knudsen havde gæstet landet, men han fortalte, hvorledes man gik og trådte på guldet, og enhver kunde frit grave og bære hjem de klumper, han fandt. Da der i Kristoffers Hjem var den yderste fattigdom, er det forståeligt, at det kunde virke fristende at høre om et sådant eldorado.

Det var svært for Kristoffers moder at sige farvel til sin tyveårige dreng, og han måtte love at komme igen om fire år. Det gik imidlertid sådan, at de første fire år ikke duede, så han måtte have yderligere fire.

Fra Kiel kørte de med toget til Hamborg, og det var første gang, de prøvede dette befordringsmiddel. I Hamborg måtte de vente nogle dage og gik så og så sig om, blandt andet så de porten, der skilte Hamborg og Altona — altså tysk og dansk. På den ene side stod den danske på den anden den tyske skildvagt. Da de rejste hjem var porten borte — da var det tysk på begge sider —.

I Hamborg traf de en mand, som Kristoffer godt

kendte fra den tid, han tjente i Tranekær. Denne mand vilde også til Australien, men da billetten skulde betales, foregav han, at hans rejsepenge var stjålet af en skomager, han havde rejst sammen med, men som var rejst tilbage til Langeland. Da de forestillede den unge mand, hvor frygteligt det kunde blive for ham, hvis man kaldte skomageren tilbage, og det så viste sig, han ikke havde stjålet pengene, ja, så blev gutten alligevel bange og sagde: „Det kommer an på, om jeg ikke har glemmt dem hjemme i min moders bordskuffe“, og så gled han tilbage for at se efter pengene.

Mens de ventede i Hamborg, boede de på skibet. Her skulde føre dem til England. Her traf de sammen med en del tyske mormoner på vej til Utah. De forstod jo ikke hverandres sprog, men mormonerne var venlige imod dem og gav dem kaffe.

I England landede de i Hull og kørte så med tog til Liverpool, hvor skibet lå, som skulde føre dem til det fjerne land.

I Liverpool måtte de atter vente nogle dage, og i denne ventetid traf de en dag sammen med en mand, som talte godt dansk. Han var meget elskværdig, viste dem omkring i byen og trakterede også med øl. Nu tog de unge langelændere sig ikke iagt for, at det engelske porter var så stærkt, som tilfældet var, de drak, og det varede ikke længe, før de mærkede, at de begyndte at blive lidt uklare i hovederne. Manden trissede stadig rundt i Byen med dem og foreviste snart det ene og snart det andet, men så træffer det sig sådan, at de kommer forbi det hus, hvor de boede, det kunde de kende, og så siger de ganske rolig: „Ja, her bor vi“, og så smuttede de ind. Så stod den elskværdige mand ene på gaden — sikkert meget skuffet, de skulde åbenbart have været plukket.

Kristian Hansen (Sadelmager) var rejst en månedstid før, og da de traf ham derovre, fortalte de om gav-

tyven, de havde været sammen med i Liverpool. „Så, har I også truffet det bæst“, udbød Kristian, og så fortalte han, hvorledes manden også havde vist ham og hans broder Rasmus omkring og givet øl. Da de så skulde skilles, sagde han, at han manglede da så grumme hårdt et pund sterling, han havde et gulduhr, som var flere pund værd, det vilde han give i pant, og han skulde komme at indfri uret om et par dage. Kristian mente ikke, der kunde være nogen risiko, han tog uret og betalte et pund. Næste morgen siger broderen Rasmus: „Det ur kom du billig til, han indfried det selvfølgelig ikke, skal vi ikke bytte“, og så byttede de ure. Da de så et par dage senere var kommen ombord, og skibet var ved at skulle sejle, kommer fyren med en politibetjent og siger, at Kristian Hansen har stjålet hans ur. Han opgav urets udseende, og politimanden undersøgte Kristians ur, men det var jo det, han havde fået af Rasmus, så det passede slet ikke til gavtyvens beskrivelse. Han måtte så liste af, men meningen har sikkert været at afpresse Kristian en sum penge.

Da dagen kom, de skulde møde på skibet, spurgte de nogle, de mødte, om vej, det vil sige, de viste dem en seddel, hvorpå skibets adresse stod; men de opdagede snart, at nogle pegede i en retning, andre i en helt anden, og hvad skulde de så gøre? Så tog de sig for kun at vise seddelen til politibetjentene, de pegede alle i samme Retning, og så fandt de skibet.

Den lange sørejse.

De skulde bo otte i en kahyt -- to tyskere og de seks langelændere, disse glædede sig selvfølgelig ved, at danskerne var i flertal.

Selve skibet var et langt, smalt sejlskib, der kunde skyde en god fart, men rullede meget slemt. Det var egentlig et fragtskib, som i en fart var omdannet til passager-

skib ved opstilling af en del brædder. Meget af dette bræddeværk stod ikke ordentlig fast, men gav sig ustandselig, når skibet vuggede, hvorfor der var et frygteligt spektakel med piben og gniden. Køjerne var tværsskibs, og da skibet jo gerne lå noget over til den ene side som følge af vindens pres, så ordnede de altid køjerne således, at hovedet var i den ende, der var højest. Så skele det ikke så sjældent, at man midt om natten lagde om på en anden bov, så de sovende omtrent kom til at stå på hovedet, da måtte de jo se at få vendt sig en gang. Søsnygen måtte så godt som alle igennem, men i løbet af tre dage var de fleste over det, dog var der enkelte, som ikke kunde vænne sig til søen. Hver nat blev skibet pumpet, og på sømandsvis sang mandskabet deres sange dertil. De unge danskere forstod ikke ordene, men de kraftige mandsstemmer i den stille nat, så fjernt fra hjemmet gjorde et eget indtryk på dem.

De led en del af sult og mere af tørst. De fik kun grumme lidt vand, og da de jo passerede linjen, var det meget varmt. Når de så endda havde fået det mål af vand, de havde krav på, men der var en ung mand, som ofte uddelte Vandet, han spildte tit en stor del af det. Når den gamle kok, Sam, var uddeler, så fik de, hvad de skulde have.

Kokken Sam var en god gammel fyr, ham kunde de nok få til at hjælpe sig med et og andet maden vedrørende, men undertiden kom der så mange og ønskede hans hjælp, at han ikke kunde overkomme at betjene dem; så lukkede han sin dør, og når de så stod udenfor og kaldte: „Sam, Sam,“ så stod han indenfor og vrængede i al godmodighed: „Sam, Sam, Sam“. Ratioerne var som nævnt ikke ret store og af temmelig tarvelig kvalitet, og selve tilberedningen foregik på en mærkelig og upraktisk måde. De fik udleveret sagerne i rå tilstand og skulde så afgive det til kokken, som kogte alle

de forskellige sager i en fælles kedel. Det blev lagt i et net, ved hvilket der hang et skilt med kahyttens nummer. Når nu sagerne mentes at være tilstrækkelig kogte, tog kokken en kæmpegaffel, stak den i kedlen og halede op et net med et eller andet indhold — måske en bud- ding, måske saltet kød. Han læste og udraabte det ved- hængte nummer, og ejermændene svarede ja, det kunde hænde, at de stod længst tilbage i den store klynge, så dryppede vand og fedt ned på alle de syndige hoveder, som nettet måtte passere.

En dag blev der serveret ærter, som var kogt i salt- vand. De smagte ikke godt, og der var stor utilfreds- hed; af vore seks langelændere var der kun en foruden Kristoffer, der vilde spise denne ret. Disse to forsikrede, at det var god mad, og hvem, der ikke vilde spise så- danne ærter, burde ingen have —. Kaptajnen blev imid- tertid hentet for at smage på ærterne, og han var mere kritisk end de to danskere, han erklærede, at ærterne var ikke gode, og denne ret serveredes ikke oftere.

Tre gange på turen var der ild i skibet. — den ene gang ret faretruende. Hele agterenden af en stor red- ningsbåd brændte, og det så en tid ud, som man ikke skulde blive herre over ilden. Så godt som alle passage- rerne var selvfølgelig på benene og fulgte i største spæn- ding kampen med ilden, dog var der en, som blev lig- gende i sin køje, han sagde, at han lige så godt kunde ligge i køjen som være på dækket, hvis skibet gik un- der. En styrtesø slog en dag et stort stykke af skanse- klædningen ind, og en masse vand væltede over skibet, så kamrene blev halvt fulde.

En Dag faldt en mand over bord. Skibet blev løbet i vinden og en jolle sat ud, men trods megen søgen, fandt man ham ikke, der går jo lang tid, før en sådan sejler bliver standset. En mand døde og blev sænket i havet, efter at han var indsyet i sejldug, medens der

blev ringet med skibsklokken; men der blev også født to børn undervejs, så der var samme antal passagerer, da de nåede Melbourne, som da de forlod Liverpool.

Da de passerede linjen, var der fest ombord. Der var en del af besætningen, som ikke før havde passeret dette punkt, og de skulde nu „døbes“.

Der blev udspændt et stort sejl, som blev fyldt med vand, så det dannede som en almindelig lille gårddam. Så blev den, der skulde døbes, sat på et brædt, der så blev vippet højt i vejret, så vedkommende gik på hovedet i den kunstige sø. Senere blev de „barberet“. De blev smurt ind i noget fra en tjærepøs og skrabet med et stykke båndjern. En af de ældste søfolk fremstillede Nep-tun. Ned over skuldrene havde han et mægtigt hår af tang.

En dag fik en af de seks kammerater en ubehagelig overraskelse. Han var ivrig ryger og havde til den lange tur sikret sig en lille tønde med tobak, som han opbevarede under køjen. Da han så en dag vilde forsyne sig, flød hans herlige tobak i en ubestemmelig vædske. Det viste sig, at en af kammeraterne i nattens mørke havde forvekslet tobakstønden med en anden lille genstand, som man har til natligt brug. Der var ingen anden tobak at få, hvorfor dens ejer tørrede den i solen, og han forsikrede, at den ingenlunde var bleven forringet af den omgang, den havde fået.

At de tre måneder ombord var sejge at komme igenem er en selvfølge; en af de unge mænds adspredelser var at ligge på dækket og spille kort; spillet foregik indeni en tovrulle, her blæste kortene ikke bort.

I det fremmede land.

Endelig den 10. August fik man Australien isigte og kastede anker et stykke fra kysten, og næste dag kom passagererne i land i Melbourne. Langelænderne havde købt

deres køjeklæder i Hamborg af en mand ved navn Svartmann. Det var noget meget tarveligt kram, de havde fået, det betegnedes altid med navnet „Svartmanns svinefjer“; ved landgangen kastede de disse herligheder i havet. Utøj havde pint dem slemt på rejsen, og køjeklæderne var selvfølgelig fyldt med dette kryb.

Nu havde vore venner altså fået land under fødderne,

Indfødte i Australien.

men der var endna langt til deres bestemmelsessted, nemlig minen Mount Kourang nord for Melbourne. Der var ingen bane eller anden befordring, de måtte rejse tilfods; og det tog elleve dage at nå målet. I Melbourne blev de forsynet med et papir, som de kunde præsentere for dem, de muligvis traf. Papiret var affattet således, at de spurgte sig frem fra sted til sted og ikke ved begyndelsen spurgte om vej til Mount Kourang. De vandrede med deres habengut på ryggen om dagen, og når det blev aften, tændte de bål og lejrede sig om dette.

På denne tur så de første gang de indfødte, men der var ikke tale om, at de sorte fornærmede dem. De så også på denne tur et andet ejendommeligt folkefærd, som de ikke vidste, hvem var, senere opdagede de, at det var kinesere, de havde mødt. Skønt de ikke kunde tale med nogen, hændte det alligevel, at de mærkede, at de blev mødt med venlighed; således traf de en aften en kone, som gav dem mælk. Det gjorde dem så godt at møde denne venlighed her, hvor de stod så ene midt i urskoven.

Der løb en lille flod -- Lotten -- som de skulde over, de var imidlertid kommen for langt til venstre, så de kom over på et forkert sted, hvad der forlængede turen noget, senere kørte de den samme strækning med bane og så da stedet, hvor de skulde været over.

Da de omsider naaede Mount Kourang, mødte der dem nærmest kun skuffelse. De skulde her træffe en gammel smed fra Langeland; manden traf de også, men de havde ventet, at han kunde anvise dem arbejde, og så traf de et gammelt nærmest hjælpeløst menneske. Kristoffer fik dog Arbejde hos en mand, der hed Hans Jakob Hansen, de andre gik med det samme til Bendigo, og Kristoffer drog også snart samme vej. Rejsemetoden var den samme, som fra Melbourne til Mount Kourang, turen tog tre døgn. På denne tur traf han sammen med et ungt menneske, der rejste på samme måde. Hans mad var sluppet op, og Kristoffer delte sin med ham. De forstod ikke hinanden — den unge mand kunde ikke takke, men da de skiltes, tog han en smuk lommekniv frem og gav Kristoffer.

Den første post hjemmefra modtog Kristoffer allerede i Melbourne. Det var en hilsen, som hans søster, Juliane, uden at han vidste det, havde lagt ved hans tøj. Da han pakkede sine uldtrøjer ud, fandt han en lille blå silkesløjfe og en seddel, hvorpå der stod: „Behold og-

så mig i din erindring, kære broder, og lad stundom en kærlig tanke gælde din tro og hengivne søster Juliane. Lev vel! Lev vel!“

Selvfølgelig blev han meget glad for sløjfen og den kærlige hilsen fra søsteren. Han skrev bag på samme seddel:

„Klart jeg mindes dine blege kinder
og dit øje, hvori tårer flød.
Ak! Gud ved, om jeg dig mere finder
før hos Gud i evigheden sød.“

C. Bendixen.

Søster Juliane lever endnu 99 år gammel — på Keilgård, Fodslette. Sløjfen og seddelen gemte Kristoffer og gav dem til sin datter, Marie, kort før sin død. Han havde lagt en Seddel ved, hvorpå der stod: „Denne sløjfe fandt jeg i Melbourne 1857, da jeg åbnede for mine uldtrøjer, den var et af mine bedste minder fra hjemmet. K. B.“

Kristoffer fik ikke skrevet noget brev hjem, før han nåede op til Mount Kourang. Dette brev blev opbevaret af søsteren Juliane og er nu i undertegnedes besiddelse.

Mount Kourang 6te September 1857.

Kære elskede moder og søskende.

Med tanken henvendt til eder, mine kære, og med følelser, som jeg ikke mægter at beskrive, men som I bedst i eders eget indre vil kunne gøre eder forklarligt; løfter jeg pennen for at sende en sønlig og broderlig hilsen.

Vi er da endelig ankommen til det langt fjerntliggende Australien ak, ja, mine kære, hvor uhyre afstande skiller nu ikke mig fra det kære Danmark, fra mit barndomshjem og min elskede familie, hvor jeg i eders midte har henlevet så mange glade, sorgløse dage ukendt med verden og dens brusende strøm, hvori jeg nu må vugge mig, som jeg bedst kan. Rejsen hertil gik meget heldig — skønt just ikke hur-

tig. Vi forlod England 9de Maj og landede ved Melbourne 11te August i sandhed tre kedelige, lange måneder, hvor vi ikke så andet end den blå himmel og de vilde bølger, der ofte forekom mig temmelig store og voldsomme. Da vi kom til Melbourne, traf vi på en dansk mand, som fortalte os, hvor Lines brødre var samt den gamle mand o. s. v., derpå pakkede vi vort tøj sammen, hvad vi kunde bære og stampede af, det bedste vi kunde, men vi var uvante med at gå og havde en lang vej (170—180 engelske mil), så I kan nok tænke, det ikke var den stærke fart, vi satte op.

Da vi kom til Mount Kourang, traf vi straks Hans Jakob, men han havde ikke brug for mer end en mand; jeg blev så hos ham, men Niels tillige med Rasmus og Hans Jensen gik til Bendigo, thi her i Mount Kourang var intet arbejde at få formedelst vandmangel. Niels fik et brev med til Mads Hansen, som er der, men hvordan det er gået, ved jeg ikke, thi jeg har endnu ikke fået brev.

Uagtet vor bestemmelse var ikke at lade os indskrive før vi kom til England, lod vi os dog alligevel indskrive i Altona, og hvad der blev os lovet, blev også holdt.

Jeg befinder mig meget godt i Australien. Arbejdet falder lidt besværligt, thi den gode tykke hud, som I så i mine hænder, er tabt under den lange ledighed, så de er temmelig ømme.

Jeg har ikke været syg en time, siden vi rejste, og må jeg blot holde helbredet, håber jeg, det går nok.

Så vil jeg for denne gang slutte, gid disse linjer må træffe eder alle i forønsket stilling.

Hils i Østerskov mange gange og hils Lene fra hendes broder; modtag så mine ømmeste og kærligste hilsener.

Eders Christoffer Bendixen.

På forsiden af dette brev findes et billede af guldgravere ifærd med udvaskning af guldet. Dette var altså det første brev, Kristoffer skrev hjem, jeg skal gengive endnu

et — svaret på det første, han selv modtog. Der var gået et år og tre måneder, fra han rejste hjemme fra, og til han modtog det første brev fra hjemmet.

Bendigo i September 1858.

Mine kære derhjemme.

De følelser, der vugger sig i mit bryst, får mig idag til at gribe pennen for at give dem luft. Men for hvem skal jeg tolke dem? Til hvis hjerte taler de? I hvis bryst finder de genklang? O behøver jeg vel at spørge, ser jeg ikke på hin lille ø mit barndomshjem, min kærlige moder, søster og broder, til hvem jeg frit kan tale uden at pålægge mine barnlige følelser noget bånd eller tvang. Ja, mine kære hvor ofte såvel i dagens travle færd som i nattens stille, rolige Timer stjæler tanken sig ikke mod norden fjernt til det kære Danmark — mit fædreland, og i vemodige betragtninger dvæler den ved de steder og egne, hvor barndommen henrandt så blid og rolig.

Vel blev denne ro undertiden forstyrret, men hvem har jeg vel at takke derfor, ofte ingen andre end mig selv, mine dumme, tankeløse foretagender sammenblandet med nogen ligegyldighed, javel mangen en gang er der fra det bløde moderhjerte opsteget angestfulde sukke for sønnens fejl, men forsildig rinder det ham i tanker.

Den 20ende August modtog jeg endelig et brev fra eder, hvorfor jeg takker tusinde og atter tusinde gange, takket være Du, som bragte mig efterretning fra hjemmet, som jeg i over et år så længselsfuldt har måttet savne. Du skrev, kære søster, at I afsendte et brev til mig 8de December, det må være taget et eller andet sted, i mine hænder er det aldrig kommen. Ak, hvor bankede ikke mit hjerte, da jeg modtog hint brev; med hvilke glade følelser gennemlæste jeg det ikke og ser deraf til min store glæde, at min elskede moders helbred efter omstændighederne dog ikke har været det dårligste. Skriv endelig snart og fortæl mig ny-

heder af enhver slags, thi det ubetydeligste er for mig her som en stor nyhed.

Apropos — så Christoffer Hastrup er dog bleven gift, det var vel ikke så galt, antager jeg.

Du skrev søster, at I syntes bedre om, at jeg er kommen her til Bendigo blandt mine bedre bekendte, ja, jeg føler mig også meget tilfreds her, men dog må jeg tilføje, at aldrig har jeg stødt på en mand som Hans Jakob Hansen i Mount Kourang, og aldrig så længe jeg lever, vil han slettes af min erindring.

Jeg nyder Gud ske lov et meget stærkt helbred.

Kom erindring — kom min hulde brud,
 Du min smertes evig unge moder.
 Kom erindring — kom og rul så ud
 for mit blik, min ungdoms tabte goder.
 Ja, mind mig tit om mine unge år,
 der svandt så blidt i vinter som i vår,
 ja, vid o, hjerte, hvad ej her Du når,
 det stråler hist, hvor Du ej mere slår.

Der hvor jeg bygger
 skov, som dig smykker,
 fra dine skygger
 drager jeg hen.
 Søster, veninde,
 trofaste kvinde,
 O, lad dit minde
 følge din Ven.

Jeg må holde op, thi mørket hindrer mig i at vedblive.
 Min adresse er som før:

Christoffer Bendixen,
 post office Sandhurst, Melbourne.

Hils på Sælland, måske søster Ane kunde sende et par linjer her over, jeg kunde dog have lyst at vide, hvordan „nækselboerne“ har det. Hils i Østerskov og i Nøjsomhed og vær selv hilset på det kærligste fra eders søn og brøder.

Christoffer Bendixen.

(Hvad betaler I for et Brev).

På den tid eksisterede Suezkanalen jo ikke; vejen til Australien gik syd om Afrika eller Amerika, men brevposten blev med karavaner ført tværs gennem Afrika, så tog det knapt så lang tid. Den betaling, karavanen fik, rettede sig efter, hvor hurtigt den havde udført turen.

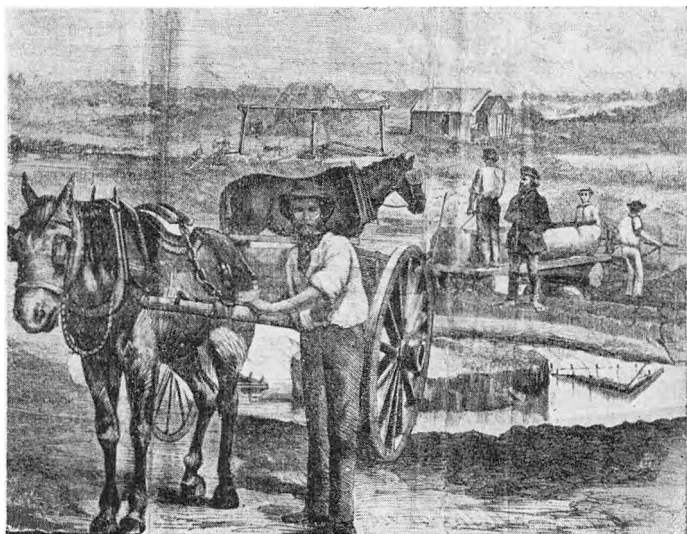
Guldgraverliv i Viktoria.

Nu var Kristoffer altså kommen til Bendigo i staten Viktoria, og her arbejdede han resten af tiden, han var der ovre. De første år arbejdede han på dagløn. Ugelønnen var et pund sterling, og det var almindelig, at dette beløb lå i guld på tallerkenen Lørdag aften; selvfølgelig fik de også kosten. Sammenlignet med, hvad man på den tid kunde tjene her i Danmark, var dette jo en mægtig løn, men vilde de mere sig eller flotte sig lidt, så var alt så dyrt, at pengene let forsvandt, men hvem, der vilde passe på, havde mulighed for at samle noget sammen.

De sidste år arbejdede Kristoffer selvstændig i kompagni med tre andre. Af et brev ser vi, at han på denne tid havde 6 kroner om dagen, her hjemme vilde han jo næppe kunde tjent 1 krone.

Der gik gennem minen en lille flod. På den ene side floden fandtes guldet i småklumper, på den anden fandtes det som støv i leret. Det var dette sidste, Kristoffer arbejdede med. Til et sådant arbejde fordredes både heste og vogne og forskellige maskiner samt en mængde vand. Stoffet, der gravedes op, blev nemlig slemmet, som leret ved visse teglværker. Der skulde så være en stadig vandstrøm, som skyllede leret bort, medens gruset og deriblandt guldet blev tilbage. Så havde de et redskab, de kaldte en vugge, som gruset blev taget over, og her var lister, som kunde tilbageholde det tunge guld. De sidste urenheder fjernedes ved hjælp af kviksølv. Det rensede guldstøv solgtes så til opkøbere i byen; de smeltede guldet sammen i barrier, som de så opstablede i vinduerne, som det var brændestykker —. Det var et flot syn.

Der var guld i jorden, hvor som helst de vilde grave, men spørgsmålet var, om det kunde betale arbejdet, hvad det absolut ikke kunde allevegne. En enkelt mand kunde nok foretage udvaskning uden heste og maskine, men det var ret besværligt og lønnede sig som regel dårligt. Hvor guldet fandtes som småstumper, lod det sig bedre gøre at arbejde ene.

Guldvaskere med slemmemaskiner.

De steder, hvor jorden var mest guldholdig, og hvor guldet lå lige i overfladen, var gennemgravet, før Kristoffer kom der over, men et par gange havde han lejlighed til at se, hvilket righoldigt stof, de, der kom før ham, havde haft at arbejde med.

Byen Bendigo var vokset op på et sted, hvor jorden var meget rig på guld, og den plads, hvor byens gader gik, var aldrig gennemgravet. Nu var der et selskab, som gennemgravede gaderne og påtog sig de dermed forbundne udgifter, og de var store, men selskabet tjente allige-

vel tykt. Den anden gang var han selv med at skumme fløden. Der stod en forladt mine, hvor man havde ladet nogle piller stå for at bære noget overliggende jord. Disse piller gik Kristoffer sammen med en kammerat løs på og hakkede bort. Dette stof var mægtig rigt på guld; men et under var det, at det hele ikke skred sammen om dem under dette arbejde.

Jorden lå frit hen, så enhver kunde tage fat og grave, hvor han lystede. Når han satte fire pæle, en i hvert hjørne af et jordstykke, da var dette hans, og ingen anden måtte grave der. Det stykke, som man således beslaglagde, måtte kun have en vis størrelse, men der var intet til hinder for, at man kunde beslaglægge tilgrænsende jordstykker, men da måtte disse også afmærkes med en pæl i hvert hjørne. Hvis nogen et sted havde fundet noget særlig righoldigt stof, kunde man se stykker afmærket langt ud i den retning, hvor vedkommende mente, det stærkt guldholdige jordlag strakte sig; men dette kunde godt ganske pludselig holde op.

Således var der fire danskere, som stødte på et mægtigt rigt stof. Glæden var stor. Man rejste en mægtig flagstang og hejsede Dannebrog, og de tre anskaffede sig hver en pige inde fra byen. I store mængder øste man guldet op, men lige så rask øste man det ud til fornøjelser. — Og så en dag holdt det rige stof ganske pludselig op. Den ene af de fire, ham der ikke havde deltaget i galskaberne, rejste nu hjem som en meget rig mand, medens de tre andre stod ganske blottede.

Brækkede man en jordklump over, kunde man, hvis stoffet var rigt, se det glimre, og når det havde regnet, var det almindeligt, at det glimrede hen over jorden. Regnen kunde ogsaa udvaske småstumper, som kunde samles op. Dette havde de indfødte opdaget, ligesom de havde opdaget, at guldet havde værdi. Når de fandt noget, solgte de det, og for pengene, de fik, købte de forskellige

spraglede ting. Når en sådan flok kom tilbage fra byen efter at have solgt det opsamlede guld, så de ret grinagtige ud. En havde købt sig en fin manchetskjorte og var ellers ganske nøgen, en anden var kun iført cylinderhat, en tredie lakerede støvler og så fremdeles. Hver havde anskaffet sig det klædningsstykke, som han særlig havde fået øje paa og lyst til.

De indfødte og guldgraverne.

Undertiden kom de indfødte for at tigge af guldgraverne, men gav man en noget den ene dag, kom der ti den følgende. De indfødte så med ærefrygt op til de hvide og mente, at de en gang havde været sorte, men efter døden var født som hvide, hvad de også ventede, skulde ske med dem selv. De var meget fredelige og fornærmede aldrig nogen. Ved deres daglige Færd gik de ganske nøgne, men udenfor byen var et telt med tæpper, hvor de kunde faa et sådant at slå om sig, når de gik i byen, her måtte de ikke færdes nøgne. Deres sprog lærte guldgraverne intet af, men de kunde høre, at det var meget rigt paa a lyde.

Om aftenen holdt de indfødte undertiden fest med dans, og dette kunde de hvide nok få lov at overvære. Dansen bestod i, at de hoppede op og ned og stadig skilte fødderne længere og længere fra hinanden ud til siden, og når de ikke kunde skræve længer ud, samlede de igen fødderne en lille smule ved hvert hop. Musikken bestod i, at man slog nogle tørrede possumskind mod hinanden. Ved en sådan lejlighed gik de indfødte rundt og tiggede af tilskuerne.

Når der døde en australneger, blev han lagt op på et stillads — fire pæle sat i jorden og oven på dem var lagt stænger og ris, hvorpå så den døde blev anbragt. I den stærke varme opløstes liget hurtigt, og det dryppede ned fra det, så satte hans stammefrænder sig nedenu-

der og lod det dryppe på sig i den tro, at de derved fik den kraft, som vedkommende havde ejet.

De indfødte stod på et meget lavt kulturtrin og havde kun lidt forbindelse med de hvide, dog forekom der mulatbørn iblandt dem, det var altså hvide mænd, der var fædre til disse. En indfødt regnede det for en stor ære, om hans kone kunde få et sådant barn —. Der blev

Vildfarende børn i urskoven.

sagt, at disse børn aldrig fik lov at blive voksne, man tog forinden livet af dem. Kristoffer vidste ikke, om dette passede, men han lagde mærke til, at de aldrig så en voksen mulat —.

Til trods for deres lave kulturtrin var de dog på visse områder europæerne overlegne. Aldrig kunde de hvide opnå de sortes færdighed i at kaste med bumerang. Bumerangen er et kastevåben af krumt træ, og det har den ejendommelighed, at hvis det er kastet ret vender det tilbage i hånden, hvis det ikke rammer målet.

Der var også situationer, hvor de indfødte kunde give europæerne en håndsrækning. Således forsvandt en gang tre børn fra deres forældre. Man søgte og søgte, men kunde ikke finde dem. Så fik man fat i et par indfødte, og de kunde finde og følge børnenes spor, der hvor ingen anden kunde se noget. Da man havde fulgt sporet en tid, sagde de: „Se, her har de båret den lille broder“, og det viste sig senere, at de netop havde båret den lille på dette sted. Endelig nåede man børnene, der var halvt døde og vilde ikke have rejst sig mere. Før det kom så vidt, havde de spist græs. De kom dog alle til kræfter igen. Der ligger hos undertegnede udklip af et samtidigt blad med billede af børnene, som de fandtes.

Som regel var det så varmt, at de indfødte befandt sig såre vel i deres adamskostumer, men når der en enkelt morgen var rim på græsset, kunde det jo være noget køligt. Da kunde det hælde, at de kom og varmede sig ved guldgravernes ild, før de vandrede videre.

Skiftende forhold.

Når der var funden guld et sted, strømmede folk til, de opslog deres telte og begyndte at grave, og viste det sig så, at der virkelig var guld af betydning, så kom snart så mange, at der opstod en lille by. Så kom en slagter, en skomager o. s. v., alt, hvad der hører til i en lille by, den kunde vokse op i stor fart. Men hørte guldet så op, ja, da måtte en sådan by igen hurtig forsvinde, så kunde det med sandhed siges om dem, der havde slået sig ned her, at de „flyttede deres teltplæ“.

Der var grumme få kvinder; guldgraverne lavede selv deres mad, der bestod af kød og atter kød. Smør og æg var så kostbart, at det ikke benyttedes, der var endnu så godt som intet malkekvæg og kun få høns i landet. Om Søndagen eller på regnvejrsdage kunde de gå og bikske med et eller andet ud over det traditionelle kød.

Kristoffer lavede i lang tid mad, da han ved at vippevogne havde forstrakt senerne i det ene håndled og ikke kunde tåle strengt arbejde. Hans Jakob Hansen havde lært ham at lave plumbudding, en ret, de alle holdt meget af. Når de om Søndagen gik og ikke havde noget at tage sig til, kom Rasmus Sadelmager¹⁾ ikke så sjældent og hviskede: „Skal vi ikke have en budding idag?“ Og så kogte Kristoffer budding. Efter, at han blev gift, gav han sin kone opskriften, og hun lavede mangan plumbudding.

Kristoffer bagte også klejner, og dette prøvede han, efter at han var kommen til at arbejde sammen med en gift mand, hvis kone ellers lavede mad til dem. Hun var englænderinde og kendte ikke til klejner, men fandt behag i dem og vilde selv prøve at lave dem. En dag, da kom hjem fra arbejde, havde hun dejgen rullet ud og også skåret en del klejner ud, men hun kunde ikke finde på at „krænge“ dem; hun havde prøvet på alle mulige måder undtagen den rette. Så måtte Kristoffer lære hende det.

En lille historie lignende denne kan også fortælles om Rasmus Sadelmager. Han havde en tid sadelmagerarbejde hos en af de allerfineste mestre, og til denne kom en dag en kvægdriver med sin pisk, som han havde slået snoren af. Deres piske havde et meget kort skaft, men en mange alen lang snor. Rasmus blev sat til at slynge en ny snor på skaftet, og dette gjorde han. Da han var færdig, slog han oppe på enden af skaftet en særdeles smuk voldsknude. Mesteren tog imod pirken og havde intet at bemærke. Næste dag kom Rasmus tilfældig ind

¹⁾ Den mand, som Kristoffer altid kaldte Rasmus Sadelmager, var født i Brandsby i Humble sogn, hvor hans fader var sadelmager; sønnen Rasmus lærte samme håndværk, men rejste så til Australien fristet af guldet, som de andre. Efter at han var kommen tilbage, blev han ret kendt som proprietær Hansen, Vantinge på Fyn, senere fik han Kalørgården ved Odense.

i mesterens privatværksted, og da så han, at der lå volds-knuder i massevis. Mesteren havde set, at den Rasmus havde lavet, var ualmindelig køn, men for ham — den fine mester — at spørge svenden — udlændingen — hvorledes han bar sig ad, det var dog for ydnygende, så prøvede han sig frem, men det gik, som da Polly skulde krænge klejner, ikke en blev rigtig. Så gik det sådan, at da Rasmus, efter at have været hjemme i Danmark en tid, atter kom til Australien og blev sadelmagermester, da var den før saa fine mester sunken så-dan ned, at han kom til Rasmus og bad om lidt arbejde.

Kristoffer skildrede altid Rasmus som et prægtigt menneske — en god kammerat og dygtig, han forstod at tage det, som lå for. Således var der en gang en mand, som var kommen i forlegenhed. Et regnskyl havde fyldt en mægtig beholder med vand, og han vidste ikke, hvorledes han skulde få alt dette vand fjernet. Rasmus påtog sig at løse opgaven for en vis sum penge. Nu vidste han, at der nede i Melbourne gik en del nylig ankomne indvandrere, som vilde være glade ved at få arbejde ved hvad som helst. Rasmus løb til Melbourne, fik fat i en del arbejdere, og vandet blev hurtigt pumpet ud til fordel for alle parter.

Hver Lørdag aften var der dans på hotellet inde i byen. Kristoffer var en livsglad ung mand og gik jævnlig der ind, men havde egentlig en følelse af, at der gik for mange penge. Mens han tjente i Tranekær, havde han jo lært at spille, så købte han sig en violin og prøvede at spille de dansemelodier, han havde hørt på hotellet, og det gik meget let. Så søgte han at blive musiker der inde, hvilket også lykkedes. Arbejdet i minen fortsatte han uforandret.

Det var et broget publikum, han fik at spille for; der var folk fra alle jordens egne, og hver havde sine ejendommeligheder og ønskede sine danse. Det kunde under-

tiden knibe at gøre dem tilpas, så kunde de give ondt af sig. Der var særlig en, som jævnlig truede med, at han vilde knuse violinen.

Foruden Kristoffer med violinen var der en, der spillede klaver, og en anden, der blæste kornet.

Kristoffer Bendixen spiller på violin og – lytter selv til.

Man var flittige til at opvarte musikerne med drikkevarer, den ene efter den anden kom og satte et glas for dem, så der tilsidst kunde stå en hel række. Kristoffer nød så godt som intet; når festen var slut, kunde værten hælde spiritusen tilbage og sælge den igen næste dag.

Damer var der så godt som ingen af ved disse danse — undertiden et par stykker. De var selvfølgelig aldrig af gulvet, men ellers dansede mændene med hverandre af hjertens lyst, det var ikke til at mærke, at der savnedes damer.

En aften var der en af hotellets piger, som havde en rose, den vilde mændene da endelig have. Omsider, da mange stredes om rosen, sagde hun, at hun vilde give den til den, hun kunde bedst lide. Med denne ordning var de tilfreds, og så gav hun rosen til musikeren Kristoffer — vel nok for ikke at favorisere nogen af de andre, han var jo en fremmed.

Der skulde en gang være et finere bal på hotellet, og man vilde selv vælge sine musikere, men værten krævede, at de tre sædvanlige skulde spille. Tiden var kommen, ballet skulde begynde, men Charly Tejk — kornetspilleren — var endnu ikke kommen. De ventede lidt, men der kom ingen. Da det jævnlige hændte, at han drak for meget, troede de, at det også var gået sådan ved denne lejlighed, de mente dog ellers, at han nok kunde passe på denne aften, da de skulde spille for så fint et selskab. Netop som de andre to skulde til at prøve det ene, kom han slæbende med en hel masse nodebøger. De to andre musikere blev højlig forbavset og spurgte, hvad de noder skulde bruges til, de spillede nemlig aldrig efter noder, og selv om de vel kunde læse noder, så vilde det dog være dem ganske umuligt uden forudgaaende øvelse at spille sammen til dans efter disse fremmede noder. „Hys, bare stille“, sagde Charly, det var bare for at imponere det fine selskab, at han kom med noder. Hver musiker fik sin bog, de slog op og bladede, men spillede ikke en tone efter noderne.

Danskerne holder sammen.

De nationale følelser gjorde sig ret stærkt gældende

der ude i det fremmede. Der var en dansker, som var bleven ansat ved politiet; en dag var der stort opløb, så politiet skulde hugge ind, da råbte han, at hvis der var nogen danske, skulde de fly. Han fik sin afsked for disse ord.

Hvor der var flere danske på en plads, var de tilbøjelige til at slutte sig sammen. Således var der en gang kommen til at bo en del danske nær ved et mægtigt, stort, gammelt træ. Træet var ganske vist udgået af ælde, men de holdt af det; det var som et slags samlingsmærke for dem. Kom nogen og spurgte efter danske, blev de bare vist hen til det store, gamle træ. Nu havde enhver lov at fælde de træer, han vilde, og der var flere gange nogle, som havde været ved at ville fælde danskernes gamle træ, da det var nærmere ved end den egentlige skov. Flere gange havde de hentet et læs brænde i skoven til dem, der truede træet, for at bevare det. Så sang de på deres modersmål: „Det gamle træ o, lad det stå, det må i ikke fælde.“ En morgen, før danskerne stod op, kom der alligevel nogle og tog „danskernes træ“. De kom så tidligt for ikke at få vrøvl med danskerne, da de vidste, at disse vilde protestere; de vågnede ved det mægtige brag, da træet faldt, men da var der intet at gøre. Det gjorde dem ondt, at træet var borte.

Kristoffer havde en broder, som havde været hestgarder; denne broder talte ofte om en morsingbo, Solberg, han havde været sammen med; denne Solberg var en ren kæmpe. Nu hørte Kristoffer en dag, at der var kommen en kæmpe ved navn Solberg til lejren, han tænkte, om det muligvis var den samme, som hans broder havde talt om, og det viste sig, at det var den samme. Hans Kræfter var rent enorme, men en godmodig natur var han, han havde bare den fejl som adskillige andre, at han jævnlig drak formegen spiritus. En gang var der — trods hans godmodighed — et par, der var

bleven fornærmede på ham og vilde give ham klø, og for at overmande kæmpen benyttede man sig af hans lyst til spiritus. Der blev holdt et lille gilde, hvor der flød rigelig med spiritus, så Solberg blev temmelig drukken. Da man syntes, han var så langt henne, at det kunde være passende at begynde at klø løs på ham, greb en af dem et glas, som stod på bordet, det skulde Solberg have i hovedet. Men vedkommende var for ivrig, han greb til, så glasset gik istykker, og han skar sin hånd ganske forfærdelig — fik spoleret to fingre. Solberg mærkede ikke, hvad der skete, han gled under bordet, hvor han lå og sov rusen ud.

En gang tog Solberg arbejde som brændekløver. Da han spurgte, hvor han skulde kløve, anviste man ham nogle meget kvistede træer, alt, som var let at kløve, var borte, men dette knortede lå nærmest ved, og derfor vilde manden, som skulde køre brændet, helst have dette. Solberg mærkede nok, at den anden vilde udnytte ham, men sagde intet, han spurgte blot, hvor småt det skulde kløves, og svaret lød: „Så småt, at en mand kan læsse stykkerne på en vogn“. Træet skulde anvendes til at fyre med under en dampkedel. Der gik ikke længe, før Solberg kom og meddelte, at nu havde han nogle læs brændte. Manden, der skulde køre træet, blev forbavset, fordi han allerede havde flere læs, men kom med køretøjet. „Hvor er brændet?“ spurgte han. Solberg pegede på det. Manden mente ikke, at nogen kunde læsse slige store stykker, men Solberg tog ganske let stykke for stykke og lagde på vognen og allerøverst de tungeste stykker. Kuskene så til i stum forbavselse, og da Solberg var færdig, vippede han ganske stille vognen, så træet faldt af, det var ganske ubrugeligt at fyre med. Men nu blev Solberg anvist træ, der var rimeligt at kløve.

Nytårsdag var der altid en del sport og forskellige lege. Der lå en bunke stænger — nærmest som større

og mindre læssetræer, ved lejren, en af disse stænger tog man og balancerede med på hånden, og så kastede man stangen så langt, man kunde. Det gjaldt om, hvem der kunde tage de største stænger og kaste dem længst. En lille flok danskere havde en tid stået udenfor indhegningen og set på dette, Solberg var iblandt dem, og de opfordrede ham flere gange til at gå ind og prøve, det vilde jo være en ære for danskerne, om han kunde gøre et fint kast. Endelig langt om længe fik de ham overtalt, han gik derind, tog den allerstørste stang og kastede den langt udenfor indhegningen. Der var ikke flere, der prøvede på at kaste med stænger.

En aften var der en lille dansker, som var kommen i knibe på et hotel. Han havde fået et stoleben i hånden, stod med ryggen ind i en krog og værgede sig tappert, men i længden kunde han næppe holde stillingen. Solberg kommer tilfældig forbi, og da han mærker støj, går han hen og kigger ind af døren; han ser da, at det er hans gode kammerat, der står og fægter med stolebenet. Solberg tog da ganske stille en tre fire af de vrede mænd i favnen og bar dem udenfor, kom atter ind og tog en favnfuld og bar ud, og nu vendte opmærksomheden sig mod Solberg, og den lille i krogen blev fri. Senere sagde han Solberg tak for den kærkomne håndsrækning, men bebrejdede ham, at han ikke gav dem nogle klø. Det mente Solberg ikke, han havde grund til, han bare klemte dem lidt.

Senere rejste Solberg til New Zealand, hvor han sammen med en del andre omkom i en bjergkløft, der var fyldt med sne.

Ligesom Solberg kløvede Kristoffer og hans fæller også en tid brænde til en dampmaskine. Det var fordi, de havde en hest, som var bleven halt, den skulde skånes en tid, så havde de den hos sig i skoven. En dag, de løftede et træ, så Kristoffer, at der lige ved Rasmus

Sadelmagers hånd sad en skorpion. De er meget giftige og bider, hvis man rører dem. Kristoffer tog ganske stille Rasmus' hånd og flyttede den, så viste han ham skorpionen.

Slanger var der en del af og nogle temmelig store. En dag så de en krybe ud af et hult træ, den var lidt tykkere end en mands lår og 6—7 alen lang. Disse store slanger var ikke giftige, men der var en del mindre, som var meget giftige. Hver sommer døde nogle af slangebider. En kone syntes en aften, da hun gik iseng, at hun havde tabt sit strømpebånd, hun vilde tage det op, men da var det en lille slange, „welvet sneg“, kaldtes den, det betyder „fløjls snog“. Slangen bed konen, og hun døde.

Landet var ellers fattig på vildt. Der var jo kænguruerne, og så var der et dyr på størrelse med en kat, de kaldtes opossum, en pungrotte, de var talrige, og guldgraverne skød en del af dem. De havde et nydeligt skind, men kødet duede ikke for hvide mænd; de indfødte derimod spiste det.

Af fugle var der en masse papegøjer. Adskillige guldgravere havde en sådan papegøje i bur og lærte den at tale, enkelte snakkede ret godt. Kristoffer og hans kammerater havde også en tid en sådan fugl; så havde slagteren en dag været der og var kørt videre, da råber papegøjen ham tilbage, han kan ingen mennesker se og tænker, han har hørt fejl. Da han er kommen lidt bort, råber den ham igen tilbage, nu søger han grundig efter den formentlige Person, men opdager, at det er poppedreng, der driver gæk med ham.

Der var en lille struds, emuen, og en del spraglede småfugle.

At bygge huse slap guldgraverne nemt fra. De slog nogle pæle i jorden og trak lærred over, så var huset færdig. Skulde det være rigtig godt, tog de to lag til taget og lod være et lille mellemrum mellem dem, hvis

der kun var et lag, kunde der drive støvregn igennem det, det kunde der ikke, når der var to lag med mellemrum. Kristoffer og hans fæller købte en gang et gammelt telt, som havde stået en længere årrække. En gang, de ordnede noget ved det, opdagede de; at på den lægte, der svarede til, hvad vi i vore huse kalder rem, stod en række champagnepropper ganske tæt. Der måtte en gang have boet folk, som havde tjent godt, og de har villet vise dem, som kom efter, at de havde drukket champagne.

Kineserne.

Selv om de forskellige nationaliteter i nogen grad holdt sig sammen, så boede man dog ganske blandet og delte alt med hverandre; kun et folk dannede en undtagelse nemlig kineserne, og af disse var der så mange, at de dannede en hel kineserby.

Kineserne blev ikke regnet for ret meget og led ofte uret — dog aldrig ved domstolene. Hvis en kineser anlagde sag mod en englænder, kunde man forudsige, hvem der skulde vinde; kineseren anlagde nemlig aldrig sag, uden han var stærkt forurettet, og dommeren favoriserede ikke englænderne. Kineserne var meget bedre ved deres heste end evropæerne var ved deres, og de var i det hele taget meget godmodige og fredsommelige, ligesom de var meget flittige og nøjsomme og levede overordentlig tarveligt. Man sagde, at hvor evropæerne sultede ihjel, kunde kineserne leve flot, de spiste næsten kun ris kogt i vand. For evropæerne var det en gåde, hvorledes de med deres to pinde kunde få disse ris i munden, og hvad der også var dem en gåde, var det, at kineserne på denne kost var langt mere sejge og udholdende end evropæerne på deres kødkost.

Trods kinesernes fredsommelighed kunde det dog hændes, at de stjal høns. Det var altid ved fuldmåne, da

holdt de nemlig religiøse fester og skulde bruge høns. Når de gik til og fra arbejde, gik de i en række og bar deres sager på en bambusstang, som lå på deres skuldre. De talte hele tiden, det lød som de sang. En sådan flok passerede morgen og aften teltet, hvor Kristoffer og hans kammerater boede. Disse havde på denne tid anskaffet sig høns, hvad kineserne havde opdaget, de kom for hver dag, når de gik forbi hønsehuset, nærmere og nærmere. Ved hønsehuset havde man stående i lænke en bulbider „Søren“, dog således, at den ikke kunde nå indgangen til hønsene. Så en aften, de kom med deres sager gyngende på bambusstangen og snakken gik livlig, listede de ganske tæt til hønsehuset for at nappe et par stykker. Men netop den dag, havde man forlænget Sørens lænke, den kom farende, kineserne måtte løbe og tabte deres sager indenfor den kreds, som hunden beherskede, og det var dem ikke muligt at få det igen. Så måtte de ind og bede om hjælp og tilstå, at det var hønsene, de var efter. De fik så deres kluns og listede hjem.

Kineserne havde deres eget teater, men det, de spillede, var noget sært tøjeri for evropæere at se og høre på. Deres instrumenter bestod for størstedelen af trommer, bækkener og lignende, og de slog mægtig løs. Der stod en temmelig høj stang, hvorpå der var et jernlod, som kunde løbe op og ned, fornedden under stangen var en meget stor kobberplade. En gang imellem var der en, som gik hen og kastede loddet tilvejs, det faldt da ned mod kobberpladen med et øredøvende rabalder, dette hørte med til musikken.

Det engelske teater besøgte de unge mænd ret jævnlig. Skuespil som „Hamlet“ på engelsk „Prins of Danmark“ og „Aladdin“ så de første gang her. Alt, hvad der smagte lidt af dansk, skulde de selvfølgelig se.

Der var også et godt pantomineteater, hvilket jo var

meget praktisk på et sted, hvor en stor del af gæsterne ikke forstod sproget.

Når de om aftenen forlod teatrene, gik der folk på gaden og falbød varme grisetær.

Retspleje og Samfundsfjender.

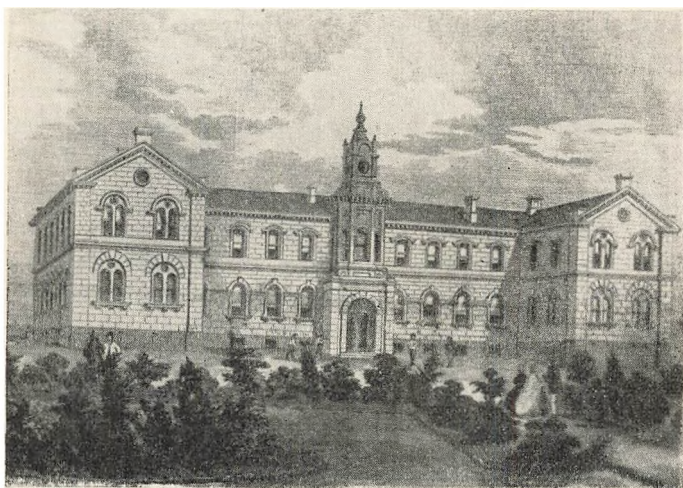
Øen Van Diemensland, nu Tasmanien, syd for Australien blev af England benyttet som straffekoloni. Når forbryderne havde udtjent, var det ofte, at de tog over til Australien i stedet for at rejse tilbage til England. Der var temmelig mange af den slags „de gamle vandimoner“, kaldte man dem, og de kunde altid kende hverandre. Der havde været en opsynsmand derovre, som havde været så frygtelig streng imod dem, og de havde lovet hverandre, at hvis de en gang traf ham et andet sted, skulde de tage en frygtelig hævn. Omsider kom også han til Australien, og nogle af vandimonerne traf ham. Da greb de ham, lagde et reb om hans ben og bandt det til et træ, et andet reb under hans arme og spændte så okser for her. Okser trækker så langsomt, man lod dem trække ham ihjel på denne måde. Det var med en frygtelig gru, at Kristoffer fortalte dette, og han nævnede det kun en enkelt gang.

På turen til Australien havde man i Hamborg forsynet sig med revolvere og andre forsvarsvåben, da det var fortalt, at man vilde komme til at leve under forhold, hvor vold hørte til dagens orden. De unge mænd fik aldrig brug for disse sager, der var en mønsterværdig orden og justits. Selvfølgelig kunde der blive opløb eller slagsmål på et værtshus, men hvem, der ønskede at leve i fred, kunde få lov til det. Også hospitalsvæsenet var mønsterværdigt, der blev sørget godt og billigt for dem, der trængte til sådant ophold. Kristoffer lå i flere måneder på hospitalet i Sandhurst med et dårligt håndled.

Men selv om retsvæsenet og politiet var nok så godt,

så kunde dette ikke hindre, at der ude på egne, som var tyndt befolket, kunde husere røvere, dog blev sådanne altid grebet inden lang tid.

Der var således en, som hed Morgan. Det ejendommelige for ham var, at han kun overfaldt kvinder, og han brugte altid at afklæde dem splitter nøgen, før han lod dem løbe. Men da han omsider blev fanget, hævdede han, at han aldrig havde dræbt nogen eller tilføjet dem

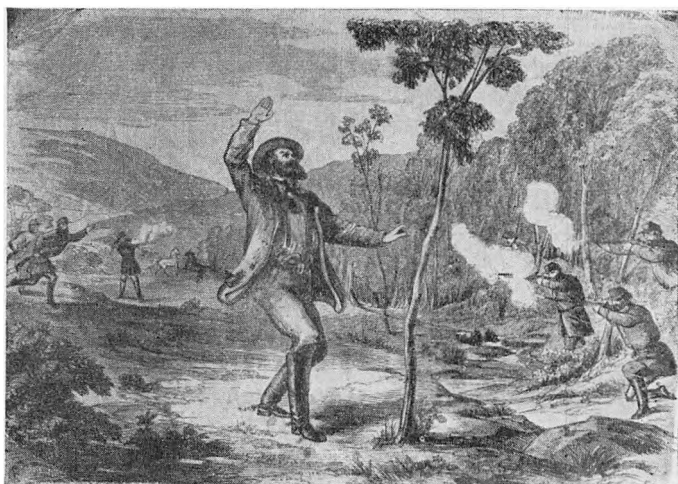
Hospitalet i Sandhurst.

voldelig overlast, og da dette syntes at være rigtig, slap han for strikken.

Så var der en anden, han havde også sit særkende, men det var af frygteligere art end hans, der trak klæderne af kvinderne, han brugte nemlig at lade sine ofre grave deres egen grav, før han tog livet af dem. For ham var der selvfølgelig ingen nåde.

Så var der en tredje, Ben Hall, almindelig kaldet „The Bushranger“, skovrøveren. Han drev sit uvæsen temmelig længe, men omsider måtte også han lade livet.

Han havde en nat sovet hos et par enlige bønderfolk, som kun lidet anede, at det var den berygtede „Bush-ranger“, de husede. Politiet havde imidlertid fået nys om hans opholdssted og omringede huset. Da røveren mærkede uråd, sprang han ud af vinduet og løb ned over marken, hvor han — uset af politiet — tog stilling bag et stort træ. Han havde en bøsse med 6 skud, og det var sikkert hans hensigt at „klippe“ politimændene den

Røveren Ben Halls sidste øjeblikke.

ene efter den anden, når de kom efter ham. Da han skulde skyde den første, kikkede imidlertid bøszen, og nu så han ingen anden udvej end søge at nå skoven i løb. Nu var de 6 politibetjente imidlertid ganske nær, de fire gav ild, og Ben Hall faldt til jorden genemboret af deres kugler. Havde bøszen ikke klikket, er det muligt, at han endnu denne gang havde nået at undslippe.

Fra ganske små øvede de engelske drenge sig i bokning — noget, der for danskerne var helt fremmed — de

øvede sig for spøg, men undertiden blev det til alvor, en tvekamp kunde afgøres på denne måde. En Søndag morgen foregik der en sådan boksekamp mellem to unge mænd, og hvad de kæmpede om, var intet mindre end en pige. Der var ingen bestemt antal omgange, man skulde igennem, man blev bare ved, til en lå ganske slagen. Mellem hver omgang badede sekundanterne de kæmpende med koldt vand. Den ene så tilsidst frygtelig ud, det ene øje hang helt ud, men endnu tog han et par omgange, før han måtte give op.

Den engelske riel var også noget, man øvede sig på fra ganske små. Med hænderne i et par reb — halvt hængende — øvede børnene sig, indtil de ret fik fær-dighed i at spille med fødderne.

Englænderne arbejdede på bestemt klokkeslet, det var danskerne ikke vant til, de tog det ikke så nøje med klokken. Der var heller ikke tale om, at englænderne arbejdede om Søndagen, og det blev heller ikke tålt, at andre gjorde det, man kunde vel gå og pusle med noget ved teltet eller stalden, men ikke ved maskinen eller i minen.

Selv om himmelen er den samme overalt, så er der dog en vis forskel. Stjernehimme-len er således langt dybere og prægtigere i Australien end i Norden, og der er også stjernebilleder, som ikke ses her — således Sydkorset; men selvfølgelig ser man så heller ikke i Australien Nordstjernen eller Karlsvognen. Det var så hjemligt, sagde Kristoffer, da de på hjemrejsen kunde begynde at skimte Karlsvognen lige over bølgerne.

Da det jo særlig var guldet, der trak folk til Australien, er det let forståeligt, at der var mange gange flere unge mænd end kvinder. England vilde imidlertid gerne have en del kvinder der til også, og derfor gav man dem fri rejse der over, men på den betingelse, at de skulde være villige til at gifte sig, når de kom der over. I Melbourne var en bygning, hvor disse kvinder opholdt sig,

og her kunde man gå ind og uden videre tage sig en kone, blot man kunde præstere 5 pund sterling. Man skulde ikke betale disse penge kun forevise dem, det kunde godt være penge, man havde lånt, men den pige, man valgte, var forpligtet til at følge en.

Da de første nybyggere kom til Australien, var der selvfølgelig ingen kirkegårde. Man brugte omkring graven at sætte et rækværk bestående af en pæl i hvert hjørne og mellem disse en lægte, det var det hele. Disse gamle grave kunde man støde på her og der. Kristoffer traf en gang en sådan grav, hvor rækværket var ganske rådnet og sunken i jorden, da tog han sig for at ordne den og sætte nyt rækværk omkring. Selvfølgelig anede han intet om, hvem den var, hvis grav han fredede om.

Den store ekspedition.

I August 1860 blev der af kolonien Viktoria udsendt en ekspedition. Landet var aldrig før gennemvandet, nu var det meningen, at man sydfra skulde gå op midt igennem landet til havet mod nord og samme vej tilbage. Ekspeditionen var meget storstilet udrustet, man havde således forskaffet sig 24 kameler fra Indien. Der var mægtig fest i Melbourne, da ekspeditionen brød op herfra, og feststemning var der over hele kolonien, alle fulgte den med største Interesse.

Ekspeditionens leder hed Robert Burke, så var der en, som hed Wills og en, som hed King, det var de tre navne, der særlig mindes. Foruden kamelerne førte man også en del heste med sig, hele ekspeditionen bestod af et halvt hundrede mand. Nu gik man frem på den måde, at man lagde det ene depot efter det andet, efter som man kom nord på, og ved hvert depot blev noget af mandskabet og dyrene tilbage.

Da det sidste depot var lagt, drog Burke og Wills med to tjenere King og Gray samt 6 kameler og 2 heste

videre mod nord, de skulde så nå havet og vende tilbage til dette sidste depot. Mandskabet, som her blev tilbage, havde ordre til at vente i 6 uger, var de 4 ikke efter den tids forløb kommen tilbage, måtte de betragtes for omkomne, og man skulde ikke længere vente på dem.

De fire, der drog mod nord, nåede vel kysten, men de havde gennemgået frygtelige strabadser, og de var ikke kommen tilbage, da de 6 uger var omme. Mandskabet ved depotet ventede dog endnu yderligere 6 uger, men da der endnu ingen var kommen, drog man mod syd. For den mulighed, at der skulde komme nogen tilbage, nedgravede man imidlertid forskellige sager ved et træ og skar i træets bark „Grav“ 21. April.

Samme dag, som man havde forladt stedet, kom de 4 tilbage. De kunde se, at kammeraterne nylig havde forladt stedet og forsøgte at nå dem, men dette viste sig umuligt. Så gravede man sagerne op. Der var endog hestesko, men deres heste var forlængst døde, så skoene havde de ingen brug for. Der var også levnedsmidler, så foreløbig led de ingen nød, men det varede dog ikke længe, før man led mangel, og i Juni døde de tre, så der kun var King tilbage. Han stred og stred for at komme til civiliserede egne, men det vilde ikke lykkes; så opsøgte han de indfødte og levede sammen med dem. De tog forholdsvis godt imod ham; deres mad vilde for hvide mænd under normale forhold været modbydelig, men King kunde friste livet ved den. Han kunde dog ikke slå sig til ro her, men måtte prøve at nå hjem. En tid krydsede han atter mod syd, men kunde ikke komme frem og måtte atter opsøge de indfødte. Nu var han så heldig, at han traf på en kvinde, hvis arm var brækket. De indfødte havde vel selv stillet det sammen, men det var ikke godt, og King gjorde det meget bedre. Armen kom sig, og denne kvinde viste sin tak-

nemmelighed ved at tage sig af sin hjælper og sørge for ham.

Ekspeditionens øvrige Medlemmer var forlængst nået tilbage til Melbourne, men her ventede dem ingen festlig modtagelse. Da man hørte, at de fire, som tilsidst drog ud for at nå havet, ikke var med, og man ikke vidste, hvorledes det var gået dem, rejste der sig en storm af forbitrelse mod de hjemvendte; det var ikke „fair play“ at drage hjem og ikke vide, hvorledes det var gået ens kammerater, selv om den frist var udløbet, man havde lovet at vente.

Der blev straks udsendt flere ekspeditioner for at søge, og langt om længe fandt man King levende sammen med de indfødte — næsten ukendelig og halvt sindsyg. Nu slog hans befrielsestime, han kom atter til civiliserede egne og kom igen til kræfter.

Den dag, han drog ind i Melbourne, var der fest. Folk jublede ham i møde og bar ham på hænderne. Burkes og Wills lig blev også funden og ført ind i Melbourne indsvøbt i det engelske flag, og der blev rejst et prægtigt mindesmærke på deres grav i Melbourne.

En anden større begivenhed, som indtraf mod slutningen af den tid, Kristoffer var i Australien, var det, at man fik den første jernbane. Før banen kom, gik der deligence mellem byerne; seks heste var der for en sådan vogn. Der blev kørt ret hurtigt, og ved hvert stoppested stod friske heste parat. Det var aktieselskaber, der drev denne kørsel, en gang var der to sådanne selskaber, der søgte at konkurrere hinanden ud. Billigere og billigere kørte de, indtil det ene selskab kørte gratis, men det andet selskab kunde endnu spille trumf — man ikke alene kørte gratis, men gav hver af passagererne en godstand.

En tragisk skæbne.

De fleste, der kom til Australien, var selvfølgelig af arbejderklassen, men der kunde også træffes enkelte af den finere klasse, folk, for hvem det på en eller anden måde var gået skævt og som så søgte lykken herovre. Dette var tilfældet med en lidt ældre mand, der altid gik under navnet „Onkel“. Han havde ikke kræfter til at arbejde som guldgraver, men i et stenbrud borede han huller i stenen før sprængningen. Ingen vidste hans rigtige navn, og han vilde ikke åbenbare det. Omsider fik Kristoffer det at vide hos en anden københavner — Onkel var fra København — hans navn var Sich. Kristoffer var altid oplagt til spøg, han havde haft megen spøg med Onkel, når denne morgen og aften på vej til og fra sit arbejde passerede hans telt. Da han nu havde fået at vide, at Onkels navn var Sich, tog han en seddel, som blev anbragt således, at Onkel måtte se den, og på denne skrev Kristoffer:

„Peter Sich fra København
han ombyttet har sit navn,
derfor nu — omend kun dunkel
er han bleven alverdens onkel“.

Onkel kunde vel tænke sig, at Kristoffer stod på lur for at iagttage ham, når han læste, hvad der stod på seddelen, hvorfor denne gjorde en hel del grimacer og forhånende gebærder efter seddelen — klappede på enden af den o. s. v. Onkel anbragte nu et nyt papir, hvorpå han i rimede vendinger udtrykker sin glæde over, at man således på hans vej anbringer papir, det kunde dog altid bruges til „en vis bestemt ting“ —. Nu anbragte Kristoffer atter en seddel, hvorpå han også i versform udtalte ønsket om, at papiret, når Onkel benyttede det, som han havde i sinde, måtte „klæbe fast til Deres bare m.“.

Kristoffer havde en hjemmelavet frakke med der over, da den var bleven slemt medtaget, fik Onkel den til at lægge sine knæ på, når han borede sten. En gang var den bleven våd, og han hang den derfor til tørring på en stok. Da nogle på afstand så frakken hænge, antog de, at Onkel var i den, hvorfor de råbte, at Onkel havde hængt sig. Folk løb til, men det viste sig, at det kun var Kristoffers gamle frakke.

Onkel var rejst til Australien på grund af en konflikt i familien, han var en af dem, hvoraf der var mange, som aldrig ejede så meget, at de kunde rejse tilbage, selv om de ønskede det. Da Kristoffer skulde rejse hjem, gav Onkel ham et kort, hvorpå stod hans adresse og intet andet; dette kort skulde afleveres i København til en af navnet Sich, så gjorde det intet, hvem vedkommende var, da alle af dette navn hørte til hans familie, og en Sich vilde nok findes i vejviseren. Kristoffer gjorde, som Onkel bad ham, fandt en gammel dame af navnet Sich og gav hende kortet. Senere fik han brev fra Onkel, hvori denne fortalte, at nu havde han fået en masse breve fra hjemmet.

Uvante forhold.

Der var mange forhold der ovre, som forekom de danske bønderkarle mærkelige. Når man var på torvet, for at købe havre eller hakkelse, og ønskede at se varen, så løste man ikke op for sækken, men skar et hul med sin kniv og pillede en prøve ud, sækkens værdi regnede man ikke med. Brugte flasker havde heller ingen værdi. En af deres søndagsførnøjelser var at stille en masse flasker op og prøve hvormange, de kunde knuse ved et'skud.

Værktøjet var også fremmedartet, men meget lettere og mere behændigt end det, de var vant til her hjemme, men da de daglig skulde grave, ønskede de, at de havde

haft træsko. Nogle vænnede sig til at træde på spaden med hælen, så holdt støvlerne længere.

En fynbo, som selv følte savnet af træsko, mente, at der vist kunde laves forretning ved at få en del af dette fodtøj der over. Han skrev efter nogle træsko, men fik ikke solgt et eneste par.

Den samme mand gik straks efter, at han var kommen der over, ud for at søge arbejde, og han havde, for at gøre godt indtryk, taget et stort hvidt forklæde på. Han kunde imidlertid intet arbejde få og kom til kammeraterne og klagede sig. De gjorde ham opmærksom på, at så længe han optrådte med sådan et forklæde, fik han intet arbejde, det måtte han lægge tilside, og hvis han så vilde tage nogle gamle klæder på og smøre dem ind i ler, så skulde han nok blive antaget. Dette råd fulgte fynboen, og fik straks arbejde.

Hvad der bl. a. højligt forbavsede de danske, som kom der over, var den måde, hvorpå englænderne kørte deres heste. Når de gik for kærren med stoffet fra minen til maskinen, havde man ingen tømme på dem, men styrede dem alene med tilråb. Selvfølgelig styrede danskerne deres heste på samme måde, når det var heste tilkørt af englænderne, men danskerne kunde næsten aldrig køre en hest sådan til, at den kunde styres uden tømme. Kristoffer havde en tid en særlig flink hest, den gik altid ene med kærren fra minen til maskinen og igen tilbage, når kærren var tømt. Blev et hjul hængende i en sten eller træstub, hvad nok kunde ske, så blev den ved at stå og rykke og dreje med køretøjet, til det kom fri, og den kunde fortsætte.

Det hændte undertiden, at der fandt hestetveri sted; når hestene gik frit omkring, var det ikke så vanskeligt at stjæle en. Der var imidlertid dødsstraf for et sådant tyveri, så det var ingen helt ufarlig sport. Der blev en gang fra det lille selskab, vi stadig følger, stjålet en

hest; de vidste, hvem tyven var, og meldte det til politiet. I førstningen var tyven meget hoven, men da han mærkede, at han ikke kunde klare sig, søgte han forlig med dem, og de gik ind på, at de over for juryen skulde erklære ham for „ikke skyldig“, han vilde så blive fri for straf. Dagen kom, da de mødtes i retten, og de blev spurgt, om den mand havde taget en hest fra dem. Tyven var så hvid som en kalket væg og rystede som et espeløv. Han vidste jo, at hvis de ikke holdt deres ord, var strikken ham vis, og han havde ingen garanti for, at de gjorde det, selv om han havde affundet sig med dem. Han havde ikke altid holdt, hvad han lovede, han havde været uforskammet imod dem, og her var lejlighed til hævn. Selvfølgelig svarede de „ikke skyldig“, og han var fri.

En gang mer var Kristoffer i retten, den gang som vidne, da han havde overværet et slagsmål. Skønt han den gang talte ret godt engelsk, vilde den ene part alligevel kassere ham som vidne, da han forlangte tolk, hvilket han gjorde for ikke at komme i forlegenhed. Dommeren spurgte ham da, hvormange engelske ord han kunde, og Kristoffer, der altid var tilbøjelig til at tage en sag med et vist humør, begyndte at tælle på engelsk — hvert tal var jo et ord. „Nej, stop,“ sagde dommeren, „sig en sætning på engelsk,“ og Kristoffer sagde på engelsk: „Jeg har været to år i kolonien, er det nok, eller skal jeg sige mere?“ „Ih, bevares,“ sagde dommeren, „han taler bedre engelsk end tolken,“ dette passede nu ikke, men man kunde ikke kassere ham som vidne.

Sproget kunde jo nok volde både besværligheder og grinagtigheder. Når en mand en dag hos en handlende absolut vilde have „the last trowsers“, hvilket betyder de sidste bukser, så var det jo ikke let for Købmanden at vide, at det var billige bukser, manden vilde have. Der kom en gang en del københavnske håndværkere der over,

de var meget villige til at lære nogle englændere dansk, men der var nogle slemme uhyrligheder imellem gloserne. At spise til middag hed således noget, som folk almindeligvis besørger på et ensomt sted. — Efterhånden mærkede englænderne nok, der var noget galt ved det, og de mærkede også, at der var en ærlig mand blandt spasmagerne, ham gik de så altid til, når de havde lært nye ord, for at være sikre på at det ikke var uhyrligheder, de afleverede.

I den stærke varme — den var i Januar og Februar rent tropisk — var der stor fristelse til at drikke noget meget koldt, og kold kunde man holde sin drik i munden, men det var farligt at drikke ret meget af dette kolde, når man var så varm. De brugte i nogen grad en drik af kold kaffe og te blandet sammen. Dette var absolut ikke nogen liflig drik, hvorfor de ikke så snart drak for meget. Alligevel blev Kristoffer en gang syg efter at have drukket noget koldt, og var han ikke straks kommen under behandling, kunde det let bleven døden. Der døde jævnlig nogen af denne årsag.

En Gang mer var Kristoffer i livsfare. De havde en hest, som skulde til smeden for at blive skoet, og manden, som han den gang arbejdede for, spurgte, om han kunde ride, hvortil Kristoffer svarede, at mens han var hjemme, red han altid, når han skulde i marken med hestene. Han kom så op på dyret, men det varede kun et øjeblik, så lå han på jorden; hesten var af dem, der ingen vilde have på sin ryg. Kristoffer rejste sig med det samme og fulgtes videre med Jach tilfods trækende hesten. Da de havde gået en snes minutter, siger han til Jach: „Hvordan er det, er jeg ikke falden af?“ Han fik en følelse, som det begyndte at blive dag omkring ham. Jach blev stående, så på Kristoffer og sagde: „Jeg mente nok, Du så så underlig ud på øjnene.“ Han forstod nu, at Kristoffer havde været bevidstløs i de tyve

minutter, skønt de stadig havde ført en fornuftig samtale og gået mellem huller og forhindringer, som han stadig gik udenom. Da han kom til bevidsthed, fik han en frygtelig opkastning, han havde fået en hjernerystelse — og var meget syg nogle dage, men kom så atter til hægterne. Men Jach, der fik ham op på hesten, led vist lige så meget som Kristoffer.

Hvad der blandt andet forekom de unge danske underligt var, at jorden således lå åben hen til fri afbenyttelse, og at man ligeledes kunde handle med skoven, ganske som man lystede. Når de savede træer om, tog de dem så højt fra jorden, at de kunde stå og save med ret ryg, men når et stykke skov var fældet på denne måde, var det hæsligt med alle de høje stubbe. Et eget misbrug af skoven var det at tage barken af træerne. Man skar en ring forneden og en så højt oppe, man kunde nå, man kunde så af gummitræerne tage det mellemsiddende stykke bark af i et samlet stykke, så lagde man det på jorden, så det blev rullet ud, og lagde sten på, mens det tørrede, og havde da en dejlig stor plade blandt andet til at tække med, men træet var selvfølgelig dødsdømt.

Hjemlængsel.

Selv om Kristoffer følte det som et herligt frisk og frit liv i Australien og også de sidste år tjente ret godt, så kunde han dog aldrig tænke sig at slå sig til ro derovre; tanken og længslen gik stadig til Danmark. Komme hjem som en fattig mand ønskede han dog ikke, og da han efter de første fire års forløb kun ejede såre lidt, besluttede han sig til at forlænge opholdet der ovre. På denne tid skrev han til dem der hjemme et brev på vers. Digterisk set står det ikke højt, men en egen varme og følelse rummer det, og det giver os et indblik i mandens sind, hvorfor jeg hidsætter nogle vers, trods digtets mangler. Efter at have beskrevet, hvorledes han

drømte om bjerget fuldt af guld, men at tiden nu har tilintetgjort disse drømme, går han over til at mindes Danmarks herligheder og at det nu er ved den tid, han havde tænkt atter at være hjemme.

Da tænkte jeg: når hine stolte kroner
for første gang står klædt i vårens pragt,
og nattergalens yndefulde toner
genlyder, medens alt i ro er lagt.

Da skal jeg atter skønne majløv plukke,
for i min moders hånd at lægge dem,
og med en sønlig tåre dem bedugge.
som gensynstimen vist vil kalde frem.

Da skal jeg atter broderhånden trykke,
der styrer Ploven trygt i agrens muld,
og der i landlig Stilhed søger lykke,
mens jeg på håbets vinger søger guld.

Men endnn eders sommer ej jeg skuer,
ej al dens pragt, som våren kalder frem,
ej plukke kan de søde glædens druer,
som før jeg nød i stille barndomshjem.

Derfor jeg til erindring og til minde,
vil sende jer et afskin af mit blik,
og da i tanken majløvskransen binde,
til tak for, hvad jeg i min barndom fik.

Amherst 12/5-61.

Hjemrejsen.

Så gik der atter fire år, og Kristoffer besluttede sig til at rejse hjem. Når nogen drog hjem derovre fra, skulde de gerne have lidt pilleri med; mange tog pappegøjer med i bure. Det skulde Kristoffer ikke have — fugle i bure syntes han aldrig om. Han blev senere i livet en ivrig samler af oldsager og alle interessante ting, og han beklagede, at denne interesse ikke var vågnet hos ham, da han forlod Australien, så kunde, mente han,

han have taget meget med, som senere kunde glædet ham selv og andre, ja, han var tilbøjelig til at mene, at han, hvis han den gang havde været ligeså interesseret som senere, vilde fyldt det halve skib med rariteter. — Nå, lidt fik han jo da med. Først havde han selvfølgelig i værdipapirer, hvad han havde tjent sammen — 8000 kroner. Dette fortalte han aldrig, han mente vist selv, at det var så lidt, at han ikke kunde tale om det, men i betragtning af, hvad han kunde tjent her hjemme i de tider, var det et ret anseeligt beløb. Så tog han 10 kartofler med, og når han gjorde dette, var det fordi, at kartoffelsygen kort før hans afrejse fra Danmark var kommen her til og gjorde megen skade. I Australien var ingen syge kartofler, så tænkte han, det måske var sorten, der gjorde det. Men da de hjembragte kartofler blev dyrket i Danmarks jord, blev de også angrebet af sygdommen. Så plukkede han tre blade af gummitræet og en blomst af den smukke Sasparilla. Nogle få små, gedigne guldklumper, som han havde fundet, tog han også med og nogle forskellige stenarter nogle iblandet guld. Så havde han en pose med fjer plukket af de spraglede småfugle, han havde skudt. Der var en sangbog, som han meget gerne vilde have, men det var ham ikke muligt at opdrive den. På skibet traf han imidlertid en mand, som ejede bogen, og Kristoffer byttede sig den til for en lommekniv. De sidste år arbejdede han sammen med en gift mand, hans kone — Polly — medgav ham en meget smuk blonde, hun selv havde hæklet, og sagde, at med den skulde han smykke sin datter. Der gik mer end tyve år, før han fik lejlighed til at benytte blonden efter bestemmelsen. Selvfølgelig opbevares disse småting af hans efterkommere.

På hjemrejsen havde man det meget komfortabelt, der var rigelig med god mad, og der var købmandsbutik på skibet, så man kunde købe alt. På billetten, der også op-

bevares endnu, findes fortegnelse over, hvormeget de skulde have egentlig både af kød, brød, kartofler og vand, ja, der er også nævnt, hvad de skulde have af kaffe, te, salt, sennep og mange andre krydderier. Man ser også på billetten, at turen fra Melbourne til Liverpool kostede 80 pund sterling — turen til Australien var meget billigere. — Det ses også, at det var meget strengt forbudt passagererne at medtage krudt eller andre eksplosive stoffer.

Skibet hed „Great Britain“ og dets kaptajn hed Gray, men skønt det var en første klasses damper, tog det dog fra 16de Marts til 19de Maj at sejle fra Melbourne til Liverpool. Skibet benyttede både damp og sejl, når det blæste tilstrækkelig stærkt, blev skruen løftet over vandet, og maskinen standset, det sparede på kullene. Medens man på turen der over gik syd om Afrika, tog man på hjemturen syd om Amerika, så de kom altså fuldstændig jorden rundt og opnåede det samme som Filias Fog, at få to Fredage i en uge.

Da de forlod Melbourne, købte Kristoffer en notitsbog, hvori han daglig noterede, hvor langt man dette døgn havde sejlet og på hvilken breddegrad, man var, der blev nemlig hver dag opslået en tavle på dækket, hvorpå dette var noteret. De sejlede gennemsnitlig 200 engelske mil i døgnet, hele sejlturen beløb sig til 13897 engelske mil.

Enkelte småting fra hjemturen er foruden skibets position også noteret i denne bog således:

„16de Marts forlod vi Melbourne. 6te April var vi så langt mod syd, at vi så 32 isbjerge, ned på disse grænser så vi også hvaler. 8de April passerede vi Cap Horn på 57° sydlig bredde og 71° vestlig længde. 14. April var min fødselsdag, det var Langfredag. 23de April passerede vi den sydlige vendekreds. 25de April havde vi en total solformørkelse Kl. 11½. Vi var alle på dækket for

at se fænomenet, dog var der nogle, som imens gik rundt i kamrene og stjal. 29de April passerede vi linjen.“

Nu var det for alvor varmt, for at bringe luft i kamrene, brugte man at stikke et brædt ud gennem kamrets vindue, så den ende, der stak ud, vendte lidt fremad, ved skibets fart førte dette en luftstrøm ind i kammeret.

En dag forsøgte man at danse, men det kneb med musik, forskellige prøvede, men det vilde ikke gå. Da Kristoffer i flere år havde spillet til dans, og kendte både hvad englændere, skotter og irer ønskede, vidste han, at han nok kunde klare sagen, men han havde ikke rigtig lyst til at blive spillemand ombord, dog endelig måtte han til det, og nu gik den: „There is the man“, råbte man, og siden måtte han ofte spille som da han var „Jonsons fidler“ i Bendigo.

Som et eksempel på englændernes skarpe blik for fin vask kan nævnes følgende. Polly var en mester til at vaskes, og Kristoffer havde et par hvide bukser med ombord, som hun havde vasket. Han tog dem først på en tid efter, at man havde forladt Melbourne, men den dag, han mødte på dækket med dem, blev der lagt mærke til dem, og man sagde: „Du har haft en god vaskerkone.“

Kristoffer arbejdede en tid sammen med en mand fra Jylland — Møller hed han. Møller talte undertiden om et skibsforlis, han havde været med til, da han rejste til Australien. I det Irske hav løb man på en klippe. Skibet var så nær land, at nogle svømmede ind, og man fik forbindelse. Nogle tove blev gjort fast om stene på øen og med den anden ende på skibet, og i disse tove entrede folk så ind i armene. Der var imidlertid stærk sø, så skibet rullede. Når det så rullede udad, sprang tovene, og alle de, som hang i dem, faldt i havet. Så trak man andre tov og forsøgte igen, til det gik ligesådan med disse, men det var grueligt at se, hver gang en

ladning folk faldt i havet. Nogle nåede ind, andre druknede. Der var to brødre med skibet, den ene var kommen ind og stod på klippen, den anden var undervejs på tovet. Da brast det, og han med de andre faldt i havet. Da broderen på land så dette, sprang også han ud og druknede. Omsider sank forenden af skibet, og alle strømmede hen på agterdækket — der gik endnu nogle øjeblikke, så sank også dette. — En stund var havet ganske dækket af mennesker, men kun et øjeblik, så var de opslugt. Den stærke pålandsstorm slog dem ind mod klipperne, så man så arme og ben flyde helt slået fra kroppen.

De, som var reddede, led meget af kulde, inden de kom til mennesker. Da de endelig igen nåede Liverpool, måtte de vælge, om de vilde have rejsepengene igen eller med et nyt skib — der var mange, der tog pengene. Møller gik imidlertid paa den igen og kom denne gang heldig over. Sådan lød Møllers beretning.

Da Kristoffer sejlede hjem, så han en aften en mand stå og stirre ud i horisonten. Der var et eget sørgmodigt præg over hans ansigt, og Kristoffer gav sig i samtale med ham. Da viste det sig, at denne mand havde været med det samme skib som Møller — Taylor hed skibet — og han var også gået ind i et af tovene, men hans kone var omkommen. Nu passerede de netop stedet, og det vakte hos manden så triste minder.¹⁾

Da de sejlede mellem Irland og England havde de en

¹⁾ For et par år siden kom jeg i en samtale med telegrafbestyrer Jørgensen fra Fredericia til at nævne, at Kristoffer i Australien havde arbejdet sammen med en Møller fra Jylland, og nu viste det sig, at Jørgensen godt kendte en datter af Møller: Fru Anna Torup, København, og Jørgensen vidste, at hun havde det første brev, Møller havde skrevet hjem, og hvori han fortalte om det frygtelige forlis. Fru Torup har været så venlig gennem Jørgensen at sende mig en afskrift af dette brev. Beretningen stemmer godt med, hvad Kristoffer fortalte, men er selvfølgelig mere detaljeret.

ypperlig vind, så sejlene drev skibet frem med stor fart, men alligevel lod man dampen hjælpe til, der blev sagt, at det var for konkurrencen, at man rigtig her skulde vise farten.

I Liverpool så de verdens — den gang — største skib „Great Eastern“, der kort efter skulde ud på sin store færd med telegrafkabelet over til Amerika.

Fra Liverpool gik hjemfarten så over London, hvor de så sig om nogle dage, blandt andet gæstede de krystalpaladset, hvor Kristoffer købte enkelte småting. En aften, da de i flere dage havde set sig om, sagde deres fører, at nu havde han vist dem alt det smukke i London, nu vilde han vise dem noget af en anden slags. Så førte han dem om i nogle små gader, men før de gik ind i dette kvarter, sagde han, at de ikke måtte blive stående, de måtte gå langsomt, men blev de stående, vilde de blive omringet og kom vanskelig igang igen. Så gik de da igennem disse gader, men hvad de her så var rædselsfuldt. Et sted var der nogle børn, som havde fået fat i det nederste af et kalveben, det man ellers kaster bort. De holdt benet ind over nogle gløder, og så gnavede de i senerne, der var bleven noget svedne. Benet gik fra hånd til hånd. Dette billede gjorde et uudsletteligt indtryk på Kristoffer, han kunde aldrig glemme disse ulykkelige børn.

Fra London rejste de over Hamborg, hvor de opholdt sig et par dage og fik hver et nyt sæt fint tøj og en overfrakke. Her i Hamborg hørte de fra hver en dansebule Dybbølstormmarchen, det var jo lige efter 64. Det kunde ikke andet end virke pinligt på dem allerede her at blive mindet om det smertelige tab og den uret, Danmark havde lidt, mens de var borte.

Så rejste de over Kiel til Korsør; mærkværdig nok blev de på denne tur søsyge, de havde været så længe på landjorden, at de atter var bleven „modtagelige“. Da

de passerede ret tæt forbi Gulstav, ønskede de så inderlig, at de kunde gået i land her, men det lod sig ikke gøre. Fra Korsør tog Kristoffer en lille tur til København og afleverede „Onkel“s kort til en gammel dame, det vil sige, hun var ikke tilstede, da han afleverede kortet, men hun sendte bud til hotellet, hvor han boede, at

Kristoffer Bendixen året for hjemrejsen.

hun meget gerne vilde tale med ham, men da stod han netop og skulde rejse. Måske var det også bedst, hun ikke fik talt med ham, han havde ikke noget lysteligt at fortælle om „Onkel“s forhold.

Så stod Kristoffer atter en aften i sit gamle hjem i Fodslette, det, hvortil tanken stadig søgte hen, mens han var i det fjerne. Hans moder lå i sengen, da han rejste, det gjorde hun også nu. Ikke sådan, at hun havde været stadig sengeliggende de otte år, men ret svag hav-

de hun været, og han mærkede nok, at hun var bleven „gammel“. skønt hun kun var godt treds. Da han bojede sig ind over sengen, strøg hun ham gennem håret og sagde: „Men hvad er det med dit hår, lille?“ Det var nemlig sådan, at han i den stærke varme havde tabt håret og nu havde paryk. Hun savnede det lyse, krøllede ungdomshår. Da han mærkede, hvor svag hun var, var han dobbelt glad og taknemmelig, fordi han nåede at komme hjem og være hos hende det sidste årstid, før hun dode.

Slutning.

Hermed slutter så beretningen om Kristoffers otte år i Australien. Han oplevede som før nævnt ingen store eventyrlige begivenheder, fandt ingen store guldklumper — den største, han fandt, var som en valnød. Hvad her er fortalt er kun små dagligdags ting opskrevet for mange år siden, da han nylig var gået bort. Alligevel kan disse mange småtræk måske i nogen grad give et billede af de forhold, hvorunder guldgravere i Australien levede midt i forrige århundrede og også et indblik i, hvad disse unge danskere i det fremmede følte — specielt „hovbondens“ søn Kristoffer.

Kristoffer blev ved hele livet ligefrem at elske Australien med de frie forhold og det varme klima, som han satte så megen pris på, og hvis han på sine ældre dage kunde have genset landet derovre med gummiskoven og alt det andet, da vilde det været ham såre kært.

Selvfølgelig kunde dette ikke lade sig gøre, men når han en aftenstund sang de engelske sange med deres bløde, lidt vemodige melodier, eller når han spillede dansene derovre fra, ja, da levede han om lidt af livet i minen, i teltet om aftenen og som musiker på hotellet.

Og flere af de gamle kammerater vedblev han at holde forbindelse med, til døden efterhånden pillede dem

bort. Den nærmeste „nabo“ og den, Kristoffer havde arbejdet mest sammen med, var Rasmus Hansen i Van-tinge, så var der kunstdrejer Holm i Nyborg og endelig Peder Sørensen i Lem ved Ringkøbing. Denne sidste var rejst hjem et årstid før Kristoffer, og de havde ikke hinandens adresse i Danmark. Der gik 27 Aar, så fandt de hinanden — da opdagede Kristoffer, at de hver var bleven formand for en afholdsforening. Og nu blev der livlig brevveksling og gensidige besøg. Alle de fire nævnte var også enkelte gange samlet, og da kan det nok være at der blev snakket „Australien“ og også snakket engelsk. Der var ved sådanne lejligheder noget umiddelbart barnligt over de gamle guldgravere.

Nu er de alle forlængst borte — draget ud på den lange rejse til landet, hvorfra man ikke vender tilbage. Lad os håbe, at dette land er endnu skønnere end det, de i deres ungdom fik så kært, og at guldet, de her finder, er endnu lodigere end det, de fandt i Australien.

Valdemar Bendixen.

Ærøskøbing Skole indtil 1850.

Latinskolen.

Efter Reformationen blev der oprettet Latinskoler i mange Købstæder. Om der ogsaa dengang blev oprettet en saadan i Ærøskøbing, har jeg ikke noget Bevis for, og jeg antager heller ikke, at der har været nogen selvstændig Skole før et Aarhundrede efter. I Mellemtiden var det saaledes, at Kapellanen maatte forestaa Undervisningen, men da han tillige skulde assistere Øens øvrige Præster, maatte det gaa ud over Undervisningen.

I disse længst forsvundne Tider var det ikke saa let for Præster og Degne at klare Forholdet til Hertugerne, som gerne vilde udstrække deres Magtomraade til Kirken, og hvad der vedrørte den og dens Mænd. Særlig Hertug Hans den Yngre arbejdede kraftigt paa at opnaa større Indflydelse, hvilket dog ikke lykkedes, trods flere Forsøg derpaa. Saaledes gav han i 1597 Kaldsbrev til en Kapellan eller Degn til Embedet i Ærøskbg., men en saadan Kaldelse var ulovlig, da den ikke var i Overensstemmelse med Ordinancen, hvorefter det tilkom Biskoppen paa Kongens Vegne at udstede Kaldsbrev. Særlig uheldig var Tilfældet baade for Hertug og Kapellan, idet der samtidig ad lovlig Vej blev kaldet en anden Mand til samme Embede.

Til Oplysning om dette indviklede Forhold foreligger der et betydeligt skriftligt Materiale i Bispearkivet. Da Biskoppen erfarer, at alt ikke er, som det skal være, forlanger han en Redegørelse fra Menigheden i Ærøskbg., og der svares:

Jeg Hr. Christen Andersøn, Sognepræst i
Ærøskbg.

Peder Albertsen, Borgmester i „

Chr. Jørgensen, Byfoged i „

med voris menige Raadz Borgere og Indvaaneres Villie og Samtycke, at Aar efter vor Herres og Frelsers Jæsu Christi Naadige Fødsel 1597, den 24. Aprili kaldede vi efter vor naadige Herres Hertug Hansis Liudelse og med hans Fyrstelige Naadis høygunstige befals Villie og Samtycke uden al Simoni hæderlig og vellært Mand Hr. Jørgen Rasmussen til at være voris Capellan og Skolemester her udi foreskrefne Erritskiøbing til at optugte den lille Ungdom, som kan findes her i Byen til Lærdom og Gudsfrygtighed og gode Sæder hvilken foreskrefne Hr. Jørgen Rasmussen loffuer baade Hr. Christen, Borgmester og den menige Almue ald Gud /: Lydighed og Flittighed udi Kald og Skoletjeneste udstraffeligen sit Leffne og Omgængelse saa han vil for Gud og sin tilbørlige Øfrighed — — — vi give ham tilbørlig Rente (Løn) som voris forrige Capellan og Skolemester, hvorfor vi beder Biskoppen paa det venligste ombedet at ville give Samtycke for samme Hr. Jørgen Rasmussen.

Jørgen Rasmussen var afsat som Hører i Svendborg d. 15. Jan. 1590. Efter Jacob Madsens Visitatsbog var det fordi han „belaa en Pige, Mogens Aalborgs Søster; sagde icke ney for Gerningen, men bekende icke Gerningen. Afsat og indsat /: fængslet :/ for han vilde icke sette Borgen. Han undskyldte sig med, at han icke var under gejstlig Rettergang, efter at han var bleven afskediget.“ Derefter rejste han over København til Norge. hvor han blev ordineret i Trondhjem og i hvis Nærhed

han en kort Tid var Kateket. Over Lolland kom han nu til Ærøskøbing.

Af Lensmanden Laur. Brochenhus blev han nu stævnet til Dom paa Nyborg Slot den 23. Aug. 1597. Biskoppen, samtlige fynske Provster og Provsten paa Ærø, Peder Andersen, Tranderup, var ogsaa tilsagt. Da Jørgen Rasmussen mærker, hvorledes Forholdene udvikler sig, henvender han sig til Hertugen om Hjælp.

Til Førsten!

Jeg Hr. Jørgen Rasmussen, Eders Førsteliges Naades underdanigste Køstertjener (tyisk Betegnelse for Degn) udi Ærkb. er aller Ydmygeligen og Taksigelse indfører min Hjertes Klagemaal for Eders F. N. om den Køstertjeneste, som E. F. N. hafde giffuen mig E. N. confirmations Breff paa, og efter E. F. N. Breffs Liudelse bekom Kalds Breff af menige Almue i førn. kiøbing at skulde nyde og beholde samme Tjeneste som min Formand haffue hafft; saa hauffuer nu Laur. Brochenhus, Kgl. Maj. Lensmand udi Nyborrig Slott ladet mig steffne, da jeg haffuer bekommet samme Tjeneste ulovlig og Trænkt mig ind i den mod Ordinantzen og Kgl. Maj. Mandatt og Breff. Vil derfor lade mig dømme, baade fra samme Køstertjeneste og mith Præstedøm af Biskoppen och alle Fyns Provster d. 23. Dag Augusti hvorfor jeg vil have E. F. N. Højmægtighed och Erværdighed gandske ydmyg for Guds Skyld och min Fattigdoms egen Skyld ombedit at E. F. N. ville meddele mig fattige och Elendige menniske E. N. Breff til Laur. Br. och Bisp paa samme Kald at nyde og beholde med al Høyagtelse som min Formand her til Dags hafte haffer. Ombedis vil jeg E. F. N. gandske ydmygeligen jeg for min store Fattigdom och Armod maatte bekomme E. N. Breff uden nogen Betaling derfor.

Eders Høybyrdighed med Eders Høyborne Fyrst-

inde og Elskelige Børn altyd befales ved Liff och Siell.

Skreffuen y Synderborg then 15. Augusti
Anno 1597.

Hr. Jørgen Rasmussen
Eders underdanigste Tjener.

Jørg. Rasmussen faar den ønskede Skrivelse, og den bliver ogsaa oplæst paa Landemødet i Nyborg.

Laur. Brochenhus sætter sin Fuldmægtig ind i Sagerne ved en Skrivelse saaledes, at Jørg. Rasmussen

„hauger været hos Fyrsten och medbragt Skrivelse til Borgerne udi Byen, at han maatte antages for en Degn eller Køster der sammesteds. Hvilken Rettighed mig synes at være imot Kgl. May. Ordinantz, at Fyrsten skulde have de Vilkaar at indsætte en Præst, meget mindre en Degn eller Skoletjener, hvilken Lejlighed han lade Mester Jacob (Bispen) vide. Och burde vel nok Sognepræsten i Errit-Kioebing at være paamindet af Bispen, at han skulde understaa sig at give slige Kalds-Breff ved uden Bispens Raad og Samtycke. Efterdi hand er under Kronen och at en Person som her er forordnet, han maatte blive ved samme Kald.“

Han faar ogsaa opgivet de Spørgsmaal, der skal stilles til Jørg. Rasmussen paa Mødet i Nyborg, thi han skal ogsaa forhøre dem paa Lensmandens Vegne.

Den skæbnsvangre Dag kommer, og alle de høje gejstlige Herrer giver Møde.

Det første Spørgsmaal til Jørg. R. gaar ud paa at faa opklaret Grunden til hans Bortrejse fra Svendborg.

Han svarer: „at han var skyldt for en qvindfolch han der skulde have beliggen, hvorfor han och der i Byen var hegtet (arresteret), men kunde dog ikke overbevises derom,“ og at han derefter var rejst til København, Norge o. s. v.

Dernæst spørger han om, hvordan han kunde komme til Ærøskbg., „da Lensmanden havde tilskreffuen Em-

bedet til en anden Person, Anders Roed, som tilforn havde været Hører udi Nyborg Skole.“

Svar: „Han havde nogen Slect der paa Landet, som hjalp ham til samme Kald /: besynderlig en Mand, Chr. Pallesøn :/ saa och Sognepræsten Hr. Chr. Anderson havde han samme Kalds-Breff beseilet og derfor burde det Kald at niude.“

Her fremlægger Biskoppen et Brev fra Sognepræsten, at han gerne vil have Anders Roed til sin Medtjener og Skolemester, men Hr. Jørgen vil han nødig have, da han er kommet i Vanry.

Biskoppen oplyser endvidere i Retten, „at Hr. Jørgen aldrig havde talt med ham om samme Kald, førend han kom til ham paa Halsted Kloster (v. Nakskov) d. 10. Mai med Kalds-Breff, som var giffuen Aar 1597 d. 24. Ap. udi Ærkg., meget mindre givet sit Samtycke, efterdi han havde Lensmandens Samtycke til en anden Mand til foreskrefne Kald.“

Vi forstaar, at der for Jørgen R. ikke er noget Haab om at komme til Ærøskbg. som Skolemester. Dommen, der faldt samme Dag, kom til at lyde:

„Kunde vi ikke andet kiende, end foreskrefne Hr. Jørgen Rasmussens Kald ulovlig at være och han ikke allenist haffuer forbrudt samme Kald, hand haffuer bekommet. Men och altyd herefter formenes och ikke nogetid tilstedis at bekomme gejstlig Kald heller Sogn uden kgl. May. voris allernaadigste Herres naadige Befaling og Samtycke.

At saa er faren och skett udi Sandhed vidne vi og berette det med Voris /: undertryckt Segl :/

Datum in sopra.

Laurits Brochenhus til Brangstrup
Hoffvids Mand paa Nyborg Slott.

Den ny Kapellan og Skolemester, Anders Roed, er der ikke bevaret noget skriftligt om fra Ærøskbg., men som Hører i Nyborg havde han gjort sig umulig, og var ble-

ven forvist 1596. Jacob Madsens Visitatsbog giver følgende Oplysninger:

Aar 1596, d. 29. Jan. vaar ieg udi Scholen (i Nyborg); oc did forskreffenn (skriftlig indbudt) af M (ester) Christen. Claget paa Anders Roed Hører:

1) at hand hagde slaget Vacten Juleafften 1594
2) haffde giffuet Borgemester og Raad sin Forplict; holt det inthet

3) gjort Parti met (været med til) til M. Christens sidste Barsel oc offuerfallen tho aff Raadmen- den, Mads Leerki oc Gert, Mats var til stede oc claget. Foretaget i Kirken i overværelse af Raad det, til stede var hans bedrøvede Fader

4) Vførmet (forulempet) M. Christens Hustru met mange Skends Ord nu 20 Dage Jule, han vaar i Otthensze (Odense) oc sked mod Ordinanzen oc Forordning oc Scholemesters og Hørers Kost. Hand iche gaff Offrighet tilkende, om hun gjorde hannem Vret.

5) Jeg selv fandt Børnen inthet at være forbedret, hvilket Jens Wiben hordelig claget.

6) Scholemesteren ocsaa offerfallen af hannem i sit eget Husz i sin Skiorte; hand claget for M. Christen; dog det vaar tillgiffuet.

Bleff forvist strax.

Det var ellers ikke saa fint et Skudsmaal at rejse fra Nyborg med.

I Ærøskbg. blev han bl. a. ogsaa Lærer for Anders Arrebo. Han var Søn af den nævnte Sognepræst og ti Aar, da Anders Roed kom til Byen. Hvorvidt han har haft Betydning for Arrebo, kan man efter dette ikke have nogen Mening om, men han er sikkert blevet hans mest berømte Elev.

Hvor længe And. Roed har virket som Skolemester, foreligger der mig bekendt ingen Oplysning om, men 1621 kommer der en ny Kapellan til Ærøskbg. Oluf Olufsen, der som de foregaaende vel maatte overtage

Undervisningen. Han er født i Odense 1590 og bliver senere Sognepræst i Bregninge. Den næste Kapellan Frands Hansen fra Gislev paa Fyn er den sidste Kapellan, der ogsaa skulde være Skolemester, idet der i hans Tid skete en Forandring. Det hidtilværende Forhold virkede ikke tilfredsstillende. Det var jo bedre, hvis man kunde faa en Skolemester, der først og fremmest havde sit Skolearbejde at passe, ikke at det skulde være en Biting, som hidtil. Der var dog den Vanskelighed ved en saadan Ordning, at den krævede Lønning til Skolemesteren, og den vilde man helst være fri for at udrede. Men man har jo Frederik d. II's Forordning om, at Degneembederne i Landsognene kunde inddrages til Fordel for Købstædernes Latinskoler, og det vilde jo være en praktisk og billig Løsning af Spørgsmaalet, i alle Tilfælde var det da et Forsøg værd. Borgmester og Raad træder derefter sammen og tilskriver Biskoppen saaledes:

Voris ganske venlig Hielsen forsend med Gud allermegtt: Næst vores villige och redeborn tjenest altid tilforn Kjere D. Hans Mikkelsen, sønderlige thilforladendis goede Ven och kjere Hr. Biskop. Konde Eders hæderlige och Høilærdhed vy icke forholde, som och eders Fromhed vil vitterligen, adt her tilforn i Byen ingen særdelis scholemester været haffver, hvoroffver Vngdommen her enthil er bleffven møget forsømmit och icke førd thill Guds frygcht som det sig burde, hvilke vy Storligen maa beklage och efterdy Gud allermegtt. vel-signer Byen med Folk och Vngdom, for hvis Skyld vy gandske gjerne, vil legge voris Flid og Formuffve thil, adt herefter matte thil Guds Ære, Vngdommens Velfærd och Salighed os forordnis en schole tjener som dagligen Kunde optucte och lære Vngdommen udi deris saligheds Sag och thil samme Persons Vnderholdning for Almuffvens fattigdoms Skyld, og ere aff dend skadelige ild og Brand Byen Ahr 1629 overgik sauel aff stor indkorting og Vnderholdning kunde afstedkomme,

hvorfor thil hæderlige, høilærde Dr. Hansz Mickelsen voris gandske venlige, och ydmyge Begjæringh adtt han ville paa sin Embeditsz Vegne, dett saa forordne, adt herefter motte, for det første idt aff dy Landsby Sæde-Degnekald, som ligge uden en halff fjerringuegs fraa Byen, efter Kgl. Maytt. Kirkeordinantz och derom udgiffn Mandater, thil forn. Skolemesters, Vnderholdning, leggis och forordnisz och siden udi fremtid (om muligt) dy andre thil Disciplenes forbedring, hvilket formenendisz adt være Kongl. May. ordinantz och Mandater gemesz. — — —

Eders Hæderlige Højlærdhed ville och samtøcke, aff Landsens Kirkenisz indkomst en Ringe ting thil forne Schole tjeners Vnderholdning enthil solænge der bliffer edt Degnekald ledige, hvilket Gud allermegtt vil Eders H. H. sauel och alle som dervdi samtøcke och Bevilge, Rigeligen och vel beløne. Wy aff vorisz Ringe och yderste formuffve vill det med vorisz Redeborn tjenst, Velvillighed och andet gott fortjene. Hvormed Eders H. H. med allt hvis hannem kjert Vy ville hafne, udi Guds Beskermelse throligen befalendisz.

Aff Erritz Kjøbing den 6 May Anno 1631

Borgmester og Raad her sammesteds.

Javel! Det var i Overensstemmelse med Ordinaansen. Det var ikke andet, end hvad Biskoppen kunde gaa med til. Han anbefaler Sagen til Kongen og inden mange Uger udsteder han følgende Brev:

Vi Christian den Fjerde — — — —

Gjøre alle vitterlig, at eftersom udi vor Kjøbstad Erroeskiøbing hidindtil Skolen ved Capellanen der sammesteds haffver værrit betient Hvoroffuer Ungdommen undertiden skal være bleffen forsømnit. Da hoffer vi naadigst bevilget, at her efter en Skolemester her sammesteds skall forordnis som Børnene tilbørligen kan Instruere; Thil hvis iøns Forbedring vi och naadig haffve bevilget, at maa lægges et god Degnekald, naar noget der paa Lan-

det ledigt bliffuer, som och siden her effter altid skall ligge och bliffue til foreskrefne Skolemeisters Underholdning, dog at derimod Indseende hafnes, at Degnetjenesten udi alle Maader som det sig bør, bliffuer betjent.

Thi forbüede vi alle och Enhver herimod som foreskreffuet staa at handle.

Under vort Hyldest og Naade

Giffuet paa vort Slott.

Kiøbenhafn d. 24. Juni 1631.

Christian R.

Fra denne Dag kan man vistnok regne med en selvstændig Skole i Ærøskøbing med egen Lærer, eller Rektor, da det jo var en Latinskole. Lønspørgsmaalet var jo ogsaa ordnet paa tilfredsstillende Maade. Nu manglede man bare, at en af Øens Degne skulde dø. Naa, det hastede maaske endda ikke saa meget, for Biskoppen har antagelig ogsaa givet sin Tilladelse til, at det andet Punkt i Raadets Ansøgning om foreløbig at faa Rektorens Lønning af Kirkernes Indkomster; thi før endnu nogen af de ærøske Degne døde, er der antaget en Skolemester. Den første var der dog ikke videre Held ved, idet han snart efter sin Ansættelse igen blev afsat, hvorfor Kapellanen Frans Hansen maatte fungere som Rektor et Aars Tid, hvorefter Hans Rasmussen Bacher blev ansat 1637. Efter ham fulgte Hr. Brunchhardsen fra Als. 1641 overtog Jørgen Lauridsen Embedet.

Samme Aar døde Claus Degn i Rise, hvorefter Biskoppen straks skriver til Provsten:

„Eftersom jeg forfarer, at Claus Degn i Rise er ved Døden afgangen og Degnekaldet er lagt til Skolen (Latinsk. i Ærøskbg.) efter Kgl. May. naadigste forordne, hvilket I haffuer at see aff Originalen, som Borgmesteren aff mig er antvordet, saa beder jeg Eder, at I vill Sognefolket i Rise samme Forordning insinuere udi (deres) Nærværelse og ef-

terdi Degnetjenesten skal forsiunes som det sig bør, hvilket aff Skolemesteren icke kand skee uden for sømmelse paa begge Steder, da beder Jeg Eder at I paa mine Vegne ville være offuer en billig Contract imellem Skolemesteren og Substituten, saa at alting paa begge Sider kan gaa ligelig og ret til. Og at mig tilskikkes en Gienpart aff samme Contract, vel beseglet og underskreffet o. s. v.

Othoniæ (Odense) d. 16. Marty 1641.

Hans Mikkelsen.

Det blev altsaa Sognemændene i Rise Sogn, der kom til at lønne Rektor i Ærøskbg., som saa til Gengæld skulde holde en Substitut i Rise. Provsten havde faaet Ordre til at faa oprettet en Kontrakt imellem disse to, hvorfor han indkalder til et Møde i Ærøskbg. Kirke den 31. Marts. Følgende Mænd er mødt:

Jens Andersøn, Sognepræst til Tranderup og Provst paa Ærø.

Laur. Nielsen, Sognepræst i Ærøskbg.

Otto Jacobsen, Sognepræst i Rise.

Knud Ditlevsen, Borgmester.

Claus Madsen, Amtsskriver.

Hans Brandt og Hans Clausen, Raadmænd.

Jørgen Lauridsen, Rektor og

Hans Jensen, Borger i Ærøskbg.

Sidstnævnte skal være Substitut, og Kontrakten blev saaledes:

„Fra Valborg Dag (1. Maj) Aar 1641 til Valborg Dag 1642 fem og Tuffue Slette Daler tho Mark lubsk udi huer daller, visse og uvisse Løn, der kan falde Inden og Uden Kirken for lig, Brudefolk, Barselquinder og for Korn tjenden at skriffue /: Om Bonden vill giffue hannem noget :/ hvorimod Hans Jensen lovede at tage Vare paa Degnetjenesten med Sang, Siungen inden og uden Kirken. Som det sig bør et Aarstid, disligest at læse Luter Catekismus for Børnene saa der ingen Klage

kommer deroffuer. Den sædvanlige Degnerente til Helmis, Jul og Paaske intet befatte sig, det være sig Korn og fittallig (Victualie Varer) Brød, Penge o. s. v.“

Rektoren Jørg. Lauridsen eller som det ogsaa blev skrevet Jørg. Laur. Monrad var født i Kerteminde 1609, Søn af Raadmand Laur. Jørgensen. Han blev Rektor ved Latinskolen i Faaborg d. 12./3. 1638, men blev 1640 removeret for Skolens Forsømmelse. Han er antagelig gift 22. Novbr. 1644 med Anna Davidsdatter Monrad, Kettinge paa Als. Samme Aar blev han Kapellan i Svendstrup, Als, /:Sognepræst 1653 :/ og vist senere Provst i Aastrup ved Haderslev 1659, død 1675.

Hans Efterfølger Hans Jensen Rind har vel indgaet samme Kontrakt med Hans Jensen i Rise, men 1648, da der atter kom en ny Rektor, sluttes en ny og flere hæderlige og vellærde Mænd er atter samlet i Ærøskøbing og

„offuerværrit efter voris kiære Hr. Biscops befaling en venlig Contract Imellem vellærde Karl Rasmus Jespersen Smed, Skolemester i Erritskiøbing og Hans Jensen, Substitut i Rise om hvis Løn Skolemesteren kiærlig skall giffue forben. Hans Jensen for hand betiener Rise Degnekald for hannem med Sang og Ringe som og for Ungdommen at indformere i Catekismus og Børnelærdom som forsvarelig kan værre; da loffede forbem. Skolemester Rasmus Smed at giffue foreskreffne Hans Jensen Substitut aarlig alt Degnekornet
af Skouen.

/: Datidens Betegnelse af Marstal By og Landsogn, som da hørte til Rise Sogn :/

Item hvad Offuer som faldt inden Kirken med Brædefolk, Barselquinder disligist Ligpenge aff alt Sognet saa och nyde Degnebolet och hvad Grund dertil hører, dog skall Substituten Hans Jensen aarlig giffue Skolemesteren til Martini Dag tu Specie-Daler och tre gode Oste och skall Hans Jensen nu

førstkommende Michels Dag oppebære Degnekornet aff Skouen og siden fremdeles aarlig saalænge han samme Degnetjeneste rettelig og troligen betjener og huis gamle Restance Hans Jensen hafuer at fordre hos Skolemesteren bleffue saaledis bilagt, at Hans Jensen skall selff beholde i dette Aar de tu Specie Daler. Item Paaske Rente tilkommende Aar 1649 og derimod er ald deris Regnskab klart.“

Denne Kontrakt faar Lov til at gælde til 1675. Efter Hubertz: Beskrivelse over Ærø skulde der i denne Periode være to Rektorer K. Th. Barsmark og Joh. Chr. Vegner. Der oplyses endvidere, at førstnævnte 1686 blev kaldet til Sognepræst i Tved i Svendborg. Hvis der dermed menes, at han indtil nævnte Aar har været Rektor i Ærøskbg., da er det sikkert ikke rigtigt, idet Skolemesteren Rasmus Matzen døde 1662, hvorefter Hans Knudsen efter Ansøgning af Byraadet overtog Stillingen, som han havde til 1709. Byraadets Skrivelse findes i „Ærø Amtsstue Arkiv“ Conv. L. Pakke 10 og lyder:

Eftersom den evige almægtige Gud af sin irrasagelige og guddommelige Visdoms Raad med Menneskers Børn formedelst den timelige Død haver bortkaldet fra denne bedrøvelige Verden til sit evige Riges Herlighed vores forrige Skole Mester Rasmus Matzen, nu salig, og vi til vor Ungdoms Forfremmelse en anden dygtig Persohn Hans Knudsen. S. S. Theologiæ Studiosus som ikke aleneste er Barnefødt udi Byen af ærlige og fornehme Forældre, men ogsaa efter sin Ungdom her samme Sted har frekventeret saa han imidlertid saavel som ellers altid haver skicket sig baade Lærdom og Lefnet, Skikkelighed og Lydighed mod enhver, som en flittig Person, vel sømmende og anstændig saa at man hermed Nochs Gud Forhaabninger lod sig paa kiende. Haver voris Højbaarne Fürstelige Naade Hertug Philippus til Gluchsborg bevilget og samtyckt form. hæderlige Persohn Hans Knudsen udi

sin Stad Errøeskiøbing at være Latinsche Skole Mester, samt voris Højædle Biskop Hæderlige og Høj lærde Mand Dr. Lauritz Jaccobsen, Superintendens offer Fyens Stift formedelst hans Fyrstel. N. Recommendation her udi endogsaa haver samtyckt. Hvorfor vi underskrefne med ganske Borgerskabs Samtycke samtlig kalde ham til Latinsche Skole Mester for voris Børn at betjene inden Skole, Kirke, og da bede vi Samtlige underskrefne Eder Exellentissimi. Die Doctores Theologiæ etz Regiæ Universitatis Cete berrinie Professores, at Eders Exellentse forn fattige Persohn vilde være beforderlig og behjælpelig til en Forfremmelse Eftersom vi ved det første muligt ske kunde, udi Skolen behoffuer.

Ombedendis Hr. Hs. Edle Exellentse denne vor ringe Recommendation til det bedste maatte annammis og efterkommes tagendes Bøn aff den almægtige Gud som Højelig belønner alle dem som sine Børn i dette Liv hjælper og forfremmer. Udi alle Eders underdanigste ikke aleneste vil være Eders Tjener. Men og bede Gud at han vil saadant igen rigelig belønne, her timelig og Siden i al Evighed.

Aff Errøes Kiøbing Anno 1662, d. 23. Jully.

E. M. U.

Underdanigste Tienere.

Erich Rasmussen, Past loci. Hans Brandt, Raadmand
Knud Detlefsen, Borgermester. Jens Knudsen, R. M.
Jens Pedersen, R. M. Hans Rasmussen.

Hans Knudsen har vi saa mange Oplysninger om, at der næsten ikke er Mulighed for en Fejltagelse. Det skulde da være, at han ikke er ansat 1662, men først nogle faa Aar senere. Hvis derimod Barsmark og Vegner har været Rektorer, maa det være før Rasmus Matzens Tid. Derimod har Hubertz ikke Rasmus Matzen, Hans Knudsen og dennes Svigersøn Joh. Chr. Bang, som blev hans Efterfølger, hvis da ikke Joh. Chr. Bang og Joh. Chr. Vegner er den samme; thi den Mulighed kan godt foreligge, da Tilnavnene paa denne Tid ikke var helt konstante.

Latinskolen i Ærøskbg. har sikkert arbejdet under ret beskedne Forhold, da hverken By eller Opland kunde afgive ret mange Disciple, og Forholdene har vel saa heller ikke forment sig som ved mange andre Latinskoler, hvor Disciplene sang og tiggede ved Borgernes Døre og ved Lejlighed ogsaa spiste ved et eller andet godt Bord. De ældste Elever hjalp Rektor eller Hører ved Familiefester og Begravelser hos Byens Borgere. De opvartede med Sang, bar Lig og var behjælpelige med meget andet, som tog en stor Del af den Tid, der ellers bedre kunde anvendes i Skolen. Mange Elever naaede ikke at aflægge Afgangsprøve og kun faa naaede ind paa Universitetet. Ved at undersøge Universitetets Matrikel i Tiden 1660—1727 ses, at kun 3—4 Studenter er fra Ærøskøbing, saaledes indskrives d. 28. April 1660 Johannes Canuti. Arrøcusis. Paa Dansk Hans Knudsen, Ærøskbg., som altsaa to Aar senere blev Rektor i Fødebyen. Den 17. Juni 1727 indskrives Janus Johannis Bager, 20 Aar, altsaa Jens Hansen, Bager, som ogsaa naaede at blive Rektor i Ærøskbg.

Rektor i Ærøskbg. fik selvfølgelig noget mere i Løn end det, der kunde blive tilovers af Degneindtægterne fra Rise. I 1653 stiftede Hans Peder Brand et Legat med en Kapital paa 100 Rd. Renten af en Trediedel deraf skulde være til Fordel for fattige Børn; maaske Skolen paa en eller anden Maade kunde faa Gavn deraf. Af Ærøskøbing Regnskab fra 1674 ses, at der blev udbetalt 100 Mark til Skolemesteren og 16 Mark til Klokkeren, og i 1675 blev Skoleplankeværket forbedret for 52½ Skilling. Fra 1682 har vi Oplysning om, at Indtægterne gennem Degneembedet i Rise var over 30 Td. Byg. Ved denne Tid blev der ydet tilsvarende fra Tranderup og Bregninge. Naar Sognemændene i Tranderup leverede deres Byg til Skolen i Ærøskbg., hvad vel nok skete paa samme Dag, skulde Skolebørnene til Gængæld give 1 Td.

Øl til disse. Bønderne har forstaaet at sikre sig imod at komme til at køre tørstige hjem igen. Rektor og nogle af Skolebørnene har vel faaet Lov til at smage ogsaa. Der fortælles ikke noget om, at Sognemændene fra Rise og Bregninge har sikret sig paa samme Maade. Maaske de har været saa lumske, at de har afleveret deres Byg samtidig for at faa Lov til at smage paa Herligheden.

Hvis det ikke var den gamle Provst, Simon Christensen i Tranderup, der har givet Oplysning om Ældriknin-gen, kunde vi næsten have Grund til at tvivle derpaa, men han var ikke saa rebelsk; thi omtrent samtidig har han givet Ordre til, „at enhver Husfader med Sine hver Dag skal bede og synge før Arbejde og før de gaar til Sengs, bede for Øvrighed og det hele Land; helligholde Søn- og Festdage, og afholde sig fra alt Arbejde paa disse Dage; holde Børn og Tyende til flittig Kirkegang o. s. v. o. s. v.“

Endvidere fik Rektor 200 Mark af Byens Kasse, Offer paa de tre Højtidsdage og nogle frivillige Gaver, der paa Højtidsaftener blev indsamlet ved Borgernes Døre. Der menes, at disse Gaver var for Undervisningen i de lærde Sprog.

Det er vist først fra Nytaar 1663, at Hans Knudsen blev Rektor; den 4. Jan. 1675 underskriver han Kontrakten fra 1648 sammen med Substituten i Rise, men med den Tilføjelse, at Hans Knudsen for Substitutens „ringe Vilkaars Skyld at eftergiffue en Slet Daler og en Ost saa god som en Slet Daler eller Penge derfor.“

Den 25. Febr. samme Aar vies han til Cathrine (eller Ane) Pedersdatter Pilegaard. I Kirkebogen er Vielsen noteret to Gange med ganske kort Mellemrum, men Bruden er opført med forskelligt Navn. Hun hed maaske Ane Cathrine. Hun er altsaa fra Ærøskbg. I de næste ti Aar faar de følgende Børn døbt: Ane Margrethe, Knud, Ane

Christine og Anne Marie. Raadmand Jens Knudsen, nævnes som Fadder. Det er nok en Broder til Rektor.

I November 1682 udstedtes Forordning om Bryllupper, Barnedaab, Begravelser o. l. a. „skal herefter ved Sjungen for Lig paa Gaderne saavel i Købst. som paa Landet være afskaffet.“ Dette Forbud tog Hans Knudsen ikke Hensyn til. Som Rektor var det ham, der sammen med Disciplene gik foran Ligfølget og sang.

11. Juni 1683 fortæller Kirkebogen:

blev Laur. Madsens Datter Ellen 1½ Aar og 2 Mdr. begr. Der blev sjunget bort ad Gaden imod Kgl. Forbud og Ordre.

21. Juni blev der kast Jord paa Peder Jensens Søn, som var 6 Uger gl. och blef bortsjungten ad Gaden Aff den suspenderte Skolemester Hans Knudsen. Imod Kgl. Forbud og Ordre.

Det skete atter ved et Barns Begravelse d. 24. Juli.

I den gejstlige Ret blev Rektorens Lovovertrædelser behand'et. Deraf fremgaar, at han havde overtraadt Forbudet allerede Skærtorsdag, hvorefter Sognepræsten indberettede det skete til Provsten, som derefter indkalder den gejstlige Rets Medlemmer, Sognepræsterne i Rise og Bregninge til Møde i Tranderup Kirke d. 8. Maj, hvor Sognepræsten i Ærøskbg. begærede Dom over Hans Knudsen, som dog ikke var mødt, og Mødet blev udsat i fjorten Dage. Hans Knudsen paaberaaber sig Ret ifg. et Mandat af 20. Marts udstedt af Hertug Christian. Retten holdt paa, at et fyrsteligt Mandat kan ikke omstøde en kongelig Forordning. Denne Forordning var ved et tidligere Møde oplæst for samtlige gejstlige Personer paa Øen, hvor man dog savnede Hans Knudsen. Han blev nu af Retten spurgt, om han var Kongens eller Fyrstens Mand, hvortil han svarede, at „han gaff Rettens Betjente (altsaa Provsten og de to Sognepræster) det at betencke.“ Endvidere blev han spurgt, om han kendte noget Kgl.

Brev, ved hvilket han var endtlediget fra den Ed, han havde givet Kongen, „men han gaff icke noget categorisk Svar.“ Da han heller ikke vilde love at overholde Forordningen for Fremtiden, udtalte Retten følgende Dom:

„Saasom Hans Knudsen, Latinsk Skole Mester udi Erritz Kiøbing imod Hs. Exell. Hr. Stiftamtmand og velbyrdige Hr. Biskops Ordre grundet paa Hs. kgl. M. allern. Forordn. om Begravelser af Dato 7. Novbr. Anno 1682 har bevist sig ulydig med Ligsang paa Gaden, da han dog er edsvoren kongelig Underdaner, da bør bemeldte Hans Knudsen for hver Forseelse efter 28 Artikel udi Højbem. Forordn. at bøde og betale 50 Rd. og desforuden suspenderes fra sit Skoleembede med mindre Hs. Fürstl. Durch. her udi Retten (af H. K.) producerede Mandat kan befri hannem.“ (Æ. A. A. Con. L. Nr. 22).

Trods Suspensionen var han dristig nok, som vi har set, til at fortsætte paa samme Maade. Det kunde dog ellers give ham Vanskeligheder nok. Men det varede ikke længe, før han bad om godt Vejr, hvad følgende Skrivelse fra ham vidner om:

„Eftersom Jeg underskreffne Hans Knudsen, Rector Scholæ udi Erroeskiøbing mig imod Hans Kgl. May. min Allernaadigste Arffveherris og Konges forordning og befalning om Begraffelser groveligen haver forsett, idet jeg der tvert imod uagtet ald Advarsel gjort haver, saa ogsaa min Biscop den Velærde, Velbiurdige og Højjærværdige Mand Dr. Thomas Kingo, da han laste saadan min forseelse, som mig efter min Ed og Embeds Pligt anstod og burde haffver begiæret. Derforuden ogsaa min Ærværdige Herridts Provstis Dom hafver været overhørig, som mig fra mit Embed haffde Suspendert; og endelig antaget mig fremmed og intet Vedkommende Sager imod min kiere Sognepræst og Siælesørger at drive.

Da efterdi min Velbiurdig og højjærværdige Hr.

Biscop mig for hands fyrstelige Naades Hertug Christian af Gluchsburg hands naadige intezces. disse mine grove forseelser paa Hans May. naadige behag haver efterladt, saa lover og tilforpligter Jeg mig her med, at Jeg her efter som Hans May. min naadigste Kongis udi Dannemarch hans Edsorne Underdan skal findes lydlig og underdanig endogsaa med Liv og Blod Hans May. naadige Befalinger at efterkomme oc forfichte. I lige maade mit Embed med ald tilbørlig Flid adt forrette, og min Hr. Biscop som min rette christelige Øfrighed med ald ære Lydighed og Respect i alle Ting at hegege. Saa og tilforpligter Jeg mig at afbede hos min Provst og Sognepræst udi Tvende Præsters Overværelse hvis Jeg mig imod dennem hafver forsett og aldrig enten udi Ord eller gierning mig her efterlade finde mig motvillig ulydig eller ufin i nogen Maade, men dennem og deris gandske Huus ald ære og høflighed bevise.

Og dersom anderledis end omskrevet er aff mig befindes i nogen Maade, skall disse mine forrige forseelser og den paafølgende Straff staa mig aaben for, hvilket jeg herunder min egen Hænd og Signet bekræfter venlig ombedendis Hæderlige og vellærde Mand Hr. Simon Christensen, Sognepræst til Tranderup og Provst paa Ærrøe med mig til Vitterlighed at underskrifve.

Odense, 8. Septb. 1683.

Hans Knudsen.

Simon Christensen.

Ved Danske Lov af 1683 blev det som før omtalt bestemt, at Ordningen med Substitut og Løbedegn skulde afskaffes. Det var jo ikke til Fordel for Hans Knudsen, men saa længe, der ikke var Embedsledighed i Rise gik det vistnok som hidtil. Men da der 1693 kom en ny Degn i Rise, prøvede Hans Knudsen paa at opnaa de samme Fordele som hidtil, hvilket Degnen Peder Vallund dog ikke vilde gaa med til. Han klager til Biskoppen, der svarer, at „Tienden herefter følger Degnen Pe-

der Vallund och Skolemesteren i Erritskiøbing sig dermed aldeles intet haffuer at befatte, mend skall være fornøjet med det Korn affgifft der aff Sognet, som hannem tillagdes, det I (Præsten eller Provsten) hannem kand lade sig forstaa om hand tiere til erm. Midsommer Tiendes Oppebørsel skulle frembyde.“ Hans Knudsen har dog ikke opgivet Haabet om atter at faa Del i det dejlige Degnekorn i Rise. Da der 1699 kommer en ny Degn, prøver han Lykken igen, men med samme ringe Resultat. Hele Maskineriet kom ellers i Gang. Hans Knudsen ved, at hos Biskoppen kan det ikke hjælpe at komme. Han prøver saa Hertugen paa Lyksborg. Den Udvej har været prøvet før. Den er altid et Forsøg værd, naar alt andet glipper. Hertugerne har aldrig været kede af at faa Lejlighed til at blande sig ind i dem uvedkommende Forhold paa Ærø. Hertugen henvender sig til Kongen for at hjælpe Hans Knudsen. Kongen lader Skrivelsen gaa videre til Biskoppen i Odense. Selv Bønderne i Rise Sogn tager Stilling til Sagen, men til Fordel for deres Degn, og de indsender ligeledes en Skrivelse til Hertugen. Vi skal ikke her følge alle disse Skrivelser. Det ender med, at Sagen kommer for Provsteretten, den gejstlige Ret paa Ærø; denne bestod af Provsten og to Præster. Denne Ret fælder følgende

Dom.

Udi den Sag imellem den hæderlige og vellærde Mand Johan Groth, Sogne Degn udi Rise Sogn paa den ene Side og den anden hæderlige og vellærde Mand Hans Knudsen Latine Skolemester i Erritskbg. ang. Degnepensionen af Rise: Kald kiendis saaledis, at Johan Jensen Groth, Sædedegn i Rise skall levere udi rette Tid dend femte part efter Lovens 2 Bog 15 Cap. 13 Artk., hvorpaa og bemeldte Johan Groths Kaldsbrev allernadigst er udstedt. Derimod haver mer bem. Hans Knudsen intet at befatte sig med forbem. Degne indkomsters Oppe-

børsel i nogen Maade enten Hemmelig eller aabenbar med mindre Hand vil anses for en ulydig undersaat imod Hans Kgl. May. allernadigst udgifne Lou.

Tranderup Præstegaard d. 20. Juni 1699.

Simon Christensen, Provst, Tranderup.
Christopher Vollund, Sognepræst, Bregninge.
Dominicus Brandt, Sognepræst, Rise.

Allerede samme Efteraar d. 10. Septbr. maatte Hans Knudsen atter give Møde for den gejstlige Ret. Denne Gang i et mindre delikat Anliggende. Det er Kapellanen Jørgen Rose, der i Retten fortæller, at en Aften da han havde aflagt en god Ven en Visit, og derefter i gode Venners Følge vendte hjem, opholdt Rektor sig der, men noget velbeskænket og i Kompagni (Selskab) med Jacob Skrædder. Kapellanen frygter for, at de to Herrer skal komme i Klammeri, og han overtaler sin Hustru til, at hun skal faa dem til at gaa, hvad dog ikke lykkes for hende. De kom i Skænderi. Hans Knudsen siger om Jacob Skrædder, at han er en Politikus o. s. v. Han mener derimod, at Hans Knudsen er en Skælm og Meneder.

Christen Simonsen fra Tranderup, vistnok Provstens Søn, er tilsagt som Vidne, og er vel en af de gode Venner, der var i Selskab med Jørgen Rose. Der foreligger ingen Dom. Trods Sagens Ubetydelighed, er den dog som en lille Flig, der løftes, saa at vi bedre kan forstaa Datiden, og vi tror nu bedre, at Hans Knudsen har kunnet hjælpe de Tranderup Mænd med at tømme Øltønden.

Endnu en halv Snæs Aar er Hans Knudsen Rektor, men fra 1698 nævnes ikke saa faa Gange, at han har en Medhjælper, som benævnes for Vicerektor eller Collega ved Skolen, saaledes Peder Hansen Brandt, der vistnok var Søn af en afdød Sognepræst i Ærøskbg.

Ved en Overenskomst mellem Rektor Knudsen og

Collaborator Peter Brandt bestemmes, at Knudsen skal undervise i den alm. Børnelærdom, hvorimod Peter Brandt skal overtage de Disciple, „som skal gøres pro-

Ærøskøbing gamle Skole, opført omkr. 1789,
spøgende kaldet »Visdommens Kilde«.

fectt i Græsk og Latin.“ Ved Sangen og Bønnen i Kirken skal begge opvarte. Brandt skal derfor modtage 30 Rd. og 10 Td. Korn af Knudsen. Overenskomsten er stadfæstet af Biskop Kingo d. 24. Decbr. 1698.

Af andre Vicerektorer nævnes Jens Groth og Hans Dynesen Pontoppidan.

I de samme Aar nævnes ogsaa en Dansk Skølemester gentagne Gange. Han hedder Jeppe Hansen og fungerer ogsaa som Byskriver. Det er vel ham, de førømtalte 100 Mark er bestemt for.

Hans Knudsens Efterfølger var Johan Christiansen Bang. Den 21. Jan. 1710 troloves han til „den ærlige, hæderbaarne og meget gudelskende Møe, Ane Christine Hansdatter, forrige Rektors Datter.“ De vies den 30. Juli. Hans Knudsen og Byfogden Christian Philipsen er Forlovere. Maaske er den nye Rektor Søn af Byfogden.

Hans Knudsen døde i Decbr. 1712.

Rektorerne Joh. Chr. Bang, Fr. Christensen, Vallund og Vesthoff.

I Tiden efter Hans Knudsens Død skiftede Skolen ofte Rektor.

Joh. Chr. Bang havde som Svigerfaderen stor Lyst til at faa noget mere af Degnekornet fra Øens Landsog-
ne, end der tilkom ham. Han anlægger Sag mod Deg-
nene i Rise, Tranderup og Bregninge 1712 ved Provste-
retten. Han vil have, at hans Svoger, Samuel Samuelsen
Schou, der vel maa være en Slags Sagfører, skal føre
Sagen for ham. Det vil Provsten ikke tillade. Vil Bang
føre Sag, maa han selv møde i Retten, hvilket han ikke
vil, da han har for ringe Kendskab til Loven, siger han.
Retten beslutter saa at henlægge Sagen, til Bang har faaet
tilstrækkelig Kendskab til denne. I hans Tid hører vi ikke
mere dertil, saa hans Kendskab dertil har vel ikke for-
bedret sig siden.

Et Par Aar efter dør han, og han begravnes d. 27.
Jan. 1714.

Efter Bangs Død blev Fr. Christiansen Skolens Rektor.

Maaske de er Brødre. Navnet Christiansen kan tyde derpaa, men at den ene Broder har tilføjet Bang. Hans Hustru dør den 24. Septbr. 1716. Den 4. Maj 1717 vies han til Enken Margrethe Samuelsdatter. De har faaet Kgl. Bevilling til at indgaa Ægteskab, maaske fordi Sørgaaret for Fr. Christiansen endnu ikke var omme. Den 26. Novbr. faar de en Datter døbt. Hun faar Navnet Maren efter Rektors første Hustru. Den omtalte Samuel Samuelsen Schou og Margrethe Sd. var Søkende. Deres Fader var den i 1710 afdøde Sognepræst, Samuel Schou. Han blev begravet i Kordøren.

For den 4. April 1721 skriver Præsten i Kirkebogen „prædikede jeg i en hæderlig Forsamling over den hæderlige Sal. Rectoren her i Byen Fr. Christiansen i hans 51 Aar. Salme 106 V. 4—5. Ejs. 12, 2.“

Et Par Aar efter, at Margrethe Sd. er blevet Enke, prøver ogsaa hun paa at faa noget mere Degnekorn, og i den Anledning bliver Provsteretten atter ulejliget. Hendes Broder faar denne Gang Lejlighed til at tale i Retten d. 10. Aug. 1723. Det er Degnene Johan Groth i Rise og Thomas Christensen i Tranderup, hun sagsøger. Johan Groth tager Ordet i Retten og afviser Fordringen ved at henvise til Rettens Dom af 1699 og tilføjer, at „i leven Live har Manden aldrig forlangt mere, saa han maa da have været tilfreds.“ Retten afsiger derefter følgende:

Dom.

Saasom Sal. Frederik Christiansen, Rector har i tvende Ægteskaber betjent sit Embede, aldrig har givet denne Sag for Provsteretten saa og for det andet der langt overgaar Johan Groths femte Part af de visse Korn-Indkomster saa og Tranderups Degns; saa kan vi ikke andet end frikende de tven-

de Degne, og Madam Margrete maa inden femten Dage betale 2 Rixdaler til Sagens Omkostninger.

Bregninge Præstegaard. d. 21. Septb. 1723.

Johannes Stenlosius, Provst.

Chr. Fabricius, Sognepræst i Rise.

Ditlef Lucoppidan, Sognepræst i Ærøskbg.

Margrethe Samuelsd. blev 1702 viet til Faderens Kapellan, Jens Gaverslund, der blev Sognepræst efter Svi-gerfaderens Død 1710. Ved Juletid 1711 blev hun Enke første Gang.

Allerede d. 7. Febr. 1721 aflægger *Thomas Vallund* Ed til Biskoppen og antages til Rektor. Han er Præstesøn fra Bregninge.

Inden et Aar er gaaet, den 24. Januar 1722 kaldes *Frederik Westhoff* til Rektor og aflægger ligeledes Ed.

I Westhoffs Tid skulde Ærøskbg. Kirkeorgel repareres. Kirkens Regnskabsfører Hans Jensen Bager skriver, „at han har ikke Forstand paa slige Ting at accordere, hvorfor jeg raadførte mig med Magistraten, der beordrede Rector Westhoff udi Ærøskbg. Skole, der baade forstod Instrumental og vocal Musich til sammen med M.,-gistr. at faa gjort Accord med Ms. Goltaffel, Degn i Marsløf (Marslev paa Fyn) om en Reparation.“ Kirke-regnskabet for 1731 viser, at der blev betalt 300 Rdl. 4 Mark til Goltaffel for Reparationen.

Biskop Lodberg visiterede i Ærøskbg. i Marts 1729, hvor ogsaa Rektor skulde være til Stede. Om Begivenheden noterer Præsten i Kirkebogen:

„efter voris Højærværdighed Biskop Lodbergs Forlangende examinerede jeg i Kirken fra Kl. 12 til mindst Kl. 2. Mangfoldigen unge folch i deris Børnelærdom udi en stor Samling af Gamle og Unge, der allerede var eller flere Gange havde gaaede til Guds Bord og sad eller staaede i deris Kirke

Stade efter min om Søndagen forud gjorde proposition (Forslag) i intonationen derom.

To Aar efter dør Westhoff. Den 31. Maj 1731 begra-
ves han i Kirken, og Præsten tilføjer i Kirkebogen, at
der „blev Paranteret over ham i Choret“; altsaa prædi-
ket og sunget.

Jens Hansen Bagger.

I Biskoppens Collatsprotokol ses, at:

„Jeg Jacob Lodberg, Biskop i Fyns Stift gjør
Vitterlig at som forrige Rector i Erøeskgb. Scholæ
Fr. Westhoff ved Døden er afg. saa haver jeg paa
min Allernaadigste Konges Behag i Hans Sted kal-
det og antaget Studiosum Jens Hansen Bagger til
at være herefter Rector Scholæ udi Erkb.; thi skal
han samme sit Embede trofast og vel forrette, Gud
frygte, sit Liv Christelig og skikkeligen fremdrage,
sine Disciple flittig informere og i agt tage og
hvære sig i alle Maader efter Hans Kgl. May. Love
og Forordninger rette.

Til Indkomst nyde han, hvad hans Formand med
Rette nyt haver og til Rectoren liger.

Til Stadfæstelse med min Haand og Zignet.

Othense d. 11 Juni 1731.

Lodberg.

Som før omtalt var Jens Hansen Bager /: eller Bag-
ger :/ Student fra den Skole, hvor han nu blev Rektor.
Flere af de andre Rektorer har vistnok ogsaa været det.

J. H. Bagger er Søn af den før omtalte Regnskabs-
fører for Kirken, Hans Jensen Bagger, der boede i Ve-
stergade.

Da han har ledet Latinskolen i en halv Snes Aar,
kommer Forordningen af 4. Marts 1740 om, at Latin-
skolerne i de mindre Købstæder skal nedlægges. Af 58
blev 38 nedlagt, og en af dem var Skolen i Ærøeskgb.
Her skete ingen anden Forandring, end at Skolen nu blev

en dansk Kristendomsskole. Rektor Bagger fortsatte som eneste Lærer ved denne Skole og beholdt den samme Løn, som hidtil. Han beholdt ogsaa Titlen af Rektor. Skolen fik dog vistnok Lov til at fortsætte nogle Aar endnu, for at Eleverne kunde faa deres Eksamen.

I den følgende Tid maa det være, at en Degneson fra Drejø bliver sendt til Skolen i Ærøskbg. for at lære Skrivning og lidt Regning. Da han atter kom tilbage til sin fædrene Ø, maatte han tjene Bønder, men fulgte sin Fader til Kirke for at synge med ham. Han var senere Degn paa Drejø i 50 Aar, og han talte tit om den Regnefærdighed, han fik „i de fire Specerier“.

I Bagers lange Embedstid var der flere Gange Bispevisitats. I Visitatsprotokollen er der for Ærøskbg. noteret:

5. Juni 1733. Ungdommen fandtes kun maadelig oplyst formedelst de fleste af Borgerne bruge deres Børn til andet Arbejde og Tjeneste, hvorved de forhindres at gaa i Skole og lade sig undervise i Christendom.

13. Maj 1746. Ungdommen vel oplyst, men om Kirkens Brøstfældighed blev klaget.

4. Maj 1777. Ungdommen meget vel oplyst.“

Provst Fabricius, Risc, visiterede 1774 og bemærker:

I Ærøskbg. svarede Magister Gudme (Præsten) til Ungdommens Vankundighed, at det var Skolevesenets slette Tilstand Aarsag, og da jeg hertil sagde, at det var ilde, at saa vigtig en Sag ikke var i bedre Stand, svarede han: Rectoren, som egentlig skulde være Skoleholder, var en gl. Mand, der fast intet kan udrette, og som Børnene intet agtede. Klokkeren, der vel og har haft Skole, men duer nu ej heller, lærer de ikke noget godt af; na ventes en fremmed Person, han har med Magistratens Tilladelse sat sig ned i Kiøbing for at læse for Børn til hvilken Skolemester som ingen ordentlig Skolehus har, man ej kan have nogen Tittale, og

da nu ingen Lærerskole findes, gaar Ungdommen enten ikke i Skolen, eller ved deres Skolegang lærer intet. Maatte det behage Deres Højærværdighed (Biskoppen) at se derhen, at Skole Væsenet dog hidrører til Eccthiastria og, sorterer under Gejstligheden kunde fra den verdslige Øfrighed Interessering og efterlade disse Pligter ret til conatituer og regulere, hvorledes med Skolevæsenet skal forholdes, hvis Indretninger maa nødvendig svare til deres Hensigt og som Sager er dem mere eller mindre betydelig vilde det upaatvivlelig have sin Nytte, men saalænge det bliver in statu quo bliver det værre og ej bedre.“

Med denne Visitatsberetning til Biskoppen har Provst Fabricius givet et afgørende Stød til den hældende Vogn. Store og afgørende Forandringer skete ikke lige straks, men der er gjort opmærksom paa, at Skolevæsenet trænger til en Forandring. Efter Henstilling til Biskop og Kancelli kommer man omsider saa vidt, at Kongen udsteder et Reskript om Skolevæsenets Ordning i Ærøskbg. Hvor ubestemt det end kan synes at være, fik det dog afgørende Betydning. Det bliver som et Grundlag for den senere Udvikling af Byens Skolevæsen, og dets Ordlyd er.

Vi Christian d. VII o. s. v.

Vor Gunst tilforn!

Som det af adskillige til os indkomne Efterretninger ang. Skole Væsenet udi vor Kiøbstad Ærøes-Kiøbing fornummen, at det i Henseende til Byens talrige Ungdom og dens Oplærelse i Læsning og Skrivning og Regning, baade i det Danske og Tyske Sprog kunde være tjenligt, at dertil blev antagen en a parte Skoleholder, men i den, at der værende gamle Rector Bagger ej kan betages noget af sit lidet Levebrød og at han ey heller deraf formaa at holde en Assistent og Medhjælper ved Skolen, ligesom han og egentlig og alene er beskikket til som dansk Christendoms Skoleholder at under-vise Ungdommen i Dansk Christendom og Salig-

heds Kundskab, hvilket han hidindtil upaaklagelig skal have gjort.

Saa giver Vi dig hermed tilkiende, at Vi efter dit i den Anledning gjorde Forslag allernaadigst fundet for godt at hermed udi Ærøeskj. skal forholdes paa lign. Maade som i andre Kjøbstæder i Følge Vores Danske Love 2. Bog 18 Cap. 14 Artk., saa at i Fald det maatte eragtes aldeles fornødent forinden merbem. Rector Baggers Død; at forsyne Byen med nok en Skoleholder som ellers skal ske, naar han ved Døden afgaar, skal af Byens Øvrighed straks antages en egen og a parte Skoleholder, som kan lære Ungdommen at læse og forstaa Tysk og Dansk, samt at skrive og regne, men i Henseende til deres Christendoms Kundskab, skal de holde sig til Chordegneren — og maae der Skoleholderen tillægges noget Vist ugentlig at nyde for hvert Barn af formuende Forældre efter en af Øvrigheden derover fastsat Taxt, baade for de Børn som lære at læse i Bøger og dem som siden lære at skrive og regne, for hvilke sidste bør gives noget mere, men for de fattige Børn, som han skal tilforpligtes at oplære for intet, naar han tillægges en vis taalelig aarlig Løn af Byen. Derimod naar den gamle Rector Bagger og Klokkeren Lund ved Døden afgaa skal disse Tjenester combineres i en Person, som skal være Chordegn, Catecet og Klokker og det, som disse nu nyde af Byen, nemlig Bagger 100 Mark og Lund 16 Mark tages derfra og henlægges til Byens Skoleholder til nogen Lettelse for Byen, ligesom og denne Bys Skoleh. med fri Hus efter Øvrigheds Foranstaltning vil være af forsyne.“

Reskriptet er udstedt paa Christiansborg Juleaftensdag 1779. Det er Biskoppen, Kongen henvender sig til deri, men med Befaling, at han skal henvende sig til rette vedkommende og meddele Kongens Villie. Desuden henvises til, at det er Landfogden, Actuarius og Sognepræst, der har Tilsynet.

Af de forskellige Skrivelser har vi set, at der ogsaa

er en Klokker i Ærøskbg., men at han ogsaa trænger til en Afløser.

Allerede 1674 og 1691 omtales en Klokker. 13. Novbr. 1691 troløves Hans Jensen, Klokker i Ærøskbg. og Karen, Sal. Rasmus Glarmesters i hendes Hus og Gaard. Senere ser vi, at Klokkeren Diderich Thormølen faar en Datter døbt d. 27. April 1703. Kun faa og smaa Oplysninger, men dog Bevis for, at der var Klokker i Byen paa denne Tid.

Hans Pedersen Lund bliver Klokker 1730. Han er da 27 Aar og har i et Aar været Degn i Tranderup, og altsaa kan man regne med, at Klokkerembedet er bedre end Degneembedet i Tranderup. Det var ogsaa Øens mindste. Af Kirkeregnskabet for 1741 ses, at han skal renholde Kirken for 1 Rd. aarlig, ligeledes „Maje til Kirken 2 (Mark). Han faar altsaa Betaling for at pynte Kirken med grønne Grene (Bøgeløv el. l.) og desuden faar han efter Biskoppens Ordre aarlig 5 Rdl. til Husleje.

Hans Hustru Anne Kirst. Jensdatter har været gift før. Hun har en Datter Anne Lucie Hermansd. Enken ejer noget Tofte Jord ved Ørøskbg., som Klokker Lund lover Datteren, naar Moderen dør, dog mod Betaling. Da saa Moderen dør d. 30. Jan. 1765, gør Datteren og hendes Mand, Utterup, Fordring paa Jorden for 150 Mark. Lund ønsker dog at beholde den nu, men i Skifteretten maa han indrømme sit Løfte og afgive Jorden. En Dattersøn Jens Chr. Svane er da Orgelbygger i Rudkøbing. Den 12. Septbr. samme Aar faar Lund kgl. Bevilling til at indgaa Ægteskab med Mette Marie Frantsdatter, og de vies d. 15. Novb. Han er da 61 Aar. I dette Ægteskab er to Døtre Anne Kirstine og Bodil Marie. Da Faderen dør d. 11. Jan. 1783 er de henholdsvis 16 og 9 Aar. Lund har et Hus, der vurderes til 1500 Mark. Et Stykke Toftejord til 60 Mark. Lund

er da 79 Aar og har været Klokker i Ærøskbg. i 52.

Den fremmede Person, som Provst Fabricius omtaler, og som ventes til Byen for at holde Skole, var *Johan Bauditz*. Eftersom Forholdene er os bekendt, kan vi forstaa, at Bauditz nok synes om at blive Privatlærer her. Han er da 36 Aar. Bauditz er vel nok antaget af Borgerne, men efter Provstens Udtalelser, maa han dog nærmest betragtes som Privatlærer. Han er en meget dygtig Skrive- og Regnelærer og selveste Provsten i Rise sendte tre af sine Børn til ham. Da Provsten dør 1781 indsender Bauditz en Regning til Dødsboet paa 4 Rdl. Der er for 3 Børn i 32 Uger a 6 Sk. Bauditz anerkendes fra flere Sider som en dygtig Lærer, men ellers er det smaat nok med den Ros, der kommer ham til Del. Den senere Provst sagde om ham, at han ofte ikke opførte sig som han burde. I 1782 kom han til Tranterup som Skoleholder, og ogsaa her kan de samme Ord bruges om ham. Se Aarbogen 1934.

Christian Roland.

Chr. Roland er født 1748 og var theologisk Student, og som saadan havde han været Huslærer forskellige Steder i ti Aar. Ved den Tid, da der skal foretages Forandringer ved Skolevæsenet i Ærøskbg., kommer han til Byen og forlover sig med Rektor Baggers Datter. Han vil nu gerne have det kombinerede Embede som Catecet, Kordegn og Klokker, og han indsender en Ansøgning derom til Biskoppen. Sognepræsten, Magister Gudme anbefaler ham. Han forpligter sig til at passe Embederne uden Løn indtil de bliver ledige ved Dødsfald. Gudme skriver:

„Efter Deres Højædle og Højærværdiges gunstige Tilladelse vover jeg ydmygst herved at fremlægge Studiosus Chr. Rolands underdanige Ansøgning og tillige fordrister jeg mig ydmygst ved min ringe Forbøn at intercedere at han gunstigst maatte be-

skikkes efter sin underdanige Ansøgning til at assistere nærværende gamle og nu særdeles svage Kirke-Betjentere, navnlig Chor-Degn og Klocher her paa Stedet i deres Embeds Forretninger cum spe succederele efter Kgl. Maj. allern. Anordning af 24. Decbr. 1779. Saa meget dristigere vover jeg ydmygst at frembringe en saadan Bøn for D. H. H. eftersom jeg saavel ved egen Erfaring, som og ved adskillige brave Mænds Vidnesbyrd, hos hvilke han som Informator har tjent, har Forvisning om bem. Stud. Rolands Duelighed og Retskaffenhed. Og da her paa Stedet ikke gives mindste Lejlighed for visse her værende gamle Kirke-Betjente til ellers at faa (Hjælp) i Svagheds Tilfælde som nu i 1 Aars Tid oftere indtræffer, den Hjælp i deres Embede, som kunde være anstændig og beqvem, samt uden Anstød for Menigheden, saa ønskes saa meget mere at benævnte Supplicant maatte finde D. H. H. Bevaagenhed og en naadig Bønhørelse, hvorved disse værende Kirke-Betjente i deres høje Alderdom og tiltagende Svaghed, som nødig især for Klokkeren til mest at holde Sengen, blev tilige bevist saa stor Bevaagenhed og Naade, at de uden Omkostninger, som deris fattige Tilstand i Sandhed ej vilde taale, om de ikke i deres høje Alderdom efter 50 Aars Tjeneste skulde betages nødvendig Ophold; kunde saa i Svagheds Tilfælde deres Embed anstændigen forsynet.“

Ansøgningen indsendes i Oktober 1781; den 12. April 1782 faar Roland Kollats, da han „allerede i nogen Tid har gaaet disse gl. Mænd til Haande i Embeds Forretningen, ligesom han og har de Egenskaber som i *Indføds Retten* var fastsatte.“

Klokkerembedets Indtægter faar han allerede fra Begyndelsen af Aaret 1783, da Lund døde. Den 13. Oktbr. 1787 døde Bagger, saa fra den Tid er han i Besiddelse af begge Embeder. Den 24. Oktbr. 1783 holder han Bryllup med Ellen Bagger, Rektor Baggers Datter. Han og Pastor Gudme var Forlovere.

Degnene i Landsognene var ikke glade for at levere Byg til Bagger, og det blev ikke bedre nu, da Roland skulde have Kornet. Bagger havde i sin Tid truffet Aftale med Degn Bindsbøl i Rise om, at han skulde have Lov til at betale hver Tønde Korn med 1 Rd. Da der senere kom en ny Degn, vilde han have, at denne Ordning vedblivende skulde gælde, men det vilde hverken Bagger eller Roland gaa med til. Degn Schødt i Rise og Degn Rønne i Bregninge nægter saa at levere Korn. Der klages derover til Biskoppen, som derefter giver dem Ordre til at levere Kornet. Da Rønne leverer Kornet, maalte Roland „med en af de gamle Skæpper, hvad er forbuden her under kongelig Brøde af 25 Rd. eller Straf, da de er større end stemplede Skæpper. Før vilde jeg give Penge, men den hidsige Roland kastede dem paa Gulvet. Jeg gav dem saa til Provst Gudme, men han holdt med Roland“. Det er let at forstaa, at Degnene gerne vilde nøjes med at betale 1 Rd. for hver Tønde Korn. Aftalen med Bindsbøl var truffet 1747, og i Mellemtiden var Kornprisen steget meget, saa at det nu vilde være en stor Fordel for dem. Da Roland overtager Embedet, træffer han Aftale med Degnen i Marstal om 4 Rd. pr. Tønde. Da Marstal 1767 udskilles fra Rise Sogn, skal Degnen i Marstal betale Halvdelen af det tidligere Degnekorn fra Rise Sogn.

Roland har ingen Børn, og han og Hustru opretter Testamente 1796, hvori bliver bestemt, at den længstlevende skal udbetale 10 Rd. til den afdødes Arvinger. Den 29. Juli 1805 dør Hustruen.

For 1806 bringer vi her en Fortegnelse over Rolands Indtægter:

1. Til Husleje som Degn og Klokker	10 Rd. 0 Mark
2. Værket at trække og Olie til Smørr.	1 „ 2 „
3. feje Kirken	1 „ 0 „
4. Byg: Rise Degn 4 Td. Marstal D. 4 Td.	

Bregninge D. 15 Skp. Tranderup D 10 Skp.; Rise Kirkelade 2 Skp. En Bondegaard i Stokkeby yder 1 Td. 4 Skp.; Ialt 12 Td. 7 Skp. a 3 Rd. (ca.)	39 Rd. 0 Mark
5. Offer: Ved de tre store Højtider efter Recipt fra den Kgl. Overret paa Got- torp af 4. Jan. 1805. 1 Skill. af hver confirm. Person	50 „ 0 „
6. Offer ved større Daab og Bryllup	30 „ 0 „
7. Offer v. Begravelse	30 „ 0 „
8. Af Tegne Penge ved Communion	20 „ 0 „
	190 Rd. 2 Mark

Af en Opgørelse fra 1812 ses, at der fra Halmø ved Juletid blev givet „et lidet Brød“, og ved Paasketid en Snes Æg. Halmø har hørt til Ærøskøbing Sogn.

Ved denne Tid kom en ny Præst til Ærøskbg. Der var Ting, han nok kunde ønske, der skulde ske en Forandring ved. Særlig med Hensyn til Begravelserne, men da det ogsaa angaar Kordegnen, som det lader til, han kommer godt ud af det med, udsætter han Reformerne til efter hans Død. Han udtaler i sit Andragende derom til Biskoppen, at man endnu 1814 holder katolsk Sjelmesse ved Begravelser i Ærøskbg. Kirke. Nævnte Forhold paa denne Tid er ret cnestaaende. Han skriver saaledes:

I min Menighed findes en Skik, som jeg ønsker enten ganske afskaffet, eller dog bragt i Overensstemmelse med Kancelliets Skrivelse af 20. Octbr. 1773 til Biskoppen i Fyns Stift.

Sagen er denne: naar Lig begraves, gaar Sørgekaren, efter at den sædvanlige Sang ved Graven er til Ende, ind i Kirken, hvor under Degrens Anførelse, undertiden tillige Orgelets Ledsagelse, synges en Ligsalme. Naar dette er til Ende, træder Degnen frem i Chordøren, læser en af Davids saakaldte Poenitense Psalmer og Fæder vor. Derefter vender han sig og nækknæler paa Alterfoden, hvor han synger det lidet Litanie, eller O, du Guds Lam

etc. Derpaa rejser han sig og gaar hen i sin Degnestol, hvor han fortsætter Litaniet med: Vi have syndet etc. og messer til Slutning en Collect om Syndernes Forladelse. Endeligen sluttet det hele som det begyndte med en Ligsalme.

Denne Handling kalder man for Bøn; jeg kalder den en ren catolsk Sjælemesse. At udvikle det upassende i denne Skik, behøver jeg næppe for nogen Tænkende. Og at jeg hidindtil i de ni Aar jeg har været Præst her paa Stedet, herved har været taus, er Aarsagen: at jeg ej paa nogen Maade vilde forringe den meget brave Degns Indtægter; da han alt ved min Ankomst havde været i Besiddelse af sit Embede i 23 Aar. Nu derimod, da han er død og Embedet Vacant, tror jeg, det er Tid her at gøre Forandring.

Unægtelig ønsker jeg denne hele saakaldte Bøn eller Sjælemesse afskaffet. Men for at ikke Degnen ganske skal tabe sin herved faldende Indtægter, hvilke dette foruden kan være smaat nok, kunde det vel være tilstrækkeligt til at forebygge det ganske upassende i Skikken, at Degnen alene indskrænkedes til at maatte synge en Psalme, naar det af Sørgehuset begjeredes, og han efter Sædvane betales, men derimod havde ved saadan Lejlighed at afholde sig fra al Læsning i Chordøren al Sang af Litaniet og al Messe af Bønnen. Og ville Vedkommende ej med denne ene Psalme lade sig nøje, men have noget andet og mere, har han at forevise dem til Præsten for af ham at forlange en Tale; denne passer bedre til Handlingen og er ikke catolsk. Overalt bør efter min Formening Degnen ved ingen Lejlighed have Ret til i Kirken at være en fungerende Person for Menigheden medmindre at han i paakommende Tilfælde, et og andet som ved ham kan udføres, bliver ham af Præsten overdraget at udføre.

Dette er kun Tilfældet i Ærøskbg.“

Vi kan vel regne med, at Biskoppen har tiltraadt Præstens Ønske, og at den af ham saakaldte katolske Sjælemesse er et overstaet Stadié i Ærøskbg. Kirke.

Roland dør d. 26. Septbr. 1814, 66 Aar gl. Da der i hans Skifte findes en Regning paa Apotekerverer, maa vi antage, at han har været syg forud. Det har dog sikkert ikke været længe eller særlig alvorligt før i den sidste Tid; thi først to Dage forud opretter han et Testamente. Det er til Fordel for hans Husbestyrerinde Anna Lauridsdatter, der paa visse Vilkaar skal have alt, hvad han ejer. Før Testamentet er gyldigt, skal det have Kgl. Bevilling; den gives d. 19. Juni 1815; hendes Lavværge bliver „Catecet Lindenham ved Borger Skolen“.

Dødsboets Aktiver opgøres saaledes:

Hus og Haard takseres til	800 Rbd.
Et Stykke Jord, kaldet Blæren	120 „
En Nye Marks Ager	80 „
En Mark, Gilleballe Toft	20 „
Indbo	300 „
Kontante Guld- og Sølvpenge	86 „

Endnu er der forskellige andre Aktiver, saaledes at hele Formuen beløber sig til 1967 Rbd.

Efter forskellige Udbetalinger bliver der 1154 Rbd. til Anna Lauridsdatter, men inden Skiftet var fuldstændig sluttet, var hun ogsaa smedet i Hymens Lænker. Den græske Vismand vil sikkert til alle Tider faa Ret.

J. H. Lorentzen.

I Følge det kgl. Reskript af 24. Decbr. 1779 for Skolevæsenet i Ærøskbg. blev det Landfogden, Acturius og Sognepræsten, der skulde have Opsynet. Det blev med Tiden en større Opgave, end de kunde magte. Som vi erindrer fra dette Reskript, blev det bestemt, at Baggens og Lunds Embede skulde forenes i et nyt som Kateket, Kordegn og Klokker, hvilket Roland fik. Desuden bestemtes, at naar det fandtes fornødent, skulde der ansættes en Skolemester. Da Bauditz flyttede til Tranderup 1782,

kom det Tidspunkt, da Borgerskabet ansatte en „Skrive og Regnemester“. Det blev J. H. Lorentzen. De to første Aar var han „Neden Skolemester“, men fra 1784 rigtig Skolemester. Af Byen havde Bagger en Pengeløn paa 100 Mark aarlig og Lund 16 Mk. Denne Pengeløn skulde ikke følge det „combinerede Embede“, men derimod ydes til „den nye Skoleholder til megen Lettelse for Byen“. Endelig skulde Byen ogsaa holde ham med frit Hus, og endvidere skulde de skolesøgende Børns Forældre betale en særskilt Del af Lønnen.

I Sommeren 1788, d. 7. Maj var Biskoppen paa Visitats i Ærøskbg. I Visitatsprotokollen meddeler han, at der er 214 Børn, hvoraf dog ikke mere end 84 søger den offentlige Skole. Biskoppen var dog „meget vel fornøjet“ og udtaler om Lorentzen, at han katekiserede nogenledes.

Ved samme Lejlighed forhandlede han med Byens Raad angaaende Opførelsen af et nyt Skolehus. Biskoppen lover at støtte Raadets Andragende paa dets Vej til Overretten paa Gottorp og det danske Kancelli i København. Da det trækker noget i Langdrag, inden det hele bringes i Orden, skriver Raadet ved Nytaarstid til Biskoppen igen for at faa ham til at skynde paa og fortsætter:

Vi formoder, at Skolehuset opføres for de ærøske Kirkers Regning ligesom andre Steder og dermed spare (os) den store Husleje, som den fattige By aarlig maa udrede, ja, endog for en Person, nemlig Skoleholder Lorentzen, for hvilken Indbyggerne ej har synderlig Kærlighed, formedelst hans Stolt-hed og slette Opførsel mod deres Børn, hvorover der føres daglig Klage over Klage, hvormed vi ærb. vil udbede os den Frihed nærmere at melde paa en anden Tid, da dette ej er vor Hoved-Sag.

Ærøskbg. d. 3. Jan. 1789.

Jens Chr. Torp. Senior.	R. K. Clausen,
H. M. Schytt,	Ivar Pedersen,
Philip Mortensen Hay,	H. P. Weber.

Som Raadet vil vi ogsaa udbede os den Frihed til en anden Tid at melde nærmere om Lorentzen; foreløbig bliver vi ved Skolehuset. Et Par Maaneder senere sender Pastor Gudme et Licitations Forslag til Biskoppen over det nye Skolehus, der skal bygges, og desuden „over det forfaldne gamle Skolehus“, som vel skal nedbrydes. Han beder om en hastig Approbation, „da en Ungdoms Undervisning her i Byen meget hindres formedelst beqvem Huslejlighed til Skolen.“ Skolehuset blev opført 1789. Af de ærøske Kirkekasser blev ydet 600 Rd. dertil.

I det følgende Aar, 1790, gives der ny Bestemmelser for Skolen. Disse skal i Korthed meddeles:

Undervisningen gives fra Kl. 8—11. og fra 1—4 hver Dag.

„5—6 Timer er taalelig baade for Børnene og Læreren, som bliver i en bestandig Munterhed. Børnene kan holdes i god Opmærksomhed og Stilhed.“ Før kom de til forskellig Tid. „Nogle kom Kl. 9 og medbragte og straks begyndte at spise en saa velsignet Frokost, at den øvrige Tid til Middag er medgaaet dertil“. Den Slags Fylderier forstod man da at værges sig imod, og for Fremtiden blev det Børnene forbudt at medbringe nogen Slags Spise til Skolen.

Om Morgenen begyndes med en Salme; dernæst Bøn og derefter forklares et Stykke af Luthers Katekismus eller en bibelsk Historie; dog ikke i mere end 1 Time.

Om Aftenen sluttet atter med Bøn og Sang.

„Konfirmations Børnene komme paa Skolen efter Skoletid fire Dage om Ugen, for at igennemgaae og overhøres i deres Christendom, dog at de derfor betale.“

Om Onsdagen, naar den første Time i Skolen er forbi, gaar Læreren med de større Børn til Kirken til Katekisation, hos Degnen vel. Derefter tilbage til Skolen. Om Lørdagen repiteres det, der er lært i Ugens Løb. „Til Slut-

ning formaner Børnene til at anvende Søndagen vel og et være stille og rolige i Kirken.“

Børnene deles i tre Klasser eller Afdelinger ved Undervisningen.

1. Klasse bruger en Bibel
2. „ „ det ny Testamente
3. „ „ en evangelisk Bog.

Den ugentlige Betaling gives saaledes:

Et Barn i	1. Kl.	betaler	ugentlig	1	lybsk	Skill.		
-	-	-	2.	-	-	-	1½	-
-	-	-	3.	-	-	-	2	-

Til Ildebrændsel betaler hvert Barn endvidere 12 Sk. (1 Rd. = 48 Sk.)

Hidtil blev disse Penge betalt af Børnene „om Lørdagen, men for at undgaa Betaling lod nogle ofte deres Børn blive hjemme den Dag“.

De, som skriver, regner og læser, betaler mere.

For at Skoleholderen kunde faa sine Penge ind, blev det bestemt, at Stadtjeneren (Politibetjenten) skulde indsamle dem fire Gange aarlig, til Jul, Paaske, St. Hans og Mikkelsdag og uden Restancer.

„Pugeskolen maa afskaffes og strengeligen forbydes.“

Lorentzen tilføjer: „Det er overalt og i alle Skoler en almindelig Skik og Brug, at Børnene ved deres første Antagelse i Skolen giver efter deres Evne og Vilkaar Indtrædelsespenge, da det koster Papir og Umage at forfærdige Skole-Listerne, som til Præsterne bør indsendes; ja, at det endog befales i Skoleforordningen af 1739, men i min Tid har det ikke fundet Sted.“

Præst og Skoleholder har tilsyneladende levet i god Forstaaelse med hinanden i flere Aar. Lorentzen har i 6 Aar haft Ophold i Præstens Hus, indtil han skulde giftes 1791. Til Gengæld har Skoleholderen hjulpet Pastor Gudme med flere Smaalaan, men en skønne Dag

hørte det gode, hjælpsomme Forhold op. Lorentzen kommer efterhaanden til at staa mere og mere ene. Borgerskabet vender sig fuldstændig fra ham, ja, bliver fuldstændig rasende paa ham, og han er fuldstændig ene og venneløs.

Det lader til, at Pastor Gudme ikke gerne vil, eller ikke kan tilbagebetale sine Laan, og Lorentzen klager derefter over Gudme til Biskoppen d. 23. April 1791 og oplyser, at han skylder ham 210 Mark 14 Sk. I en Erklæring oplyser Gudme angaaende Pengespørgsmaalet, at han den 24. April 1791 har skaffet sig Bevis for, at deres Mellemværende var afgjort, og videre skriver han om L., at han (Pr. Gudme) „har søgt at rette hans Efterladenhed ved Ungdommens Undervisning i Skolen, hans tyranniske Mishandling ved Børnenes Bestraffelse. Han udeblev fra at møde med Skolebørnene ved de ugentlige Catecasitationer uagtet min igentagene Opfordring. Hans Bortrejse nu og da paa nogle Dage efter eget Tykke uden mit Vidende, som og hans Forhold uden for Skolen, da jeg efter Anmeldelse har maattet tiltale ham for Drukkenskab ved offentlig Selskab, nu for Klammeri i Værtshus og andre Steder for hans yderligere Grovheder og nedrige Udtryk mod Byens deputerede og øvrige Borgere. Alt dette er aabenbar for enhver o. s. v.

Alt dette omtaler jeg nu, for at man ikke senere skal lægge mig det til Last.“

Han siger endvidere, at Borgerskabet er i Oprør imod ham. Jo, Pastor Gudme ved at maale Skæppen fuld, men L. er Mand for at klare sin Hat. Han har lige saa gode Kort paa Haanden som Præsten, og han har ikke spillet Trumf endnu; men den kommer, og det bliver ham, der tager Stikket hjem. L. indrømmer, „at han nok har givet Præsten et Bevis, men det var kun for at hjælpe ham, da der var Rygter ude om hans Gæld. Da han skulde til Landemødet i Odense, vilde han gerne

kunne fremvise Attest for, at Gælden var betalt. Dette Bevis blev skrevet i August 1792, men dateret et Aar forud til den 24. April 1791.“ Han giver endvidere en Oversigt over de forskellige Laan og om Tidspunktet for dem og nævner blandt andet for den 24. Sept. 1789: Buxe Tøj for 6 Mark, noget Brænde og en sort Filthat. Efter Ordre fra Biskoppen maa Gudme snarest ordne disse Forhold. Gudme har dog nogle Modkrav, som L. anerkender, og Sagen slutter den 20. Maj 1795 med, at Gudme maa betale 93 Mark.

Denne pinlige Sag fik Gudme ikke lang Tid at sørge over. Inden der var gaaet to Maaneder, døde han d. 12. Juli af en smitsom Sygdom. Hustruen døde otte Dage før, og den ældste Søn, der kom hjem fra København for at se til Forældrene, blev ligeledes syg og døde. Kapellanen oplyser, at det var „Forraadningsfeber“. Hubertz fortæller, at i Aarene 1795 og 1796 grasserede Sprinkler (en Slags Tyfus) i Ærøskbg., og at der døde 106. Mon ikke Præstefamilien skal medregnes her?

I Rise døde en Lærer og hans Hustru paa denne Tid af samme Sygdom.

Som allerede omtalt var der stor Utilfredshed i Byen med Lorentzen. Mange undlod fuldstændig at betale det pligtige Bidrag til hans Skoleløn. Det var selvfølgelig et uholdbart Standpunkt i Længden. Lorentzen nødsages omsider at inddrage sine Penge ad Rettens Vej. Men havde det ikke været galt før, saa blev det for Alvor nu. Til at begynde med kan nævnes, at en af Byens Borgere, Rebslager Hans Jacob Andersen indsendte en Klage til Kongen allerede i Marts 1794, omtrent samtidig med Lorentzens Klage til Biskoppen over Præsten. I sin Klage tilbyder Andersen sig tillige at overtage Skolen til en langt ringere Løn.

Angaaende hele dette Forhold steg Forbittrelsen hos en stor Del af Borgerskabet, saa hele Byen var næsten i fuldstændig Oprør, og det hed sig, at „de befuldmæg-

tigede vendte sig mod Tronen o. s. v.“ Det hied sig ogsaa, at der ikke klagedes over, at Lønnen var for høj, men at der ogsaa skulde betales for de Børn, der ikke kom i Skolen, altsaa naar de forsømte. Uden Tvang vilde de selv bestemme, om de vilde sende Børnene til Skole eller ej, og derefter bestemme Skolemesterens Løn. Det skulde ikke være som i Haderslev eller Tønning og andre Steder i Hertugdømmerne, at Skoleholderen skulde have et Levebrød paa 700 Rd., saa at han i kort Tid maatte blive Kapitalist, thi ellers vil det have Byens og Borgerstandens totale Ruin til Følge.

Paa denne Tid er der 199 Børn, af hvilke de 98 dog ikke har søgt Skolen i det sidste Kvartal.

70 af Børnene undervises gratis, og 21 er søfarende. Der er altsaa 113 til at betale, saaledes:

54 Børn, som lærer at læse	1	Sk. ugentlig	58 Rd. 24 Sk. aarlig
38 „ som tillige lærer at skrive	1½	„ „	61 „ 36 „ „
16 „ som tillige lærer at regne	2	„ „	34 „ 32 „ „
5 Søfarende efter Middeltallet	1½	„ „	8 „ 6 „ „
Brændsels Penge for 115 a	12	„	28 „ 12 „ „
Løn af Byens Kasse			115 „ 16 „ „

306 Rd. 30 Sk.

Der blev nedsat en Kommission bestaaende af Provst Fangel og en Amtsejbedsmand Hr. Fürsen, begge fra Nordborg paa Als. De skulde undersøge Sagen og afgive en Beretning med Forslag for Fremtiden. Naar disse to blev udnævnt, var Grunden vel den, at det var bedst at faa to helt uvedkommende, som ikke paa Forhaand havde taget Parti i Striden. Provst Fangel var Broder til den senere Provst Fangel i Rise. Det var et omfattende Arbejde, der ventede de to Herrer. I en Erklæring til Reb-sluger Andersens Klage, svarer de: „Dette Tilbud tjener mere til at bevise Supplicantens (Ansøgeren) Trang til et

Levebrød end til Skoleholderens overdrevne Løn. Der kan vel endnu blive langt bedre Kjøb, om Skoletjenesten kom til en Licitation.“ Andersen var vistnok Søn af Skolemeister Anders Hansen i Søby. Den daværende Skoleholder i Marstal var en Søn af samme.

For at holde Styr paa Gemytterne forlanger Byens Magistrat, at der skal en Del Militær indkvarteres i Byen, og naar man først gaar til den Udvej, forstaar man, at der er Alvor med i Spillet. Indkvarteringen kom til at bestaa af 48 menige Mand, 4 Underoff., 1 Kapt., 1 Feltskær og 1 Tambour. I en Udtalelse af Gudme fra Efteraaret 1794 tyder det paa, at der næppe var Grund til saa strenge Forholdsregler, men „dog tog Borgerne meget venlige imod disse Militære og lever med dem i særdeles Fortrolighed. Skulde kun ikke Uroligheden iblandt Borgerne virkeligen fremkomme, naar de skal erfare, at slig Morskab for Byen skal betales efter Ligning paa deres Regning. Der er allerede af Capt. anmeldt, at han med de øvrige ikke her paa et saa kostbart Sted kan leve af sædvanlig Gage.“ Enten det nu er Gudme, der ser for lyst paa Forholdene, eller det er Magistraten, der ser for mørkt, kan vi ikke udtale os om med Sikkerhed, men en Kendsgerning er det, at adskillige af Byens Borgere efter Lov og Dom kom til at bære Slave-lænker i Rendsborg Fæstning, idet disse nægtede ved Udpantningen af den skyldige Skoleløn at betale og i det hele taget at være noget skyldig, modtog Retstjeneren med Eder og Skældsord, og forgreb sig paa ham. De førende her var Skipper Gomme Holgersen, Skræder Andreas von der Liecht, hvis Navn gentagne Gange skrives Funderlye og Rasmus Peder Johansen, ogsaa Skræder, ja, der var endog truet med, at det skulde komme til at gaa endnu værre til her end i Frankrig under Revolu-

tionen nogle Aar forud, og at Bønderne nok skulde forene sig med Borgerne, naar Soldaterne først kom.

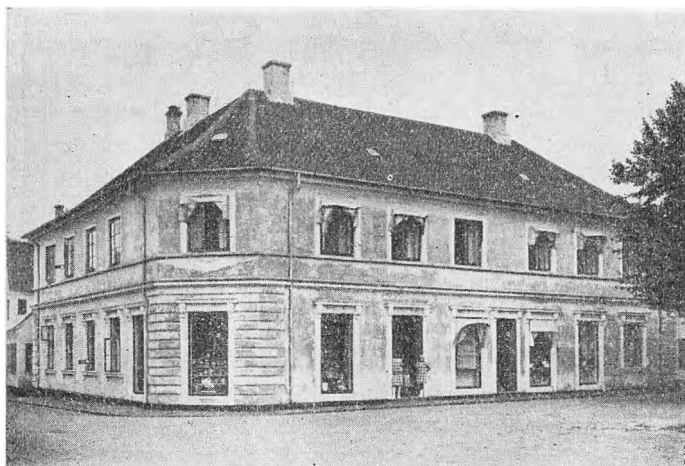
Andreas v. d. Liecht blev idømt 4 Aars Arbejde med Skubkærren.

Gomme Holgersen fik 2 Aars Slaveri.

R. P. Johansen idømmes 1 Aars Fæstningsarrest.

Af Klagerne mod Lorentzen skal nævnes:

„At han afviste fattige Børn, som burde nyde fri Undervisning.

Ærøskøbing ældre Skole, opført 1848

Rasmus Fylhns Søn, Christian har en Tid langt besøgt Skolen, og intet lært, da man altid i Skolen har ladet ham sidde stille hen. (Det oplyses senere, at han ikke har besøgt Skolen til Stadighed for at undgaa Betalingen, og at han var Krøbling, og at det ikke var Skoleholderens Skyld, naar han ikke lærte noget).

Skoleholderen har haft en Dreng, Andreas i Skolen som Undermester, og at han ikke kunde dansk.

At Skoleh. behandler Borgerskabets Børn paa en ukristelig og tyrannisk Maade.“

Hertil svarer L. bl. a.:

Da det er 7—8 Aar siden, disse Begivenheder skete, kunde han ikke huske Omstændighederne. En Nabo havde klaget over Uorden i Skolen, og en saadan Uorden var det L. magtpaaliggende at tæmme. Børnene havde dog ikke taget Skade deraf, hverken paa Lemmer eller Helbred, og Forældrene har heller ikke klaget, „men det vidste han, at han kun nødtvungent og med Skaansel og Forsigtighed straffede, men Beskyldningerne hidrørte fra en Forfølgelsesaand, særlig hos Fundelye, som dog aldrig havde haft et af sine Børn i Skolen. Dog glædede han sig over, at hans Skole endnu stedse blev søgt af mange smukke Folks Børn, som prompte betalte deres Skolepenge,“ og at det kun var de Egensindige, der ved deres Vrangvillie har faaet ham til at forlange Udpantning for Skolelønnen.

Angaaende L. Løn udtaler den nedsatte Kommission, at den aarlige Indtægt er med størst Nøjagtighed beregnet til 306 Rd. 30 Sk., men heraf skal han lønne en Medhjælper og holde Skolen med Varme. Disse Udgifter beregnes saaledes:

En duelig Underlærer	30 Rd.
Hans Forplejning m. m.	40 „
Brændsel, efter den stigende Pris	24 „
	<hr/>
	94 Rd.

Til Skoleholderen at leve med Kone og Børn bliver der til Rest 212 Rd. 30 Sk.

Biskoppen har i en Erklæring til d. danske Kancelli beregnet Lønnen til 12 Rd. 8 Sk. mere, men udtalt som sin Mening, at det ikke godt kunde være mindre. Komm. er af samme Mening; thi „vel har han fri Bolig, men ved Tidernes dyre Pris paa alting kan han ikke komme ud med mindre, da han skal købe alt.“ Angaaende Lønnen udtales, at det bør undlades, at han

faar Pengene af Børnene som bestemt Ugeløn, da der var Tilfælde, hvor Børn var fritagne for at søge Skolen, f. Eks. søfarende Dreng, og de var ogsaa fri for at betale saalænge Søfarten varede i Flg. et Reskript af 31. Jan. 1794.

Skoleholderens Liste viste, at kun 16 Børn lærte at regne. Mange blev holdt derfra for at undgaa den højere Betaling. Det samme gælder for Skrivning. Det bør forhindres, „da det dog i Almindelighed maatte være vigtig og fornøden for de fleste paa et Sted som Ærøskøbing, hvor Handel og Søfart udgjør det bedste af Næringen, at dens Ungdom overalt lærte at skrive og regne, der nu kun blive de mere formuende til Del.“ Komm. foreslaar derfor, at Skoleholderen faar en fast aarlig Løn af Byen, og at han saa skulde være forpligtet til at holde en duelig Underlærer og forsyne Skolen med Varme og undervise alle i Skrivning og Regning, naar det ønskes. Dette Forslag vandt Skoleinspektørens Bifald, „men nogle af de deputerede Borgere fandt deri for megen Vanskelighed. I en udsendt Memorial yttre de sig, at det ville være bedst, at der blev 2 Skoler i Byen og Borgerne tilladt at sende deres Børn efter Behag og at Lorentzen blev forflyttet.“ Men Komm. mener ikke, at de dep. Borgere har tænkt paa, at til to Skoler hører ogsaa 2 Skolehuse, og da Byen fik 600 Rd. til en Skolebygning var det efter Ansøgning grundet paa Byens Uformuenhed, „og de som for 10 Aar siden ikke kunde bekoste 1 Skoles Bygning vil nu have to, og i alle deres Ansøgninger og Forestillinger raabe de først og sidst paa Byens tiltagende Armod og dens forestaaende Ruin ved at underholde een Skolemester.“ Borgerne mener, at Reskriptet af 24. Decbr. 1779 giver dem Ret til mere end een Skole.

I Enkeltheder ser Forslaget ang. Skoleholderens Løn saaledes ud: Af Byens Kasse 38 Rd. 32 Sk. (= 116

Mark, som ogsaa blev betalt Bagger og Lund med 100 Mk. og 16 Mk.) Legat Penge eller Skole Renter 66 Rd. 32 Sk., og 10 Rd. af de ærøske Kirkekasser til Brændsel. I Stedet for de ugentlige Skillinger tillægges der ham af Byen en fast aarlig Løn af 190 Rd. 32 Sk., som sammen med de øvrige Penge af Byen skulde lignedes paa Borgerne uden Hensyn til om de har Børn eller ej. Det blev ialt 306 Rd. 30 Sk. i Løn, hvoraf de 128 Rd. 16 Sk. skulde lignedes. Da de skulde lignedes paa 200 Huse eller Familier blev det 1 Rd. 7 Sk. paa hvert.

„At de, som ingen Børn har, maatte bidrage med til en off. u-undværlig Anstalt, synes saa meget billigere, som slige i Alm. bedre kunne taale en saadan Udgift, end de der har Børn at opdrage.“ Kun en Vanskelighed har vist sig: „at der vel maatte være nogle, som allerede ved den hidtil værende Indretning har betalt Skoleløn for deres Børn, der nu have fuldendt deres Skoleaar.“ Der er dog den Trøst heri, at det kun varer i faa Aar, og det blev ordnet saaledes, at de, der havde betalt for to eller flere Børn, blev fritaget i 12 Aar. Til Gengæld fik Byen 40 Rd. aarlig af Kirkekasserne i dette Tidsrum.

I Stedet for Skolereglementet, der tidligere er omtalt, foreslaar Komm., „at en fuldstændig og nøjere bestemt Skole Institution blev indført.“ Hidtil blev Skoleholderen beskikket af Øvrigheden, men nu maa det forebygges, at en uduelig ikke skal blive ansat, og derfor skal en Ansøger først prøves af Præsten i Overværelse af Skolens Inspektører, hvis han saa faar Duelighedsattest af disse, maa Øvrigheden som hidtil kalde ham med Prædikat af *Skrive og Regnemester* eller *Byens Skole Lærer*.

„Skolemesterens Bestalling paalægger ham, at undervise saavel i det tyske som i det danske Sprog. Lettelig kunde en eller anden deraf tage Anledning til at forlange offentlig tysk Undervisning i Skolen. Endskønt vi

vel indse, hvor godt og tildels fornødent det er paa et Sted som Ærøskbg., at Ungdommen ogsaa fik nogen Øvelse i et Sprog, som i den daglige Handel og i Hensigt til de off. Forhandlinger i Rettergangs Sager, var dem til megen Nytte, har dog en ubehagelig ofte krænkende 26 Aars Erfaring ved Skolen i Nordborg overbevist mig (Provst Fangel) om det skadelige i Undervisningen ved 2 Sprogs Sammenblanding i een Skole. Er endog, saavidt vi erfarede, denne Skik ikke bleven indført i Ærøskbg., synes det dog aldeles fornødent, at den ogsaa blev forebygget for Fremtiden, og til den Ende bestemt:

„At den antagne Skolelærer skulle være kyndig i det tyske saavel som det danske Sprog, paa det, han, naar forlanges, kunde give de unge Undervisning i det tyske, dog maatte det ved den offentlige Undervisning blive ved den hidtil brugelige Maade, at hele Skolen holdes til det Danske, som Stedets alm. Sprog, og ved den for de danske Skoler anordnede Lærebog i Religion. Ved Undervisningen i at skrive og regne kunde det tyske Sprog gjerne bruges, og engang hver Uge, nemlig Onsdag Eftmd. maatte det paalægges Skoleholderen uden Betaling at øve Ungdommen i samme Sprog.“

Efter de gamle Bestemmelser kunde Forældrene ikke lade deres Børn undervise privat, hvor de vilde. De var henvist til Skolen. Det blev forandret.

Skolen lønner og ansætter selv Underlæreren.

„Skønt Skolestuen i det nye Hus er rummelig, kunde det vel dog ske, hvis alle Børnene kom, (det har de vel saa aldrig prøvet), at den ikke kunde rumme dem.“ Særligt vanskeligt kunde det blive om Vinteren, naar de søfarende Drengene er hjemme, „men saa skulde Skoleholderen forpligtes til at indrømme og varmegive den næste Stue, hvortil der skulde anskaffes Bænke og Borde.“ Byen kunde saa give en Favn Brænde ekstra.

„Følgende underdanigste Forslags Iværksættelse tror vi at ville blive en mægtig Driv-Fjær til Flid i Skole-Arbejdet:

At der foruden de af Præsterne jevnlig foretagne Skole-Examina, engang om Aaret til den Tid, da Byens Ungdom, efter at Skibsfarten er standset største Dels kan være tilstæde, maatte anstilles en offentlig Prøve-Examina i Skolen i Overværelse af samtlige Skolens Inspektører, hvilket Søndagen forud maatte fra Prædikestolen bekendtgøres med Indbydelse af hvem samme ville bivaane. Derved maatte da Børnenes Fremgang undersøges og bedømmes, dels ved at gøre rede for deres Christendoms Kundskab, dels ved at fremlægge Prøve Skrifter, samt ved at vise, hvad de havde lært af Regnekonsten. De flittigste og sædeligste kunde derved udmærkes og ved Forflyttelse fra en til anden Klasse, eller ligesom det skiønnes bedst hensigtsmæssigst opmuntredes til vedvarende Flittighed og gode Sæder.“

Hidtil havde det været saaledes, at Skoleh. hver Onsdag og Fredag skulde møde i Kirken med Børnene. Om Onsdagen var der off. Katekisation, men Lorentzen udeblev ofte; men nu skulde han forpligtes dertil, „eller i hans lovlige Forfald Underlæreren at føre de voxne Børn af Skolen til den holdende Onsdags Catekisation i Kirken.“ De mindre Børn skal fortsætte Undervisningen, og om Fredagen blev det helt afskaffet.

Med Hensyn til Disciplin foreslaas:

„At endskønt det kunde være Skoleholderen tilladt, ved lemfældige Refselsler i fornøden Tilfælde at holde skiødesløse og vanartede Børn til Flittighed og Ordentlighed i Skolen, maatte han dog ingenlunde med Hug og Slag mishandle noget Barn.

Skulde forefaldende Excesser fortjene en skarpere Tugtelse, maatte han tilkendegive det for vedkommende Forældre og i al Fald for Skolens Inspektør, dog altid mere ved taalelig Omgang end ved Strenghed søge at holde Ungdommen til Orden

og Skik. Befandtes Skoleholderen efter given Erindring at vise sig uskikkelig i sit Levned, forsømmelig i sin Tjeneste, eller tyrannisk mod Børnene maatte han uden Skaansel tilkaldes og dømmes til at have sin Skoletjeneste forbrudt.“

Komm. har bemærket de mange Skoleforsømmelser og haft „Lejlighed til at se den fordærvelige Uskik, at en talrig Mængde af Byens tilvoxende Ungdom hendrev Dagene i Ørkesløshed paa Torvet og paa Gaderne“ og for at forhindre dette, skal Skoleh. hvert Kvartal indlevere en Fortegnelse over de forsømmelige Børn til Skolens Inspektører, der derefter skal indkalde de Forældre, der uden gyldig Grund har holdt Børnene hjemme, og „erindre dem alvorligt om at efterkomme deres Pligt.“ Skulde dette ikke hjælpe, maa de idømmes en Mulkt eller anden føleligere Straf.

Da der ogsaa har været nogen Disharmoni mellem Skolens Inspektører, Landfogden, Actuarius tilligemed Sognepræsten, maa der intet afgøres uden efter fælles Beslutning eller efter de fleste Stemmer, hvorefter Beslutningerne indføres i en Skoleprotokol, som skal forevises Biskoppen, naar han visiterer.

Efter Reskriptet af 1779 har Byens Borgere ingen Medbestemmelsesret i Skolens Sager, hvad de ikke er tilfreds med, og ang. dette udtaler den nedsatte Komm.:

„Da, skønt de nu værende deputerede Borgere synes mere at have forviklet Sagerne, kunde vi efter vores Overbevisning ikke være af anden Mening, end at de, som Byens dep. Borgere af vedkommende Regerings Departement maa anses at være Borgerskabets Tolk, og i den qualite' ejalene beføjede, men ogsaa forpligtede til i et for hele Borgerskabet saa vigtigt Anliggende at fremlægge deres Mening.“

Til Slutning udtaler nævnte Komm. sig ogsaa om Lorentzen. Da han er Hovedmanden i hele Skolestriden,

skal vi gengive det vigtigste af Komm. Udtalelser om ham:

Af alt, hvad ved den allernaadigst anbefalede Undersøgning er bleven frembragt, kunde vi ingenlunde uddrage nogen Slutning, at Lorentzen har fortjent det bitre Had, hvorved han saa kendelig forfølges; meget mere have vi fundet ham som en af Sorg og Græmmelse halv fortæret Mand, der villig rakte Haand til Fred og Forlig. Hans naturlige Væsen synes at medbringe en vis Ængstelig-
hed, der gør ham for svag til at modstaa de mødende Vanskeligheder og en Alvorlighed, der just ikke gør ham takkelig i Omgangen.

Derved, at han har vovet at begiære Rettens Hjælp til at faa den resterende Skoleløn ved Tvangsmidler inddrevet, er Borgerskabets Forbitrelse, for en stor Del steget til en høj Grad, og det turde vel nu blive umuligt for ham, igen at vinde Byens Fortrolighed.

I Hensigt til alt dette finde vi det meget sandsynligt, hvad Capell. C. Wedel (Han bliver senere Sognepræst i Marstal) yttrede for Protocollen, at Lorentzen som Skoleholder, ville i Ærøskbg. i Almindelighed ikke stifte megen Nytte, ikke saa meget for hans Undervisnings Skyld som for det næsten alm. indgrøede Had til ham. Af den Aarsag er det, vi underdanigst ikke kunde tilbageholde det Ønske: at Skoleholder Lorentzen maatte ved en forefaldende Lejlighed, uden at tabe derved, vorde forflyttet til en anden convenable Tjeneste.“

Kommissionen, der var nedsat i flg. Kongelig Befaling underskriver Betænkningen i Nordborg d. 31. December 1795 og indsender den derefter til det kgl. danske Kancelli, og i et Par Slutningsbemærkninger beder den om Undskyldning for en eller anden Gentagelse, „der formedelst Omstændighedernes Sammenhæng ikke aldeles har kunnet undgaas.“ Da vi i Hovedsagen, men dog i meget store Træk har fulgt Beretningen, har vi heller ikke kunnet undgaa Gentagelser, men vi haaber og-

saa paa Undskyldning. Af en Kvittering ses, at Fangel og Førsen arbejdede paa Ærø i 25 Dage. Som Betaling modtog de 71 Rd.

Kancelliet godkender fuldstændig Forslaget, hvorefter det nye „Undervisnings Instrument“ for Ærøskbg. Skole blev udarbejdet. Det fik Kongens Underskrift den 23. Juli 1797, og han bestemte samtidig.

I. Der skal ikke agtes paa Klager mod Lorentzen.

II. L. skal beholde sin Løn, men fast.

III. L. forflyttes ved passende Lejlighed.

Hvis vi ser Biskoppens Bemærkninger i Visitatsprotokollen fra dette Tidsrum ang. Lorentzen, falder de saaledes:

Den 22. Maj 1794. 187 Børn, deraf 66 i Skolen; ingen Klage.

Den 19. Maj 1797. L. cateciserede temmeligen.

Den 18. Maj 1800. L. cateciserede ikke ilde.

Den 13. Maj 1803. Fuld af Klage.

Provst Fangel, Rise, afholder Provstevisitats d. 11. Novbr. 1804, og derom skriver han til Biskoppen.

„Ved Visitatsen var der kun mødt 10 Dreng og 20 Piger. Deres Christendoms Kundskaber var kun maadelige. Skolegangen synes dog ikke at være saa slet. 122 Børn findes opført i Skolens Register, skønt det og viser en uordentlig Gang, hvad en Del angaar. Skolen har tillige en Underlærer, saa der nok kunde ventes nogen Fremgang, men der fattes Aands Mulighed og Drift; jeg undlod ej at give den fornødne Opmuntring.“

Altsaa var der endnu i 1804 ikke kommen nogen passende Lejlighed for Lorentzen til at blive forflyttet, og da der netop i dette Aar var en, forspildte han den. Degnekaldet i Marstal var ledigt i 1804. Lorentzen søger det, men hans Ansøgning kom for sent, hvorfor han ikke fik det. Det danske Kancelli gav ham i en Skrivelse af

7. April s. A. bestemt Løfte paa det store Degnekald i Rise, naar det blev ledigt, eller ogsaa et andet, hvor han vilde søge.

Rise Degnekald blev ikke ledigt foreløbig, og da Marstal atter bliver ledig 1809, søger han igen. Kapellauen i Ærøskøbing i Skolestridens Dage, C. Wedel, er i Mellemtiden bleven Sognepræst i Marstal, og da han hører, at Lorentzen er Ansøger til Degneembedet, frygter han allerede ved Tanken, at han atter skal samarbejde med ham: ja, han gør sig endda ikke saa lidt Umage for at blive fri derfor, selv om han godt ved, at al hans Ulejlighed er spildt; og den 31. Decbr. 1809 udnævnes Lorentzen til Degn i Marstal, og dermed er hans Saga ude i Ærøskbg., og et stærkt bevæget Tidsrum i Byens Skolehistorie er afsluttet.

Kateketer.

Da der ingen residerende Kapellan var i Ærøskøbing, ønskede Sognepræsten, Hr. Trojel, at Førstelæreren ved Byens Skole skulde være en ordineret Kateket, og i Følge Lov og Bestemmelser fik han sit Ønske opfyldt, da Ærø i gejstlig Henseende hørte under Fyns Stift.

Denne Ordning, at Skolens Førstelærer skulde være Teolog, har vistnok ikke været heldig for Skolen. Som Regel var det saaledes, at disse unge Teologer hellere ønskede et Præsteembede, og Resultatet blev, at der ofte maatte skiftes.

I det følgende skal der fortælles ganske kort om disse skiftende Kateketer.

Den første af disse er *Niels Johan Lindenham*, der kaldes den 23. August 1813. Et Par Maaneder forud var han ordineret i St. Knuds Kirke i Odense. Han var 37 Aar og født ude i det midtjydske Hedesogn, Vorbasse, hvor hans Fader da var Præst, efter at han en Tid havde

været Hører i Ribe. Han blev Student fra Ribe 1796 og teologisk Kandidat 1800, saa han havde været Kandidat i mange Aar, før han kom til Ærskbg.

Han faar anvist Bolig paa Skolen, men han var pligtig til, naar der var mange Børn i Skolen, at afgive den nærmeste Stue i Lejligheden til Undervisningslokale. Ja, saa let klarede man det Spørgsmaal i de Tider. Endvidere skulde han en Tid modtage en Lærer og give ham Ophold og Kost. At han ikke var allermest begejstret for dette Arrangement, fremgaar af en Skrivelse, han sender til Biskoppen, inden han endnu har haft Embedet i et Aar, og hvori han samtidig beder Biskoppen om at hjælpe ham til et Præstekald. Han beklager sig over, at han, „der er et fattigt, ugift Mandfolk for Andersens (Læreren) Skyld har maattet føre Husholdning“, og han var bange for, at han skulde blive beskyldt „for Gerrighed, da jeg ej kunde lade ham ordinere Køkkensedlen“. Andersen har dog ikke noget at klage paa, mener han, „da han lever ganske anstændigt, faar Suppe af og til, og enten Grød og Kaffe, idet mindste en Gang om Dagen; ½ Pot Brændevin om Ugen, førend det steg i Prisen; noget mere saasom Smørrebrød med Hollænderost; men en god Saltmadsfad med Rullepølse og andre gode Sager kan jeg ikke sætte for ham.“

Mens han er i Ærøskøbing søger han adskillige Præsteembeder, bl. a. i Middelfart, Seest ved Kolding og selve Kolding. Den 29. Decbr. 1818 kaldes han til Sognepræst i Vedsted ved Haderslev. Han forflyttes til Tyrstrup v. Christiansfeld 1834. Han dør 1849.

I den følgende Sommer udnævnes *N. Chr. Tobias Lange* til Kateket.

Embedets Lønning er nu 296 Rbd. Sølv + 16 Rbd. S. til Brændsel. Dertil kommer Offer og fri Bolig. Offeret ansættes til 64 Rbd. S. til hver Højtid, altsaa 192 Rbd. Alt i alt 504 Rbd. S. og et Maal Mælk til Ost og

Lys af Børnene ved Juletid. For at faa en god Mand i Embedet, skriver Præsten endvidere lidt mere privat til Biskoppen, at „Ost og Lys kan godt slaa til ved husholderisk Brug, og er Læreren gift, og han og Kone forstaar ved mødende Lejlighed at tale lidt venlig til Husmødrene, har han dette forud for Præsten, at hver, som har Evne og Børn i Skolen, tør maaske i Slagtetiden sende ham et Stykke Kjød, vel og en Rullepølse til.“

Om det er disse gode Udsigter, der har fristet Lange, vides dog ikke.

Samme Aar blev C. C. Gøttsche Sognepræst i Ærskbg. Et Par Aar senere skriver han til Bispen angaaende Eksamen: „Hermed Eksamenslister og Prøver paa Retskrivning og Skønkrivning, skrevne i min Nærværelse af alle Børn. Forbedring kan ikke ventes, da Lysten mangler og maaske ogsaa Kyndighed i den rette Fremgangsmaade og mine Raad og Vejledning bliver ikke fulgt. Hr. Lange giver saa mange Ferier. Jeg har endnu ikke sat mig derimod, men blot talt med ham derom.“

Ikke længe efter, d. 7. August 1822 kaldes Lange til Sognepræst i Jylland.

Albert Leth. Mindst et halvt Aar gik, før Embedet atter blev besat. Først den 14. Februar 1823 blev Albert Leth udnævnt til Kateket. En af Grundene til, at det skulde trække saalænge ud, har vel været den, at man var ked af Ordningen med Kateketer som Lærere, og man indsendte derfor en Ansøgning til Det danske Cancelli om at faa Lov til at have to Seminarister i Stedet for en Kateket. Dette Ønske kunde dog ikke opfyldes, og Leth kaldes.

Sammen med Skolens Andenlærer, indsender han i Septbr. 1824 et Andragende til Skolekommissionen, der bestod af Sognepræsten, Claudius, J. Chr. Schytt og I. C. Klestrup, om at faa den indbyrdes Undervisning ind-

ført. Kommissionen anbefaler, og den 15. Oktbr. giver Cancelliet Tilladelsen.

Fra de følgende to Aar, foreligger der en Eksamenliste med Hovedkarakteren for alle Børnene, ialt 256 foruden 28 i en privat Skole. 1826 er Resultatet saaledes: 45 ug, 127 mg, 67 g, 8 tg, 2 mdl. og 7 er syge.

Trods det, at Læreren Storstue ogsaa er taget i Brug, er det smaat med Pladsen. Mangelen paa Lære- og Læsebøger nævnes som en Hindring for Skolevæsenets Fremgang. En Klage, der heller ikke er ukendt i vore Dage,¹⁾ lød dengang saaledes i Præstens Skrivelse: „Uden at paastaa, at dette er Uvillic fra Forældrenes Side, saa trække dog mange sig tilbage for at udrede de nødvendige Skolebøger, idet de erklærer Omkostningerne derved for trykkende.“

For at skaffe bedre Plads blev det bestemt, at Kateketens Køkken og Spisekammer skulde lægges til den ene Skolestue. Til Gengæld maatte der saa indrettes et Par Værelser paa Loftet til Kateketen samt et Vaskehus i Gaarden.

I Sommeren 1830 havde Skolen Besøg af Prins Christian, (den senere Kong Chr. VIII). Han skænkede 40 Rbd., som Skolebørnene skulde have til deres Fornøjelse. Skolekommissionen bestemte, at der paa Prinsens Gemalindes, Caroline Amalies Fødselsdag d. 28. Juni skulde afholdes en Fest. Stad- og Landsretten gav Tilladelse til, at Raadhuset maatte benyttes. Et Par Dage efter aflægger Skolekommissionen skriftlig Beretning derom til Skoledirektionen. Festen forløb paa følgende Maade:

Skoleungdommen havde festligen smykket Salen med Blomster; Stadsmusikanten Hr. Kjellerup havde velvilligen tilbudt at spille med sine Folk uden Betaling; Borgerne, som levende syntes at tage Del i Festligheden og Børnenes Gilde, havde foranstaltet Skyden med Kanoner;

¹⁾ Her er sket en Ændring ved Skoleloven af 1937.

Flagene vajede fra Fartøjerne; Gaderne var pyntet som til Højtid.

Børnene samledes i Skolestuerne; Kl. 6 om Efterm. affyredes 9 Kanonskud og parvis gik Ungdommen (Børnene) op paa Raadhuset. Da de var samlede, holdt Skolecommissionens Formand, Pastor Stephensen en kort Tale, hvori han underrettede Børnene om Anledningen og Aarsagen til Festligheden med Opmuntring til taknemmeligen at erindre den Højkongelige Giver og Hds. kongl. Højhed Prinsesse Caroline Amalie og sluttede med Bøn for dem og det danske Kongehus, hvorefter en Sang, forfattet af Skolens første Lærer, Hr. Catecet Leth blev afsjunget af Forsamlingen. Nu begyndte den glade Hob at vise hele deres glade ungdommelige, men anstændige Munterhed. De blev beværtet med Smørrebrød, Punch og Kager. Under høj Jubel og Kanonerne Lyd blev Lykønsknungen udbragt for Ds. Kgl. Højheder Prins Christian Frederik og Prinsesse Caroline Amalie og i tætte Rækker dansede Børnene i Forældrenes og Paarørendes Overværelse til Kl. 12, da 9 Kanonskud tilkjendegav, at Festen var tilende.

At en saadan Fest er blevet godt modtaget af Børnene, er let forstaaeligt. Det var da noget ud over Hverdagens ensformige Remseri i Skolen, og for mange af Børnene blev det sikkert et smukt Minde, som huskedes langt op i Aarene.

Ikke længe efter lykkedes det Kateket Leth at faa Præsteembede, idet han den 8. Oktober blev residerende Kapellan ved Domkirken i Ribe. Først et godt Stykke Tid ind i det følgende Aar blev Embedet atter besat. Grunden til, at det trak saa længe ud, maa vistnok søges i den Omstændighed, at den anden Lærer ved Skolen søger om, om Kateketembedet ikke maa staa ubesat i nogen Tid til Fordel for ham, saaledes at han skulde overtage

hele Undervisningen mod at faa dobbelt Lønning. Ved forrige Embedsledighed var det saaledes; men denne Gang vil Skolekommissionen dog ikke anbefale. Alligevel gik det, som Læreren ønskede.

Den nye Kateket, *Joh. Fr. Chr. Møller*, var Ærøbo.

Da han overtog Embedet, var der 242 Børn i Skolen. De var fordelt saaledes i to Klasser:

I Klasse		76 Børn
II	I Afd.	89 ..
II ..	II ..	77 ..

En Privatskole søgtes af 18 Børn.

For Nutidens Tankegang er det næsten uforstaaeligt, at der samtidig kunde undervises 166 Børn i en Klasse, men ved Hjælp af den indbyrdes Undervisning lod det sig gøre, idet de dygtigste Børn hjalp de mindre dygtige. Den enkelte Lærer fungerede næsten som en Slags Overlærer i sin Klasse.

Ved Nytaarstid 1840 bliver *Joh. Fr. Chr. Møller* Sognepræst i Brandstrup i Sønderjylland.

Den 3. Maj samme Aar udnævnes *Henrik Tram* til Kateket. Han havde tidligere været Hjælpepræst hos Pastor Ottesen i Bregninge, med hvis Datter Ursula Tetens Ottesen han holdt Bryllup i Ærøskøbing d. 23. Marts 1841.

I den Tid, Tram var ved Skolen, blev der oprettet et nyt Lærerembede. Det blev ogsaa bestemt, at der skulde bygges en ny Skole; den naaede dog ikke at blive færdig, mens han var der. Det var ellers Meningen, at den skulde tages i Brug i Efteraaret 1847, men først Aaret efter naaede man saa vidt. Derved sattes igen en ny Milepæl i Skolens Historie, og den fik desuden en meget fornem Beliggenhed ved Byens Torv, hvor Bygningen staar endnu, selv om den i mange Aar har været kas-

seret som Skolebygning. Pladsen dertil købtes af Rasmus Hansen Clausen for 1200 Rbd. og den maalte 1938 Kvadrat-Alen. Den Bygning, som stod der, skulde nedrives, og Pladsen ryddes til 15. Maj 1847.

I de bevægede Martsdage 1848 blev Tram udnævnt til Præst i Jylland; senere kom han til Klinte paa Fyn.

Mens Tram var ved Skolen i Ærøskbg., stod denne efter Biskoppens Mening meget højt. Efter hans Udtalser var det dog Sognepræsten, Hr. Olrik, der havde Æren derfor. Jeg antager dog, at vi, uden at gaa Præsten for nær, kan delagtiggøre Lærerne i disse rosende Ord af Biskoppen, naar han skriver: „Skolen i Ærøskøbing stod som et sjældent oplysende Mønster paa, hvad en flittig og stadig uafbrudt Skolegang med Alvor, Fasthed og Kraft kunde udrette.“

David Warming kaldedes til Kateket den 4. Juni 1848. Efter ti Aars Forløb blev han udnævnt til Sognepræst i Ø. og V. Alling i Jylland.

Josef Mazanti og *K. P. Holst* beklædte senere samme Embede.

Lærere efter 1814.

Samtidig med at der var en Kateket som I Lærer ved Skolen, var der tillige en II Lærer, eller en Underlærer, som han kaldtes en Tid. I de første Aar efter Lorentsens Bortrejse var der en Student Andersen som Underlærer. Han skulde have sin Løn, Kost og Ophold hos Kateketen, som modtog en aarlig Godtgørelse derfor. Som det er omtalt, havde dette Forhold sine Skyggesider — og blev snart afskaffet. Andersen blev senere forflyttet til Saksøbing.

Nis Marius Bech.

Nis Bech kom derefter til Ærøskøbing, men i de første Aar var han Privatlærer. Hvorledes ellers Forholdet

var, har jeg ikke kunnet faa oplyst; thi selv om han nævnes som saadan og ogsaa havde en Privatskole, har han dog sikkert erstattet en II Lærer. N. Bech dim. fra Brahetrolleborg Seminarium i April 1814 med en meget fin Eksamen. Senere paa Aaret, da han kommer i Forbindelse med Præsten i Ærkebg., skriver han saaledes til ham: „Da jeg bestemte mig for Skolefaget, havde jeg ingen anden Hensigt end den at blive Lærer ved en Skole for saaledes at gavne Fædrelandet og finde mit Udkomme. Men at blive Privatlærer har jeg i Grunden aldrig haft synderlig Lyst til.“ Var end Lysten ikke stor, kommer han dog til Byen som saadan, og Pastor Trojel skriver den 13. Decbr. 1814, at han har aflagt Ed til ham, og fra den Tid har man vist Lov at regne ham som Lærer i Ærøskbg. Omtrent samtidig blev han gift, og i hans Ægteskab vokser efterhaanden en stor Børneflokk op.

I Sommeren 1824 var Bech en Tid paa Normalskolen for den indbyrdes Undervisning i København for at sætte sig ind i denne Undervisningsmetode. At denne Metode blev indført i Ærkebg. samme Efteraar maa vel betragtes som en Følge deraf.

Som de fleste andre Steder havde Gymnastikken ogsaa i Ærkebg. sine store Begyndelsesvanskeligheder. Den Udgift, den medførte, vilde man gerne undgaa, men der fandtes stadig en mere passende Grund at undskylde sig med. Saaledes skriver Pastor Stephensen 1829; at der intet Lokale er, og „da det (Gymnastikundervisningen) maa betros Bech, vil det kun blive anvendt i ringeste Grad, da det nu er mange Aar siden, han er dim. og ikke siden har øvet Gymnastik og kun med Vanskelighed kan befatte sig dermed.“ Aaret efter kan man ikke faa nogen Plads til Leje, og det bliver for dyrt at købe, og da Bech ikke føler sig duelig til mere end den ringeste Grad, „synes det næsten overflødig her, hvor Bor-

nene fra den tidligste Ungdom er vante til at øve sig i Springen og Klyven paa Fartøierne, som ligge i Havnen ved Staden." Midt om Vinteren et Par Aar senere hedder det, at da Redskaberne skal hentes i København, maa man vente til Skibsfarten kommer i Gang. Endelig den 4. Juni 1834 foreligger der en Skrivelse fra det danske Cancelli, hvori der gives Befaling til om snart at faa begyndt.

Den 1. Juli 1831 oprettes en Privatskole i Ærkbj. af Degnesønnen Henrik Roth fra Marstal. Han har lige faaet Lærereksamen, og ved Eksamenstide om Efteraaret er der 18 Børn i Skolen, men da den ikke kan svare Regning, opgiver han den til 1. April 1832. Den roses ellers af Skolekommissionen. En Bende Bendsen har derefter Privatskole et Par Aar. Henrik Roth tog derefter Studentereksamen 1835, og blev senere Sognepræst i Adserballe paa Als. Han blev afskediget af Tyskerne 1864 og kom derefter til Vigerslev paa Nordfyn. Han døde 1886.

J. C. Schytt og Klestrup ønsker i 1833 at udtræde af Skolekommissionen. Da Konsul J. Petersen mener, at han som Konsul kan fritages for enhver borgerlig og personlig Tjeneste og ikke tror sig skikket til Skoleforstander, foreslaas Glarmester Torp, Skipper Josef, Chr. Steen, Bager Røhling, Skipper N. N. Brandt og Skipper Koch.

Hver Gang der er Ledighed i Kateketembedet, ønsker Bech gerne at overtage hele Undervisningen, for derved at forøge Indtægterne. For Aaret 1832 opgiver han sine Indtægter til 250 Rbd. foruden 32 Rbd. til Husleje, men tilføjer, at efter Reglementet er det for lidt. I disse Aar er han blevet Kasserer for Byens Spare- og Laanekasse, en Stilling, der vel maa give ham en Ekstraindtægt, men da der er 8 Børn, forslaar det ikke, og overfor Sparekassen gør han sig skyldig i Falsk og Bedrageri, og i Marts 1835 bliver han suspenderet fra sit Embede. Nogle Dage

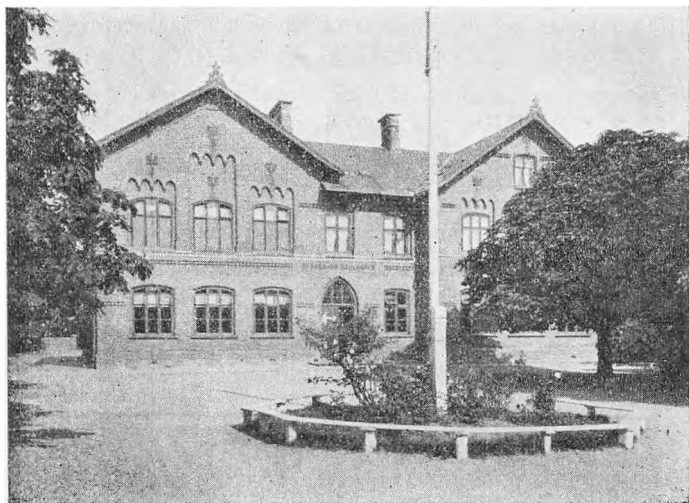
senere bliver han af Biskop Tetens, Als, opsaa susp. som Kordegn. Ved Retten i Ærøskøbing bliver han den 14. Septbr. dømt til 2 Aars Tugthusstraf og ført til Glückstad. Dommen blev stadfæstet af den slesvigske Overkriminalret d. 3. Oktober s. Aar. Hustruen Marie Helene sad nu ene tilbage med den store Børnesflok. Præsten forsøger at hjælpe og skriver ogsaa til Bispen derom og til Kirkekassen, da han ikke har noget Haab om. at Byen vil hjælpe. Bedre Tro har han til Øens Præster og Lærere. Han antyder ogsaa, at det maaske kan blive nødvendigt at fjerne Børnene fra Hjemmet. Resultatet kender jeg ikke, men jeg ved, at en af Byens førende Mænd erklærede, at han ikke vilde yde en eneste Skilling til Hjælp. Det var dog ikke alene de daglige Fornødenheder, det kunde komme til at knibe med, men Bech havde ogsaa stiftet Laan, som nu krævedes tilbagebetalt. Saaledes i Lærernes Hjælpe- og Enkekasse, hvor han ialt skyldte 38 Rbd. 88 Sk. Det første Laan var stiftet allerede 1825. Som Afdrag paa Gælden skulde han aarlig give 3 Td. Byg; men da de nu kræves hos Hustruen, kan hun selvfølgelig ikke overholde hans Forpligtelser.

Ved at efterse Byens Folketællingslister ses det, at han atter opholder sig i Byen 1845 og nævnes da som Privatlærer. Han findes ikke i Listen for 1840, saa endnu paa dette Tidspunkt maa han ikke være vendt tilbage.

Niels Kjærbølling.

Niels Kjærbølling blev Bechs Efterfølger som Lærer og Kordegn i Ærøskbg.; men han blev først ansat d. 16. Febr. 1836. I Mellemtiden havde Seminarist Chr. Volquart Gottschau været konstitueret i Embedet. Han var fra Hejde i Ditmarsken, men dim. fra Skaarup Sem. Han blev senere gift med Lærer Webers Datter i Rise og blev Lærer paa Langeland. Da Embedet efter Kjærbøllings Bortrejse atter blev ledigt, søgte han det, men fik

det ikke, trods Kronprins Frederiks udtalte Ønske derom: „Det vilde derfor glæde mig meget, om G. kunde erholde Degneembedet i Ærøskøbing.“ Kronprinsen havde i Efteraaret 1842 besøgt Skolen i Rudkøbing og faaet et godt Indtryk af Gottschau. Ved samme Lejlighed af lagde Prinsen Besøg paa Skolerne i Marstal og Ærøskøbing. I Ærøskbg. fandt han Forholdene særdeles tilfredsstillende. Særlig var han glad for at se, at der blev givet

Ærøskøbing Borger- og Realskole, opført 1888.

udvidet Undervisning i Matematik og Sprog. „som for Sømanden er vigtig.“

Kjærbølling er født i Egen Sogn paa Als d. 11. Oktober 1806. Hans Fader var Lærer Jørgen Nielsen K. Han tog Lærereksamen paa Skaarup Sem. 1827 og var derefter Huslærer paa Als og Fyn, før han 1831 blev Lærer i Marstal, hvor han var til 1836. Som Lærer interesserede han sig meget for Ornitologi og Botanik og studerede disse Videnskaber i stort Omfang. Det sidste Aar, han var i Ærøskbg., udgav han en Haandbog i Gartneri,

og dette Arbejde maa ses som et Resultat af hans Studier.

Hans nære Landsmand, Generalkrigskommissær v. Riegels, der havde Snoghøj Færgegaard, havde i 1842 faaet stiftet „Haveselskabet for Jylland, Fyn og Hertugdømmet Slesvig“, som oprettede et Haveanlæg og en Planteskole ved Snoghøj. Kjærbølling faar Tilbud om at overtage Stillingen som Inspektør ved denne Have og søger derfor Afsked fra Lærerembedet i Ærøskbg. fra 1. April 1844. I sin Skrivelse derom til Biskoppen, der jo havde sin Bispegaard i Kjærbøllings Fødesogn, skriver han, at han vover at overtage Stillingen, „hvad enten Fremtiden bliver rigest paa Torne eller Tidsler.“ Den store Have ved Snoghøj eksisterer endnu og er nok et Besøg værd. Kjærbølling blev i Snoghøj i femten Aar og udgav i disse Aar et Værk om Danmarks Fugle. Samtidig var han Redaktør af Haveavisen. Størst Navn har han dog vundet som Grundlægger af den zoologiske Have i København i Aaret 1859. Han fik dertil overladt „Prinsesse Villhelmines Have“ ved Frederiksberg Slot. Han døde d. 2. Jan. 1871, og 1903 blev der afsløret en Buste af ham i Zoologisk Have.

Laurits Petersen Kock.

L. P. Kock blev nu kaldet til at være Lærer og Kordegn. Han er født i Ærøskbg. d. 16. Septbr. 1810 og med ham opnaar atter et Bysbarn Ansættelse ved Skolen, hvad ikke har været Tilfældet siden gamle Rektor Baggers Tid, hvis da ikke Kateket Møller ogsaa var født i Ærøskbg. Kocks Fader er Laur. Lauritsen Kock. Han tog Lærereksamen paa Sem. i Skaarup 1831 og blev derefter Lærer i Skovby, hvor han var, til han 1844 kom til Ærøskbg. Hans Hustru var ogsaa fra Ærøskbg. Hun var Datter af Jens Josephsen Erreboe og hed Egidia. De blev viet den 3. April 1834. Hun kunde ikke finde sig tilfreds i Skovby, og da der „ingen dannede Mennesker

var,“ som hun kunde omgaas, kom hun til at lide af Melankoli, og det blev en af Aarsagerne til, at de nu kom til Ærkebg. Kock havde i 1833 mistet højre Arm som Følge af et Vaadeskud, men trods dette havde han allerede i Skovby haft Ord for at være en streng Lærer, der brugte den reglementerede Tamp med stor Færdighed. Han var tillige en dygtig Lærer. Det var i hans Lærertid, at Pastor Olrik var i Ærkebg., saa den Ros, der som før omtalt, blev ham til Del, tilkommer Kock maaske ogsaa en Del af Æren for. Maaske det er af Frygt for Tampen, at Skomager Hylsebech og Smed H. C. Jensen i 1845 ikke vil sende deres Børn i Skole. Den 17. Aug. 1846 klages over utilbørlig Tugtelse, hvortil Kock svarer, at Børnene mødte for sent, og at Pastor Olrik en Dag personlig havde været i Skolen og givet Efterløjerne en Advarsel, da de ellers vilde blive straffede. Den første, der derefter kom for sent, kom til at sidde efter. Da det ikke hjalp straffede han næste Gang to Piger, og da den ene stadig forstyrrede Undervisningen ved sin Hulken, fik hun 10 Slag over Ryggen af Tampen. Den 22. Oktbr. 1847 klager Kopist Paaren over, at hans Søn er straffet haardt, hvorfor han nu undervises i Hjemmet i Regning, Skrivning og Tysk. Der tilføjes, at ogsaa andre Børn undervises hjemme af samme Grund.

Den 20. Jan. 1845 forespørger han Skoledirektionen, om der snart skal bygges en ny Skole med Lejlighed til ham, da han ellers tænker paa at bygge selv. Svaret kendes ikke, men som omtalt blev der et Par Aar senere bygget en ny Skole paa Torvet, og siden havde han Embedsbølig frit.

1849 opgør han sine Indtægter saaledes:

Fri Bolig.

Korn i Natura:

Fra Marstal	4 Td. 0 Skp. Byg
„ Rise	4 „ 0 „ „
„ Tranderup	1 „ 2 „ „
„ Bregninge-Søby	1 „ 7 „ „
2 Boelsmænd i Stokkeby	1 „ 4 „ „
1 Boelsmand i Torup	0 „ 1 „ „
1 Boelsmand i Oldemark	0 „ 1 „ „

Korn ialt 12 Td. 7 Skp.

Mælk til Ost.

For Kirkeuhrets Optrækning	16 Rbd. 00 Sk.
„ Kirkens Rengøring	1 „ 58 „
Sand til Kirken	1 „ 58 „
Olie til Klokke og Uhrværk	2 „ 00 „
Lysepenge	2 „ 00 „
Ringning ved Lig, anslaaes til	2 „ 00 „
Af Kirkeblokken	7 „ 00 „
Tegnepenge for Altergæster, anslaaes	24 „ 00 „
Som Graver, anslaaes	7 „ 00 „
For Sang ved Lig	20 „ 00 „
Højtidsoffer og Accd.	200 „ 00 „
	<hr/> 282 Rbd. 26 Sk.

deraf fragaar:

Til at ringe Klokken og trække Værket	13 Rbd
Fattigskat, omtrent	7 „
Til Skolelærernes Enkekasse	2 „
	<hr/> 22 Rbd.

foruden 2 Skp. Byg og 2 Skp. Rug til 2 Lærerinder.

De 12 Td. 7 Skp. Byg fra Degnene i Landsognene er en meget gammel Ydelse, der stammer fra Latinskolens Tid, og som der ofte har været Unighed om. Nu blev den dog snart ophævet ved Lov.

Da L. P. Kock døde, blev han begravet paa den gamle Kirkegaard ved Kirken, hvor hans Grav endnu ses.

Senere er der sket store Udvidelser ved Skolen. Siden 1862 er der fire Lærere ved Skolen, og senere er der bygget en større Skolebygning ved Vestergade, og samtidig blev Lærerstaben igen forøget.

Den fattige Sognepræst

i

Allested-Vejle

**Hr. Jakob Hansen Must Bønskrift til Kongen
i Aaret 1666.**

Ved *Erh. Qvistgaard.*

Fattige Præster har der altid været, ikke mindst i fordums Tider, da de mange Krige med Brand og Plyndring gik hen over Landet og gjorde hele Befolkningen yderlig fattig, særlig galt var det vel i de magre Egne i Jylland, og Præstegaardene var vel ogsaa særlig medtagne, da Fjenden haabede der at finde mest. Ogsaa i de federe Egne af Landet kan vi, som efterfølgende viser, træffe fattige Præster. I deres Nød klagede Præsterne til Kongen og bad i Reglen om, at der maatte blive lagt lidt af Kronens Tiende til Embedet.

I mange Tilfælde fik de det, men langt fra i alle. Om denne fattige Hr. Must har faaet det, han bad om, faar vi ikke at vide, men hans Biskop anbefalede ham varmt.

Begge Skrivelser, der er holdt i Tidens svulstige Stil, kan det sikkert have sin Interesse at lære at kende.

Stormectigste, Højbaarne Arffue-Konning,
allernaadigste Herre!

Jeg fattige Præstemand, Eders kongl. Mayst. underdanigste tro undersaat oc Guds Ords Tiener til Allested-Vejle her i Fyen udi Salling Herret højligst forarsagis Allerunderdanigst for min Allernaadigste Herre mig at beklage ofver dend meget ringe Indkomst, som ieg nyder aff mit Kald her, oc udi ald Underdanighed supplicando at anmode Eders Kongl. Mayst. om naadigste hielp til dets forbedring. Thi bemeldte begge mine sogne ere icke uden tvende enlige Byer og 3 boels Huse, hvorudi Bønderne ere en stor deel forarmede. Præstegaarden, som ieg iboer er heel brøstfældig, var meget meere, der ieg for kort tid siden dend antog, efterat ieg nogle Aar hafde betjent 3. og 4. Lektie i Odense Skole, maatte dend dog indkøbe, skal forrente oc betale lige ved dend bedste efter Eders kongl. Mayst. naadigste og velmente forordning, huilket ieg oc gierne efter underdanigste Pligt gjorde.

Aflingen er heel ringe og besuærlig, saa ieg med største Arbeidsomhed neppelig kand afle saa meget som ieg kand opholde mit ringe huus med. Egnen er saare maffer oc bar saa dend icke kand om Sommeren føde Sognets egne Qvæg och bæster, men paa andre steder i landet, icke uden stor bekostning oc nøjsommelighed med Græsning aarligen kand forsiunis Her er ingen Annexgaard, ja icke end det tarveligste . . . hus, mig til Behielpning i nogen Maa-de saadan mine Sognes ringe Beskaffenhed -- -- oc ieg fattige mand icke skulde geraade udi større end allerede sket er hafde den til at tage min Tilfluct till min underdanigste Bøn, at Eders Mayst. Naade vill naadigst unde mig til mit Kalds forbedring oc fremdelis ophold afgiften af Eders kongl. Mayst.

De manglende Ord skyldes at Originalbrevet paa flere Steder er iturevet og makuleret, saa Ordene dels helt mangler, dels er ulæselige.

Anparts Korntiende af Allested Sogn, som bedrager sig — Rug to pund¹⁾, biug half tredie pund, hafre et pund, som plejer aarligen til Nyborg Amt at opydis. Och naar dend ledig vorder dend da til Kaldet maatte naadigst perpetueris (vedblive).

Da gjorde Eders kongl. Mayst. dermed en Almisse mod mig fattige Præstemand oc mine Efterkommere, som vi aldrig ville forglemme, men flittigen formane dend trofaste Gud i vore bønner, at hand saadan højkongl. Naade mod sit Ords tienere med et langvarigt og fredericht Regimente samt ald velsignelse ofer Eders kongl. Mayst. oc det ganske Kongl. Arffuehuus naadeligen vil belønne.

Eders Kongl. Mayst. underdanigste Arffue-
Undersaat oc tro flittige Forbeder

Jac. Must.

(Biskoppens Anbefaling).

Supplicanten er en hæderlig og skikkelig Mand, hvis underdanigste Angivende er sandfærdigt saa dersom min allernaadigste Herre Arffue Konning af kongl. Mildhed gav efter underdanigste Ansøgning nogen Naade vilde bevise, huilket dog alt til hans kongl. Mayst. naadigste Villie underdanigst henstilles, skulde dend naadigste Gud det rigeligen igen belønne, huilket Eders kongl. Mayst. lang, fred-sommeligen och vel udiald lyksaligen gode opholde for Christi Skyld.

Saa ynsker troligen af hiertet

Eders kongl. Mayst.

underdanigste Tjener

och trohiertige forbeder

Odense d. 5. Febr. Anno 1666.

Niels Bang.

¹⁾ Pund Korn gammeldags Betegnelse for 4 Tdr.

UDDRAG AF REGNSKABET

FOR

»SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND«

1. April 1936—30. Juni 1937.

Indtægt:

Beholdning overført	Kr.	53,42
Medlemsbidrag og Portogodtgørelse....	=	1473,50
Statstilskud 1936- 37.....	=	155,00
Salg af ældre Skrifter.....	=	150,57
Indvundne Renter	=	7,86

Ialt.... Kr. 1840,35

Udgift:

Betalt C. Schønemanns Bogtrykkeri		
a/ Konti.....	Kr.	1070,15
Honorarer for Bidrag til »Sv. A.«.....	=	305,00
Porto ved Udsendelse af »Sv. A.«.....	=	255,82
Løb. Udgifter til Billeder, Fragt og		
Rejser m. m.	=	186,17
Beholdning at overføre	=	23,21

Ialt.... Kr. 1840,35

»Samfundet skylder C. Schønemanns Bogtrykkeri i Nyborg Kr. 685,15 og ejer ca. 4500 ældre Aarsskrifter.

»Birkely«, Vejstrup, den 30. Juni 1937.

Efterset og godkendt.

Oure, den 30. Juni 1937.

Thøger Dissing.

L. Faurby Stengaard.

Indhold.

	Side
1. Vand- og Vindmøller i Svendborg Amt. Af afd. Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg.....	3
2. Otte år i Australien. 1857–1865. Af gård- ejer Valdemar Bendixen, Humble....	24
3. Ærøskøbing Skole indtil 1850. Af Lærer M. Eriksen, Jegerup Skole, Vojens.....	75
4. Den fattige Sognepræst i Allested-Vejle, Hr. Jacob Hansen Must Bønskrift til Kongen i Aaret 1666. Ved Pastor emer. Erh. Qvist- gaard, København.....	140
5. Regnskabet	143
